

100-lecie

Konferencji Episkopatu Polski

Księga jubileuszowa

100-lecie Konferencji Episkopatu Polski

Księga Jubileuszowa

red. bp Artur G. Miziński

JEDNOŚĆ

© Copyright by Konferencja Episkopatu Polski

Recenzja naukowa

Ks. prof. dr hab. Wojciech Góralski, UKSW

Ks. dr hab. Jarosław R. Marczewski, KUL

Współpraca redakcyjna

Ks. Paweł Rytel-Andrianik, Justyna Galant, Joanna Lipka, Anna Meetschen

Koordinacja wydawnicza

Hubert Wołącewicz

Redakcja techniczna

Elżbieta Kościańska

Projekt okładki

Justyna Galant, Justyna Kułaga

Zdjęcia

Narodowe Archiwum Cyfrowe (wszystkie niepodpisane w publikacji), Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego, Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski

ISBN 978-83-8144-179-7

Wydawnictwo Jedność

25-013 Kielce, ul. Jana Pawła II nr 4

www.jednosc.com.pl

Druk i oprawa:

Drukarnia im. A. Półtawskiego

www.drukarnia.kielce.pl

Słowo wstępne

1. Rok, w którym żyjemy, ciągle jeszcze jest silnie naznaczony wspomnieniem 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości. Ten jubileusz odbił się szerokim echem nie tylko w naszej ojczyźnie, ale i na świecie. Świadectwem zainteresowania tym wydarzeniem był list papieża Franciszka:

Do Czcignego Brata
Jego Ekscelencji Arcybiskupa Stanisława Gądeckiego
Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski

Sto lat temu, w dniu 11 listopada, Polska odzyskała niepodległość. Wraz z zakończeniem I wojny światowej zamknął się okres dominacji rosyjskiej, pruskiej i austriackiej nad narodem, który przed rozbiorami współtworzył historię chrześcijańskiej Europy, wnosząc całe bogactwo własnej, szlacheckiej kultury i duchowości. Odzyskanie suwerenności było okupione poświęceniem wielu synów Polski, którzy gotowi byli poświęcić swą wolność osobistą, swoje dobra, a nawet życie, na rzecz utraconej Ojczyzny. Dążenie do wolności „opierali na nadziei, płynącej z głębokiej wiary w pomoc Boga, który jest Panem dziejów ludzi i narodów. Ta wiara była oparciem również wtedy, gdy po odzyskaniu niepodległości trzeba było szukać jedności pomimo różnic, aby wspólnymi siłami odbudowywać kraj i bronić jego granic” (Jan Paweł II, 11.11.1998).

Wraz z Kościołem w Polsce i wszystkimi Polakami dziękuję Bogu za to, że wspierał swoją łaską i mocą kolejne pokolenia, i sprawił, że przed stu laty spełniła się ich nadzieja na wolność i nie utracili jej, mimo kolejnych, bolesnych doświadczeń dziejowych, związanych z II wojną światową, nazistowską okupacją, komunistycznym reżimem.

Podjmując modlitwę św. Jana Pawła II, szczególnego świadka tego stulecia, proszę Boga o łaskę wiary, nadziei i miłości dla wszystkich Polaków, aby w jedności i pokoju dobrze korzystali z tak cennego daru wolności. Niech opieka Maryi, jasnogórskiej Królowej Polski, zawsze towarzyszy Waszej Ojczyźnie i wszystkim

Polakom! Niech Boża Opatrzność darzy naród polski pokojem i pomyślnością teraz i w przyszłości! Boże błogosławieństwo niech zawsze będzie z Wami!

Franciszek

Watykan, 4 listopada 2018 r.

6

2. Stulecie odzyskania niepodległości sprowokowało następnie dyskusje na temat początków Konferencji Episkopatu Polski. Po odzyskaniu niepodległości biskupi z Polski zaczęli się gromadzić na zebraniach plenarnych, zwanych konferencjami. Wiadomo oczywiście, że nie były to pierwsze zgromadzenia wszystkich biskupów w dziejach Kościoła katolickiego w Polsce. Poprzedzały je spotkania mające kształt synodalny.

Odwołując się do ważnego opracowania autorstwa ks. prof. Wojciecha Góralskiego, warto zwrócić uwagę na poprzedzające o wiele wieków powstanie Konferencji Episkopatu Polski, zgromadzenia biskupów polskich w formie synodów legackich, synodów prowincjalnych i synodów diecezjalnych.

Synody legackie odbywały się pod przewodnictwem legata papieskiego. Stanowiły one źródło prawa partykularnego o charakterze papieskim, a ich główną funkcją było wdrażanie w życie Kościoła w Polsce norm prawa powszechnego. Synody prowincjalne, rozwijające się w XI–XII wieku, były organem kościelnej władzy ustawodawczej w metropolii. Synody diecezjalne w Polsce odbywały się zwykle przed synodem prowincji w celu przygotowania materiałów na jego obrady.

Wszystkie te spotkania były istotnym czynnikiem kształtującym życie religijno-moralne duchowieństwa i wiernych świeckich w skali regionu, prowincji kościelnej i diecezji.

3. Konferencja Episkopatu Polski

a) Krajowe konferencje biskupie zaczęły tworzyć się w XIX wieku. Za pierwszą narodową konferencję biskupią uważa się zebranie episkopatu Belgii z 16 listopada 1830 r., które odbyło się w Mechelen (Malines) – stolicy prymasów tego kraju. Od kwietnia 1832 r. posiedzenia belgijskich biskupów miały charakter regularny, a w 1842 r. opracowano ich regulamin.

Kolejną konferencją, która zaczęła się kształtować w XIX wieku była Niemiecka Konferencja Biskupów (Deutsche Bischofskonferenz). Po raz pierwszy zebrała się ona 16 października 1867 r. w Fuldzie. Następnie stopniowo tworzyły się również krajowe konferencje biskupów w Austrii, na Węgrzech, w Irlandii, na terenach dzisiejszych Włoch i w Szwajcarii.

b) Początki zebrań plenarnych polskich biskupów są związane w sposób szczególny z zebraniem biskupów metropolii warszawskiej. Pierwsze nieoficjalne zebranie biskupów ze wszystkich trzech zaborów miało miejsce w Warszawie, w dniach od 10 do 18 marca 1917 r. z okazji obchodów 100. rocznicy utworzenia metropolii warszawskiej.

Na zaproszenie abp. Aleksandra Kakowskiego, Prymasa Królestwa Polskiego w zebraniu wzięło udział: 4 arcybiskupów, 8 biskupów i 2 administratorów apostołskich. Przewodniczył mu wówczas abp Aleksander Kakowski.

Można stwierdzić, że u początków konstituowania się Konferencji Episkopatu Polski były trzy kolejne ogólnopolskie zebrania plenarne biskupów po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Pierwsze oficjalne zebranie plenarne biskupów w niepodległej ojczyźnie zostało zwołane przez metropolitę warszawskiego abp. Aleksandra Kakowskiego w dniach od 10 do 12 grudnia 1918 r. Przewodniczył mu wizytator apostołski ks. prał. Achille Ratti. Ze względu na trudności komunikacyjne nie przybył na nie abp Edmund Dalbor, Prymas Polski, metropolita gnieźnieński i poznański. Obrady skupiły się na bieżących sprawach dotyczących Kościoła w Polsce po odzyskaniu niepodległości.

Kolejne zebranie plenarne, które odbyło się w dniach od 12 do 14 marca 1919 r. w Warszawie, zostało zwołane również przez abp. Kakowskiego, a przewodniczył mu – jak poprzednio – wizytator apostołski ks. prał. Ratti. Na zebraniu był obecny m.in. Prymas Polski abp Edmund Dalbor. To zebranie było szczególnie ważne, ponieważ w jego trakcie biskupi rozpoczęli prace nad regulaminem zebrań plenarnych i postanowili, że następane zebranie zwoła Prymas Polski u grobu św. Wojciecha.

Następne zebranie plenarne miało miejsce od 26 do 30 sierpnia 1919 r. w Gnieźnie. Zwołani na nie zostali tylko biskupi diecezjalni. Na obrady nie został zaproszony abp Achille Ratti, wówczas mianowany już nuncjuszem apostołskim w Polsce, ale spotkał się on z biskupami 29 sierpnia, przybywając tego dnia do Gniezna z pielgrzymką do grobu św. Wojciecha. Podczas obrad uchwalono m.in. „Regulamin Zjazdu Biskupów Polskich”, czyli regulamin zebrań plenarnych.

W latach 1919–1939 odbyło się 38 posiedzeń plenarnych polskich biskupów dotyczących m.in. organizacji struktur Kościoła, spraw duszpasterskich, społecznych, kulturalnych oraz relacji między Kościołem a państwem. W Polsce po 1918 r. oficjalna nazwa spotkań biskupów brzmiała „Zjazd Biskupów Polski”. Natomiast od 1930 r. zaczęto stosować określenie „Konferencja Plenarna Episkopatu Polski” (por. K. Krasowski, *Episkopat katolicki w II Rzeczypospolitej*, Warszawa–Poznań 1992, s. 33). Po raz ostatni przed II wojną światową episkopat Polski obradował 26 kwietnia 1939 r. w Warszawie (por. *Encyklopedia katolicka*, tom. IX, s. 568-569).

Do czasu wejścia w życie postanowień Soboru Watykańskiego II Konferencja Episkopatu Polski nie była podmiotem prawa Kościoła Powszechnego. Oficjalne, ale nieformalne funkcjonowanie Konferencji Episkopatu Polski trwało do 15 marca 1969 r., kiedy to Święta Kongregacja do spraw Biskupów dekretem erygowała Konferencję Episkopatu Polski i zaaprobowwała jej pierwszy statut. W tym statucie zaś z 13 lutego 1969 r. widnieje zapis, który odnosi się do historii episkopatu Polski: *Conferentia Episcoporum in Polonia iam inde a quinquaginta annis eadem munere fungitur* – „Konferencja Biskupów w Polsce już od 50 lat pełni swą posługę”.

Obowiązujący obecnie *Kodeks prawa kanonicznego* – w kan. 447 – definiuje jasno zadania KEP:

- „Konferencja Episkopatu, będąca stałą instytucją, jest zebraniem biskupów jakiegoś kraju lub określonego terytorium, wypełniających wspólnie pewne zadania pasterskie dla wiernych jej terytorium, w celu pomnożenia dobra udzielanego ludziom przez Kościół, głównie przez odpowiednio przystosowane do bieżących okoliczności czasu i miejsca formy i sposoby apostołatu, z zachowaniem przepisów prawa” (kan. 447).
- „Konferencja Episkopatu z ogólnej zasady obejmuje zwierzchników wszystkich kościołów partykularnych tego samego kraju...” (kan. 448, § 1).
- „Na mocy samego prawa do Konferencji Episkopatu należą wszyscy biskupi diecezjalni terytorium oraz ci, którzy są z nimi prawnie zrównani, następnie biskupi koadiutorzy, biskupi pomocniczy i pozostali biskupi tytularni, pełniący na terytorium szczególne zadanie, zlecone im przez Stolicę Apostolską lub Konferencję Episkopatu. Można zaprosić także ordynariuszy innego obrządku, ale tylko z głosem doradczym, chyba że co innego postanawiają statuty Konferencji Episkopatu” (kan. 450, § 1).
- „Zebrania plenarne Konferencji Episkopatu powinny się odbywać przynajmniej raz w roku, a także wtedy, gdy się tego domagają szczególne okoliczności, zgodnie z postanowieniami statutów” (kan. 453).
- „Konferencja Episkopatu może wydawać dekryty ogólne jedynie w tych sprawach, w których przewiduje to prawo powszechne, albo określa szczególne polecenie Stolicy Apostolskiej, wydane przez nią z własnej inicjatywy lub na prośbę samej Konferencji” (455, § 1).
- „Dekryty, o których w § 1, wtedy są ważne podejmowane na sesji plenarnej, gdy opowie się za nimi przynajmniej dwie trzecie głosów biskupów, należących do Konferencji Episkopatu z głosem decydującym. Otrzymują zaś moc obowiązującą po przejrzeniu ich przez Stolicę Apostolską, z chwilą prawnej promulgacji” (455, § 2).
- „Należy popierać kontakty między Konferencjami, zwłaszcza sąsiednimi, dla pomnożenia i ochrony większego dobra” (kan. 459, § 1).
- „Ilekcóż jednak czynności i sposoby działania podejmowane przez Konferencje przybierają charakter międzynarodowy, należy porozumieć się ze Stolicą Apostolską” (kan. 459, § 2).

Z kolei aktualny statut Konferencji Episkopatu Polski – obowiązujący od 7 października 2009 r. – opisuje stan KEP w sposób bardziej szczegółowy:

„W duchu Soboru Watykańskiego II, *Kodeksu prawa kanonicznego* z dnia 25 stycznia 1983 r., Listu apostolskiego motu proprio Jana Pawła II „*Apostolos suos*” z dnia 21 maja 1998 r., adhortacji Jana Pawła II *Pastores gregis* z dnia 16 października 2003 r. a także dyrektorium *Apostolorum successores* z dnia 22 lutego 2004 r. Konferencja

Episkopatu Polski przyjmuje niniejszy Statut jako narzędzie współpracy między biskupami i umacniania kościelnej komunii.

Mocą tej komunii biskupi są złączeni z Biskupem Rzymskim i ze sobą węzłem jedności wiary, miłości i pokoju celem wspólnego rozstrzygnięcia ważniejszych spraw, działając w duchu kolegialnym, zgodnie z naturą episkopatu dla dobra Kościoła powszechnego i partykularnego”.

Rozdział I

POSTANOWIENIA OGÓLNE

Art. 1. Konferencja Episkopatu Polski jest stałą instytucją, utworzoną przez Stolicę Apostolską, którą stanowią biskupi kanonicznie związani z terenem Rzeczypospolitej Polskiej, pozostający w jedności z Biskupem Rzymskim i pod jego autorytetem wypełniający wspólnie pasterskie zadania wśród wiernych swojego terytorium dla pomnażania dobra przez posługę Kościoła, zwłaszcza przez formy apostołatu odpowiednio dostosowane do okoliczności czasu i miejsca, zgodnie z zasadami prawa powszechnego oraz normami niniejszego Statutu.

Art. 2. Konferencja Episkopatu Polski:

- troszczy się o pielęgnowanie wśród biskupów braterskiej miłości i jedności działania dla większej chwały Bożej i dobra Kościoła;
- wspomaga poszczególnych biskupów Konferencji w ich misji duszpasterskiej;
- wypełnia zadania według swoich kompetencji kanonicznych wynikających z norm prawa kanonicznego i innych decyzji Stolicy Apostolskiej;
- utrzymuje stałą łączność ze Stolicą Apostolską;
- utrzymuje kontakty z innymi Konferencjami Episkopatów;
- bada problemy duszpasterskie celem znalezienia najstosowniejszych metod ewangelizacji w uwarunkowaniach i okolicznościach życia Kościoła w Polsce, z uwzględnieniem wymiaru ekumenicznego i dialogu międzyreligijnego;
- troszczy się o życie religijne i moralne katolików w kraju oraz roztacza duchową opiekę nad Polakami poza granicami w porozumieniu z miejscowymi Konferencjami Episkopatów i w ramach określonych przez dokumenty wydane przez Stolicę Apostolską;
- podejmuje problemy społeczne ukazując je w świetle posłannictwa Kościoła;
- stara się o zachowanie i rozwój kultury chrześcijańskiej;
- utrzymuje właściwe relacje między Kościołem i Państwem, z zachowaniem kompetencji Stolicy Apostolskiej oraz z respektowaniem wzajemnej autonomii i niezależności.

Art. 3. Do Konferencji należą:

- Prymas Polski, zachowujący honorowe pierwszeństwo wśród biskupów polskich;
- Arcybiskupi i biskupi diecezjalni oraz ci, którzy są z nimi prawnie zrównani;

- Biskup polowy;
- Biskupi obrządku bizantyjsko-ukraińskiego;
- Biskupi koadiutorzy;
- Biskupi pomocniczy;
- Biskupi tytularni pełniący w ramach Konferencji szczególne zadania, zlecone im przez Stolicę Apostolską lub Konferencję Episkopatu.

Art. 4. Strukturę Konferencji Episkopatu Polski tworzą:

- Zebranie plenarne i Rada biskupów diecezjalnych;
- Przewodniczący Konferencji oraz Zastępca Przewodniczącego;
- Prezydium Konferencji;
- Rada Stała;
- Sekretarz Generalny;
- Stałe Komisje Episkopatu.

Art. 5. Konferencja Episkopatu Polski posiada osobowość prawną kanoniczną, uznaną przez państwo polskie, ze zdolnością do nabywania dóbr, zarządzania i rozporządzania nimi, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego.

Art. 6. Siedziba Konferencji Episkopatu Polski znajduje się w Warszawie”.

Tak więc, przy zmieniających się czasach i warunkach, trwa poprzez wieki praca wspólna episkopatu Polski, mając na celu szerzenie Królestwa Bożego w naszej ojczyźnie i pośród naszych rodaków rozproszonych na obczyźnie. Przypomnienie tego trudu z przestrzeni ostatnich 100 lat jest dziełem zasługującym na uznanie, tym bardziej im bardziej wierni Kościoła katolickiego w Polsce dzięki temu opracowaniu będą się lepiej orientować w dziejach instytucji tak bardzo zasłużonej dla Kościoła i Polski.

Gratuluję i dziękuję bp. Arturowi Mizińskiemu Sekretarzowi Generalnemu Konferencji Episkopatu Polski oraz osobom, które zaangażowały się w przygotowanie niniejszej publikacji. Wszystkim Czytelnikom z serca błogosławię.

+ Stanisław Gądecki
Arcybiskup Metropolita Poznański
Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski
Wiceprzewodniczący Rady Konferencji
Episkopatów Europy (CCEE)

Warszawa–Poznań, dnia 14 lutego 2019 r.

W święto Świętych Cyryla i Metodego, patronów Europy

Wprowadzenie

Rok 2019 to dla Konferencji Episkopatu Polski czas szczególny ze względu na przeżywany Jubileusz 100-lecia jej istnienia. Jednym z owoców świętowania jest niniejsza Księga Jubileuszowa.

Publikacja składa się z trzech części. Pierwsza poświęcona jest kształtowaniu się Konferencji Episkopatu Polski i jej statusowi prawnemu. Znajdziemy w niej informacje o początkach istnienia i o tym, jakie uprawnienia posiada Konferencja Episkopatu. Zamieszczone tu teksty ks. prof. dr. hab. Stanisława Wilka z KUL oraz ks. dr. hab. Marka Stępnia, profesora UKSW mają charakter opracowań naukowych, szeroko udokumentowanych, z odniesieniami do ważnych pozycji historycznych, prawniczych i naukowych.

Druga część oddawanej w Państwa ręce książki prezentuje najbardziej charakterystyczne dla Konferencji Episkopatu Polski w ostatnim stuleciu postaci. Wśród nich jest dwóch kandydatów na ołtarze. Pierwszy z nich to kard. August Hlond, prymas Polski, o którym pisze ks. dr. Bogusław Koziół, wicepostulator jego procesu beatyfikacyjnego. Druga postać to kard. Stefan Wyszyński, autorytet dla wielu Polaków, niezłomny kapłan i mąż stanu, w opracowaniu dr Ewy Czackowskiej, autorki obszernej biografii Prymasa Tysiąclecia. W książce zaprezentowany został najwybitniejszy z rodu Polaków, który był również członkiem Konferencji Episkopatu Polski – kard. Karol Wojtyła, późniejszy papież Jan Paweł II i święty Kościoła powszechnego. Cieszymy się z możliwości opublikowania artykułu mu poświęconego autorstwa śp. ks. prof. dr. hab. Jana Macieja Dyducha z UPJPII z Krakowa. Tekst jest fragmentem jego książki zatytułowanej *Kardynał Karol Wojtyła w służbie Konferencji Episkopatu Polski*. W Księdze Jubileuszowej nie mogło zabraknąć odniesienia do kard. Józefa Glempa, który przez 23 lata był Przewodniczącym Konferencji Episkopatu Polski. Jego wkład w życie Kościoła i Polski ukazała dr Milena Kindziuk.

Całość pozycji kończy katalog biskupów Kościoła katolickiego w Polsce opracowany przez Panią Martę Dalgiewicz. Obejmuje on spis biskupów posługujących od 1918 do współczesności. Katalog jest alfabetyczny i ukazuje najważniejsze dane z życia poszczególnych hierarchów Kościoła katolickiego w Polsce, a więc: datę urodzenia, datę

święceń prezbiteratu, konsekracji biskupiej, miejsce posługiwania i zawołanie biskupie. Przy biskupach, którzy zmarli została zaznaczona data śmierci. Katalog jest ważną częścią tej publikacji, ponieważ daje nam całościowy wykaz 375 biskupów posługujących Kościołowi w Polsce przez minione 100 lat.

Księga Jubileuszowa jest ubogacona archiwalnymi zdjęciami dokumentującymi wydarzenia i postacie minionego 100-lecia episkopatu Kościoła katolickiego w Polsce. Słowa wdzięczności za ich udostępnienie kieruję do Narodowego Archiwum Cyfrowego, Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego, Archiwum Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej oraz Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski.

Wyrażając radość z tej publikacji, pragnę skierować słowa wdzięczności do Autorów poszczególnych jej części, a także do Biura Prasowego Konferencji Episkopatu Polski za współpracę redakcyjną. Bardzo dziękuję Wydawnictwu Jedność za włożoną pracę i piękne wydanie tej publikacji.

Wszystkim Czytelnikom życzę, by lektura tej Jubileuszowej Księgi przybliżyła dzieje Konferencji Episkopatu Polski.

+ Artur G. Miziński
Sekretarz Generalny Konferencji Episkopatu Polski

Rozdział I

Początki i kompetencje KEP

Ks. Stanisław Wilk

Początki Konferencji Episkopatu Polski

Praktyka zwoływania biskupów na zebrania metropolitalne i krajowe, rozpoczęta pod koniec XVIII wieku, utrwaliła się w połowie następnego stulecia¹. Główną przyczyną jej wprowadzenia były trudności związane z odbywaniem synodów prowincjalnych i krajowych synodów plenarnych. Stolica Apostolska niezbyt chętnie udzielała pozwoleń na przeprowadzanie krajowych synodów plenarnych, ponieważ w Kościołach lokalnych zaczęły się ujawniać tendencje gallikańskie i koncyliarne. Władze państwowe natomiast w niektórych krajach zakazywały synodów prowincjalnych, a w innych uzurpowały sobie prawo do zatwierdzania uchwał synodalnych. W takiej sytuacji biskupi, zamiast na synodach, zbierali się na zebraniach i zjazdach, w celu ustalenia wspólnej linii postępowania i dla załatwienia konkretnych spraw duszpasterskich. Tego rodzaju zebrania biskupów spotkały się z uznaniem ze strony Stolicy Apostolskiej, która początkowo bardziej popierała organizowanie zebrań w prowincjach kościelnych, aniżeli zebrań krajowych². *Kodeks Prawa Kanonicznego*, promulgowany w 1917 r., pomimo wielu wcześniejszych instrukcji i wypowiedzi papieskich, podał zaledwie kilka dyspozycji odnośnie do zebrań prowincjalnych³, nie podał natomiast żadnych norm prawnych, dotyczących zebrań krajowych, które stawały się prawie powszechną praktyką w krajach Europy i Ameryki. Do Soboru Watykańskiego II zebrania biskupie posiadały charakter prywatny i uchwały na nich podjęte nie obowiązywały, jako prawo partykularne. Każdy jednak biskup diecezjalny we własnej diecezji i mocą własnego autorytetu mógł je uczynić prawem diecezjalnym.

¹ W literaturze dotyczącej konferencji biskupich zebrania plenarne określane są zazwyczaj jako: zjazd biskupów, konferencja biskupów czy też konferencja episkopatu. Wśród zebrań plenarnych można wyróżnić: zebrania plenarne (ogólnopolskie), zebrania międzyprovincialne (spotkania biskupów z kilku prowincji – metropolii) i zebrania prowincjalne (zebrania biskupów jednej metropolii).

² Zob. ks. E. Szafranski, *Konferencje Biskupie (Studium historyczno-kanoniczne)*, Warszawa 1984, s. 20-21.

³ Zob. *Codex Iuris Canonici*, Typis Polyglottis Vaticanis 1949, can. 292, 1507 §1, 1909 §1.

Na temat pierwszych nieformalnych zebrań episkopatu w Polsce niewiele można powiedzieć. Wiadomo, że odbyły się w okresie Sejmu Czteroletniego, a zwołał je metropolita gnieźnieński prymas Michał Jerzy Poniatowski w latach 1788–1789. Przedmiotem obrad były m.in. projekty reorganizacji metropolitalnej i diecezjalnej w Polsce, sądownictwo kościelne i sprawy materialne Kościoła. W 1789 r. odbyły się dwa osobne zebrania: episkopatu łacińskiego, któremu przewodniczył prymas Poniatowski i episkopatu greckokatolickiego, które zwołał i któremu przewodniczył metropolita kijowski Teodozy Rostocki⁴. Ze względu na należącą do Austrii metropolię lwowską, trudno te zebrania określić mianem plenarnych, czyli krajowych.

Bliższe temu określeniu były zebrania w czasach Księstwa Warszawskiego, zwoływane przez metropolitę gnieźnieńskiego abp. Ignacego Raczyńskiego w latach 1809–1811, ponieważ uczestniczyli w nich także biskupi metropolii lwowskiej. Zaprzestano jednak ich zwoływania po 1812 r. ze względu na sytuację polityczną, potem utworzenie Królestwa Polskiego oraz reorganizację metropolii i diecezji na ziemiach polskich. Do końca niewoli narodowej prymas Polski arcybiskup gnieźnieński i poznański nie zwołał żadnego zebrania prowincjalnego. Był zapraszany na zebrania plenarne episkopatu niemieckiego od pierwszego, zwołanego w 1848 r., ale uczestniczył w nich dopiero od 1873 r.⁵ Regularnie natomiast uczestniczył w nich jego chełmiński sufragan i biskup zależnej od Stolicy Apostolskiej diecezji warmińskiej.

W zaborze austriackim biskupi wszystkich obrządków spotykali się na wspólnych zebraniach oraz od 1849 r. uczestniczyli w zebraniach episkopatu austriackiego. Odbywały się także osobne zebrania prowincjalne hierarchii łacińskiej i greckokatolickiej. Zebrania biskupów metropolii lwowskiej, określane też mianem zebrań biskupów małopolskich lub galicyjskich, ponieważ uczestniczył w nich także arcybiskup ormiański i często biskup krakowski, były w zasadzie luźnymi spotkaniami biskupów i stanowiły swego rodzaju forum dyskusyjne, służące wszechstronnej wymianie myśli. Nie posiadały regulaminu i z przebiegu ich obrad w zasadzie nie sporządzano protokołów⁶. Podobny charakter miały, jak się wydaje, zebrania biskupów obrządku greckokatolickiego. One również nie posiadały ustalonego regulaminu i nie protokołowano przebiegu ich obrad. Biskupi greckokatolicy metropolii lwowskiej uczestniczyli także w zebraniach całego episkopatu greckokatolickiego, które z zasady odbywały się w Rzymie⁷.

⁴ Zob. ks. B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980, s. 132-133.

⁵ Tamże, s. 133-136.

⁶ Kard. Kakowski uczestniczył, w charakterze gościa, w obradach konferencji, która odbyła się w Przemysłu (26-27 VI 1917). Jej przebieg opisał w swoich wspomnieniach, w których między innymi stwierdził, że: „Konferencje biskupów małopolskich odbywały się bez przygotowania i ceremonii zewnętrznych, jakie towarzyszyły zjazdom biskupów metropolii warszawskiej. Nawet nie spisywano protokołu uchwał”. Por. kard. A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, Kraków 2000, s. 373.

⁷ Por. ks. S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1992, s. 57-58.

Początki zebrań plenarnych episkopatu Polski są związane z zebraniem biskupów metropolii warszawskiej, która swymi granicami obejmowała terytorium Królestwa Polskiego⁸. Metropolici warszawscy zwoływali zebrania prowincjalne w latach 1824–1825 oraz w 1861 r.⁹ Jednak po powstaniu styczniowym Kościół katolicki został skrzepowany tak znacznymi ograniczeniami ze strony władz carskich, że ich organizowanie stało się w ogóle niemożliwe. Biskupi nie mogli swobodnie porozumiewać się ze Stolicą Apostolską i ze swym duchowieństwem; bez specjalnego pozwolenia nie wolno im było wyjeżdżać poza terytorium diecezji, a nawet poruszanie się po terenie własnej diecezji było utrudnione. Złagodzenie tych drastycznych ograniczeń nastąpiło dopiero po ukazie tolerancyjnym z 30 kwietnia 1905 r. Wówczas z inicjatywy ks. prał. Antoniego Juliana Nowowiejskiego, rektora seminarium duchownego w Płocku i późniejszego biskupa płockiego, metropolita warszawski abp Wincenty Teofil Chościak-Popiel zwołał zebranie biskupów swojej prowincji. Odbyło się ono w Warszawie, 14-17 grudnia 1906 r. Od tego roku, z krótką przerwą w latach 1911–1915, organizowano je w miarę regularnie aż do 1925 r.¹⁰

Wznowione zebrania prowincjalne warszawskie, różniły się od zebrań biskupów w innych zaborach. Ich formalnoprawne ramy organizacyjne stały się też w pewnym sensie wzorem i podstawą dla pierwszych zebrań plenarnych episkopatu Polski. W myśl przyjętego na pierwszym zebraniu w Warszawie „Regulaminu” (1906), którego projekt przygotował ks. prał. Nowowiejski, celem i przedmiotem narad biskupów prowincji warszawskiej było ustalanie wspólnej linii działania w różnorodnych sprawach religijnych, społecznych i politycznych zgodnie z wolą Ojca Świętego i dla dobra Kościoła. Do udziału w zebraniach, osobiście lub przez swych delegatów, zobowiązani byli wszyscy rządcy diecezji (biskupi ordynariusze, administratorzy apostolscy, wikariusze kapitulni) oraz biskupi pomocniczy. Rządcom diecezji mogli towarzyszyć konsultanci z głosem doradczym.

Zebrania zwoływał i obradom przewodniczył metropolita, a w razie jego nieobecności najstarszy urzędem ordynariusz. Z inicjatywą zwołania konferencji mogli także występować poszczególni rządcy diecezji. Zebrania biskupów prowincji warszawskiej odbywały się zwykle w Warszawie w pałacu arcybiskupim. Obrady prawie zawsze rozpoczynano modlitwą do Ducha Świętego i kończono odmówieniem dziękczynnego *Te Deum*. Do 1918 r. wszyscy uczestnicy obrad składali na początku zebrania przepisaną regulaminem przysięgę o zachowaniu tajemnicy obrad. Od tego zebrania biskupi składali jedynie wyznanie wiary i przysięgę antymodernistyczną. Częstotliwość odbywania zebrań początkowo nie była ściśle określona – „kilka razy do roku”. Jednak już na

⁸ Na mocy bulli papieża Piusa VII *Ex imposita Nobis*, 30 VI 1818.

⁹ Zob. B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 58-60.

¹⁰ Zob. Hospes [bp A. J. Nowowiejski], *Konferencje episkopatu prowincji warszawskiej 1906-1918. Kartka z dziejów Kościoła polskiego*, „Ateneum Kapłańskie”, 14(1927), t. 20, s. 110.

Biskupi polscy na zjeździe w Warszawie. Siedzą od lewej: biskup kujawsko-kaliski Stanisław Zdzitowiecki, sufragan warszawski arcybiskup Kazimierz Ruskiewicz, biskup przemyski Józef Pelczar, arcybiskup lwowski obrządku ormiańskiego Józef Teodorowicz, arcybiskup warszawski Aleksander Kakowski, arcybiskup gnieźnieński i poznański Edmund Dalbor, arcybiskup lwowski Józef Bilczewski, biskup tarnowski Leon Wałęga, biskup krakowski Adam Stefan Sapieha, biskup płocki Antoni Julian Nowowiejski, biskup sandomierski Maryan Ryx, biskup kielecki Augustyn Łosiński. Stoją: administrator diecezji lubelskiej i podlaskiej ks. Zenon Kwiek, administrator diecezji sejneńskiej ks. Mateusz Dobryłło. Warszawa, 10-11 marca 1917 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Na sąsiedniej stronie u góry:

Zjazd biskupów diecezjalnych w Gnieźnie. Widoczni: (stoją od lewej) bp Romuald Jałbrzykowski, bp Marian Fulman, bp Henryk Przeździecki, bp Augustyn Łosiński, bp Adolf Szelażek, bp Zygmunt Łoziński, bp Piotr Mańkowski, (siedzą od lewej) bp Antoni Nowowiejski, bp Stanisław Zdzitowiecki, bp Sebastian Pelczar, abp Józef Bilczewski, kard. Edmund Dalbor, abp Józef Teodorowicz, bp Adam Stefan Sapieha, bp Marian Ryx, bp Leon Wałęga. Gniezno, 26-30 sierpnia 1919 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Na sąsiedniej stronie na dole:

Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych konkordatu między Rzeczypospolitą Polską a Stolicą Apostolską, podpisanego w Rzymie 10 lutego 1925 r. Przy stole siedzą: (na pierwszym planie) sekretarz nuncjatury ks. prał. Carlo Colli, nuncjusz apostolski w Polsce abp Lorenzo Lauri, audytor nuncjatury apostolskiej w Polsce ks. prał. Carlo Chiarlo. W drugim rzędzie przy stole (od lewej): minister spraw zagranicznych hr. Aleksander Józef Skrzyński, premier Władysław Grabski, minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego Stanisław Grabski. Na sali siedzą w pierwszym rzędzie m.in.: minister sprawiedliwości Antoni Żychliński (drugi z prawej), minister spraw wewnętrznych Cyryl Ratajski (trzeci z prawej), kard. Aleksander Kakowski (czwarty z prawej), marszałek sejmu Maciej Rataj (piąty z prawej), biskup pomocniczy płocki Adolf Szelażek (pierwszy z lewej), minister przemysłu i handlu Czesław Klarner (drugi z lewej), biskup połowy WP Stanisław Gall (trzeci od lewej). Stoi czwarty od lewej (za siedzącymi posłami i biskupami) szef Sztabu Głównego WP gen. Stanisław Haller. Warszawa, 2 czerwca 1925 r.

piątym zebraniu, które odbyło się w Warszawie w dniach 12-13 stycznia 1916 r. postanowiono organizować je raz w roku, a w nadzwyczajnych wypadkach częściej.

Na początku obrad biskupi wybierali spośród siebie sekretarza. Tę drugą, obok przewodniczącego, stałą funkcję w zebraniach biskupów prowincji warszawskiej pełnił ordynariusz płocki. Według „Regulaminu” wszystkie sprawy, które miały być przedmiotem obrad, winny być wcześniej zgłoszone do sekretarza celem poinformowania pozostałych biskupów i przygotowania odpowiednich referatów, na podstawie których formułowano wnioski, względnie projekty ewentualnych uchwał. Uchwały i postanowienia, podejmowane na zebraniach większością dwóch trzecich głosów, obowiązywały wszystkich uczestników. Decyzje te nie stanowiły jednak prawa w ścisłym tego słowa znaczeniu, ponieważ gremium, które spotykało się na zebraniach, nie posiadało władzy ustawodawczej, ale nie mogły też być cofnięte zanim ich na kolejnym zebraniu powtórnie nie rozpatrzono.

Problematyka obrad obejmowała bardzo szeroki wachlarz zagadnień. Dominowały w niej kwestie dotyczące, m.in.: projektów reorganizacji struktur terytorialnych Kościoła, przygotowania i wykonania konkordatu, usunięcia ograniczeń nałożonych na Kościół przez rządy zaborcze, dóbr i majątków zabranych Kościołowi, uposażenia i obciążeń finansowych duchowieństwa, reorganizacji seminariów duchownych, zorganizowania Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Warszawskim, czy utworzenia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Oprócz spraw ogólnych omawiano również wiele kwestii szczegółowych, odnoszących się do pracy duszpasterskiej i szeroko pojętego życia kościelnego w metropolii warszawskiej¹¹.

Zmiany w sytuacji politycznej na ziemiach polskich w ostatnim okresie niewoli narodowej, umożliwiające episkopatowi metropolii warszawskiej odbywanie zebrań prowincjalnych, nadal nie pozwalały na zorganizowanie zebrania plenarnego, w którym mogliby uczestniczyć biskupi polscy ze wszystkich trzech zaborów. Jednak w marcu 1917 r., z okazji rozpoczęcia obchodów stułetniej rocznicy utworzenia metropolii warszawskiej (12 marca 1818), abp Kakowski zaprosił do Warszawy wszystkich biskupów polskich. Niemieckie władze okupacyjne pozwoliły mu również na zwołanie z tej okazji zebrania prowincjalnego. Na uroczystości jubileuszowe (10-18 marca) przybyli biskupi metropolii warszawskiej, biskupi galicyjscy z metropolitą lwowskim obrządku łańciskiego abp. Józefem Bilczewskim i metropolitą obrządku ormiańskiego abp. Józefem Teodorowiczem oraz metropolita gnieźnieńsko-poznański abp Edmund Dalbor, prymas Polski.

Przed południem 10 marca 1917 r., obradowali biskupi metropolii warszawskiej, którzy w imieniu swoim i pozostałych biskupów polskich, obecnych w Warszawie, wysłali adres hołdowniczy do Ojca Świętego. Po południu natomiast rozpoczęły się wspólne obrady wszystkich biskupów polskich. Kontynuowano je następnego dnia,

¹¹ Por. ks. S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego...*, s. 54-56.

w niedzielę, po uroczystej Mszy św. w katedrze, na której podniosłe kazanie wygłosił abp Teodorowicz. Obrady całego episkopatu polskiego utrzymano w tajemnicy, z obawy przed ewentualnymi represjami władz okupacyjnych. Z drugiego dnia obrad sporządzono osobny *quasi* protokół zatytułowany „Wnioski z dnia 11 marca 1917 roku”. Nie zawiera on nazwisk uczestników tego spotkania, ale z treści wynika, że brał w nim udział abp Dalbor i biskupi galicyjscy¹². Na tej podstawie i na podstawie informacji kard. Kakowskiego można z całą pewnością stwierdzić, że było to pierwsze, jeszcze nieoficjalne, zebranie plenarne polskiego episkopatu¹³.

Pierwsze oficjalne zebranie ogólnopolskie episkopatu zorganizowano dopiero w odradzającej się do niepodległego bytu Rzeczypospolitej. Odbyło się ono w Warszawie, 10-12 grudnia 1918 r. Pierwotnie abp Kakowski zamierzał je zwołać tylko dla metropolii warszawskiej. Jednak wskutek zmiany sytuacji politycznej, metropolita warszawski w porozumieniu z biskupami swej prowincji, a być może także z wizytatorem apostolskim, przekształcił je w zebranie ogólnopolskie, zapraszając do Warszawy wszystkich biskupów ziem polskich¹⁴.

Wizytator apostolski Achilles Ratti w październiku 1918 r. zwrócił się do Sekretariatu Stanu z prośbą o instrukcje odnośnie do projektowanego zebrania plenarnego biskupów ze wszystkich trzech zaborów¹⁵. Sekretarz stanu kard. Pietro Gasparri nie udzielił jednak konkretnych wskazówek. Poleciał jedynie, by Ratti zwrócił uwagę biskupów na ściśle przestrzeganie norm *Kodeksu Prawa Kanonicznego*¹⁶.

W zebraniu, które odbyło się w dniach 10-12 grudnia 1918 r. uczestniczyło 11 biskupów diecezjalnych i 7 biskupów pomocniczych. Ze względu na trudności komunikacyjne między Wielkopolską a Warszawą nie przybył abp Dalbor oraz biskup pomocniczy gnieźnieński Atanazy Wilhelm Kloske. Toczące się walki o Lwów nie pozwoliły na przybycie abp. Bilczewskiemu, który upoważnił abp. Teodorowicza do jego reprezentowania. Z powodu choroby nie przybył również ordynariusz przemyski bp Józef Sebastian Pelczar, ale zastępował go biskup pomocniczy Karol Fischer.

¹² O okolicznościach towarzyszących zaproszeniu i przybyciu biskupów oraz o przebiegu uroczystości i o spotkaniach biskupów zob. kard. A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości...*, s. 357-362.

¹³ Wbrew sugestiom ks. E. Szafrrowskiego zebrania metropolii warszawskiej z 12-13 września 1916, nie można uznać za pierwsze zebranie episkopatu polskiego, ponieważ nie uczestniczyli w niej biskupi galicyjscy, a odniesienia w protokole do władz austriackich, można wytłumaczyć tym, że od sierpnia 1915 Kielce i Lublin znajdowały się w generałgubernatorstwie austriackim, zob. ks. E. Szafrrowski, *Konferencje Biskupie...*, s. 26; por. kard. A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości...*, s. 303-307.

¹⁴ Zob. Akta Prymasa Polski (dalej: APP), [w:] Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (dalej: AAG), sygn. I, 111a, Kakowski do Dalbora, 19 XI 1918: „Razem z Ks. Ks. Biskupami Prowincji Warszawskiej uważam, że byłoby z wielkim pożytkiem dla Kościoła i Ojczyzny, gdyby w d. 10 grudnia b.r. na Konferencji tej w Warszawie byli obecni wszyscy biskupi całej Polski”.

¹⁵ Zob. Acta Nuntiaturae Polonae (dalej: ANP), sygn. LVII/2, *Achilles Ratti (1918-1921)*, ed. Stanislaus Wilk SDB, N. 184, Romae 1996, s. 217.

¹⁶ Zob. ANP, sygn. LVII/3, *Achilles Ratti (1918-1921)*, ed. Stanislaus Wilk SDB, N. 326, Romae 1997, s. 130.

Na początku obrad biskupi przyjęli regulamin obowiązujący na zebraniach biskupów prowincji warszawskiej, złożyli wyznanie wiary i przysięgę antymodernistyczną. Obradom przewodniczył wizytator apostolski Ratti, który przywitał zebranych i przekazał im błogosławieństwo Ojca Świętego. Obowiązki sekretarza pełnił bp Nowowiejski. W trakcie obrad, biskupi przedyskutowali i podjęli odpowiednie uchwały, dotyczące m.in. wprowadzenia i wykonania norm nowego *Kodeksu Prawa Kanonicznego*, statutu ogólnopolskiego Związku Księża Prefektów, programu studiów w seminariach duchownych, organizacji i funkcjonowania Uniwersytetu Lubelskiego, organizacji duszpasterstwa wojskowego, działalności stronnictw ludowych, wyborów do Sejmu Ustawodawczego, opracowania listu pasterskiego do wiernych, a także organizacji przyszłych zebrań episkopatu Polski.

W celu nadania odpowiedniej rangi i znaczenia zebraniom plenarnym episkopatu oraz odróżnienia ich od zebrań biskupów metropolii warszawskiej postanowiono, że zebrania ogólnopolskie będą się odbywać w Częstochowie, na Jasnej Górze i – jak sugerował wizytator apostolski Ratti – będą połączone z rekolekcjami dla pielgrzymów. Nauki głoszone przez biskupów, a następnie wspólne obrady, miały przyczynić się do zbudowania wiernych¹⁷. W relacji do Sekretariatu Stanu o przebiegu obrad wizytator apostolski Ratti napisał, że była to „piękna i dobra konferencja, pod każdym względem”¹⁸.

Rozwój sytuacji społeczno-politycznej w kraju nie pozwolił biskupom na realizację uchwały, dotyczącej miejsca organizowania zebrań ogólnokrajowych. Ze względu na konieczność zajęcia stanowiska wobec spraw kościelnych, które miały być rozpatrywane w sejmie, abp Kakowski, na prośbę abp. Teodorowicza, zwołał drugie zebranie ogólnopolskie biskupów polskich do Warszawy na 12-14 marca 1919 r.

Zebraniu, podobnie jak poprzedniemu, przewodniczył wizytator apostolski Ratti, sekretarzem zaś był bp Nowowiejski, któremu służyli pomocą bp Romuald Jałbrzykowski i bp Wojciech Owczarek. Uczestniczyło w nim 11 biskupów diecezjalnych, delegat biskupa kieleckiego i 7 biskupów pomocniczych. Przedmiotem obrad były m.in. relacje między państwem a Kościołem, parcelacja majątków kościelnych, jurysdykcja metropolity lwowskiego obrządku greckokatolickiego abp. Andrzeja R. Szeptyckiego na terytorium diecezji lubelskiej, sprawa Kościoła narodowego, nauczanie religii oraz rozwój i organizacja katolickiej akcji społecznej. Do programu obrad wprowadzono także sprawę nowego regulaminu Konferencji Biskupów Polskich.

Projekt regulaminu, który przygotowała komisja w składzie: arcybiskup Dalbor, biskup podlaski Henryk I. Przeździecki i biskup krakowski Adam S. Sapieha, wywołał bardzo ożywioną dyskusję. Stanowił on m.in., że zebrania zwołuje i im przewodniczy prymas Polski, arcybiskup gnieźnieński i poznański. Prymas Polski ma także

¹⁷ Zob. APP, sygn. I, 111a, Protokół obrad; por. kard. A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości...*, s. 946-949.

¹⁸ ANP, sygn. LVII/3, *Achilles Ratti...*, s. 156: „[...] una bella e buona Conferenza sotto ogni riguardo”.

zwoływać i przewodniczyć obradom Komitetu Biskupów, organu wykonawczego episkopatu Polski. W ten sposób biskupi wyeksponowali godność prymasowską metropolity gnieźnieńsko-poznańskiego, pomijając całkowitym milczeniem godność prymasa Królestwa Polskiego metropolity warszawskiego abp. Kakowskiego. Wizytator apostolski był zbulwersowany tym, że bez żadnych wcześniejszych, „dyplomatycznych” przygotowań, nie zwracając uwagi na osobę i godność abp. Kakowskiego, który w najbliższym czasie miał zostać kardynałem¹⁹, i w jego domu, biskupi podjęli takie uchwały. Sytuacja abp. Kakowskiego, zdaniem wizytatora, była przecież i tak już dość trudna i bolesna. Z tego względu Ratti wystąpił w obronie abp. Kakowskiego, który nie zabierał głosu w dyskusji, i zwrócił uwagę biskupów na fakt, że *Kodeks Prawa Kanonicznego* nie zna innych zebrań biskupich poza prowincjalnymi i dlatego, uwzględniając normy prawa kanonicznego, należałoby przepracować projekt regulaminu zebrań plenarnych, odkładając jego zatwierdzenie do chwili bardziej odpowiedniej. Biskupi zgodzili się z sugestią wizytatora Rattiego i przerwali dyskusję nad regulaminem. Wbrew jednak uchwale, podjętej na poprzednim zebraniu, że ogólnopolskie zebrania biskupów będą się odbywać w Częstochowie, postanowili, że następne spotkanie biskupów, na które wszystkich hierarchów zaprosi prymas Polski abp Dalbor, odbędzie się w Gnieźnie i będzie miało charakter pielgrzymki do grobu św. Wojciecha. Program obrad miał przygotować Komitet Biskupów, składający się z czterech arcybiskupów ordynariuszy, tzn. Bilczewskiego, Dalbora, Kakowskiego i Teodorowicza²⁰.

Na zapisaną w protokole godność prymasa Polski arcybiskupa gnieźnieńskiego i poznańskiego, zwrócił uwagę Rattiego abp Kakowski, który sądził, że podpisując w tej formie sporządzony protokół, tym samym jako arcybiskup warszawski zrzeka się należącego doń tytułu prymasa Królestwa Polskiego. Wizytator apostolski nie chciał wszczynać nowej dyskusji nad poprawianiem protokołu i polecił mu podpisać się z zastrzeżeniem jednak ewentualnych praw prymacjalnych dla swojej stolicy w przyszłych decyzjach papieskich. Protokół obrad jako pierwszy podpisał przewodniczący obradom wizytator apostolski Ratti i podał go do podpisania abp. Kakowskiemu. Ten jednak przekazał protokół prymasowi Polski abp. Dalborowi.

Relacjonując te wydarzenia, kard. Gasparriemu, wizytator apostolski dodał, że po przybyciu do Warszawy, widząc niepopularność abp. Kakowskiego, próbował mu zasugerować zrzeczenie się tytułu prymasowskiego, który społeczeństwu kojarzył się z rozbiorami Polski. Przez ten gest, zdaniem Rattiego, zyskałby ogólną sympatię, a z kolei przez wyniesienie do godności kardynalskiej miałby również zapewniony prymat honorowy w episkopacie. Z pewnością, pisał Ratti, kwestia ta stałaby się znów aktualną, gdyby abp Dalbor został kardynałem, co jak sądził, nastąpi wcześniej czy później, ale

¹⁹ Papież Benedykt XV poinformował abp. Kakowskiego o swym zamiarze obdarzenia go purpurą kardynalską w liście z 15 X 1918. Treść listu zob. kard. A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości...*, s. 790-791.

²⁰ Zob. APP, sygn. I, 111a, Protokół obrad, 12-14 III 1919.

Uczestnicy obrad Episkopatu Polski na temat realizacji konkordatu. Siedzą (od lewej): biskup sandomierski Marian Ryx, biskup przemyski Anatol Nowak, biskup wrocławski Stanisław Zdzitowiecki, metropolita lwowski obrządku ormiańskiego arcybiskup Józef Teodorowicz, metropolita warszawski kardynał Aleksander Kakowski, nuncjusz apostolski w Polsce arcybiskup Lorenzo Lauri, metropolita lwowski arcybiskup Bolesław Twardowski, metropolita krakowski arcybiskup Adam Sapieha, biskup pomocniczy przemyski Karol Józef Fischer, biskup pomocniczy chełmiński Jakub Klunder. Stoją w drugim rzędzie (od lewej): biskup śląski August Hlond, biskup łomżyński Stanisław Kostka Łukomski, arcybiskup Karol Hryniewiecki, biskup łomżyński Romuald Jałbrzykowski, biskup chełmiński Stanisław Okoniewski, biskup łódzki Wincenty Tymieniecki, biskup Adolf Józef Jełowicki, biskup podlaski Henryk Przeździecki, greckokatolicki biskup przemyski Jozafat Kocylowski, biskup tarnowski Leon Wałęga, biskup kielecki Augustyn Łosiński, biskup częstochowski Teodor Kubina, biskup miński Zygmunt Łoziński, biskup Kazimierz Michalkiewicz, biskup pomocniczy warszawski Władysław Szczęśniak. W trzecim rzędzie stoją (od lewej): biskup stanisławowski Grzegorz Chomyszyn, biskup pomocniczy gnieźnieński Antoni Laubitz, biskup pomocniczy sandomierski Paweł Kubicki. Warszawa, marzec 1926 r.

Na sąsiedniej stronie:

Plenarny Synod Biskupów Polskich na Jasnej Górze. Fragment obrad synodu w Sali Rycerskiej. Legat papieski kard. Francesco Marmaggi otwiera synod biskupi. Widoczny także prymas Polski kard. August Hlond (na prawo od legata papieskiego). Częstochowa, sierpień 1936 r.

Uroczyste otwarcie I Krajowego Kongresu Eucharystycznego w Poznaniu. W pierwszym rzędzie widoczni m.in. (od lewej): biskup tarnowski Leon Wałęga (1.), biskup pomocniczy warszawski Antoni Szlagowski (2.), nuncjusz apostolski arcybiskup Francesco Marmaggi (4.), metropolita mohylewski arcybiskup Edward Ropp (5.), metropolita krakowski arcybiskup Adam Sapieha (6.), biskup łomżyński Stanisław Kostka Łukomski (10.). Za nuncjuszem apostolskim siedzą w kolejności: biskup Władysław Bandurski, metropolita lwowski obrządku ormiańskiego arcybiskup Józef Teodorowicz, metropolita lwowski arcybiskup Bolesław Twardowski. Na prawo za biskupem Bandurskim widoczny greckokatolicki biskup przemyski Jozafat Kocyłowski (z długą, siwą brodą). Na lewo za abp. Teodorowiczem widoczny biskup pomocniczy greckokatolickiej eparchii przemyskiej Hryhorij Łakota (z ciemnymi włosami). Poznań, maj 1930 r.

był przekonany, że powinno jeszcze upłynąć trochę czasu zanim arcybiskup gnieźnieński i poznański otrzyma kapelusze kardynalski²¹.

Zgodnie z uchwałą konferencji warszawskiej z 12-14 marca 1919 r., prymas Polski abp Dalbor, zwołał kolejne zebranie biskupów do Gniezna w terminie 26-30 sierpnia 1919 r. Przygotowaniem programu obrad miał się zająć Komitet Biskupów, ale w rzeczywistości przygotował go abp Dalbor. On też był głównym inspiratorem i organizatorem całej zewnętrznej, bardzo uroczystej oprawy zebrania²². Do Gniezna zostali zaproszeni tylko biskupi diecezjalni. W zaproszeniach zaznaczono jednak, że biskup diecezjalny, w razie poważnej przeszkody, może delegować swego zastępcę w osobie biskupa pomocniczego. Z tej racji chorego abp. Kakowskiego reprezentował biskup połowy Wojsk Polskich Stanisław Gall, a biskupa diecezjalnego sejneńskiego Antoniego Karasia zastępował biskup pomocniczy sejneński Romuald Jałbrzykowski. Z powodu trudności w uzyskaniu pozwolenia władz niemieckich, nie mógł przybyć zastępca biskupa chełmińskiego Augustyna Rosentretera, biskup pomocniczy chełmiński Jakub Klunder. Nie przybył też przebywający pod okupacją sowiecką biskup łucko-żytomierski Ignacy Dubowski, do którego nie można było wysłać zaproszenia. W sumie w obradach uczestniczyło 17 biskupów. Był tam obecny również biskup pomocniczy gnieźnieński Kloske, który jak wynika z protokołu, uczestniczył w otwarciu obrad, ale nie brał w nich czynnego udziału²³.

Arcybiskup Dalbor nie zaprosił na zebranie plenarne dotychczasowego wizytatora apostolskiego Rattiego, który 6 czerwca został mianowany nuncjuszem apostolskim w Polsce. Nie uczynił tego pomimo sugestii płynących z Warszawy i od samego nuncjusza. Arcybiskup Dalbor, powołując się na konferencje biskupów w Niemczech i w Austrii, w których nie uczestniczyli przedstawiciele Stolicy Apostolskiej, uważał, że nie należy stwarzać precedensu na przyszłość i traktować nuncjusza, jako członka konferencji biskupów. Inny był charakter jego misji, jako wizytatora apostolskiego, a inny jest, jako nuncjusza. Może być zaproszonym, ale tylko wtedy, kiedy będą tego wymagały jakieś ważne sprawy²⁴.

Nuncjusz Ratti był innego zdania. Uważał, że w zaistniałej, konkretnej sytuacji *hic et nunc* nieobecność nuncjusza w Gnieźnie może wyrzucić niekorzystne wrażenie w społeczeństwie i dać podstawy do nieodpowiednich komentarzy na temat stosunków między nowo utworzoną nuncjaturą apostolską a episkopatem. Jego zdaniem można było wykorzystać fakt, że przewodniczył na zebraniach biskupów metropolii warszawskiej (20-21 czerwca 1918, 27 lipca 1918) i na pierwszych krajowych zebraniach episkopatu

²¹ Zob. ANP, sygn. LVII/4, *Achilles Ratti (1918-1921)*, ed. Stanislaus Wilk SDB, N. 578, Romae 1998, s. 145-151.

²² Dokumentację na ten temat zob. APP, sygn. I, 111a.

²³ Zob. APP, sygn. I, 111a, Notatki abp. Dalbora.

²⁴ Zob. APP, sygn. I, 111a, Dalbor do Rattiego, 16 VIII 1919.

(10-12 grudnia 1918, 12-14 marca 1919), i w ten sposób wprowadzić normę zwyczajowo różną od praktyki stosowanej w Niemczech, czy w Austrii. Ze względu zaś na sytuację Kościoła w Polsce episkopat z nuncjuszem powinien stanowić jedno. Nuncjusz bowiem, niezależnie od obecności, czy nieobecności na zebraniach, zawsze będzie podejrzany o sugerowanie biskupom przedsięwzięć o wydźwięku politycznym i dlatego za bardziej niebezpieczne uważał ukrywanie przed nuncjuszem podobnych działań, ponieważ rząd może to wykorzystać przeciwstawiając nuncjusza biskupom. Nawiązując zaś do norm prawa kanonicznego, raz jeszcze wyjaśnił abp. Dalborowi, że *Kodeks Prawa Kanonicznego* uznaje tylko zebrania prowincjalne, zwoływane przez metropolitów. Zebrania międzyprowincjalne nie wymagają obecności przedstawiciela Stolicy Apostolskiej, ale wymagają jej autoryzacji w myśl kan. 291. Autoryzacji tej, w drodze nadzwyczajnej, udzieliła Stolica Apostolska zebraniom między prowincjalnym biskupów polskich z grudnia 1918 i z marca 1919 r., przez samą obecność wizytatora apostolskiego, który ponadto przewodniczył ich obradom. Z pisma nuncjusza Rattiego wynikało więc, że jeśli nuncjusz nie zostanie zaproszony do Gniezna, zebranie nie będzie mieć charakteru zebrania międzyprowincjalnego, zgodnego z wymogami prawa kanonicznego, ale będzie to tylko zwykły zjazd biskupów o charakterze prywatnym²⁵.

Arcybiskup Dalbor nie zmienił swego zdania i nie zaprosił nuncjusza do Gniezna. Na pierwszej sesji zjazdu (27 sierpnia), poinformował biskupów, że ich zebranie nie jest ogólnym *Concilium* biskupów polskich, do którego można by odnieść przepisy prawa kanonicznego, lecz prywatnym zjazdem biskupim na wzór zebrań odbywanych w Wiedniu i w Fuldzie. Z tej racji kanony 281-291 *Kodeksu Prawa Kanonicznego* nie mają do niego zastosowania, a uchwały zjazdu nie są prawem, lecz posiadają charakter dobrowolnego zobowiązania. Opinię abp. Dalbora podzielili także biskupi, motywując ją dodatkowo tym, że nie należy stawiać nuncjusza, a tym samym Stolicy Apostolskiej, w niezręcznej sytuacji, co mogłoby się stać, gdyby zjazd biskupów podjął jakieś uchwały niezbyt odpowiadające władzom państwowym²⁶. W konsekwencji, od zjazdu w Gnieźnie (26-30 sierpnia 1919), aż do 1928 r., na oznaczenie zebrań plenarnych episkopatu używano określenia – Zjazd Biskupów.

Ostatecznie nuncjusz Ratti, powiadomiony przez abp. Dalbora jedynie o terminie zjazdu, ale bez formalnego zaproszenia, 29 sierpnia przybył do Gniezna z pielgrzymką do grobu św. Wojciecha i na spotkaniu z biskupami przekazał informacje, dotyczące przygotowywanego konkordatu i spraw majątkowych Kościoła. Arcybiskup Dalbor natomiast, będąc przekonany o słuszności swego stanowiska, do 1924 r. nie zapraszał nuncjusza na krajowe zjazdy biskupów.

Na podstawie dostępnych materiałów trudno dziś rozstrzygnąć, czy nuncjusz Ratti poczuł się obrażony brakiem zaproszenia na zjazd, jak to wynika z relacji kard.

²⁵ Zob. APP, sygn. I, 111a, Ratti do Dalbora, 20 VIII 1919.

²⁶ Zob. APP, sygn. I, 111a, Protokół zjazdu, nr 132, p. 5.

Kakowskiego²⁷. Niewykluczone, że był rozczarowany tym, iż w kwestii konkordatu, nad którym pracował, i o zawarcie którego zabiegał oraz w kwestii sposobu prowadzenia pertraktacji z rządem w sprawie majątku kościelnego, biskupi byli innego zdania. Faktem jest też, że po otrzymaniu protokołu z obrad Ratti miał zastrzeżenia do wyjaśnień abp. Dalbora, tłumaczącego biskupom, dlaczego nuncjusza nie zaprosił oraz do sposobu poinformowania go o podjętych uchwałach w sprawie konkordatu i pertraktacji dotyczących majątku kościelnego²⁸.

Wspomnianą postawę, nacechowaną pewną rezerwą wobec zjazdów biskupów, prawdopodobnie można wytłumaczyć tym, że nuncjusz, stojąc na gruncie norm prawa kanonicznego, obawiał się, że zjazdy te mogą się przekształcić w synody plenarne przeprowadzane bez żadnej kontroli ze strony Stolicy Apostolskiej. Niewykluczone, że obawiał się skłócenia episkopatu i wzrostu, przynajmniej u niektórych biskupów, tendencji józefińskich i febroniańskich. Potwierdzenie tych obaw znajduje się w korespondencji nuncjusza z sekretarzem stanu kard. Gasparrim. Już 22 sierpnia 1919 r. w depeszy szyfrowej ostrzegał Sekretariat Stanu, że planowane zebranie międzyprovincialne w Gnieźnie nie jest sprawą jasną ani pokojową²⁹. Później odpowiedzialnością za uchwały na nim podjęte, przeciw konkordatowi i przeciw bezpośrednim pertraktacjom rządu ze Stolicą Apostolską w sprawie majątku kościelnego, obarczył abp. Teodorowicza. Jego zdaniem, abp Teodorowicz był głównym przywódcą politykujących biskupów i narzędziem partii opozycyjnej w walce z rządem. Jedynym hierarchą, opierającym się „wplywom galicyjskim”, był abp Kakowski, odznaczający się przykładną wiernością i oddaniem Stolicy Apostolskiej. On jeden zawsze stał po stronie nuncjusza i wspierał go w dyskusjach z pozostałymi biskupami. Wplywy abp. Teodorowicza, którym ulegał abp Dalbor i bp Sapieha, ujawniały się nawet w formie pewnej nieufności wobec Stolicy Apostolskiej. Z tej racji sugerował kard. Gasparriemu, aby zachęcił i umocnił metropolitę warszawskiego w odważnym przeciwstawianiu się tym wpływowi oraz by zwrócił na nie uwagę abp. Dalbora³⁰. Trzy miesiące później, kiedy arcybiskupi Dalbor i Kakowski udawali się do Rzymu na konsystorz, na którym mieli otrzymać purpurę kardynalską, prosił sekretarza stanu, by umożliwił i pozwolił abp. Kakowskiemu wypowiedzenie się na temat krajowych zebrań plenarnych biskupów, a właściwie ich namiastek, które są w Polsce wprowadzane. W następnym zaś roku, prosząc o rozstrzygnięcie kwestii precedencji między polskimi kardynałami, zauważył,

²⁷ Zob. kard. A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości...*, s. 909: „Czuł się przeto bardzo dotkniętym, gdy nie otrzymał zaproszenia na tę konferencję, mimo że dotąd nie opuścił ani jednej”.

²⁸ Zob. adnotacje nuncjusza Rattiego na protokole obrad w: ANP, sygn. LVII/6, *Achilles Ratti (1918-1921)*, ed. Stanislaus Wilk SDB, A. 5, Romae 2000, s. 481-501.

²⁹ Zob. ANP, sygn. LVII/6, *Achilles Ratti...*, s. 101: „Forse Mons. Dalbor chiedera autorizzazione o benedizione apostolica per Conferenza interprovinciale in Gnesen, cosa non chiara ne pacifica”.

³⁰ Zob. pismo z 7 IX 1919 r. w: ANP, sygn. LVII/6, *Achilles Ratti...*, N. 1098, s. 181-186.

że w przyszłości należałoby także uregulować całościowo zagadnienie zjazdów biskupów, usiłujących zastąpić synody plenarne bez kontroli Stolicy Apostolskiej³¹.

Stolica Apostolska nie podzielała obaw nuncjusza Rattiego, ponieważ na ponawiane przez niego prośby o instrukcje w sprawie zjazdu biskupów nie otrzymał na piśmie żadnych wskazań. Wręcz przeciwnie, o pozytywnym stanowisku Stolicy Apostolskiej świadczyło błogosławieństwo Ojca Świętego i jego życzenia dla biskupów odrodzonej Polski, przesłane pismem sekretarza stanu kard. Gasparriego, z 20 sierpnia 1919 r. Pismo to rozpoczynało się od słów: „Z okazji pierwszego zebrania plenarnego Czcigodnego Episkopatu Polskiego u grobu Świętego Arcybiskupa i patrona Polski”³². Kolejne dowody tego pozytywnego stanowiska znajdziemy później w konkordacie z 1925 r.³³ i w zatwierdzeniu uchwał Pierwszego Synodu Plenarnego z 1936 r., z których kilka uzależniało załatwienie pewnych spraw od decyzji Konferencji Biskupów³⁴.

Na pierwszej sesji zjazdu w Gnieźnie, 27 sierpnia 1919 r., po zaaprobowaniu porządku obrad i wyborze bp. Przeździeckiego na sekretarza zjazdu, powołano komisję do opracowania regulaminu zjazdu biskupów. W jej skład weszli: biskup krakowski Adam Sapieha, biskup kielecki Augustyn Łosiński i biskup kamieniecki Piotr Mańkowski. Komisja ta opracowała projekt regulaminu, który przedstawił bp Mańkowski na trzeciej sesji, 28 sierpnia. Po dyskusji i wprowadzeniu kilku poprawek zebrani uchwalili „Regulamin Zjazdu Biskupów Polskich”³⁵. Określał on m.in. skład uczestników, przedmiot i procedurę obrad oraz charakter Zjazdu Biskupów.

Prawo zwoływania Zjazdu Biskupów regulamin zastrzegł prymasowi Polski arcybiskupowi gnieźnieńskiemu i poznańskiemu³⁶. Jedynie podczas wakansu na stolicy prymasowskiej albo z innej ważnej przyczyny, Zjazd Biskupów mógł zwołać najstarszy metropolita. Przewodniczenie obradom przysługiwało zwołującemu zjazd, z zastrzeżeniem jednak pierwszeństwa dla biskupa posiadającego godność kardynalską. Jeśli wśród uczestników obrad byłoby kilku kardynałów, przewodniczyć miał najstarszy powołaniem do Świętego Kolegium. Wkrótce jednak, 15 grudnia 1919 r., zarówno

³¹ Zob. ks. S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego...*, s. 71.

³² Zob. aneks 1, w: ANP, sygn. LVII/6, *Achilles Ratti...*, A. 5, s. 502.

³³ Zob. *Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską*, Dz.U. 1925 nr 72 poz. 501, art. XXIII: „Zmiana w języku używanym w diecezjach obrządku łacińskiego do kazań, nabożeństw dodatkowych i wykładów, nie będących wykładami nauk świętych w Seminarjach, może być dokonana tylko za wyraźnym upoważnieniem Konferencji Biskupów obrządku łacińskiego”.

³⁴ Zob. wykaz uchwał w: ks. S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego...*, s. 67.

³⁵ Projekt regulaminu diskutowany na konferencji warszawskiej nosił tytuł: „Statut Konferencji XX [Księży] Biskupów Polskich”, a projekt diskutowany na zjeździe gnieźnieńskim był zatytułowany: „Ustawy Zjazdu XX [Księży] Biskupów Polskich”, zob. APP, sygn. I, 111a.

³⁶ W adresie hołdowniczym, wysłanym ze zjazdu w Gnieźnie, do papieża Benedykta XV, 27 VIII 1919, podkreślono, że biskupi zebrali się u grobu św. Wojciecha, fundamentu metropolii gnieźnieńskiej, do której przyłączona jest godność prymasa Polski, zob. aneks 4 w: ANP, sygn. LVII/6, *Achilles Ratti...*, A. 5, s. 503.

Plenarny Synod Biskupów Polskich na Jasnej Górze. Biskupi greckokatolicy podczas nabożeństwa w bazylice jasnogórskiej. Widoczny m.in.: biskup pomocniczy greckokatolickiej eparchii przemyskiej Hryhorij Łakota (drugi z prawej w pierwszym rzędzie). Częstochowa, sierpień 1936 r.

Zebranie plenarne Episkopatu Polski na Jasnej Górze. Na zdjęciu (siedzą od lewej): biskup Ignacy Świrski, biskup Jan Kanty Lorek, biskup Czesław Kaczmarek, biskup Jozafat Kocyłowski, arcybiskup Walenty Dymek, arcybiskup Romuald Jałbrzykowski, kardynał August Hlond, kardynał Adam Stefan Sapieha, arcybiskup Eugeniusz Baziak, arcybiskup Włodzimierz Jasiński, biskup Stanisław Kostka Łukomski, biskup Stanisław Adamski, biskup Tadeusz Paweł Zakrzewski, biskup Karol Radoński, (stoją) o. Kajetan, biskup Franciszek Sonik, administrator apostolski Bolesław Kominek, biskup Grzegorz Łakota, biskup Karol Niemira, biskup Juliusz Bieniek. Częstochowa, 24 maja 1946 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Na sąsiedniej stronie:

Zjazd Episkopatu Polski w Częstochowie. Uczestnicy zjazdu w ogrodzie klasztornym oo. Paulinów. W pierwszym rzędzie siedzą (od lewej) m.in.: biskup kielecki Czesław Kaczmarek (1.), biskup pomocniczy tarnowski Edward Komar (2.), biskup łomżyński Stanisław Kostka Łukomski (4.), biskup piński Kazimierz Bukraba (5.), biskup chełmiński Stanisław Okoniewski (6.), sufragan warszawski arcybiskup Stanisław Gall (7.), biskup lubelski Marian Fulman (8.), metropolita wileński arcybiskup Romuald Jałbrzykowski (9.), biskup wrocławski Karol Radoński (10.), biskup pomocniczy sandomierski Paweł Kubicki (11.), biskup tarnowski Franciszek Lisowski (12.). W drugim rzędzie stoją (od prawej) m.in.: biskup przemyski Franciszek Barda (1.), biskup polowy Wojska Polskiego Józef Gawlina (2.), biskup pomocniczy przemyski Wojciech Tomaka (4.), biskup pomocniczy krakowski Stanisław Rospond (5.), przeor klasztoru na Jasnej Górze o. Norbert Motylewski (8.), biskup pomocniczy łomżyński Tadeusz Zakrzewski. Częstochowa, wrzesień 1938 r.

metropolita warszawski, jak i metropolita gnieźnieńsko-poznański zostali podniesieni do godności kardynalskiej. Powstał problem precedencji i w jego następstwie sprawa przewodniczenia zjazdom i Komitetowi Biskupów. Kardynał Kakowski wcześniej został arcybiskupem, ogłoszono też zamiar Ojca Świętego o wyniesieniu go do godności kardynalskiej, wobec czego na konsystorzu wymieniono go przed abp. Dalborem. W *Annuario Pontificio* jego nazwisko umieszczano przed nazwiskiem kard. Dalbora. Jemu więc przysługiwała precedencja, co wyraźnie potwierdziła Stolica Apostolska w depeszy szyfrowej Sekretariatu Stanu do nuncjusza Rattiego z 22 lipca 1920 r. Nuncjusz powiadomił o piśmie Stolicy Apostolskiej tylko kard. Kakowskiego. Ten jednakże nie wykorzystał potwierdzenia Stolicy Apostolskiej. Na zjeździe w Częstochowie (26-29 lipca 1920) ustąpił pierwszeństwa kard. Dalborowi, ograniczając się do stwierdzenia, że razem z przewodniczeniem pozostawia mu odpowiedzialność za Zjazd Biskupów.

Trudno dziś odpowiedzieć na pytanie, dlaczego kard. Dalbor kontestował precedencję kard. Kakowskiego. Tego pierwszeństwa nie uznawała także większość biskupów, o czym świadczy fakt, że dwa lata później na zjeździe w Częstochowie, 21-25 czerwca 1922 r., z powodu nieobecności obydwu kardynałów, obradom przewodniczył abp Bilczewski. Zebrani uchwalili wówczas poprawkę do regulaminu, na mocy której w przyszłości pod nieobecność prymasa i kardynała obradom miał przewodniczyć najstarszy arcybiskup, a gdyby nie było żadnego arcybiskupa, przewodniczyć miał najstarszy powołaniem biskup – biskup diecezjalny. Przepisy dotyczące przewodniczenia na zjazdach i posiedzeniach Komitetu Biskupów pozostawiono bez zmian. Arcybiskupowi warszawskiemu przyznano wprawdzie prawo zwoływania Komitetu Biskupów, ale tylko w zastępstwie Prymasa Polski. Tak więc kard. Dalbor, zgodnie z „Regulaminem Zjazdu Biskupów Polskich”, nadal zwoływał zjazdy i Komitet Biskupów oraz przewodniczył ich obradom³⁷.

Kardynał Kakowski był jednak przeświadczony o tym, iż to on właśnie powinien, jeśli już nie zwoływać, to przynajmniej przewodniczyć zebraniom Episkopatu Polski. Po rozstrzygnięciu przez Stolicę Apostolską kwestii prymasostwa w Polsce w 1925 r., zwrócił się do kard. Dalbora, pisząc m.in.: „[...] uprzejmie proszę Eminencję, aby Eminencja po dawnemu, biorąc też pod uwagę i mój wiek, zwoływał konferencje Biskupów, zajmował się ich organizacją i przeprowadzeniem, za co Eminencji będę bardzo wdzięczny. Sądzę, że w zupełnej będziemy zgodzie z prawem kanonicznym, jeżeli dla uniknięcia wszelkich możliwych zarzutów, będziemy pisali w protokole z konferencji, że odbyła się pod prezydencją kardynałów”³⁸. Kardynał Dalbor odpowiedział: „Co się tyczy naszych konferencji czyli zjazdów ogólnych, to nie są one przewidziane w prawie. Są [to] dobrowolne zjazdy celem wzajemnego porozumienia się. Zjazdy te mają swój regulamin, a w regulaminie jest powiedziane, że przewodniczy prymas. Więc

³⁷ Zob. ks. S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego*, s. 62.

³⁸ APP, sygn. I, 4, List kard. A. Kakowskiego do kard. Dalbora, 12 III 1925.

zdaniem moim należy się trzymać regulaminu, dopóki episkopat inaczej nie zadecyduje. Ale może się myłę. A jeżeli się myłę, to będzie miał episkopat sposobność obrać przewodniczącego. Na razie zgadzamy się w tym, że mam zjazd przygotować i tym końcem prosiłem już ks. biskupa Przeździeckiego, aby jako sekretarz poczynił wstępne kroki”³⁹. Zgodnie z tym pismem zjazd, który odbył się w Warszawie, 26-29 maja 1925 r., przygotował, zwołał i na nim przewodniczył kard. Dalbor. Na następnym zjeździe (Warszawa, 8-9 września 1925), z powodu choroby kard. Dalbora, przewodniczył kard. Kakowski. On też, po śmierci kard. Dalbora (13 lutego 1926), zwołał kolejny zjazd episkopatu do Warszawy, 2-5 marca 1926 r. i przewodniczył jego obradom.

Po nominacji bp. Augusta Hlonda na stolicę prymasowską w Gnieźnie i w Poznaniu kwestie zjazdów episkopatu i posiedzeń Komitetu Biskupów rozwiązano w myśl postanowień „Regulaminu Zjazdu Biskupów Polskich” i norm prawa kanonicznego. Konferencje plenarne episkopatu i Komitet Biskupów zwoływał prymas Polski kard. Hlond, natomiast ich obradom przewodniczył kard. Kakowski.

W myśl regulaminu z sierpnia 1919 r. do uczestnictwa w zjazdach biskupów zostali zobowiązani tylko biskupi diecezjalni. W wyjątkowych sytuacjach, gdyby któryś z nich nie mógł przybyć, regulamin pozwalał im na delegowanie, w charakterze zastępcy, biskupa pomocniczego. Już w 1921 r., na wniosek bp. Przeździeckiego, zjazd w Krakowie (28 maja – 3 czerwca) postanowił, że w zjazdach biskupów uczestniczą biskupi diecezjalni i biskupi pomocniczy.

W pierwszych latach II Rzeczypospolitej na Zjazd Biskupów Polskich nie byli zapraszani biskupi obrządku greckokatolickiego, chociaż uczestniczył w nich arcybiskup lwowski obrządku ormiańskiego Teodorowicz. W 1923 r. nuncjusz apostolski Lorenzo Lauri zapytał sekretarza episkopatu bp. Przeździeckiego, czy biskupi polscy mają zamiar zapraszać na swoje zjazdy i rokowania z rządem episkopat greckokatolicki. Sekretarz episkopatu odpowiedział, że żaden z biskupów polskich nie jest przeciwny udziałowi biskupów greckokatolickich we wspólnych zjazdach i naradach episkopatu. Poinformował o tym kard. Dalbora i ten 9 czerwca 1923 r. zaprosił biskupa stanisławowskiego Grzegorza Chomyszyna i biskupa przemyskiego Jozafata Kocyłowskiego na zjazd episkopatu do Częstochowy (24-27 czerwca). Metropolity lwowskiego Szepetyckiego nie było w tym czasie w Polsce. Zaproszeni biskupi nie przybyli na obrady, ponieważ bp Chomyszyn wcześniej wyznaczył w tym terminie święcenia kapłańskie, natomiast bp Kocyłowski udał się z wizytą *ad limina Apostolorum*. W następnym roku na zjazd do Częstochowy (4-7 lipca 1924) przybył bp Chomyszyn i od tego czasu biskupi greckokatolicy w miarę regularnie uczestniczyli we wspólnych obradach episkopatu Polski.

Episkopat Polski w tym okresie podjął także międzynarodową współpracę z Konferencją Episkopatu Francji. Pierwsze kontakty między obydwoma episkopatami

³⁹ APP, sygn. I, 4, Minuta na piśmie kard. Kakowskiego.

Kard. Aleksander Kakowski, arcybiskup metropolita warszawski. Warszawa 1925 r.

Kard. Aleksander Kakowski, arcybiskup metropolita warszawski. Warszawa 1925 r.

Akademia w Domu Katolickim z okazji jubileuszu 50-lecia kapłaństwa ks. kard. Aleksandra Kakowskiego, arcybiskupa metropolity warszawskiego. Warszawa, czerwiec 1936 r.

Plenarny Synod Biskupów Polskich na Jasnej Górze. Powitanie metropolity warszawskiego kard. Aleksandra Kakowskiego (pierwszy z lewej) na dworcu. Widoczny także gen. bryg. Janusz Gąsiorowski (stoi w samochodzie obok kardynała). Częstochowa, sierpień 1936 r.

nawiązano w 1921 r. poprzez korespondencję zainicjowaną przez episkopat Polski, który episkopatom Francji i Belgii przesłał listy z podziękowaniami za pomoc duchową i materialną okazaną Polsce podczas I wojny światowej. Ścisłą współpracę z episkopatem Francji podjęto w 1923 r. Polegała ona na wymianie protokołów obrad obydwu episkopatów z lat 1922–1924. Niektóre zagadnienia omawiane na zebraniach biskupów francuskich episkopat Polski zalecił przetłumaczyć i zamieścić w urzędowych organach diecezjalnych. Jednym z owoców tej współpracy była wizyta delegacji episkopatu Francji w Polsce w 1924 r. Dostępne materiały źródłowe nie pozwalają na szersze omówienie współpracy obydwu episkopatów i na dokładne określenie przyczyn, z powodu których została ona zaniechana po 1925 r.⁴⁰

Do uczestnictwa w zebraniach plenarnych biskupi przykładali wielką wagę. Świadczą o tym usprawiedliwienia nieobecności, przesyłane na ręce prymasa Polski i skrupulatne odnotowywanie ich w protokołach obrad. Z biskupów obrządku łacińskiego nie uczestniczył w zebraniach plenarnych ordynariusz chełmiński bp Augustyn Rosentreter (1844–1926), którego reprezentował biskup pomocniczy Jakub Klunder. Od 1929 r., po powołaniu Komisji Prawnej Episkopatu w miejsce Komitetu Biskupów, nie uczestniczył w zebraniach plenarnych i nie był zapraszany metropolita mohylowski abp Edward Ropp (1851–1939) oraz rezydujący w Poznaniu od 1938 r. były ordynariusz gdański bp Edward O'Rourke. Ze względu na podeszły wiek i zły stan zdrowia nie uczestniczył w konferencjach, rezydujący we Lwowie, abp Karol Hryniewiecki (1841–1929). Nie był także zapraszany i w żadnym zebraniu plenarnym nie uczestniczył bp Władysław Bandurski, który po rzeczeniu się sufraganii lwowskiej przebywał w Wilnie. Nadal natomiast zapraszano byłego ordynariusza diecezji kamienieckiej bp. Piotra Mańkowskiego (1866–1933), który rezydował we Włodzimierzu Wołyńskim. Nie miał on obowiązku uczestniczenia w zebraniach plenarnych, ale interesował się sprawami Kościoła w Polsce i prosił o pozostawienie go na liście tych, którzy mają prawo do udziału w tych zebraniach, i którym przesyłane są protokoły z obrad⁴¹.

Przedmiotem obrad zebrań plenarnych biskupów były „sprawy religii, Kościoła oraz społeczno-narodowe i polityczne mające związek z tamtymi”⁴², o ile oczywiście dotyczyły całego Kościoła w Polsce. Za pozwoleniem przewodniczącego poszczególni biskupi mogli także przedstawiać trudniejsze sprawy własnych diecezji w celu zasięgnięcia rady episkopatu. W myśl regulaminu, zjazdu episkopatu posiadały charakter prywatnego porozumienia się biskupów w sprawach, będących przedmiotem obrad. Podejmowane na zebraniach plenarnych biskupów uchwały nie były prawem w ścisłym tego słowa znaczeniu, ale w sprawach dotyczących całego Kościoła w Polsce biskupi zobowiązali się do ich przestrzegania.

⁴⁰ Zob. ks. S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego...*, s. 78.

⁴¹ Zob. APP, sygn. I, 135, Listy bp. Mańkowskiego do kard. Hlonda, 12 IV 1929, 19 IX 1931, 8 II 1932.

⁴² Zob. APP, sygn. I, 111a, „Regulamin Zjazdu Biskupów Polskich”, art. 8.

Porządek obrad ustalał Prymas w porozumieniu z Komitetem Biskupów. Jego skład, kompetencje i częstotliwość zebrań, określał „Regulamin Zjazdu Biskupów”. Komitet miał się składać z prymasa Polski i sekretarza zjazdu oraz trzech biskupów, wybranych przez Zjazd w tajnym głosowaniu na okres trzech lat. Zadaniem Komitetu było przygotowywanie kolejnych zebrań oraz podejmowanie, z upoważnienia episkopatu, działań w nagłych sprawach. Komitet miał się zbierać, na wezwanie prymasa Polski, zależnie od potrzeby, ale przynajmniej raz w roku dla przygotowania zebrania plenarnego episkopatu.

Po wyborach na zjeździe w Gnieźnie, w skład Komitetu pierwszej kadencji (1919–1922), poza prymasem Polski abp. Dalborem i sekretarzem zjazdu bp. Przeździeckim, weszli: abp Teodorowicz, bp Sapieha i biskup lubelski Marian Fulman. Arcybiskup Kakowski nie został doń wybrany, ale już na pierwszym posiedzeniu, 29-30 października 1919 r. w Warszawie, „postanowiono zaprosić do Komitetu Ks. Arcybiskupa Warszawskiego ze względu na jego godność kardynała i na fakt, że jest biskupem *loci*, gdzie się Komitet zbiera”⁴³. Na zjeździe w Częstochowie (27-29 lipca 1920) wprowadzono poprawkę do regulaminu, w myśl której Komitet Biskupów stanowili: kardynałowie, prymas Polski, arcybiskupi – ordynariusze, biskup krakowski, sekretarz zjazdu i dwóch biskupów wybranych przez zjazd. Metropolie warszawskiemu przyznano również, w zastępstwie prymasa Polski, prawo zwoływania Komitetu. Na mocy tej poprawki do Komitetu wszedł metropolita lwowski obrządku łacińskiego Bilczewski. W 1925 r., po utworzeniu dwóch nowych metropolii w Polsce, znów wprowadzono poprawkę do „Regulaminu Zjazdu Biskupów Polskich” i odtąd do Komitetu wchodził kardynałowie, arcybiskupi – ordynariusze i sekretarz episkopatu. Od tego roku Komitet Biskupów określano też mianem Konferencji Metropolitów. Na zjeździe episkopatu w Gnieźnie w 1928 r., w miejsce Komitetu Biskupów (Konferencji Metropolitów), powołano Komisję Prawną Episkopatu. Różnica między Komitetem Biskupów a Komisją Prawną, poza zmianą nazwy, polegała zasadniczo na tym, że zwoływał ją i przewodniczył obradom najstarszy hierarchicznie biskup, a nie jak poprzednio prymas Polski lub w jego zastępstwie metropolita warszawski. W jej skład początkowo wchodził arcybiskupi – ordynariusze, bp Adolf Szelażek i sekretarz episkopatu. Od 1930 r. w jej pracach uczestniczyli także członkowie Komisji Papieskiej⁴⁴.

Na miesiąc przed terminem zebrania plenarnego biskupi mogli nadsyłać do prymasa Polski wnioski odnośnie do spraw, które ich zdaniem powinny być omówione. W nagłej sprawie można było także podczas zjazdu wnieść ją pod obrady, o ile przynajmniej pięciu biskupów wyraziło na to zgodę. Do przewodniczącego należała troska o to, aby zagadnienia omawiane na konferencjach były rzeczywiście ważnymi sprawami i aby

⁴³ Zob. APP, sygn. I, 111a, nr 135.

⁴⁴ Szerzej na temat Komisji Prawnej i pozostałych komisji funkcjonujących w ramach Konferencji Episkopatu Polski do 1939 r. zob. ks. S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego...*, s. 78-95.

Kard. Edmund Dalbor, prymas Polski.

Pogrzeb prymasa Polski ks. kard. Edmunda Dalbora. Uroczystości pogrzebowe w katedrze poznańskiej. Poznań, luty 1926 r.

Pogrzeb prymasa Polski ks. kard. Edmunda Dalbora. Biskupi uczestniczący w pogrzebie wychodzą procesyjnie z Pałacu Arcybiskupiego. Widoczny m.in. arcybiskup metropolita lwowski obrządku greckokatolickiego Andrzej Szeptycki. Poznań, luty 1926 r.

Pogrzeb prymasa Polski ks. kard. Edmunda Dalbora. Fragment konduktu na ulicach miasta. Widoczni kawalerowie maltańscy otaczający powóz z trumną. Poznań, luty 1926 r.

nie traktowano ich zbyt pobieżnie, tłumacząc się brakiem czasu. Z tej racji każda sprawa była wcześniej opracowywana przez jednego z biskupów lub specjalnie w tym celu powołaną komisję i następnie referowana na zebraniu. W 1923 r. uchwalono, że „na zjeździe referentami mogą być tylko biskupi”⁴⁵. Referenci byli także zobowiązani do przedstawienia projektów ewentualnych uchwał lub decyzji. W celu uniknięcia pośpiechu w obradach kard. Dalbor często już w zaproszeniach prosił biskupów, by na konferencję przeznaczyli przynajmniej kilka dni⁴⁶.

Z obrad zebrania plenarnego sekretarz Zjazdu Biskupów spisywał protokół, który z reguły podpisywali wszyscy uczestnicy. W wyjątkowych wypadkach, np. kiedy obrady dotyczyły rokowań konkordatowych, uczestnicy upoważniali przewodniczącego i sekretarza do jego podpisania. Na zebraniu plenarnym w 1927 r. postanowiono, że odręcznie sporządzony protokół podpisywać będą wszyscy uczestnicy obrad, natomiast po jego uporządkowaniu przez sekretarza podpisze go tylko przewodniczący i sekretarz Zjazdu Biskupów. Uchwały podjęte na zebraniu plenarnym odczytywano na początku następnego. Po kilku latach utarła się praktyka odczytywania i podpisywania protokołu na końcu każdego zebrania plenarnego. Odpisy protokołu przysyłano członkom episkopatu Polski. Już w 1919 r. na wniosek prymasa Dalbora biskupi postanowili, że protokoły obrad będą starannie przechowywać i udostępniać je tylko osobom do tego upoważnionym. W celu uniknięcia ewentualnych „przecieków” protokoły z niektórych zebrań plenarnych przysyłano nie drogą pocztową, ale przez zaufane osoby. Ponadto należy zauważyć, że pewnych spraw, omawianych na konferencjach, nie zamieszczano w oficjalnych programach obrad i z reguły nie były one uwzględniane w protokołach⁴⁷.

Zdaniem kard. Kakowskiego jednym z przykrych następstw nieobecności nuncjusza na zebraniach plenarnych episkopatu w latach 1919–1924, było polecenie przysyłania protokołów z obrad do Rzymu, gdzie je poprawiano i zmieniano według raportów nuncjusza. „Uniknęlibyśmy tego upokorzenia, jeżeliby na konferencjach przewodniczył nuncjusz, albo w jego obecności wyżsi od niego godnością kardynałowie, wedle prawa pierwszeństwa”⁴⁸. W świetle postanowień wydawanych przez Stolicę Apostolską opinia ta jest jednak bezpodstawna, bowiem Kongregacja Konsystorialna w dekreście z 4 lipca 1922 r., skierowanym do Konferencji Biskupów Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej wyraźnie stwierdziła, że „podjęte na zebraniu biskupów uchwały powinny być przekazane do wiadomości Stolicy Apostolskiej, aby w razie potrzeby mogła

⁴⁵ Zob. APP, sygn. I, 111b, Protokół zjazdu, 24-27 VI 1923.

⁴⁶ Zazwyczaj zjazdy trwały dwa lub trzy dni, ale były też i dłuższe, np. w 1921 w Krakowie biskupi obradowali od 28 maja do 3 czerwca.

⁴⁷ Por. APP, sygn. I, 111d, Sapieha do Hlonda, 9 XII 1937: „Dzięki Bogu [...] będę mógł wziąć udział w konferencji Episkopatu, która będzie niesłychanie ważna, choćby z powodu tematów, które omówimy poza oficjalnym programem”.

⁴⁸ Kard. A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości...*, s. 910.

interweniować swoim autorytetem⁴⁹. Tak więc praktyka stosowana wobec Zjazdu Biskupów Polskich nie była czymś wyjątkowym. Protokoły przesyłano wizytatorowi apostolskiemu, a następnie nuncjuszowi apostolskiemu Rattiemu, który przewodniczył pierwszym konferencjom, jak i jego następcom, którzy od 1924 r. byli zapraszani na konferencje plenarne. Co więcej, w 1925 r. nuncjusz Lorenzo Lauri, z polecenia Sekretariatu Stanu, zwrócił uwagę biskupom polskim, że jakakolwiek uchwała lub decyzja podjęta na zebraniu plenarnym przez biskupów, która miałaby stale obowiązywać, nie będzie mieć żadnego znaczenia, zanim nie zatwierdzi jej Stolica Apostolska⁵⁰. W 1930 r. natomiast nuncjusz Francesco Marmaggi wyraził życzenie, aby sekretarz episkopatu oficjalnie, z osobnym pismem przewodnim, przysyłał mu tłumaczenie protokołów zebrań plenarnych Episkopatu Polski⁵¹. O przedkładaniu sobie uchwał z zebrań biskupów przypomniała Stolica Apostolska dwa lata później w dekrecie Kongregacji Soboru, z 21 czerwca 1932 r., skierowanym do Konferencji Biskupów Włoskich⁵².

W latach 1918–1939 obowiązki sekretarza Zjazdu Biskupów, określanego częściej mianem sekretarza episkopatu, pełniło czterech biskupów. Na pierwszych dwóch zebraniach plenarnych w latach 1918–1919 sekretarzem był bp Nowowiejski. Od zjazdu w Gnieźnie (26-30 sierpnia 1919) funkcję tę przez ponad sześć lat pełnił bp Przeździecki. Na ponawiane przez niego prośby w latach 1924–1925, o zwolnienie go z obowiązków sekretarza, Zjazd Biskupów odpowiadał odmownie. W 1925 i na początku 1926 r. pomagał mu, w charakterze zastępcy sekretarza, biskup pomocniczy poznański Stanisław Łukomski. Na zebraniu plenarnym w Warszawie, 2-5 marca 1926 r., biskupi wybrali na sekretarza ordynariusza łomżyńskiego bp. Jałbrzykowskiego. Po jego nominacji na stolicę metropolitalną w Wilnie (24 czerwca 1926) obowiązki sekretarza episkopatu powierzono nowemu ordynariuszowi łomżyńskiemu bp. Łukomskiemu. W 1925 r. wprowadzając poprawkę do „Regulaminu Zjazdu” biskupi uchwalili, że kadencja sekretarza Zjazdu Biskupów będzie trwać trzy lata. Jednak w praktyce uchwały tej nie przestrzegano. Na zebraniu plenarnym w 1936 r. bp Łukomski przedstawił prośbę o zwolnienie go z zajmowanego stanowiska, motywując ją także tym, że sekretarz episkopatu powinien na stałe przebywać w Warszawie przy Biurze Episkopatu, aby pilnować spraw kościelnych. Biskupi wyrazili mu swe uznanie i wdzięczność za długoletnią, pełną poświęcenia pracę i poprosili, aby nadal pełnił obowiązki sekretarza.

Kwestię utworzenia Sekretariatu Generalnego przy Komitecie Biskupów rozważano już w 1921 r. Komisja Prasowa w składzie: abp Teodorowicz, bp Sapięha i bp Przeździecki opracowała „Tymczasowy Statut Sekretariatu Generalnego”, którego projekt

⁴⁹ Ks. E. Szafronowski, *Konferencje biskupie...*, s. 64.

⁵⁰ Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (dalej: AAL), sygn. Rep. 61 I, 1, Lauri do Przeździeckiego, 22 XII 1925 (kopia).

⁵¹ Zob. APP, sygn. I, 105, Łukomski do Hlonda, 13 II 1930.

⁵² Zob. „Disposizioni Cieca le Conferenze Episcopali in Italia”, w: *Acta Apostolicae Sedis*, 24(1932), s. 242-243.

Abp Francesco Marmaggi, nuncjusz apostolski w Polsce.

Świętowanie nadania godności kardynała nuncjuszowi apostolskiemu w Polsce arcybiskupowi Francesco Marmaggiemu. Prezydent RP Ignacy Mościcki nakłada na głowę ks. kard. Francesco Marmaggi'ego biret kardynalski. Widoczni m.in.: szef protokołu dyplomatycznego Ministerstwa Spraw Zagranicznych Karol Romer (za kardynałem), minister poczt i telegrafów Emil Kaliński (pierwszy z prawej), żona prezydenta RP Ignacego Mościckiego – Maria (pierwsza w drugim rzędzie), za nią stoi żona premiera Mariana Zyndrama Kościałkowskiego – Anna, szef Gabinetu Wojskowego Prezydenta RP Ignacego Mościckiego gen. bryg. Kazimierz Piotr Schally. Warszawa, 4 stycznia 1936 r.

Świętowanie nadania godności kardynała nuncjuszowi apostolskiemu w Polsce arcybiskupowi Francesco Marmaggiemu. Warszawa, 28 grudnia 1935 lub 4 stycznia 1936 r.

przedyskutowano i przyjęto na zjeździe biskupów w Częstochowie (21-25 czerwca 1922)⁵³. W toku dyskusji podniesiono jednak sprawę stosunku Kancelarii Prymasowskiej w Warszawie do Sekretariatu Generalnego. Po udzieleniu wyjaśnień przez kard. Dalbora na zjeździe w Warszawie (26-28 września 1922), uchwalono utworzenie Sekretariatu Episkopatu Polski pod nazwą Biuro Episkopatu⁵⁴.

Sekretariat był organem wykonawczym Komitetu Biskupów i głównym jego zadaniem było załatwianie spraw zleconych mu przez przewodniczącego lub sekretarza Komitetu, którego obowiązki pełnił każdorazowy sekretarz episkopatu. Ponadto do Biura Episkopatu należało załatwianie spraw bieżących, utrzymywanie kontaktu z sejmem i ministerstwami, ewidencjonowanie katolickich organizacji, przygotowywanie kongresów ogólnopolskich i pomoc w organizowaniu diecezjalnych zjazdów katolickich oraz pośredniczenie między władzami diecezjalnymi a nuncjaturą i władzami państwowymi. Zwierzchnikiem Sekretariatu i jego kierownikiem (dyrektora), mianowanego przez Komitet Biskupów, był przewodniczący Komitetu Biskupów. W latach 1923–1936 dyrektorem Biura był ks. prał. Ludwik Borkowski. Po nim funkcję tę przejął ks. prał. Franciszek Rutkowski. Koszty utrzymania Biura Episkopatu pokrywały solidarnie wszystkie diecezje.

Zwyczajne zebrania plenarne episkopatu miały się odbywać raz w roku, w miesiącach jesiennych. W razie potrzeby prymas Polski, na wniosek pięciu biskupów, mógł zwołać zebranie plenarne nadzwyczajne w dowolnym czasie. Miejsce zjazdu miał ustalać prymas w porozumieniu z Komitetem Biskupów. W 1922 r. na zjeździe w Warszawie (26-28 września) biskupi uchwalili, że zwyczajne zebrania plenarne będą się odbywać w ostatnich dniach czerwca w Częstochowie. Od 1931 r. powrócono do uchwał gnieźnieńskich postanawiając, że „Konferencje Episkopatu odbywać się będą w stałych terminach, mianowicie we wtorek po pierwszej niedzieli października”⁵⁵. Wykonanie podejmowanych uchwał odnośnie do miejsca i terminu obrad nastroczało chyba wiele trudności skoro w 1938 r. postanowiono, że zwyczajne zebrania plenarne będą się odbywać w Warszawie, w drugim tygodniu po świętach Wielkanocy.

Na podstawie przebadanych materiałów archiwalnych stwierdzono, że od grudnia 1918 r. do września 1939 r. episkopat Polski obradował na 38 zebraniach plenarnych, w tym na 16 nadzwyczajnych. Najwięcej zebrań odbyło się w Warszawie – 22, następnie w Częstochowie – 10, w Poznaniu – 3, Gnieźnie – 2 i w Krakowie – 1. Z reguły organizowano dwa zebrania w roku, ale w latach 1919 i 1937 biskupi zebrali się trzy razy,

⁵³ APP, sygn. I 106, Przeździecki do Dalbora, 26 XI 1921, Tymczasowy Statut Sekretariatu Generalnego przy Komitecie XX. Biskupów w Warszawie, z 26 XI 1921; Protokół zjazdu, p. 9, IX, w: *Acta Hlondiana. Materiały do życia i działalności kard. Augusta Hlonda, prymasa Polski 1881–1946*, t. VI cz. 24, zebrał S. Kosiński, Łąd n. Wartą 1966-1990, s. 138-139.

⁵⁴ Mieszkanie na Kancelarię Prymasowską (Mokotowska 14) kard. Dalbor wynajął 1 IV 1922; por. Protokół zjazdu, p. XVIII, w: *Acta Hlondiana...*, s. 192: „Razem z Kancelarią Prymasowską jest uchwalone przez Zjazd Biuro Episkopatu (Warszawa, Mokotowska 14)”.

⁵⁵ APP, sygn. I, 111c, Protokół konferencji, 3 II 1931.

natomiast w latach: 1918, 1921, 1923, 1926, 1929, 1933, 1936 i 1939 tylko na jednym zebraniu plenarnym.

Konkretne wskazania Stolicy Apostolskiej w sprawie zebrań plenarnych otrzymał episkopat Polski w lutym 1924 r., za pośrednictwem sekretarza episkopatu bp. Przeździeckiego. Z jego relacji złożonej na posiedzeniu Komitetu Biskupów, 20-21 marca 1924 r., wynika, że życzeniem Ojca Świętego było, aby: „1) zjazdy ogólnokrajowe nie przeszkadzały zjazdom prowincji kościelnych, 2) aby zapraszać na zjazdy przynajmniej na koniec biskupów unickich, 3) na zjazdach pożądana jest obecność nuncjusza”⁵⁶. Zebrani na posiedzeniu członkowie Komitetu Biskupów oświadczyli, że zastosują się ściśle do wskazań Ojca Świętego. Oświadczenie to zaaprobował Zjazd Biskupów w Częstochowie (2-4 lipiec 1924) i od tego roku prymas Polski zapraszał na zjazdy nuncjusza⁵⁷. Hierarchów greckokatolickich zapraszał już od roku 1923.

„Regulamin Zjazdu Biskupów Polskich”, uchwalony w 1919 r. w Gnieźnie, z sukcesywnie wprowadzanymi poprawkami, obowiązywał do 1938 r. Po przeprowadzeniu Synodu Plenarnego w 1936 r., na którym omawiano także zagadnienie zebrań plenarnych episkopatu, biskupi postanowili zmodyfikować dawny regulamin. Komisja, powołana do wykonania uchwał Pierwszego Synodu Plenarnego, w składzie: kard. Hlond, bp Przeździecki i bp Szlagowski, na posiedzeniu w Poznaniu, 23-24 września 1937 r., wysunęła projekty zmian, które biskupi zaaprobowali na zebraniu plenarnym w Warszawie, 15 grudnia 1937 r. Projekt nowego regulaminu, przygotowany przez bp. Przeździeckiego, omówiono na posiedzeniu Komisji Prawnej, a następnie kard. Hlond przedstawił go na konferencji plenarnej w Częstochowie. Po dyskusji i wprowadzeniu niezbędnych poprawek, 26 września 1938 r., biskupi uchwalili „Regulamin Konferencji Episkopatu Polski”.

Nowy regulamin, bardziej jasny i zwięzły, stanowił m.in., że w zebraniach plenarnych obowiązkowo mają uczestniczyć biskupi ordynariusze wszystkich obrządków, natomiast udział biskupów pomocniczych jest fakultatywny. Określenie przedmiotu obrad zebrań plenarnych w zasadzie pozostawiono bez zmian: „sprawy religii, Kościoła oraz sprawy społeczne i publiczne, mające związek z życiem kościelnym”⁵⁸. Wszystkich uczestników zobowiązano do zachowania tajemnicy odnośnie do spraw omawianych na zebraniu, z wyjątkiem tego, co zawierał protokół. Potwierdzono w nim trzyletnią kadencję sekretarza episkopatu i ustalono nowy termin i miejsce zebrań plenarnych zwyczajnych.

Normy tego regulaminu pozwalały już w pewnym sensie odróżnić Konferencję Biskupów, jako instytucję, od zebrania plenarnego biskupów. Regulamin, potwierdzając,

⁵⁶ AAL, sygn. Rep. 61 I, 1, Protokół obrad.

⁵⁷ APP, sygn. I, 111b, Protokół obrad, p. I: „Zebrani jednogłośnie wypowiedzieli się, aby Nuncjusz Apostolski stale był zapraszany na Zjazdy Biskupów”.

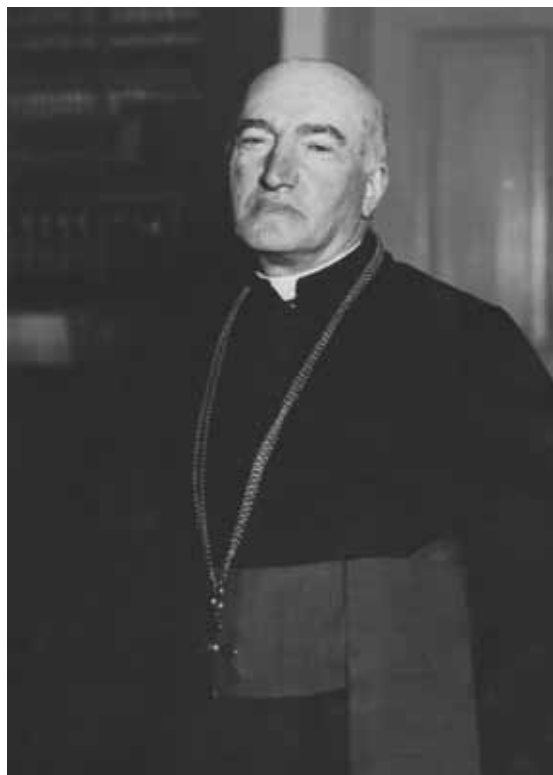
⁵⁸ APP, sygn. I, 111d, Regulamin, § 8.

Bp Lorenzo Lauri, nuncjusz apostolski w Polsce. Warszawa 1926 r.

Abp Józef Bilczewski, metropolita lwowski.

Abp Józef Teodorowicz, metropolita lwowski.

Abp Stanisław Gall, sufragan warszawski.

Abp Edward Ropp, metropolita mohylewski.

Bp Zygmunt Łoziński, biskup miński,
a następnie biskup piński. (Fot. Archiwum
Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

że podejmowane na konferencjach plenarnych uchwały nadal posiadają „charakter wspólnego porozumienia się i wspólnych wytycznych”, jednocześnie stwierdzał, że mają one „znaczenie prawne w tych wypadkach, w których uchwały Synodu Plenarnego przewidują normowanie pewnych spraw przez Konferencję Episkopatu”⁵⁹. Synod Plenarny zaś nakładał na biskupów obowiązek zwracania się do Konferencji Biskupów o wskazówki, a potem jednolite postępowanie, m.in. w sprawach wykonania konkordatu oraz ustalania i wprowadzania tekstów liturgicznych, a także wysokości taks kancelaryjnych i składek diecezjalnych na Katolicki Uniwersytet Lubelski⁶⁰. To rozróżnienie między Konferencją Biskupów a zebraniem plenarnym było bardziej widoczne w paragrafie o następującym brzmieniu: „Projekty wszystkich pism i enuncjacji wychodzących od Konferencji, mają być poddane rewizji komisji złożonej z trzech biskupów, którzy przedkładają je plenarnemu zebraniu w formie wykończonej”⁶¹.

Zebrania plenarne episkopatu posiadały niewątpliwie istotne znaczenie dla działalności Kościoła i rozwoju życia religijnego w Polsce. Nie znaczy to jednak, by biskupi nie dostrzegali także ich różnorodnych mankamentów. Krytycznie na temat ich organizacji, zwłaszcza o działalności Komitetu Biskupów, wypowiadał się kard. Kakowski. Bliżej niesprecyzowane zastrzeżenia, prawdopodobnie natury osobistej, miał także biskup kielecki Łosiński. W pewnych okresach, szczególnie w latach 1929–1932, bardzo sceptycznie zapatrywał się na wspólne zjazdy abp Sapieha, który uważał, że konferencje plenarne biskupów nie przynoszą oczekiwanych rezultatów. Dlatego zamierzał nawet nie brać w nich udziału, ponieważ był przekonany, że „w tych warunkach przynoszą więcej szkody jak pożytku”⁶². Ta surowa ocena wspólnych zebrań biskupów podyktowana była trudnościami w ustaleniu jednolitego stanowiska episkopatu w tzw. sprawie brzeskiej oraz w sprawie majątków i budynków pokościelnych, które były przedmiotem pertraktacji, prowadzonych przez Komisję Papieską z władzami państwowymi. Pod koniec 1932 r. sytuacja pod tym względem uległa jednak dość istotnym zmianom i abp Sapieha, pomimo wysuwanych zastrzeżeń, nadal czynnie uczestniczył w obradach Komisji Prawnej i w zebraniach plenarnych episkopatu.

To bardzo ogólne omówienie pierwszych zebrań plenarnych episkopatu Polski, a szczególnie niektórych kwestii proceduralnych, nie wyczerpuje bogatej i złożonej problematyki, związanej z ich organizacją i funkcjonowaniem. Pozwala jednak na ustalenie ich chronologii, a także umożliwia poznanie początków długiego procesu kształtowania struktur i organizacji przyszłej Konferencji Episkopatu Polski. Szersze omówienie problematyki obrad zebrań plenarnych i działalności komisji powołanych

⁵⁹ APP, sygn. I, 111d, Regulamin, § 11.

⁶⁰ Zob. uchwały: 26 § 1-3, 117 § 1-2, 129 § 2-3, w: „Pierwszy Polski Synod Plenarny. Uchwały”, *Miesięcznik Kościelny*, 53(1938), s. 44, 46, 58, 60; por. ks. E. Sztafrowski, *Konferencje Biskupie...*, s. 66-67.

⁶¹ APP, sygn. I, 111d, Regulamin, § 13.

⁶² APP, sygn. I, 111c, Sapieha do Hlonda, 14 VI 1932; zob. też pisma z 1 II 1929, 1 III 1932, 23 IX 1932, 11 X 1932.

przez episkopat, z pewnością przyczyni się do lepszego poznania pasterskiego zaangażowania i działalności nie tylko poszczególnych biskupów, ale całego episkopatu Polski w II Rzeczypospolitej.

Bibliografia

Acta Apostolicae Sedis, 24(1932), s. 242-243; *Acta Hlondiana. Materiały do życia i działalności kard. Augusta Hlonda, prymasa Polski 1881–1946*, t. VI cz. 24, s. 138-139, 192; *Acta Nuntiaturae Polonae*, T. LVII – *Achilles Ratti (1918–1921)*, vol. 2-6, ed. Stanislaus Wilk SDB, Romae 1996–2000, (ANP, LVII/2-6); Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (AAL), sygn. Rep. 61 I, 1; Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (AAG) Akta Prymasa Polski (APP), sygn. I, 4, 105-106, 111a-111d, 135; *Codex Iuris Canonici*, Typis Polyglottis Vaticanis 1949; Hospes [bp Antoni J. Nowowiejski], *Konferencje episkopatu prowincji warszawskiej 1906–1918. Kartka z dziejów Kościoła polskiego*, Ateneum Kapłańskie, 14(1927) t. 20, s. 109-126, 221-241; Kakowski Aleksander, *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, Kraków 2000; *Konkordat zawarty między Stolicą Apostolską a Rzeczypospolitą Polską*, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1925 nr 72 poz. 501; Kumor Bolesław, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980; *Pierwszy Polski Synod Plenarny. Uchwały*, Miesięcznik Kościelny, 53(1938), s. 44-60; Szafronowski Edward, *Konferencje Biskupie (Studium historyczno-kanoniczne)*, Warszawa 1984; Wilk Stanisław, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1992.

Summary

Informal meetings of Polish bishops for pastoral and administrative purposes were held already in the second half of the 18th century. This practice was continued even during the partitions of Poland, but due to the political situation and prohibitions of the partitioning authorities, they were limited to the territory of individual metropolises, especially to Lviv and Warsaw. The unofficial conference of the Polish episcopate was organized by Archbishop Aleksander Kakowski who invited the Polish bishops from all three partitions, in occasion of the 100th anniversary of the creation of the Warsaw metropolitan area, for jubilee celebrations to Warsaw, on March 10–18, 1917.

The first official Plenary Assembly of the Polish Episcopate in the Republic of Poland, which was being reborn to independence, took place in Warsaw on December 10–12, 1918. It was convened by the Metropolitan of Warsaw, Archbishop Kakowski. The sessions, in which participated 11 diocesan bishops and 7 auxiliary bishops, were presided by the Apostolic Visitor, Mons. Achille Ratti. Due to communication difficulties, the Primate of Poland, Metropolitan of Gniezno and Poznań Archbishop Edmund Dalbor could not attend them. The next assembly, also presided by the Apostolic Visitor Ratti, was held in Warsaw on March 12–14, 1919. It was convened by Archbishop Kakowski, while 12 ordinaries and 7 auxiliary bishops took part in it. During the sessions, the bishops discussed on the draft regulations and the organization of future bishops' conferences and decided that

the next plenary conference would take place in Gniezno and would be convened by the Primate of Poland, Archbishop Dalbor.

The 3rd Plenary Assembly convened by Archbishop Dalbor took place in Gniezno, on August 26–30, 1919. In the sessions, presided by the Primate of Poland Archbishop Dalbor, participated 17 diocesan bishops. The Apostolic Nuncio to Poland A. Ratti was not invited but arrived in Gniezno on August 29 with a pilgrimage to the tomb of St. Adalbert and met with the bishops. Despite the doubts and objections of the Nuncio regarding the nature of the assembly, the bishops received a telegram with wishes from the Holy Father. During the sessions, the bishops made a number of important and far-reaching decisions for the life of the Church in Poland. First of all, they adopted the Regulations of the Polish Bishops' Conventions and appointed the Bishops' Committee. They described the nature of the assembly as a private bishops' convention following the example of conferences held in Austria and Germany. From that time until 1928, plenary assemblies of the episcopate were called the Bishops' Convention.

During subsequent meetings, the bishops developed and improved forms of cooperation, establishing the Office of the Episcopate and individual Episcopal Commissions. From 1923, Greek Catholic bishops were invited to the conventions and from 1924 the Apostolic Nuncio to Poland. The sanctioning of the existence and activity of the Polish Bishops' Conference by the Holy See was performed with the Concordat of 1925. A partial determination of its legal position was made at the First Plenary Synod in 1936, the resolutions of which were approved by the Holy See. The "Regulations of the Polish Bishops' Conference", adopted at the Plenary Assembly in Częstochowa on September 26, 1938, also demonstrate the gradual development of the organizational structures of the Bishops' Conference.

Nota o autorze

Ks. Stanisław Wilk – salezjanin, profesor zwyczajny, emerytowany pracownik naukowo-dydaktyczny KUL, kierownik Katedry Historii Zakonów w Instytucie Historii Kościoła na Wydziale Teologii KUL (1995–2014), prorektor (1998–2004) i rektor KUL (2004–2012). Autor ok. 280 prac naukowych i popularno-naukowych oraz wydawnictw źródłowych z zakresu dziejów zakonów, episkopatu Polski i nuncjatur apostolskich w Polsce w XX wieku.

Ks. Marek Stępień

Status prawny i organizacja Konferencji Episkopatu Polski¹

Konferencje biskupów w Kościele powszechnym

Konferencje biskupów do Soboru Watykańskiego II

Konferencje biskupów istniały wiele lat wcześniej przed ich prawnym zinstytucjonalizowaniem w okresie Soboru Watykańskiego II. Pojawiająca się w XIX w. praktyka zwoływania krajowych zebrań biskupów była podyktowana względami duszpasterskimi, gdyż w trakcie tych spotkań wymieniano poglądy i ustalano kierunki wspólnych działań². Zebrania plenarne biskupów uważane były za swego rodzaju kontynuację lub też nową formę synodów partykularnych. Analogia tych dwóch instytucji miała swoje źródło w potrzebie współpracy biskupów poszczególnych krajów, czy regionów. Niemniej istniała też zasadnicza różnica między nimi. Synody posiadały władzę stanowienia prawa partykularnego, a zebrania biskupów, do czasu Soboru Watykańskiego II, były jedynie nieformalnymi zebraniem biskupów o charakterze konsultatywnym³.

Potrzeba odbywania przez biskupów zebrań krajowych w XIX w. wynikała z niechętnego stanowiska Stolicy Apostolskiej wobec zwoływania synodów plenarnych, co było podyktowane obawami przed pojawieniem się i umocnieniem tendencji konciliarnych oraz obowiązującym w niektórych krajach prawem, które wymagało zatwierdzenia przez władze świeckie postanowień synodów plenarnych⁴. Z biegiem czasu

¹ Niniejsze opracowanie oparte jest na monografii autora pod tytułem: *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, Łomża 2014.

² Zob. Ks. P. Hemperek, „Międzynarodowa współpraca biskupów i konferencji biskupich”, *Prawo Kanoniczne*, 14(1971) nr 1-2, s. 61; ks. E. Szafrowski, *Kolegialne działanie biskupów na tle Vaticanum II*, Warszawa 1975, s. 176.

³ Zob. ks. P. Hemperek, „Stanowisko prawne konferencji biskupów”, *Prawo Kanoniczne*, 13(1970), nr 1-2, s. 22-23; ks. J. Wroceński, *Problemy władzy Konferencji Biskupów w sprawach liturgicznych*, Warszawa 1986, s. 9-10.

⁴ Zob. ks. P. Hemperek, *Stanowisko prawne...*, s. 23-24; ks. E. Szafrowski, *Kolegialne działanie biskupów...*, s. 176-177.

nastawienie Stolicy Apostolskiej w tym względzie uległo zmianie i zaczęła ona popierać zwoływanie spotkań biskupich. Papież Pius IX zachęcał do takich spotkań, a Leon XIII wystosował szereg listów do biskupów, chwalać inicjatywy zebrań i podejmowanie dyskusji o ważnych sprawach Kościoła. Stolica Apostolska, oprócz zezwolenia na zebrania biskupów, wydawała też szczegółowe wskazania dotyczące ich zwoływania i przebiegu⁵, gdyż dostrzegano w zebraniach biskupich możliwość lepszego identyfikowania problemów Kościołów partykularnych i wsłuchiwanie się w zgłaszane postulaty. Ważnymi argumentami były też korzyści płynące z nawiązywania współpracy między krajowymi konferencjami biskupów.

Papież Pius X w Konstytucji apostolskiej *Sapienti consilio*, z dnia 29 czerwca 1908 r., określił kompetencje dykasterii watykańskich i kongregacji soboru, nadał uprawnienia związane z organizacją i potwierdzaniem uchwał synodów oraz zwoływaniem zebrań, czyli konferencji biskupów⁶. Postanowienia Konstytucji zostały powtórzone w kan. 250 § 4 *Kodeksu prawa kanonicznego* z 1917 roku i tylko tam użyto terminu „konferencja biskupów”, ale nie zamieszczono jej definicji, ani też nie określono struktury i uprawnień. Z punktu widzenia prawa kościelnego była to nadal instytucja nieformalna, działająca na podstawie przepisów prawnych, doraźnie wydawanych przez Stolicę Apostolską, dla poszczególnych krajów lub regionów. Stolica Apostolska nie sformułowała precyzyjnej, ogólnej normy prawnej dotyczącej narodowych konferencji biskupich⁷, a tym samym nie stały się one instytucjami prawa powszechnego⁸, chociaż w 1959 r. działały w świecie 43 krajowe konferencje biskupie, z których 20 posiadało statuty zaakceptowane przez Stolicę Apostolską na określony czas⁹.

Konferencja biskupów podmiotem władzy

Dokumenty Soboru Watykańskiego II i prawodawstwo posoborowe

Decyzje dotyczące określenia statusu prawnego konferencji biskupów w zakresie liturgii podjęto przed uchwaleniem Dekretu o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* i zamieszczono w Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*,

⁵ Zob. ks. E. Szafrowski, *Konferencje Biskupów a Stolica Apostolska przed Soborem Watykańskim II*, *Prawo Kanoniczne*, 32(1989), nr 3-4, s. 9-11; ks. M. Żurowski, *Hierarchiczne funkcje zarządzania Kościołem*, t. 2, Warszawa 1979, s. 223.

⁶ Pius X, „*Constitutio Apostolica de Romana Curia «Sapienti Consilio»*”, w: *Acta Apostolicae Sedis*, 1(1909), s. 7-19. Zob. ks. E. Szafrowski, „Konferencje Biskupów a Stolica Apostolska...”, s. 12; ks. J. Wroceński, *Problemy władzy Konferencji Biskupów...*, s. 17.

⁷ Zob. G. Feliciani, *Le Conferenze Episcopali*, Bologna 1974, s. 168, 171.

⁸ Zob. ks. P. Hemperek, *Stanowisko prawne...*, s. 25.

⁹ Por. ks. J. Krukowski, „Konferencja Biskupów”, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 566; ks. E. Szafrowski, „Konferencje Biskupów a Stolica Apostolska...”, s. 16.

która została promulgowana w końcu 1963 r.¹⁰ Miało to praktyczne zastosowanie między innymi w następujących przypadkach¹¹: decyzji o wprowadzaniu języka ojczystego i zakresie jego używania w liturgii; prawa zatwierdzania przekładów liturgicznych tekstów łacińskich na język ojczysty; określenia sposobu przystosowania sprawowania sakramentów, sakramentaliów, języka liturgicznego, muzyki i sztuki kościelnej; roztropnego rozważenia, co należy przyjąć do kultu Bożego z tradycji i ducha poszczególnych narodów¹². Niezmiernie ważną decyzją soborowej konstytucji o liturgii było przyznanie konferencjom biskupów władzy ustawodawczej w zakresie tworzenia i funkcjonowania liturgii w Kościele¹³.

Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* został przyjęty w dniu 28 października 1965 r.¹⁴ Na mocy tego dokumentu głos decydujący w konferencji przysługiwał ordynariuszom miejsca i koadiutorom, z zastrzeżeniem, że statuty konferencji miały określać, czy innym biskupom mającym prawo uczestniczenia w konferencji przyznać głos decydujący, czy doradczy. Konferencja biskupia podejmowałaby decyzje mające moc zobowiązań prawnych, jeżeli dekrety zostałyby przyjęte zgodnie z prawem i uznane przez Stolicę Apostolską, a za ich przyjęciem opowiedziałyby się przynajmniej dwie trzecie biskupów, którzy należeli do konferencji i posiadali głos decydujący¹⁵. Każda konferencja biskupów została zobowiązana do sporządzenia swoich statutów, w których byłyby przewidziane następujące organy: rada stała, komisje i sekretariat główny oraz do przedstawienia ich Stolicy Apostolskiej w celu uzyskania *recognitio*¹⁶.

¹⁰ „Constitutio de Sacra Liturgia «Sacrosanctum Concilium»”, w: *Acta Apostolicae Sedis*, 56(1964), s. 97-138; tekst polski „Konstytucji o liturgii świętej «Sacrosanctum Concilium»”, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, red. M. Przybył, Poznań 2002, s. 48-78; zob. ks. E. Szafrowski, *Konferencje Biskupie...*, s. 80-81, 107.

¹¹ Por. ks. R. Sobański, „La teologia e lo statuto giuridico delle conferenze episcopali nel concilio Vaticano II”, w: *Natura e futuro delle conferenze episcopali. Atti del Colloquio internazionale di Salamanca (3-8 gennaio 1988)*, ed. H. Legrand, J. Manzanares, A. García y García, Bologna 1988, s. 110-111.

¹² „Constitutio de Sacra Liturgia...”, nr 36 § 3, 4, nr 39, nr 40 pkt 1, nr 54, 63, 77, 79, AAS 56 (1964) 109-111, 114-115, 117, 119-120; tekst polski: „Konstytucja o liturgii świętej...”, nr 36 § 3, 4, nr 39, nr 40 pkt 1, nr 54, 63, 77, 79, s. 58-59, 62, 64, 66.

¹³ Zob. ks. E. Szafrowski, *Konferencje Biskupie...*, s. 108.

¹⁴ „Decretum de pastoralibus Epscoporum munere in Ecclesia «Christus Dominus»”, nr 37-38, w: *Acta Apostolicae Sedis*, 58(1966), s. 693-694; tekst polski: „Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele «Christus Dominus»”, nr 37-38, w: *Sobór Watykański II...*, s. 255-256; zob. „Constitutio de Sacra Liturgia «Sacrosanctum Concilium»”, w: *Acta Apostolicae Sedis*, 56(1964), s. 97-138; tekst polski: „Konstytucja o liturgii świętej...”, s. 48-78. Zob. ks. R. Sobański, „La teologia e lo statuto giuridico...”, s. 99-100.

¹⁵ „Decretum de pastoralibus Epscoporum...”, nr 38, pkt. 2, 4, w: *Acta Apostolicae Sedis*, 58(1966), s. 693; tekst polski: „Dekret o pasterskich zadaniach biskupów...”, nr 38, pkt. 2, 4, s. 256. Zob. ks. E. Szafrowski, *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Warszawa 1976, s. 304-305.

¹⁶ „Decretum de pastoralibus Epscoporum...”, nr 38, pkt. 3, w: *Acta Apostolicae Sedis*, 58(1966), s. 693; tekst polski: „Dekret o pasterskich zadaniach biskupów...”, nr 38, pkt. 3, s. 256. Zob. card. F. Filoni,

Dekret *Christus Dominus* jest podstawowym i zasadniczym dokumentem Soboru Watykańskiego II mówiącym o konferencjach biskupów. Podkreślono w nim potrzebę tworzenia tych gremiów, aby wymieniać wiedzę i doświadczenia. Na mocy postanowień tego dekretu zdefiniowano konferencje biskupie, określono, kto do nich należy i przyznano im władzę ustawodawczą sprawowaną w określonych przypadkach. W wyniku uregulowań przyjętych w czasie Soboru Watykańskiego II konferencja biskupów stała się podmiotem prawa Kościoła powszechnego.

Ważnym etapem wprowadzania w życie postanowień Soboru Watykańskiego II było wydanie norm wykonawczych do dokumentów soborowych. W Liście apostolskim motu proprio „Sacram Liturgiæ” z dnia 25 stycznia 1964 r., papież Paweł VI zamieścił normy wykonawcze do Konstytucji o liturgii¹⁷. Numer X tego dokumentu stanowi, że w narodowych konferencjach biskupich mają prawo brać udział, oprócz biskupów rezydencjalnych – z mocy prawa, także ci, którzy są z nimi w prawie zrównani oraz biskupi koadiutorzy i pomocniczy. Konferencje biskupów podejmowały decyzje zgodnie z prawem, jeżeli opowiedziałyby się za nimi przynajmniej dwie trzecie uprawnionych do głosowania¹⁸. Normy wykonawcze do dekretu o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* wydał Paweł VI w Liście apostolskim motu proprio „Ecclesiae Sanctae”, z dnia 6 sierpnia 1966 r. Papież polecił powołać narodowe lub terytorialne konferencje biskupów i określił, że każda konferencja powinna posiadać własny statut, przy czym nowe statuty wymagały uzyskania *recognitio* od Stolicy Apostolskiej, a poprzednio już zatwierdzone przez Stolicę Apostolską należało przejrzeć i ewentualnie zmienić zgodnie z postanowieniami Soboru Watykańskiego II, a następnie przesłać do Stolicy Apostolskiej celem zatwierdzenia¹⁹.

Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r.

Następnym ważnym zbiorem norm prawnych w aspekcie tworzenia i funkcjonowania konferencji biskupów jest *Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r.*, gdzie ustawodawca określił status prawny, strukturę i kompetencję konferencji²⁰. Odpowiednie kanony od 447 do 459 zostały umieszczone w tytule II – „Zespoły Kościołów partykularnych”

L'Istituto delle conferenze episcopali, Roma 1982, s. 242-246. Więcej na ten temat w: ks. J. Wroceński, *Problemy władzy Konferencji Biskupów...*, s. 70-72. Na temat *recognitio* Stolicy Apostolskiej więcej w: card. F. Uccella, *Le Conferenze Episcopali in diritto canonico*, Napoli 1973, s. 119-125.

¹⁷ PP. Paulus VI, „Litterae Apostolicae motu proprio datae «Sacram Liturgiæ»”, w: *Acta Apostolicae Sedis*, 56(1964), s. 139-144.

¹⁸ Tamże, s. 143; por. ks. R. Sobański, „La teologia e lo statuto giuridico...”, s. 99-100; ks. E. Sztafrowski, *Konferencje Biskupie...*, s. 109; ks. J. Wroceński, *Problemy władzy Konferencji Biskupów...*, s. 52-53, 56.

¹⁹ PP. Paulus VI, „Litterae Apostolicae motu proprio datae «Ecclesiae Sanctae»”, w: *Acta Apostolicae Sedis*, 58(1966), s. 757-787; por. card. F. Filoni, *L'Istituto delle conferenze...*, s. 247-250; ks. E. Sztafrowski, *Konferencje Biskupie...*, s. 166-167.

²⁰ Zob. ks. W. Góralski, „Władza ustawodawcza konferencji episkopatu według Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.”, *Prawo Kanoniczne*, 32(1989), nr 1-2, s. 46.

i rozdziale IV, który jest zatytułowany: „Konferencje Episkopatu”. Prawo Kościoła powszechnego dopuszcza, zgodnie z kan. 448 § 2 KPK, erygowanie konferencji episkopatu dla mniejszego lub większego terytorium, po wysłuchaniu zainteresowanych biskupów. Możliwe jest powołanie konferencji obejmującej biskupów wielu Kościołów partykularnych znajdujących się nawet w różnych krajach. Erygowanie konferencji biskupów, która z mocy prawa uzyskuje osobowość prawną, znoszenie jej lub dokonywanie zmian, zawsze zarezerwowane jest dla Stolicy Apostolskiej²¹.

Na mocy prawa, do konferencji episkopatu należą biskupi diecezjalni oraz ci, którzy są w prawie z nimi związani, biskupi koadiutorzy, pomocniczy i tytularni, którzy pełnią szczególne zadania na terytorium działalności tej konferencji²². Każda konferencja biskupów zobowiązana jest sporządzić własne statuty, do ważności potwierdzone przez Stolicę Apostolską, gdzie, między innymi, należy określić tryb odbywania zebrań plenarnych, uwzględnić powołanie rady stałej, sekretariatu generalnego i poszczególnych komisji oraz przewodniczącego, zastępcy i sekretarza generalnego²³. Głos decydujący w czasie zebrań plenarnych przysługuje biskupom diecezjalnym i tym, którzy na mocy prawa są z nimi zrównani oraz biskupom koadiutorom. W kodeksie dopuszczono możliwość przyznania głosu decydującego lub doradczego biskupom pomocniczym i tytularnym, zgodnie z postanowieniami statutów konferencji biskupów. Natomiast w sprawach sporządzania statutów i dokonywania w nich zmian, głos decydujący przysługuje tylko biskupom diecezjalnym i tym, którzy na mocy prawa są z nimi zrównani oraz biskupom koadiutorom²⁴.

Dekret soborowy *Christus Dominus*, a za nim *Kodeks prawa kanonicznego* z 1983 nie przyznał konferencjom episkopatów bezpośredniej inicjatywy ustawodawczej. Ograniczenia w tej dziedzinie dotyczą specjalnego polecenia Stolicy Apostolskiej wydanego z jej inicjatywy lub na prośbę samej konferencji oraz w przypadkach, gdy wydawanie

²¹ Por. „Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli pp. II promulgatus”, w: *Acta Apostolicae Sedis*, 75/II(1983), kan. 449 § 1 i 2; tekst polski w: „Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus”, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu*, oprac. ks. P. Hemptek, Poznań 1984 (dalej: KPK). Zob. G. Damizia, „Le conferenze dei vescovi”, w: *Commento al Codice di Diritto Canonico*, ed. P. V. Pinto, Città del Vaticano 2001, s. 266; ks. J. Krukowski, „Konferencja Biskupów”, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Lud Boży*, t. II/1, cz. 1 i 2, red. ks. J. Dyduch, ks. J. Krukowski, Poznań 2005, s. 317-318; P. Lombardia, J. I. Arrieta, *Codice di Diritto Canonico. Edizione bilingue commentata*, t. I, Roma 1986, s. 356; ks. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Lud Boży jego nauczanie i uświęcanie*, t. II, Olsztyn 1986, s. 215-216.

²² Zob. KPK, kan. 450 § 1; por. G. Damizia, *Le conferenze...*, s. 267; G. Feliciani, „Comentario c. 450”, w: *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, ed. Á. M. Rodríguez, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, t. II/1, Pamplona 2002, s. 957-460; P. Lombardia, J. I. Arrieta, *Codice di Diritto Canonico...*, s. 356-357; ks. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne...*, s. 216.

²³ Zob. KPK, kan. 451-452; por. ks. J. Krukowski, „Konferencja Biskupów”, s. 321-323.

²⁴ Zob. KPK, kan. 454; por. G. Damizia, *Le conferenze...*, s. 269; G. Feliciani, „Comentario c. 454”, s. 970-971; ks. J. Krukowski, „Konferencja Biskupów”, s. 323-325; P. Lombardia, J. I. Arrieta, *Codice di Diritto Canonico...*, s. 358; ks. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne...*, s. 217.

Plenarny Synod Biskupów Polskich na Jasnej Górze. Prymas Polski kard. August Hlond w samochodzie przed budynkiem dworca podczas powitania. Częstochowa, sierpień 1936 r.

Plenarny Synod Biskupów Polskich na Jasnej Górze. Prymas Polski kard. August Hlond (z prawej) i legat papieski kard. Francesco Marmaggi (z lewej). Częstochowa, sierpień 1936 r.

Plenarny Synod Biskupów Polskich na Jasnej Górze. Legat papieski kard. Francesco Marmaggi pod baldachimem w procesji z klasztoru do bazyliki. Widoczni także m.in.: arcybiskup krakowski Adam Sapieha (pierwszy z lewej), metropolita mohylewski arcybiskup Edward Ropp (drugi z lewej), charge d'affaires Nuncjatury Apostolskiej w Polsce ks. prałat Alfredo Pacini (trzeci z lewej), Prymas Polski kard. August Hlond (drugi z prawej). Częstochowa, sierpień 1936 r.

Plenarny Synod Biskupów Polskich na Jasnej Górze. Prymas Polski kard. August Hlond wita przed głównym ołtarzem bazyliki na Jasnej Górze legata papieskiego i przybyłych na synod biskupów. Widoczny także charge d'affaires Nuncjatury Apostolskiej w Polsce ks. prałat Alfredo Pacini (siedzi pierwszy z lewej). Częstochowa, sierpień 1936 r.

takich aktów prawnych przewiduje prawo powszechne²⁵. Sposób przyjmowania przez konferencję biskupów ustawodawczych aktów prawnych określa kan. 455 § 2 KPK. Tego rodzaju działania muszą być podejmowane na zebraniach plenarnych konferencji biskupów, formalnie zwołanych, a za przyjęciem danego aktu prawnego musi opowiedzieć się przynajmniej dwie trzecie biskupów należących do tej konferencji i posiadających głos decydujący²⁶. Uchwały konferencji episkopatu uzyskują prawomocność po aprobachie Stolicy Apostolskiej, zgodnie z kan. 455 § 2 KPK, i po ich promulgacji. Polega to na badaniu przez Stolicę Apostolską, czy normy te nie są sprzeczne z prawem powszechnym lub dobrem Kościoła, a następnie ich opublikowaniu²⁷.

W Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 r. zostały powtórzone zasady dotyczące konferencji biskupów przyjęte na Soborze Watykańskim II, gdzie przede wszystkim podkreślono zasadniczą różnicę między synodami partykularnymi, a konferencją episkopatu jako instytucją stałą²⁸. Erygowana zgodnie z prawem konferencja biskupów uzyskuje osobowość prawną. Ustawodawca w kodeksie nie przyznał konferencjom biskupim bezpośredniej inicjatywy ustawodawczej. Możliwa jest ona tylko w przypadkach, gdy konferencja działa na specjalne polecenie Stolicy Apostolskiej, wydane z jej inicjatywy lub na prośbę samej konferencji oraz w przypadku, gdy wydanie takiego aktu prawnego przewiduje prawo powszechne Kościoła. Uchwały konferencji biskupów uzyskują moc prawną, po ich zaakceptowaniu przez Stolicę Apostolską i po opublikowaniu.

Prawodawstwo pokodeksowe

Aktem prawnym, w którym zostały zawarte nowe normy dotyczące funkcjonowania konferencji biskupów jest List apostolski Jana Pawła II motu proprio *Apostolos suos* z dnia 21 maja 1998 r.²⁹ Ma on swoją długą historię, która sięga okresu posoborowego. Opiera się na refleksji teologicznej nad naturą konferencji biskupów, a także na literaturze prawno-kanonicznej dotyczącej tej instytucji. Tematyka poruszana w tym dokumencie została zgłębiona na synodzie biskupów z 1985 r., co w efekcie

²⁵ Zob. „Decretum de pastoralis Epscoporum munere...”, s. 673-701; por. ks. W. Góralski, „Władza ustawodawcza konferencji...”, s. 47.

²⁶ Zob. KPK, kan. 455 § 2; ks. W. Góralski, „Władza ustawodawcza konferencji...”, s. 48.

²⁷ Zob. KPK, kan. 455 § 2; por. G. Feliciani, „Comentario c. 455”, s. 973-979; ks. W. Góralski, „Władza ustawodawcza konferencji...”, s. 49; ks. E. Szafranski, *Konferencje Biskupie...*, s. 322-324.

²⁸ Zob. R. Astorri, *Gli Statuti delle Conferenze Episcopali. Europa*, t. I, Padova 1987, s. 1; por. fr. J. T. M. de Agar, *Legislazione delle Conferenze Episcopali complementare al C.I.C.*, Milano 1990, s. 1-5; ks. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne...*, s. 215.

²⁹ PP. Ioannes Paulus II, „Litterae Apostolicae motu proprio datae «Apostolos suos». De theologica et iuridica natura Conferentiarum Episcoporum”, w: *Acta Apostolicae Sedis*, 90(1998), s. 641-658; tekst polski w: Jan Paweł II, „List apostolski «motu proprio Apostolos suos» o naturze teologicznej i prawnej Konferencji Episkopatu”, w: Tenże, *Dziela zebrane. Konstytucje Apostolskie, Listy «motu proprio» i bulle, Orędzia na światowe dni*, t. IV, Kraków 2007, s. 197-208.

skutkowało powstaniem gruntownego studium o naturze teologicznej i prawnej konferencji biskupów³⁰.

Papież w Liście apostolskim motu proprio *Apostolos suos* zdecydował, że konferencja biskupów może wydawać deklaracje doktrynalne przyjęte jednomyślnie i opublikować je w imieniu tejże konferencji lub jeśli takiej jednomyślności nie ma – przy poparciu przynajmniej dwóch trzecich biskupów, członków konferencji mających głos decydujący. Wówczas jednak konieczne jest uzyskanie potwierdzenia – *recognitio* Stolicy Apostolskiej³¹. Jan Paweł II podkreślił, że przewodniczący i wiceprzewodniczący konferencji mają być wybierani z grona biskupów diecezjalnych, a kwestię udziału w konferencji biskupów emerytów należy uregulować w statucie, pamiętając jednak, że przysługuje im tylko głos doradczy. Nakazał uwzględnić w statutach, przy przyznawaniu głosu decydującego, proporcje liczbowe istniejące między biskupami diecezjalnymi a biskupami pomocniczymi i innymi biskupami tytularnymi, aby ci ostatni nie stwarzali ograniczeń dla pasterskich rządów biskupów diecezjalnych. Wezwał konferencje do przejrzania swych statutów i wprowadzenia zmian zgodnych z normami zawartymi w niniejszym dokumencie³². Na zakończenie Listu apostolskiego Jan Paweł II umieścił dodatkowe przepisy dotyczące deklaracji doktrynalnych, które są aktami autentycznego Magisterium, wydawanymi przez konferencje, zaznaczając, że takie decyzje mogą być podejmowane tylko na zebraniach plenarnych konferencji biskupów. Zwrócił też uwagę na obowiązek dokonywania rewizji statutów, aby były one zgodne z prawem Kościoła powszechnego³³.

Po promulgacji Listu apostolskiego motu proprio *Apostolos suos* do Stolicy Apostolskiej zwróciło się z prośbą wielu przedstawicieli konferencji biskupów o przekazanie użytecznych wskazań dotyczących rewizji ich statutów. W odpowiedzi Kongregacja do spraw Biskupów, po uprzednim upoważnieniu jej przez papieża i konsultacjach z Sekretariatem Stanu, Kongregacją do spraw Nauki Wiary, Kongregacją do spraw Kościołów Wschodnich, Kongregacją do spraw Ewangelizacji Narodów i Papieską Radą do

³⁰ Zob. fr. P. Erdö, „Osservazioni giuridico-canoniche sulla Lettera Apostolica «Apostolos suos»”, *Prawo Kanoniczne*, 42(1999), nr 3-4, s. 27; por. ks. J. Dyduch, *Kardynał Karol Wojtyła w służbie Konferencji Episkopatu Polski*, Kraków 2007, s. 7.

³¹ Zob. PP. Ioannes Paulus II, „Litterae Apostolicae motu proprio datae «Apostolos suos»...”, s. 655-656; tekst polski w: Jan Paweł II, „List apostolski «motu proprio Apostolos suos»”..., nr 22, s. 207. Więcej na temat deklaracji doktrynalnych zob.: J. Manzanares, „Autorita dottrinale delle delle conferenze episcopali”, w: *Natura e futuro delle conferenze episcopali. Atti del Colloquio internazionale di Salamanca (3-8 gennaio 1988)*, Bologna 1988, s. 253-282.

³² Zob. PP. Ioannes Paulus II, „Litterae Apostolicae motu proprio datae «Apostolos suos»...”, nr 17, 24, s. 652-653, 656-657; tekst polski w: Jan Paweł II, „List apostolski «motu proprio Apostolos suos»”..., nr 17, 24, s. 204-205, 208.

³³ Zob. PP. Ioannes Paulus II, „Litterae Apostolicae motu proprio datae «Apostolos suos»...”, nr 24, s. 656-657; tekst polski w: Jan Paweł II, „List apostolski «motu proprio Apostolos suos»”..., nr 24, s. 206-208.

spraw Interpretacji Tekstów Legislacyjnych, wystosowała pismo do przewodniczących konferencji episkopatów, z dnia 13 maja 1999 r., w którym przedstawiła wskazania dotyczące Listu apostoelskiego motu proprio *Apostolos suos*³⁴. W dokumencie podkreślono, że deklaracje doktrynalne mogą być poddane pod głosowanie na zebraniu plenarnym konferencji episkopatu, jeśli biskupi uznają to za celowe i potrzebne, aby podejmować nowe zadania i dążyć do tego, by orędzie Chrystusa oświecało ludzkie sumienia i wskazywało rozwiązania nowych problemów. Jeśli deklaracje doktrynalne zatwierdzone są zgodnie z prawem, wówczas stanowią „autentyczne Magisterium”. Nie mogą jednak zostać przegłosowane deklaracje doktrynalne dotyczące wszystkiego, co jest zawarte w Słowie Bożym, spisany lub przekazywany przez tradycję, a co Kościół, jako objawione przez Boga, podaje do wierzenia; ani te prawdy, które Kościół w sprawach wiary i moralności uważa za ostateczne; ani też nauki głoszonej przez papieża lub Kolegium Biskupów sprawujących „Nauczycielski Urząd”, w łączności z Biskupem Rzymu³⁵.

Kongregacja uznała, że właściwe jest, aby w statutach konferencji episkopatów deklaracjom doktrynalnym poświęcić specjalny, odrębny artykuł³⁶. Dodatkowo stwierdzono, że członek konferencji nie może przekazać swoich uprawnień nikomu innemu. W wyjątkowych wypadkach, w statutach, można przewidzieć upoważnienie dla biskupa – członka konferencji albo wikariusza generalnego diecezji do przedstawienia zdania biskupa upoważniającego, ale nigdy do głosowań o charakterze legislacyjnym lub głosowań nad deklaracjami doktrynalnymi. Kolejnym wskazaniem Kongregacji była zasada utraty funkcji przewodniczącego lub wiceprzewodniczącego konferencji biskupów z chwilą ogłoszenia decyzji papieża o odejściu ich z urzędu biskupa diecezjalnego³⁷. Kongregacja podkreśliła potrzebę unikania zbyt dużej biurokratyzacji urzędów konferencji oraz zaznaczyła, że komisje konferencji biskupów, stałe lub tymczasowe, powinny być tworzone z biskupów – członków konferencji lub osób prawnie z nimi zrównanych³⁸. Oprócz tego zalecono, aby uznać głos doradczy biskupów emerytów i zaproponować im udział w niektórych komisjach konferencji biskupów, mając na uwadze ich doświadczenie i szczególne kompetencje oraz w wyjątkowych przypadkach dopuszczać do udziału w niektórych zebraniach plenarnych konferencji osoby, które nie są jej członkami, ale tylko z głosem doradczym³⁹.

³⁴ Zob. Archiwum Konferencji Episkopatu Polski (dalej: AKEP), sygn. IV 01-04-06-002-001, prot. N°763/98, Pisma kard. Lucasa Moreiry Nevesa, Prefekta Kongregacji do spraw Biskupów do kard. Józefa Glempa, Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski, 13 V 1999, s. 1-5. Pod tą samą sygnaturą w AKEP znajduje się polskie tłumaczenie pism.

³⁵ Zob. tamże, pkt 1, s. 1-2.

³⁶ Zob. tamże, pkt 2, s. 2.

³⁷ Zob. tamże, pkt 6-7, s. 3.

³⁸ Zob. tamże, pkt 8-9, s. 4.

³⁹ Zob. tamże, pkt 11-12, s. 5.

Omawiając akty prawne odnoszące się do funkcjonowania konferencji biskupów należy wspomnieć o Posynodalnej adhortacji apostolskiej Jana Pawła II *Pastores gregis*⁴⁰, z dnia 16 października 2003 r., która była owocem 10. Zgromadzenia Synodu Biskupów oraz o Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów *Apostolorum successores*, które papież w dniu 24 stycznia 2004 r. zaaprobował i polecił opublikować⁴¹.

Nieformalne funkcjonowanie Konferencji Biskupów Polskich

W niepodległej Polsce pierwsze zebranie biskupów miało miejsce w Warszawie w dniach od 10 do 12 grudnia 1918 r., gdzie postanowiono, że takie spotkania będą odbywać się raz w roku. Wówczas obradom przewodniczył Achille Ratti, wizytator apostolski (późniejszy papież Pius XI) i uczestniczyło w nich 12 biskupów ordynariuszy i siedmiu biskupów pomocniczych⁴².

W czasie obrad Polskiego Synodu Plenarnego z 1936 r. postanowiono, że biskupi wszystkich obrządków będą zbierać się na coroczne zwyczajne zebrania plenarne biskupów, a w razie pilnej potrzeby będą mogły odbywać się zebrania nadzwyczajne. Ustalono, że zebrania będą się kierowały własnymi przepisami, mając prawo powoływać komisje, określać ich skład i zakres działania. W przypadkach braku zgodności w działaniu biskupów zobowiązano ich do zwracania się do Konferencji Biskupów o udzielenie wskazówek, aby, kierując się nimi, jednolicie postępowali. Zobowiązanie to nie naruszało prawa biskupów odwołania się do Stolicy Apostolskiej⁴³. W dniu 26 września 1938 r. biskupi przyjęli regulamin Konferencji Episkopatu Polski, a tym samym wypełnili uchwałę Synodu Plenarnego. Nowe uregulowania przewidywały fakultatywny udział biskupów pomocniczych w zebraniach i trzyletnią kadencję sekretarza episkopatu. Uchwały zebrań plenarnych miały mieć nadal charakter wspólnego porozumienia i wytycznych oraz posiadać moc prawną tylko w tych przypadkach, kiedy

⁴⁰ Zob. PP. Ioannes Paulus II, „Adhortatio Apostolica Post-Synodalis «De Episcopo ministero Evangelii Iesu Christi pro mundi spe»”, w: *Acta Apostolicae Sedis*, 96(2004), s. 825-924; tekst polski w: Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska *Pastores gregis* «O biskupie słudze Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata», Libreria Editrice Vaticana 2003.

⁴¹ *Direttorio per il ministero pastorale dei Vescovi „Apostolorum successores”*, ed. Congregazione per i Vescovi, Libreria Editrice Vaticana 2004, nr 232, s. 249.

⁴² Zob. ks. S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego...*, s. 115; por. P. Janowski, *Konferencja Episkopatu Polski. Dzieje*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. IX, red. E. Adamiak, A. Bednarek, Lublin 2002, kol. 569; ks. E. Szafrowski, *Konferencje Biskupie...*, s. 37.

⁴³ Zob. *Uchwały Pierwszego Polskiego Synodu Plenarnego odbytego w Częstochowie roku Pańskiego 1936, pod przewodnictwem Franciszka Św. K. Rz. Kard. Marmagiego Legata Apostolskiego Piusa XI papieża*, red. Księgarnia i Drukarnia Katolicka, Katowice 1938, uchwała 26, s. 24-25; ks. E. Szafrowski, *Kolegialne działanie biskupów...*, s. 179.

Plenarny Synod Biskupów Polskich na Jasnej Górze. Ks. prałat Stanisław Janasik z Rzymu odczytuje bullę papieską przed głównym ołtarzem bazyliki jasnogórskiej w dniu otwarcia synodu. Częstochowa, sierpień 1936 r.

Plenarny Synod Biskupów Polskich na Jasnej Górze. Uczestnicy synodu podczas nabożeństwa. Częstochowa, sierpień 1936 r.

Plenarny Synod Biskupów Polskich na Jasnej Górze. Fragment obrad synodu. Widoczni (od lewej na pierwszym planie): biskup częstochowski Teodor Kubina, biskup polowy Wojska Polskiego Józef Gawlina, biskup tarnowski Franciszek Lisowski, biskup śląski Stanisław Adamski. Częstochowa, sierpień 1936 r.

Bp Zygmunt Choromański,
biskup pomocniczy warszawski w latach
1946–1968, sekretarz generalny Konferencji
Episkopatu Polski w latach 1946–1968.
(Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji
Episkopatu Polski)

uchwały Synodu Plenarnego przewidywały normowanie określonych spraw przez zebranie plenarne⁴⁴.

W okresie międzywojennym, w ramach Konferencji Episkopatu Polski, funkcjonowały stałe komisje ze stosunkowo dużymi kompetencjami, obejmujące swym działaniem poszczególne dziedziny życia Kościoła w Polsce. Na przykład: Komisja Prasowa, Komisja Szkolna, czy też Komisja do spraw Akcji Katolickiej oraz te, które były powoływane tylko w celu rozwiązywania konkretnych problemów⁴⁵.

Od początku 1946 r. do 15 marca 1969 r., czyli do zaaprobowania przez Stolicę Apostolską Statutu Konferencji Episkopatu Polski, a tym samym jej prawnego erygowania, odbyło się 113 Konferencji Plenarnych Episkopatu, w których brali udział ordynariusze i biskupi pomocniczy, z tym że od września 1965 r. ci ostatni na takich samych prawach jak ordynariusze, czyli posiadali prawo głosu decydującego⁴⁶. Statystyka Konferencji Plenarnych Episkopatu w latach 1946–1969 przedstawiała się następująco: 1946 r. – 2, 1947 r. – 2, 1948 r. – 5, 1949 r. – 6, 1950 r. – 9, 1951 r. – 5, 1952 r. – 5, 1953 r. – 5, 1954 r. – 1, 1955 r. – 1, 1956 r. – 2, 1957 r. – 5, 1958 r. – 5, 1959 r. – 5, 1960 r. – 5, 1961 r. – 6, 1962 r. – 4, 1963 r. – 6, 1964 r. – 5, 1965 r. – 6, 1966 r. – 9, 1967 r. – 6, 1968 r. – 7, 1969 r. – 1 (do końca lutego)⁴⁷. W tamtym czasie biskupi na zebraniach plenarnych konferencji podejmowali różne, aktualne zagadnienia. Najwięcej uchwał – 31 – dotyczyło liturgii, 24 – wskazań dla biskupów i duchowieństwa, 20 – stosunków Kościoła z państwem⁴⁸.

Konferencja Episkopatu Polski do połowy marca 1969 r. nie posiadała swego statutu⁴⁹, chociaż tego rodzaju normy, zaaprobowane przez Stolicę Apostolską, dawały podwójną korzyść. Z jednej strony kształtowała się zasada tworzenia instytucji, która nie działała w całym Kościele, a charakteryzowała się różnymi cechami, w zależności od

⁴⁴ Zob. ks. S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego...*, s. 128-129.

⁴⁵ Tamże, s. 154.

⁴⁶ Zob. AKEP, sygn. I 013/II, Conferenza Episcopale Polacca. Assemblee Plenarie, Warszawa 24 X 1973, s. 1-3; AKEP, sygn. I 0130/III, poz. III 22/1, III 39/18, Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1946–1989. Teksty uchwał Konferencji Plenarnych Episkopatu według działów; por. AKEP, sygn. I 013/II, Notatka bpa Z. Choromańskiego, Konferencja Episkopatu Polski, Warszawa 1966, s. 4; AKEP, sygn. I 0130/III, Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1946–1989. Wykaz Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski, s. VI 1-4.

⁴⁷ Zob. AKEP, sygn. I 013/II, Conferenza Episcopale Polacca. Assemblee Plenarie, Warszawa 24 X 1973, s. 1-3; AKEP, sygn. I 0130/III, Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1946–1989. Wykaz Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski według lat, s. V 1-3.

⁴⁸ Zob. AKEP, sygn. I 0130/III, Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1946–1989. Wykaz uchwał Konferencji Plenarnych Episkopatu według poszczególnych działów, s. II 1-4; por. AKEP, sygn. I 0130/III, Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1946–1989. Wykaz uchwał Konferencji Plenarnych Episkopatu według kolejności konferencji, s. IV 1-5.

⁴⁹ Zob. AKEP, sygn. I 013100, Dekret Kongregacji do spraw Biskupów Stolicy Apostolskiej, Rzym 15 III 1969 (uwierzytelniona kopia).

kraju; z drugiej strony takie rozwiązanie gwarantowało zachowanie obowiązujących uregulowań kościelnego prawa powszechnego⁵⁰.

Statuty Konferencji Episkopatu Polski promulgowane w 1969, 1987 i 1996 r.

Pierwszy Statut z 1969 r.

Święta Kongregacja do spraw Biskupów, dekretem z dnia 15 marca 1969 r., zaaprobowała Statut Konferencji Episkopatu Polski, na pięć lat *ed ad quinquennium, experimenti causa, adprobavit*, powołując się na dyspozycje Soboru Watykańskiego II⁵¹. Tego rodzaju formuła była stosowana przez Stolicę Apostolską przy akceptacji statutów innych konferencji biskupów. Na przykład papież Paweł VI, w dniu 16 grudnia 1965 r., zaaprobował na okres próby pięciu lat Statut Konferencji Episkopatu Włoch⁵², w 1968 r. Święta Kongregacja do spraw Biskupów wydała *recognitio ad experimentum* dla Statutu Konferencji Episkopatu Anglii i Walii, a w roku następnym dla Konferencji Episkopatu Węgier⁵³.

Statut Konferencji Episkopatu Polski był zredagowany w języku łacińskim i składał się ze wstępu, zakończenia i 38 punktów w numeracji ciągłej, podzielonych na sześć części: *Notio et structura* (pkt 1-4), *Conventus Plenarius Episcopatus* (pkt 5-19), *Consilium Permanens*⁵⁴ (pkt 20-25), *Commissiones Episcopales* (pkt 26-31), *Commissio Communis* (pkt 32-34), *Secretariatus Generalis Conferentiae Episcoporum* (pkt 35-38)⁵⁵.

⁵⁰ Zob. AKEP, sygn. I 013/II, Notatka bpa Z. Choromańskiego, Konferencja Episkopatu Polski, Warszawa 1966, s. 4; G. Feliciani, *Le Conferenze...*, s. 279.

⁵¹ AKEP, sygn. II 013100, prot. N. 567/64, *Sacra Congregatio pro Episcopis. Poloniae de Episcopalis Coetus Statuti adprobatione Decretum*, Romae, 15 III 1969 (uwierzytelniona kopia); AKEP, sygn. I 0130/III, poz. III 32/2, Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1946–1989. Teksty uchwał Konferencji Plenarnych Episkopatu według działów; AKEP, sygn. I 0130/III, Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1946–1989. Wykaz Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski, s. VI 4.

⁵² Zob. fr. L. Bianco, *La Conferenza Episcopale Italiana. Profilo storico e giuridico*, Roma 2005, s. 19.

⁵³ Zob. R. Astorri, *Gli Statuti delle Conferenze...*, s. 103, 202.

⁵⁴ Zob. AKEP, sygn. II 013100, Konferencja Episkopatu Polski, Warszawa 13 I 1970, s. 1, 4. Biskupi, w czasie 117. Zebrania Plenarnego Konferencji w Warszawie w dniach 15 i 16 stycznia 1970 r., postanowili, że w języku polskim będzie używana nazwa: „Rada Główna Episkopatu”; por. AKEP, sygn. I 0130/IV, Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1989–1994. Wykaz Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski, s. VI 4.

⁵⁵ Zob. AKEP, sygn. II 013100, *Statutum Conferentiae Episcoporum Poloniae. Varsaviae 13 II 1969*, s. 1-10 (uwierzytelniona kopia). Statut Konferencji Episkopatu Polski z 1969 r. został opublikowany w 1987 r. przez Romeo Astorriego. Autor błędnie podał w publikacji, że Statut został zaaprobowany przez Stolicę Apostolską, w dniu 5 marca 1969 r.; por. R. Astorri, *Gli Statuti delle Conferenze...*, s. 153-161.

Statut Konferencji Episkopatu Polski został zredagowany w oparciu o dokumenty Soboru Watykańskiego II. Podobne statuty konferencji biskupów w tym czasie obowiązywały już w wielu innych krajach, natomiast Statut Konferencji Episkopatu Polski wyróżniał się na tym tle zastosowaniem dwóch nowych rozwiązań prawnych. Przewodniczącym konferencji był, z mocy prawa, każdorazowy prymas Polski i zebranie plenarne nie dokonywało jego wyboru. Podobnie było to unormowane w Konferencji Episkopatu Węgier⁵⁶. Drugim wyjątkowym rozwiązaniem było powołanie Komisji Wspólnej, do której wchodziłi przedstawiciele Konferencji Episkopatu i rządu polskiego. Komisja ta zajmowała się relacjami między państwem a Kościołem w Polsce. Podejmowane przez nią decyzje, do ważności, wymagały zatwierdzenia zebrania plenarnego lub Rady Stałej.

W statucie głos decydujący przyznano ordynariuszom miejsca, koadiutorom z prawem następstwa, a biskupom pomocniczym i tytularnym tylko w poszczególnych przypadkach, gdy członkowie konferencji posiadający głos decydujący na to zezwolili, pod warunkiem jednak, że decyzje w rozpatrywanych sprawach byłyby podejmowane większością dwóch trzecich głosów. W wyjątkowych wypadkach biskupi polscy mogli podejmować decyzje lub wydawać oświadczenia poza zebraniem plenarnym episkopatu, ale zobowiązani byli powiadomić o tych działaniach Stolicę Apostolską. W przypadku przeszkody uczestniczenia w zebraniu plenarnym członek konferencji mógł delegować na obrady plenarne swego przedstawiciela, który miał prawo głosować, ale w taki sposób, jak sobie życzył upoważniający go biskup.

Statuty promulgowane w 1987 i 1996 r.

Święta Kongregacja do spraw Biskupów dekretem z dnia 26 października 1987 r. (Prot. N. 567/64), powołując się na decyzję Jana Pawła II, podjętą w czasie audiencji z udziałem prefekta tejże kongregacji, w dniu 26 października 1987 r., udzieliła *recognitio* Statutowi Konferencji Episkopatu Polski⁵⁷.

⁵⁶ Zob. AKEP, sygn. II 013100, Statutum Conferentiae Episcoporum Poloniae, Varsaviae 13 II 1969, pkt 7, 15, s. 4-5 (uwierzytelniona kopia); por. „Statuta Conferentiae Episcoporum Hungariae Catholicorum”, w: R. Astorri, *Gli Statuti delle Conferenze...*, § 2, pkt 2, s. 203.

⁵⁷ AKEP, sygn. III 013100, Decretum. Sacra Congregatio pro Episcopis. Poloniae de Statutorum Conferentiae Episcoporum recognitione, Romae 10 X 1987. W dekrete pomyłono datę jego wystawienia, gdyż w dokumencie powołano się na audiencję udzieloną przez Ojca Świętego w dniu 26 października 1987 r., a data wystawienia dekretu to 10 października 1987 r. W związku z przytoczonymi faktami, należy przyjąć, że dekret wystawiono między 26 a 29 października 1987 r., gdyż pismo przewodnie jest datowane na dzień 29 października 1987 r. Kard. J. Glemp w piśmie z dnia 1 kwietnia 1995 r., zwracając się do kard. Bernardina Gantina, Prefekta Kongregacji do spraw Biskupów, z prośbą o *recognitio* Statutu Konferencji Episkopatu Polski z 1995 r., powołuje się na dekret wystawiony dnia 26 października 1987 r.; por. AKEP, sygn. III 013100, Pismo Sacra Congregatio pro Episcopis do kard. Józefa Glempla, Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski, Roma 29 X 1987 (uwierzytelniona kopia); AKEP,

Dokument został zredagowany w języku polskim i posiadał siedem rozdziałów podzielonych na 43 artykuły: „Natura, cel ustrój Konferencji” (art. 1-5), „Prezydium Konferencji” (art. 6-8), „Rada Główna Konferencji”⁵⁸ (art. 9-13), „Sekretariat Konferencji Episkopatu” (art. 14-18) „Sesje Konferencji Episkopatu” (art. 19-31), „Komisje Episkopatu i Rada Naukowa” (art. 32-40), „Postanowienia końcowe” (art. 41-43). Do Statutu dołączono Aneks, w którym zamieszczono list Ojca Świętego Jana Pawła II z dnia 14 listopada 1987 r., skierowany do kard. Józefa Glempa, przewodniczącego Konferencji, prymasa Polski⁵⁹. Statut Konferencji Episkopatu Polski z 1986 r. został przejrany i zaaprobowany przez Stolicę Apostolską na czas nieokreślony. W przyjętych regulacjach uwzględniono postanowienia zawarte w nowym kodeksie, ze szczególnym uwzględnieniem przyjmowania dekretów ogólnych⁶⁰. W porównaniu do poprzedniego statutu zrezygnowano z historycznego wstępu i rozdziału, w którym określano powoływanie i zasady działania Komisji Wspólnej. Usunięto też zapis, na mocy którego każdorazowo prymas Polski z mocy prawa stawał się Przewodniczącym Konferencji Episkopatu, bez dokonywania wyboru przez biskupów, a także zlikwidowano upoważnienie umożliwiające powołanie Komisji Wspólnej, do której wchodziła przedstawiciele konferencji episkopatu i władz państwowych. Dalej funkcjonowała Komisja Wspólna, ale w nowym statucie była określona jako „Zespół Kościelny do rozmów z władzami państwowymi”, z zachowaniem kompetencji Stolicy Apostolskiej⁶¹. Sekretarza wybierano z grona członków konferencji i zrezygnowano z poprzedniego zapisu, że miał to być kapłan odznaczający się cnotami i doskonałymi zdolnościami⁶². W statucie z 1986 r. wprost stwierdzono, że Konferencja Episkopatu Polski jest stałą instytucją⁶³ i osobą prawną kolegialną⁶⁴. Głos decydujący przyznano wszystkim członkom konferencji

sygn. IV 02-19-026-002, N.962/95/P, Pismo kard. Józefa Glempa do kard. Bernardina Gantina, Prefekta Kongregacji do spraw Biskupów, Warszawa 1 IV 1995 (podpisana kopia pisma).

⁵⁸ Zob. AKEP, sygn. II 013100, Konferencja Episkopatu Polski, Warszawa 13 I 1970, s. 1, 4. W styczniu 1970 r. biskupi na Zebraniu plenarnym Konferencji Episkopatu Polski postanowili, że w języku polskim będzie używana nazwa: „Rada Główna”, chociaż w tekście Statutu z 1969 r. użyty był termin łaciński: *Consilium Permanens*, zgodnie z postanowieniami Dekretu soborowego *Christus Dominus* i Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.; AKEP, sygn. I 0130/IV, Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1989–1994. Wykaz Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski, s. VI 4; por. „Decretum de pastoralibus Episcoporum...”, nr 38, w: *Acta Apostolicae Sedis*, 58(1966), s. 693; tekst polski w: „Dekret o pasterskich zadaniach biskupów...”, nr 38, s. 256; KPK, kan. 451.

⁵⁹ AKEP, sygn. III 013100, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa–Jasna Góra 12 XII 1986, (dokument opatrzony podpisami biskupów).

⁶⁰ Por. KPK, kan. 455.

⁶¹ Zob. AKEP, sygn. III 013100, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa–Jasna Góra 12 XII 1986, art. 16, s. 7 (dokument opatrzony podpisami biskupów).

⁶² Zob. AKEP, sygn. II 013100, Statutum Conferentiae Episcoporum Poloniae, Varsaviae 13 II 1969, pkt 36, s. 10 (uwierzytelniona kopia).

⁶³ Zob. KPK, kan. 447.

⁶⁴ Zob. KPK, kan. 449 § 2.

Zjazd Episkopatu Polski w Warszawie. Widoczni: (stoją od prawej) arcybiskup metropolita warszawski Aleksander Kakowski, biskup włocławski Stanisław Zdzitowiecki, arcybiskup metropolita lwowski obrządku ormiańskiego Józef Teodorowicz, biskup polowy Wojska Polskiego Stanisław Gall, biskup lubelski Marian Fulman oraz arcybiskup metropolita mohylewski Edward Ropp (czyta gazetę) i biskup podlaski Henryk Przeździecki (siedzi bokiem). Warszawa, maj 1925 r.

Zjazd Episkopatu Polski. Siedzą (od lewej): biskup częstochowski Teodor Kubina, biskup przemyski Anatol Nowak, metropolita krakowski arcybiskup Adam Sapieha, prymas Polski kard. August Hlond, metropolita warszawski kard. Aleksander Kakowski, metropolita lwowski arcybiskup Bolesław Twardowski, metropolita lwowski obrządku ormiańskiego arcybiskup Józef Teodorowicz, arcybiskup metropolita wileński Romuald Jałbrzykowski, biskup płocki Antoni Nowowiejski. Stoją (od lewej): biskup pomocniczy greckokatolickiej eparchii przemyskiej Hryhorij Łakota, biskup śląski Arkadiusz Lisiecki, biskup chełmiński Stanisław Okoniewski, biskup podlaski Henryk Przeździecki, biskup lubelski Marian Fulman, biskup miński Zygmunt Łoziński, biskup łomżyński Stanisław Kostka Łukomski. Warszawa, listopad 1926 r.

Na sąsiedniej stronie:

Zjazd Episkopatu Polski w Warszawie. Siedzą (od lewej): biskup pomocniczy chełmiński Jakub Klunder, biskup wrocławski Stanisław Zdzitowiecki, biskup sandomierski Marian Ryx, arcybiskup metropolita mohylewski Edward Ropp, arcybiskup metropolita lwowski obrządku greckokatolickiego Andrzej Szeptycki, arcybiskup metropolita warszawski kardynał Aleksander Kakowski, Prymas Polski Edmund Dalbor, arcybiskup metropolita lwowski Bolesław Twardowski, arcybiskup metropolita lwowski obrządku ormiańskiego Józef Teodorowicz, biskup przemyski Anatol Nowak, biskup pomocniczy sandomierski Paweł Kubicki. Stoją (od lewej): biskup pomocniczy gnieźnieński Antoni Laubitz, biskup kielecki Augustyn Łosiński, biskup lubelski Marian Fulman, arcybiskup metropolita krakowski Adam Sapieha, biskup pomocniczy sejneński Romuald Jałbrzykowski, biskup podlaski Henryk Przeździecki, biskup połowy WP Stanisław Gall, biskup miński Zygmunt Łoziński, biskup kamienieckopodolski Piotr Mańkowski, biskup pomocniczy tarnowski Edward Komar, administrator apostolski w Katowicach August Hlond. Warszawa, maj 1925 r.

episkopatu⁶⁵, a tym samym także biskupom pomocniczym i biskupom tytularnym, bez dodatkowych warunków, które istniały w poprzednim statucie. Określono, że przewodniczącego i wiceprzewodniczącego konferencji biskupi wybierają na okres pięciu lat spośród arcybiskupów i biskupów diecezjalnych na sesji plenarnej konferencji w tajnym głosowaniu⁶⁶. W nowych przepisach sformalizowano działanie prezydium i zaliczono to gremium w poczet organów Konferencji Episkopatu Polski oraz zmieniono nazwę Rady Stałej na Radę Główną. Określono, że w jej skład wchodzi z mocy prawa: przewodniczący konferencji, wiceprzewodniczący, sekretarz, kardynałowie oraz arcybiskupi diecezjalni. Dodatkowo biskupi na sesji plenarnej konferencji wybierali na pięcioletnią kadencję do tego gremium czterech biskupów spośród biskupów diecezjalnych. Rozszerzono kompetencję Rady Główniej, która proponowała konferencji kandydatów na przewodniczących i członków komisji episkopatu oraz w wyjątkowych wypadkach mogła zabierać głos w sprawach publicznych, gdy tego wymagała obrona praw człowieka, narodu i Kościoła, jak też podejmowała decyzje większością dwóch trzecich głosów swoich członków w tajnym głosowaniu i przekazywała je biskupom diecezjalnym. Przyjęte w tym trybie decyzje obowiązywały do najbliższej sesji plenarnej konferencji, która w danej sprawie podejmowała ostateczną uchwałę⁶⁷.

Następny Statut Konferencji Episkopatu Polski wszedł w życie w kwietniu 1996 r. Wcześniej Kongregacja do spraw Biskupów, dekretem z dnia 20 listopada 1995 r. (Prot. N. 567/64), powołując się na decyzję Jana Pawła II, podjętą w czasie audienencji, po wysłuchaniu opinii Sekretariatu Stanu Stolicy Apostolskiej i Kongregacji do spraw Biskupów, udzieliła *recognitio* nowemu Statutowi Konferencji Episkopatu Polski⁶⁸. Biskupi

⁶⁵ Zob. KPK, kan. 454 § 2.

⁶⁶ Zob. AKEP, sygn. III 013100, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa–Jasna Góra 12 XII 1986, art. 1 § 1 i 2, art. 7, 23, s. 1, 3, 9 (dokument opatrzony podpisami biskupów); AKEP, sygn. III 013100, List papieża Jana Pawła II do kard. Józefa Glempa, Prymasa Polski, Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski, Watykan 14 XI 1986 (uwierzytelniona kopia).

⁶⁷ AKEP, sygn. III 013100, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa–Jasna Góra 12 XII 1986, art. 5-9, 11, art. 12 pkt c, e, art. 13, s. 2-6 (dokument opatrzony podpisami biskupów).

⁶⁸ Zob. AKEP, sygn. IV 02-19-028-001, prot. N. 567/64, Decretum. Congregatio pro Episcopis. Poloniae de Statutorum Conferentiae Episcoporum recognitione, Romae 20 XI 1995; Decretum. Congregatio pro Episcopis. Poloniae de Statutorum Conferentiae Episcoporum recognitione, Romae 20 XI 1995, w: *Akta Konferencji Episkopatu Polski*, 1(1998), s. 15; AKEP, sygn. IV 02-19-028-001, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 16 IX 1995, s. 1-10 (uwierzytelniona kopia z aprobatą Kongregacji do spraw Biskupów z dnia 20 listopada 1995 r.). Statut Konferencji Episkopatu Polski został opublikowany w: *Aktach Konferencji Episkopatu Polski* z 1998 r. Zob. Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 16 IX 1995, w: *Akta Konferencji Episkopatu Polski*, 1(1998), s. 7-12. Statut z 1995 i Regulamin z 1996 r. wydrukowano w 2006 r. w formie broszury do „użytku wewnętrznego” w czasie prac nad nowelizacją tych dokumentów, zob. AKEP, sygn. V 02-13-002-007, Pismo bpa Piotra Libery do biskupów diecezjalnych, pomocniczych i seniorów, Warszawa 22 XI 2006 (podpisana kopia); AKEP, sygn. V 02-13-002-007, Broszura. Konferencja Episkopatu Polski. Dekret. Statut Konferencji Episkopatu Polski (1995 r.). Regulamin Konferencji Episkopatu Polski (1996 r.), Warszawa.

w czasie 281. zebrania plenarnego w Warszawie w dniu 7 lutego 1996 r., postanowili, że nowy Statut Konferencji Episkopatu Polski zostanie promulgowany i wejdzie w życie z dniem 23 kwietnia 1996 r., w uroczystość św. Wojciecha⁶⁹. Dekret w tej sprawie został wydany tego samego dnia i podpisany przez przewodniczącego konferencji i sekretarza. Powołano się w nim na kan. 8 § 2 KPK i decyzję sesji plenarnej episkopatu. Publikacją dokumentu miała zająć się Katolicka Agencja Informacyjna w Warszawie⁷⁰.

Statut obejmował wstęp, siedem rozdziałów i postanowienia końcowe. Całość była zawarta w 49 artykułach. Rozdziały zatytułowano następująco: „Zadania i struktura” (art. 1-6), „Zebranie plenarne” (art. 7-18), „Rada stała” (art. 19-22), „Przewodniczący i Prezydium” (art. 23-29), „Sekretariat generalny” (art. 30-35), „Sprawy ekonomiczne” (art. 36-41), „Komisje, Rady i inne Zespoły” (art. 42-46)⁷¹.

Nowością w postanowieniach statutu konferencji z 1995 r. było ustanowienie Rady Ekonomicznej i Komisji Rewizyjnej, w skład których wchodziło po trzech biskupów wybieranych na pięć lat przez zebranie plenarne konferencji oraz ekonomo wybieranego w identycznym trybie. Rada Ekonomiczna wskazywała ekonomowi sposób zarządzania majątkiem, który działał na podstawie regulaminu uchwalonego przez zebranie plenarne. Ekonom w każdym roku składał w czasie zebrania plenarnego do zatwierdzenia sprawozdanie z działalności zaopiniowane przez Komisję Rewizyjną⁷².

W postanowieniach końcowych zamieszczono normy, które należało wypełnić przy dokonywaniu zmian w statucie konferencji. Do podejmowania takich decyzji w czasie zebrania plenarnego byli uprawnieni biskupi diecezjalni i w prawie z nimi zrównani, biskup polowy, biskupi obrządku bizantyńsko-ukraińskiego oraz biskupi koadiutorzy. Przyjęte zmiany statutu do ważności wymagały przejrzenia przez Stolicę Apostolską⁷³.

W porównaniu do dotychczas obowiązujących norm, w statucie z 1995 r. do struktur konferencji włączono przewodniczącego, ekonomo, zespoły i rady konferencji oraz zgodnie z kan. 452 § 2, 453, 454 § 1, 457 KPK zmieniono nazwę sesji plenarnej na zebranie plenarne i Rady Głównej na Radę Stałą. W skład rady wchodził członek prezydium oraz ośmiu biskupów diecezjalnych wybieranych przez zebranie plenarne. Członkami Konferencji Episkopatu Polski stali się biskupi obrządku bizantyńsko-ukraińskiego, z głosem decydującym, także przy uchwalaniu statutu i przyjmowaniu w nim zmian⁷⁴. Statut z 1995 r. nie przewidywał sesji biskupów diecezjalnych, a jedy-

⁶⁹ Zob. AKEP, sygn. IV 02-18-004-001, poz. KEP-Statuty-281/96, Uchwały Konferencji Episkopatu Polski 1989–1997.

⁷⁰ Zob. AKEP, sygn. IV 02-19-028-006, Dekret. Konferencja Episkopatu Polski, Warszawa 7 II 1996.

⁷¹ Zob. AKEP, sygn. IV 02-19-028-001, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 16 IX 1995, s. 1-10 (uwierzytelniona kopia z aprobatą Kongregacji do spraw Biskupów z dnia 20 listopada 1995 r.).

⁷² Zob. tamże, art. 36-41, s. 8-9.

⁷³ Zob. tamże, art. 47-48, s. 10.

⁷⁴ Zob. tamże, art. 3, 4, 7-29, s. 3-7; por. AKEP, sygn. III 013100, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa–Jasna Góra 12 XII 1986 (dokument opatrzony podpisami biskupów).

nie zebrania plenarne konferencji. Wówczas argumentowano to brakiem uzasadnienia w *Kodeksie prawa kanonicznego*. Pod rządami poprzedniego statutu z 1986 r., po decyzji sesji biskupów diecezjalnych następowała druga decyzja sesji plenarnej episkopatu, co, jak podkreślono, nie miało prawnego uzasadnienia⁷⁵. W unormowaniach zawartych w statucie 1995 r. nowością było ustanowienie Rady Ekonomicznej i Komisji Rewizyjnej, w skład których wchodziło po trzech biskupów wybieranych na pięć lat, oraz ekonomę powoływanego przez zebranie plenarne konferencji także na taki sam okres⁷⁶. W nowym statucie nie umieszczono wykazu komisji, a jedynie stwierdzono, że konferencja może powoływać komisje, rady i zespoły – stałe lub doraźne⁷⁷. Ważną decyzją wprowadzoną do statutu z 1995 r. była kadencyjność urzędów, a ich sprawowanie nie mogło być dłuższe niż przez dwie następujące po sobie kadencje. Ograniczono kompetencję Rady Stałej polegającą na proponowaniu konferencji kandydatów na przewodniczących i członków komisji. Prezydium przyznano uprawnienia zajmowania stanowiska w sprawach publicznych i przedstawiania kandydatów na: przewodniczących komisji, rad, zespołów, duszpasterzy krajowych, rektorów polskich misji katolickich i rektorów polskich instytucji katolickich oraz na inne urzędy, których nadanie zależało od decyzji konferencji⁷⁸.

Aktualnie obowiązujący statut i regulamin Konferencji Episkopatu Polski

Statut z 2009 r.

Po promulgacji przez Stolicę Apostolską: Listu apostolskiego motu proprio *Apostolos suos* Jana Pawła II z 1998 r., Posynodalnej adhortacji apostolskiej Jana Pawła II *Pastores gregis* z 2003 r. i Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów *Apostolorum successores* z 2004 r., wystąpiła potrzeba nowelizacji Statutu Konferencji Episkopatu Polski z 1995 r.

Obecnie obowiązujący Statut Konferencji Episkopatu Polski został przyjęty i uzyskał *recognitio* w 2009 r. Nuncjusz apostolski w Polsce w czerwcu tego samego roku przesłał

⁷⁵ Zob. AKEP, sygn. IV 02-19-028-004, Notatka Sekretariatu Konferencji Episkopatu. Statut Konferencji Episkopatu Polski z dnia 22 lutego 1995 r., s. 1 (notatka bez daty, sporządzona po dniu 22 lutego 1995 r.).

⁷⁶ Zob. AKEP, sygn. IV 02-19-028-001, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 16 IX 1995, art. 36-41, s. 9 (uwierzytelniona kopia z aprobatą Kongregacji do spraw Biskupów z dnia 20 listopada 1995 r.).

⁷⁷ Zob. tamże, art. 8, 42, s. 4, 9.

⁷⁸ Zob. tamże, art. 19-28, s. 5-6.

Przewodniczącemu Konferencji Episkopatu dekret Stolicy Apostolskiej⁷⁹, w którym Kongregacja do spraw Biskupów, powołując się na konsultacje przeprowadzone z Sekretariatem Stanu Stolicy Apostolskiej i Papieską Radą do spraw Autentycznych Tekstów Prawnych w dniu 28 maja 2009 r. udzieliła *recognitio* nowemu Statutowi Konferencji Episkopatu Polski⁸⁰. Konferencja Episkopatu Polski na swym 348. zebraniu plenarnym obradującym w Łomży, w dniach od 19 do 21 czerwca 2009 r., podjęła uchwałę o promulgacji nowego Statutu Konferencji Episkopatu Polski w dniu 7 października 2009 r. Dekret w tej sprawie został wydany 25 sierpnia 2009 r. i podpisany przez przewodniczącego konferencji i sekretarza generalnego⁸¹. Publikacja Statutu Konferencji Episkopatu Polski nastąpiła w organie urzędowym: „Akta Konferencji Episkopatu Polski”⁸².

Aktualnie obowiązujący Statut Konferencji Episkopatu Polski został podzielony na siedem rozdziałów ze wstępem i postanowieniami końcowymi i zawiera 56 artykułów. Rozdziały zostały zatytułowane następująco: „Postanowienia ogólne” (art. 1-6), „Zebranie Konferencji” (art. 7-21), „Rada Stała KEP” (art. 22-25), „Przewodniczący i Prezydium KEP” (art. 26-33), „Sekretarz i Sekretariat KEP” (art. 34-40), „Rada Ekonomiczna, Ekonom, Komisja Rewizyjna” (art. 41-47), „Komisje, Rady i Zespoły” (art. 48-54)⁸³. We wstępie odwołano się do postanowień Soboru Watykańskiego II, *Kodeksu prawa kanonicznego* z 1983 i prawodawstwa pokodeksowego⁸⁴.

Konferencję Episkopatu Polski posiada kanoniczną osobowość prawną uznaną przez państwo polskie, „ze zdolnością do nabywania dóbr, zarządzania i rozporządzania nimi”⁸⁵. Określono ją jako stałą instytucję utworzoną przez Stolicę Apostolską, z siedzibą w Warszawie, którą stanowią biskupi kanonicznie związani z terenem Rzeczypospolitej Polski, „pozostający w jedności z Biskupem Rzymskim i pod jego autorytetem wypełniający wspólnie pasterskie zadania wśród wiernych swojego terytorium”⁸⁶, zwłaszcza poprzez różne formy apostołatu odpowiednio dostosowane do okoliczności czasu i miejsca, zgodnie z zasadami prawa⁸⁷.

⁷⁹ Zob. AKEP, sygn. V 02-13-003-023, N.14.007-02/09, Pismo abpa Józefa Kowalczyka do abpa Józefa Michalika, Warszawa 4 VI 2009.

⁸⁰ Zob. AKEP, sygn. V 02-13-003-023, prot. N. 814/2005, Decretum. Congregatio pro Episcopis. Poloniae de Episcoporum Conferentiae Statutorum Recognitione, Romae 28 V 2009; AKEP, sygn. V 02-13-003-023, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 10 III 2009, s. 1-8 (uwierzytelniona kopia z aprobatą Kongregacji do spraw Biskupów).

⁸¹ Zob. AKEP, sygn. V 02-13-003-027, Dekret. Konferencja Episkopatu Polski, Warszawa 25 VIII 2009. Dekret został opublikowany w „Aktach Konferencji Episkopatu Polski”, zob. „Dekret. Konferencja Episkopatu Polski, Warszawa 25 VIII 2009”, w: *Akta Konferencji Episkopatu Polski*, 15(2009), s. 13.

⁸² Tamże.

⁸³ Tamże.

⁸⁴ Zob. tamże, *Wstęp*, s. 1.

⁸⁵ Zob. tamże, art. 5, s. 2.

⁸⁶ Zob. tamże, art. 1, 6, s. 1-2.

⁸⁷ Zob. tamże, art. 1, s. 1.

Zaprzysiężenie Episkopatu Polski na wierność Rzeczypospolitej. Prezydent Stanisław Wojciechowski w otoczeniu członków Episkopatu Polski i rządu w salonie belwederskim po złożeniu przez biskupów przysięgi. Siedzą (od lewej): biskup wrocławski Stanisław Zdzitowiecki, arcybiskup lwowski obrządku greckokatolickiego Andrzej Szeptycki, metropolita warszawski kardynał Aleksander Kakowski, prezydent RP Stanisław Wojciechowski, nuncjusz apostolski ks. arcybiskup Lorenzo Lauri, premier Władysław Grabski, Sekretarz Generalny Episkopatu Polski i biskup płocki Antoni Julian Nowowiejski, biskup tarnowski Leon Wałęga, metropolita lwowski obrządku ormiańskiego arcybiskup Józef Teodorowicz. Stoją od lewej: biskup kielecki Augustyn Łosiński, metropolita krakowski arcybiskup Adam Sapieha, biskup miński Zygmunt Łosiński, biskup podlaski Henryk Przeździecki, biskup połowy WP Stanisław Gall, biskup stanisławowski Grzegorz Chomyszyn, biskup łódzki Wincenty Tymieniecki, Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Stanisław Grabski, biskup lubelski Marian Fulman. Warszawa, wrzesień 1925 r.

Zaprzysiężenie Episkopatu Polski na wierność Rzeczypospolitej. Metropolita warszawski ks. kard. Aleksander Kakowski wsiada do samochodu przed Belwederem. Warszawa, wrzesień 1925 r.

Zaprzysiężenie Episkopatu Polski na wierność Rzeczypospolitej. Biskup polowy WP Stanisław Gall wsiada do samochodu przed katedrą św. Jana. Warszawa, wrzesień 1925 r.

Zaprzysiężenie Episkopatu Polski na wierność Rzeczypospolitej. Arcybiskup lwowski obrządku greckokatolickiego Andrzej Szeptycki w drodze do Belwederu. Warszawa, wrzesień 1925 r.

Do Konferencji Episkopatu Polski należą: „Prymas Polski, zachowujący honorowe pierwszeństwo wśród biskupów polskich; arcybiskupi i biskupi diecezjalni oraz ci, którzy są z nimi prawnie zrównani; Biskup Polowy; biskupi obrządku bizantyńsko-ukraińskiego”⁸⁸; biskupi koadiutorzy i pomocniczy oraz „biskupi tytularni pełniący w ramach konferencji szczególne zadania, zlecone im przez Stolicę Apostolską lub konferencję episkopatu”⁸⁹. Struktura konferencji episkopatu tworzona jest przez: „zebranie plenarne i Radę Biskupów Diecezjalnych, Radę Stałą, przewodniczącego oraz zastępcę, prezydium, sekretarza generalnego i stałe komisje episkopatu”⁹⁰. W zebraniach plenarnych mają prawo i obowiązek uczestniczyć wszyscy członkowie konferencji, a biskupi emeryci mogą uczestniczyć z prawem głosu doradczego. Nuncjusz apostolski bierze udział w zebraniach plenarnych na zaproszenie przewodniczącego konferencji⁹¹.

Do zadań zebrania plenarnego należy: opracowywanie zgodnie z prawem statutu konferencji⁹² oraz przyjmowanie regulaminu konferencji; wybieranie przewodniczącego, zastępcy, sekretarza generalnego, ekonomy i rzecznika konferencji; zatwierdzanie zastępcy sekretarza generalnego; wybieranie przewodniczących komisji, rad i zespołów oraz zatwierdzanie ich członków i konsultorów; powoływanie swoich delegatów; wydawanie dekretów ogólnych w sprawach, w których przewidywało to prawo powszechne albo określało szczególne polecenie Stolicy Apostolskiej; podejmowanie decyzji oraz wydawanie dokumentów, według kompetencji przewidzianych prawem; ogłaszanie listów pasterskich; ogłaszanie testów wyrażających stanowisko konferencji; ustanawianie komisji, rad i zespołów episkopatu na stałe lub doraźnie oraz wskazywanie kierunków działania tych gremiów; uchwalanie zasad i sposobów zarządzania sprawami ekonomicznymi konferencji, a także zatwierdzanie rocznego sprawozdania z działalności ekonomy i przyjmowanie wniosków o głosowanie w trybie tajnym⁹³. Statut dopuszcza możliwość powołania zespołu biskupów do rozmów z władzami państwowymi, z zachowaniem kompetencji Stolicy Apostolskiej⁹⁴. Zebranie plenarne biskupów, zwoływane przez przewodniczącego konferencji, podzielono na zwyczajne – odbywające się dwa razy w roku i nadzwyczajne – zwoływane na wniosek prezydium⁹⁵.

⁸⁸ Zob. tamże, art. 3, s. 2. Biskupom obrządku bizantyńsko-ukraińskiego przyznano także głos decydujący; por. tamże, art. 16, s. 3; ks. J. Dyduch, „Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski”, *Prawo Kanoniczne*, 56(2013) nr 2, s. 8-9.

⁸⁹ AKEP, sygn. V 02-13-003-023, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 10 III 2009, art. 3, s. 2 (uwierzytelniona kopia z aprobatą Kongregacji do spraw Biskupów).

⁹⁰ Tamże, art. 4.

⁹¹ Zob. tamże, art. 8.

⁹² Zob. tamże, art. 16, s. 3; por. KPK, kan. 451, 454.

⁹³ Zob. AKEP, sygn. V 02-13-003-023, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 10 III 2009, art. 9, s. 2-3 (uwierzytelniona kopia z aprobatą Kongregacji do spraw Biskupów).

⁹⁴ Zob. tamże, art. 10, s. 3.

⁹⁵ Zob. tamże, art. 11-12.

Radę biskupów diecezjalnych stanowią wszyscy biskupi diecezjalni oraz ci, którzy są z nimi w prawie zrównani. Do kompetencji rady należy ocena, badanie oraz podejmowanie decyzji w sprawach dotyczących zarządu diecezji, wskazywania ogólnych kierunków zadań duszpasterskich oraz kwestii administracyjno-finansowych. Rada zobowiązana jest zbierać się raz w roku oraz kiedy wymagają tego szczególne okoliczności uznane przez prezydium konferencji⁹⁶.

W statucie przyznano głos decydujący wszystkim członkom konferencji episkopatu „z wyjątkiem uchwalania statutu lub dokonywania w nim zmian”, wówczas głos decydujący posiadają „tylko biskupi diecezjalni, ci, którzy są z nimi zrównani, oraz biskupi koadiutorzy”⁹⁷. Deklaracje doktrynalne Konferencji stanowią autentyczne nauczanie i mogą zostać opublikowane, o ile będą przyjęte jednomyślnie na zebraniu plenarnym przez wszystkich biskupów, członków konferencji posiadających głos decydujący lub gdy za ich uchwaleniem opowie się przynajmniej dwie trzecie wszystkich biskupów, członków konferencji posiadających głos decydujący i następnie uzyskają *recognitio* Stolicy Apostolskiej⁹⁸. Normy dotyczące wydawania deklaracji doktrynalnych uwzględniają postanowienia zawarte w Liście apostolskim Jana Pawła II motu proprio *Apostolos suos*, a brzmienie art. 17 statutu jest prawie tożsame ze wskazaniem Prefekta Kongregacji do spraw Biskupów przesłanymi do przewodniczących konferencji biskupów, w piśmie z dnia 13 maja 1999 r., które dotyczyły sposobu rewizji statutów konferencji biskupów, po promulgowaniu w maju 1998 r. wyżej wspomnianego dokumentu papieskiego⁹⁹. Zgodnie ze statutem wydawanie przez konferencję dekretów ogólnych wymaga uzyskania dwóch trzecich głosów wszystkich członków konferencji, a inne uchwały mają zapadać bezwzględną większością głosów, w obecności przynajmniej połowy członków konferencji. Dekrety ogólne, po ich przejściu przez Stolicę Apostolską, oraz inne uchwały są promulgowane w organie urzędowym konferencji: „Aktach Konferencji Episkopatu Polski”. Statut przewiduje głosowania jawne, a tajne w sprawach personalnych oraz innych, w których zebranie plenarne tak postanowi¹⁰⁰.

Radę Stałą tworzą: przewodniczący konferencji, który zwołuje jej obrady, zastępca przewodniczącego, prymas Polski, kardynałowie kierujący diecezjami, sekretarz konferencji oraz sześciu biskupów diecezjalnych i dwóch pomocniczych wybieranych na okres pięciu lat przez zebranie plenarne, z możliwością ponowienia wyboru na drugą

⁹⁶ Zob. tamże, art. 14-15.

⁹⁷ Tamże, art. 16.

⁹⁸ Zob. tamże, art. 17.

⁹⁹ Zob. AKEP, sygn. IV 01-04-06-002-001, prot. N°763/98, Pismo kard. Lucasa Moreiry Nevesa, Prefekta Kongregacji do spraw Biskupów do kard. Józefa Glempa, Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski, Vaticano 13 V 1999, pkt 3, s. 5; por. PP. Ioannes Paulus II, „Litterae Apostolicae motu proprio datae «Apostolos suos»...”, nr 22, s. 655-656; tekst polski w: Jan Paweł II, „List apostolski «motu proprio Apostolos suos»...”, nr 22, s. 207; KPK, kan. 455 § 1-3.

¹⁰⁰ Zob. AKEP, sygn. V 02-13-003-023, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 10 III 2009, art. 18-21, s. 3-4 (uwierzytelniona kopia z aprobatą Kongregacji do spraw Biskupów).

kadencję. Do zadań rady należy: przygotowywanie spraw na zebranie plenarne i radę biskupów diecezjalnych oraz czuwanie nad wykonywaniem decyzji tych gremiów; koordynowanie prac konferencji; w szczególnych przypadkach, gdy tego wymaga dobro Kościoła albo konkretne potrzeby wiernych, Rada Stała, „zgodnie z opinią, przynajmniej domniemaną”, członków konferencji, może zajmować stanowisko w sprawach publicznych. Jej uchwały podejmowane są bezwzględną większością głosów¹⁰¹.

Przewodniczącego i zastępcę przewodniczącego konferencji biskupi wybierają na okres pięciu lat, spośród biskupów diecezjalnych, w czasie zebrania plenarnego. Funkcje te można pełnić bez przerwy nie dłużej niż przez dwie kolejne kadencje. Ta zasada dotyczy także sekretarza generalnego konferencji i przewodniczących komisji, rad i zespołów oraz ekonoma konferencji¹⁰². Prezydium tworzą: przewodniczący konferencji, zastępca i sekretarz generalny. Gremium to może zająć stanowisko w sprawach publicznych, „kiedy tego wymaga dobro Kościoła albo konkretne potrzeby wiernych, zgodnie z opinią członków konferencji, przynajmniej domniemaną”, a nie ma możliwości interwencji Rady Stałej¹⁰³. Do obowiązków prezydium należy przedstawianie Zebraniu plenarnemu kandydatów na: przewodniczących komisji, rad i zespołów, delegatów i duszpasterzy krajowych, rektorów polskich misji katolickich i rektorów polskich instytucji katolickich podległych konferencji oraz wyznaczanie delegatów reprezentujących konferencję na zewnątrz. Prezydium zbiera się na posiedzenia nie później niż na miesiąc przed zebraniem plenarnym¹⁰⁴.

Statut konferencji stanowi, że sekretarz generalny kieruje sekretariatem, wspiera konferencję i jej przewodniczącego w wykonywaniu statutowych zadań. W pracy wspomaga go zastępca zatwierdzany i odwoływany przez zebranie plenarne, na wniosek sekretarza generalnego. Do zadań sekretariatu należy między innymi: sporządzanie protokołów z zebrań plenarnych konferencji, Rady Biskupów Diecezjalnych i posiedzeń Rady Stałej; przekazywanie członkom konferencji programów i materiałów na zebrania, a w stosownym czasie protokołów i uchwał; informowanie innych konferencji episkopatów o działalności i dokumentach, zgodnie z poleceniami zebrania plenarnego, Rady Biskupów Diecezjalnych lub Rady Stałej; prowadzenie korespondencji konferencji, Rady Stałej i przewodniczącego oraz prowadzenie archiwum konferencji jej organów i agend¹⁰⁵. Przewodniczący konferencji może delegować sekretarza generalnego do kontaktów z władzami państwowymi w sprawach dotyczących stosunków między Kościołem w Polsce a państwem, z zachowaniem kompetencji Stolicy Apostolskiej¹⁰⁶. Sekretarzowi generalnemu podlega Biuro Prasowe kierowane przez rzeczownika

¹⁰¹ Zob. tamże, art. 22-25, s. 4.

¹⁰² Zob. tamże, art. 26, 35, 44, 50, s. 4-7.

¹⁰³ Zob. tamże, art. 30-31, s. 5.

¹⁰⁴ Zob. tamże, art. 32-33.

¹⁰⁵ Zob. tamże, art. 34-37, s. 5-6.

¹⁰⁶ Zob. tamże, art. 39, s. 6.

konferencji wybranego przez zebranie plenarne. Rzecznik utrzymuje kontakty ze środkami społecznego przekazu, a biuro pod jego kierownictwem wydaje organ urzędowy konferencji¹⁰⁷.

Zebranie plenarne konferencji wybiera Radę Ekonomiczną i Komisję Rewizyjną, liczącą od trzech do pięciu członków każda, ekonoma konferencji, na okres pięciu lat. Rada Ekonomiczna wspiera prezydium w wypełnianiu zadań dotyczących zarządu majątkiem Konferencji Episkopatu Polski. W szczególności do jej zadań należy: opracowanie we współpracy z ekonomem preliminarza budżetowego konferencji na każdy kolejny rok; opiniowanie projektów przedkładanych przez ekonoma oraz wydawanie opinii w zakresie aktów nadzwyczajnych zarządzania, zgodnie z kan. 1277 KPK¹⁰⁸. Zadaniem Komisji Rewizyjnej jest: zatwierdzanie sprawozdań przedkładanych przez ekonoma konferencji; przeprowadzanie kontroli działania ekonoma oraz podejmowanie innych czynności kontrolnych, każdorazowo wskazanych przez zebranie plenarne, na zlecenie prezydium lub przewodniczącego konferencji¹⁰⁹.

Na mocy statutu zebranie plenarne konferencji episkopatu powołuje komisje, rady i zespoły na stałe lub doraźnie. Celem ich jest wspomaganie konferencji w jej pracy i podejmowaniu decyzji. Członkami komisji są biskupi – także biskupi seniorzy, a wspomagają ich konsultorzy duchowni i świeccy. Skład tych gremiów proponują ich przewodniczący, a zatwierdza zebranie plenarne. Komisje, rady i zespoły działają zgodnie ze wskazaniem zebrania plenarnego i raz w roku składają przewodniczącemu konferencji pisemne sprawozdanie ze swej działalności. Zebranie plenarne może powoływać, według potrzeb, biskupów delegatów koordynujących prace środowisk duszpasterskich oraz duszpasterzy krajowych¹¹⁰.

W Statucie z 2009 r. ponownie zredagowano normy dotyczące wydawania przez Konferencję Episkopatu Polski dekretów ogólnych, co może nastąpić, kiedy przewiduje to prawo powszechne lub określa szczególne polecenie Stolicy Apostolskiej, wydawania deklaracji doktrynalnych, jak też możliwości uczestniczenia biskupów emerytów w zebraniach plenarnych konferencji, z prawem głosu doradczego i przyjmowania ich w skład komisji, co jest zgodne z postanowieniami prawa Kościoła powszechnego, szczególnie z normami zawartymi w Liście apostolskim Jana Pawła II motu proprio *Apostolos suos*¹¹¹. Do struktury konferencji episkopatu włączono Radę Biskupów

¹⁰⁷ Zob. tamże, art. 38, 40.

¹⁰⁸ Zob. tamże, art. 42-44.

¹⁰⁹ Zob. tamże, art. 41, 45-45, s. 6-7.

¹¹⁰ Zob. tamże, art. 48-49, 51-54, s. 7.

¹¹¹ Zob. tamże, art. 9, 17-18, 21, s. 2-4; por. AKEP, sygn. IV 01-04-06-002-001, prot. N° 763/98, Pismo kard. Lucasa Moreiry Nevesy, Prefekta Kongregacji do spraw Biskupów do kard. Józefa Glempa, Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski, Vaticano 13 V 1999, s. 1-5; PP. Ioannes Paulus II, „Litterae Apostolicae motu proprio datae «Apostolos suos»...”, nr 17, 22, s. 652-653, 655-656; tekst polski w: Jan Paweł II, „List apostolski «motu proprio Apostolos suos»”..., nr 17, 22, s. 204-205, 207.

348. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski. Kardynał Stanisław Dziwisz i arcybiskup Stanisław Budzik, Sekretarz Generalny Konferencji Episkopatu Polski. Łomża–Elk, 19-21 czerwca 2009 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

348. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski. Arcybiskup Józef Michalik, Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski, biskup Stanisław Budzik, Sekretarz Konferencji Episkopatu Polski i biskup Stanisław Stefanek SChr. Łomża–Elk, 19-21 czerwca 2009 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

348. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski. Biskupi zgromadzeni na sali obrad. Łomża–Elk, 19-21 czerwca 2009 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

348. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski. Początek obrad. Widoczni na zdjęciu: kardynał Stanisław Dziwisz, kardynał Józef Glemp, arcybiskup Stanisław Gądecki, Wiceprzewodniczący Konferencji Episkopatu Polski, arcybiskup Józef Michalik, Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski, biskup Stanisław Budzik, Sekretarz Generalny, arcybiskup Józef Kowalczyk, Nuncjusz Apostolski w Polsce. Łomża–Elk, 19-21 czerwca 2009 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Diecezjalnych, zastępcę przewodniczącego i sekretarza generalnego konferencji, a wyłączono z niej ekonoma i sekretariat konferencji. Statut nadał Radzie Biskupów Diecezjalnych kompetencje w obszarze oceny, badania i podejmowania decyzji w sprawach dotyczących zarządu diecezjami oraz w kwestiach administracyjno-finansowych¹¹². Obecny statut nie zawiera już ograniczeń pełnienia funkcji członków komisji, rad i zespołów konferencji episkopatu tylko do dwóch po sobie następujących kadencji. Natomiast utrzymano ten wymóg w stosunku do przewodniczącego, zastępcy i sekretarza generalnego konferencji oraz do przewodniczących komisji, rad i zespołów¹¹³.

Regulamin z 2010 r.

W 2009 r. Konferencja Episkopatu Polski otrzymała nowy statut, co było główną przyczyną potrzeby znowelizowania regulaminu. Aktualnie obowiązujący regulamin z 2010 r. został podzielony na dziewięć rozdziałów i 86 paragrafów, w numeracji ciągłej. Każdy paragraf opatrzone tytułem, w którym określono zakres tematyczny uregulowanej problematyki. Poszczególne rozdziały posiadają następujące tytuły: „Członkowie Konferencji” (§ 1), „Zebranie plenarne” (§ 2-35), „Rada Biskupów Diecezjalnych” (§ 36-42), „Wybory” (§ 43-51), „Rada Stała” (§ 52-61), „Prezydium” (§ 62-65), „Sekretariat Generalny” (§ 66-75), „Rada Ekonomiczna, Ekonom, Komisja Rewizyjna” (§ 76-80), „Komisje, Rady i Zespoły” (§ 81-86)¹¹⁴. Na wstępie regulaminu powołano się na art. 9 Statutu Konferencji Episkopatu Polski zatwierdzonego przez Kongregację do spraw Biskupów, w dniu 28 maja 2009 r., jako podstawę prawną przyjęcia regulaminu przez zebranie plenarne konferencji i zdefiniowano go jako „dokument prawa wewnętrznego określający praktyczne kwestie związane z pracą Konferencji Episkopatu Polski i jej gremiów statutowych”¹¹⁵.

W rozdziale pierwszym znajduje się tylko jeden paragraf, w którym stwierdzono, że biskupi należący do Konferencji Episkopatu Polski uczestniczą w jej pracach od momentu objęcia urzędu biskupa diecezjalnego lub pomocniczego. Biskupi nominaci mogą uczestniczyć w pracach konferencji, ale bez prawa do głosowania¹¹⁶. Następny rozdział dotyczy zebrania plenarnego konferencji. Stwierdzono tam, że członkowie konferencji mają obowiązek uczestniczenia w zebraniach plenarnych zwyczajnych

¹¹² Zob. AKEP, sygn. V 02-13-003-023, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 10 III 2009, art. 4, 14, s. 2-3 (uwierzytelniona kopia z aprobatą Kongregacji do spraw Biskupów).

¹¹³ Zob. tamże, art. 48-50, s. 7.

¹¹⁴ Zob. AKEP, sygn. V 02-13-006-006, Regulamin Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 9 III 2010, s. 1-15 (tekst uwierzytelniony).

¹¹⁵ Tamże, s. 1; por. AKEP, sygn. V 02-13-003-023, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 10 III 2009, art. 9, s. 2 (uwierzytelniona kopia z aprobatą Kongregacji do spraw Biskupów).

¹¹⁶ Zob. AKEP, sygn. V 02-13-006-006, Regulamin Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 9 III 2010, § 1, s. 1 (tekst uwierzytelniony).

i nadzwyczajnych. Zebrania zwołuje przewodniczący konferencji i on prowadzi obrady lub czyni to jego zastępca¹¹⁷. Obrady zebrania plenarnego przygotowuje Rada Stała, a informacje związane z posiedzeniem sekretarz generalny przesyła członkom i biskupom seniorom, przynajmniej 10 dni przed ich rozpoczęciem. Opracowania ważniejszych tematów podejmowanych na zebraniu plenarnym powinny być złożone w formie pisemnej, najpóźniej na trzy tygodnie przed rozpoczęciem obrad¹¹⁸.

W regulaminie konferencji określono tryb przeprowadzania głosowań. Przy głosowaniu nad tekstami dokumentów najpierw należy przegłosować poszczególne poprawki, a w końcu przyjąć ostateczną wersję dokumentu. Głosowania z reguły są jawne, natomiast tajne w sprawach personalnych i w innych kwestiach, jeżeli zebranie plenarne przyjmie taki wniosek. Regulamin wyklucza możliwość głosowania na podstawie delegacji. Dla ułatwienia sporządzania protokołu, obrady zebrania plenarnego mogą być rejestrowane elektronicznie, a nośnik powinien być przechowywany w archiwum konferencji przez okres pięciu lat. Uchwały konferencji episkopatu publikuje sekretariat w piśmie „Akta Konferencji Episkopatu Polski” albo w inny, stosowny sposób¹¹⁹.

W rozdziale trzecim regulaminu zawarto kwestie dotyczące funkcjonowania i zadań Rady Biskupów Diecezjalnych. Na sesjach rady podejmuje się sprawy dotyczące zarządu diecezji, ogólnych kierunków pasterskich i kwestie administracyjno-finansowe. Biskupi diecezjalni oraz ci, którzy w prawie są z nimi zrównani, mają obowiązek uczestniczenia w sesjach rady. Podobnie jak w przypadku zebrania plenarnego, obrady zwołuje przynajmniej raz w roku i nimi kieruje przewodniczący konferencji. Sekretarz generalny uczestniczy w sesjach z głosem doradczym. Dyskusja i głosowanie odbywają się w tym samym trybie, jak w czasie zebrań plenarnych. Komunikat z obrad może być opublikowany i wówczas sporządzany jest przez wyznaczonych biskupów z udziałem rzecznika konferencji¹²⁰.

W następnym rozdziale opisano pełnienie funkcji w konferencji i przeprowadzanie wyborów. Przewodniczący poszczególnych gremiów statutowych konferencji pełnią swoją funkcję przez pięć lat i mogą zostać ponownie wybrani na jedną kadencję, zgodnie z art. 50 Statutu Konferencji Episkopatu Polski. Ograniczenie wyboru na trzecią kadencję nie dotyczy członków i konsultorów komisji, rad i zespołów konferencji episkopatu oraz delegatów, asystentów i duszpasterzy krajowych¹²¹. Wakat funkcji następuje w wyniku upływu kadencji, przyjętej rezygnacji lub odwołania dokonanego przez zebranie plenarne na wniosek prezydium. Wybory w konferencji mają być dokonywane zgodnie z kan. 119 KPK i art. 16 Statutu Konferencji Episkopatu Polski.

¹¹⁷ Zob. tamże, § 2, 5-8, s. 1-2.

¹¹⁸ Zob. tamże, § 9-10, 13, 17-18, s. 2-3.

¹¹⁹ Zob. tamże, § 24, 26, 28, 31-32, 34, s. 4-6.

¹²⁰ Zob. tamże, § 36-42, s. 6-7.

¹²¹ Zob. tamże, § 43-44, s. 7; por. AKEP, sygn. V 02-13-003-023, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 10 III 2009, art. 50, s. 7 (uwierzytelniona kopia z aprobatą Kongregacji do spraw Biskupów).

W przypadku uzyskania przez kandydatów równej ilości głosów, wybranym zostaje starszy święceniami biskupimi, a w następnym kryterium, starszy wiekiem¹²². Powołani do pełnienia funkcji mogą przyjąć wybór albo też zrzec się funkcji z poważnych przyczyn, przedstawiając zebraniu plenarnemu swoją umotywowaną odmowę przyjęcia lub rezygnacji¹²³.

Regulamin Konferencji Episkopatu Polski z 2010 r. wprowadził regułę odbywania posiedzeń prezydium raz na miesiąc, z których należy sporządzać protokoły. Gremium to składa się z przewodniczącego konferencji, zastępcy i sekretarza generalnego¹²⁴, który jest zobowiązany do utrzymywania kontaktów z sekretariatami episkopatów innych krajów (zwłaszcza europejskich) i z organami powołanymi do nawiązywania i utrzymywania łączności między nimi oraz przesyłania dokumentów zatwierdzonych przez konferencję. Do jego obowiązków należy powoływanie urzędów i określanie ich zadań, a także otaczanie szczególną troską archiwum konferencji episkopatu, w którym powinna być wydzielona część przeznaczona na akta podlegające szczególnej tajemnicy¹²⁵.

Za sprawy ekonomiczne konferencji episkopatu odpowiada: Rada Ekonomiczna, Komisja Rewizyjna oraz ekonom konferencji. Rada Ekonomiczna zbiera się na posiedzenia, w których bierze udział także ekonom, dwa razy w roku. Do jej zadań należy opracowanie preliminarza budżetowego, uczestniczenie w opracowaniu przez ekonom planów ekonomicznych i inwestycyjnych w zakresie działalności statutowej i gospodarczej konferencji. Rada Ekonomiczna opiniuje projekty składane przez ekonom i nadzwyczajne akty zarządzania, wcześniej zdefiniowane przez konferencję. Komisja Rewizyjna zasadniczo odbywa posiedzenia raz w roku, na których zatwierdza ogólne i szczególne sprawozdania przygotowane przez ekonom¹²⁶. Zadaniem ekonom jest zarządzanie majątkiem ruchomym i nieruchomym konferencji episkopatu, zgodnie z art. 45 Statutu Konferencji Episkopatu Polski, wykonywanie uchwał zebrania plenarnego, dotyczących spraw ekonomicznych. Sporządza on roczne sprawozdanie z wykonania budżetu i działalności gospodarczej, przedstawiając je najpierw Radzie Ekonomicznej, Komisji Rewizyjnej, a następnie występuje do zebrania plenarnego z wnioskiem o zatwierdzenie. Ekonom wypracowuje wieloletnie plany i programy działalności ekonomicznej konferencji dotyczące remontów budynków i inwestycji, zatrudnia i zwalnia pracowników, w porozumieniu z sekretarzem generalnym oraz

¹²² Zob. AKEP, sygn. V 02-13-006-006, Regulamin Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 9 III 2010, § 45-46, s. 7-8 (tekst uwierzytelniony); AKEP, sygn. V 02-13-003-023, Statut Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 10 III 2009, art. 16, s. 3 (uwierzytelniona kopia z aprobatą Kongregacji do spraw Biskupów).

¹²³ Zob. tamże, § 51.

¹²⁴ Zob. tamże, § 62-65, s. 10.

¹²⁵ Zob. tamże, § 68, 70, 75, s. 10-12.

¹²⁶ Zob. tamże, § 76-78, 80, s. 12-13.

proceeds documentation. Do jego obowiązków należy też nadzór nad sprawami finansowymi i gospodarczymi podmiotów podległych konferencji episkopatu¹²⁷.

Zebranie plenarne konferencji powołuje komisje, rady i zespoły, ustala ich nazwy i zadania oraz wybiera przewodniczących, a także skład zaproponowany przez poszczególnych przewodniczących tych gremiów. Przewodniczącymi komisji i rad mogą być tylko biskupi, a zespołów także inni duchowni i świeccy. Członkami komisji są tylko biskupi, także seniorzy, powoływani przez zebranie plenarne. Przewodniczący poszczególnych gremiów wnioskuje do zebrania plenarnego o zatwierdzenie konsultorów, którzy mogą być duchownymi, osobami życia konsekrowanego oraz świeckimi. Oficjalne stanowisko komisji, rad i zespołów przed publikacją musi uzyskać zgodę zebrania plenarnego konferencji episkopatu, a w pilnych przypadkach rady stałej, prezydium lub przewodniczącego konferencji¹²⁸.

Zakończenie

Do wejścia w życie postanowień Soboru Watykańskiego II Konferencja Episkopatu Polski nie była podmiotem prawa Kościoła powszechnego. Po uzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. biskupi zaczęli zbierać się na nieformalnych zebraniach plenarnych i zaaprobowali regulamin tych spotkań. W czasie obrad Polskiego Synodu Plenarnego w 1936 r. postanowiono, że biskupi wszystkich obrządków będą corocznie spotykać się na zebraniach plenarnych zwyczajnych. Wówczas ustalono, że Episkopat Polski będzie kierować się własnymi przepisami, z możliwością powoływania komisji, określania ich składu i zakresu działania.

Po II wojnie światowej przed Episkopatem Polski stanęły trudne zadania związane z wrogimi działaniami władz komunistycznych, prowadzonymi na różnych płaszczyznach, w tym także przymusowe narzucanie Polakom światopoglądu materialistycznego, co powodowało potrzebę podjęcia działań przez Kościół w Polsce. Biskupi zaangażowali się w obronę praw wiernych oraz domagali się swobodnego prowadzenia przez Kościół działalności duszpasterskiej, charytatywnej i edukacyjnej. W realizowaniu tych zadań bardzo pomocne były systematycznie organizowane zebrania Episkopatu Polski.

Sobór Watykański II określił pozycję prawną konferencji biskupów w prawie Kościoła powszechnego. Instytucja ta stała się podmiotem władzy w Kościele. W Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium* przyznano konferencjom biskupim władzę ustawodawczą w zakresie tworzenia i funkcjonowania liturgii, a w Dekrecie o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* podkreślono potrzebę

¹²⁷ Zob. tamże, § 79, s. 13.

¹²⁸ Zob. tamże, § 81-82, 84, s. 13-14.

349. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski. Konferencja prasowa. Arcybiskup Józef Michalik, Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski (z lewej) oraz biskup Stanisław Budzik, Sekretarz Generalny Konferencji Episkopatu Polski. Warszawa, 7 października 2009 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

349. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski. Konferencja Prasowa. Siedzą (od lewej): arcybiskup Kazimierz Nycz, arcybiskup Józef Michalik, Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski, biskup Stanisław Budzik, Sekretarz Generalny Konferencji Episkopatu Polski, ks. Józef Kloch, Rzecznik Konferencji Episkopatu Polski. Warszawa, 7 października 2009 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

380. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski. Płock, 25-26 września 2018 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Prezydium Konferencji Episkopatu Polski. Arcybiskup Marek Jędraszewski (z lewej), Zastępca Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski, arcybiskup Stanisław Gądecki, Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski, biskup Artur G. Miziński, Sekretarz Generalny Konferencji Episkopatu Polski. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

tworzenia tych instytucji, zamieszczono ich definicję i przyznano władzę ustawodawczą, sprawowaną w ściśle określonych przypadkach.

Pierwszy Statut Konferencji Episkopatu Polski biskupi uchwalili w dniu 13 lutego 1969 r., a po upływie miesiąca dokument ten uzyskał *recognitio* Stolicy Apostolskiej. Tym samym Konferencja Episkopatu Polski rozpoczęła swoją formalną działalność jako podmiot prawa Kościoła powszechnego. Na mocy statutu z 1995 r., utworzono stanowisko ekonoma i rzecznika Konferencji Episkopatu Polski. Ważnym uregulowaniem wprowadzonym przez statut z 1986 r. była kadencyjność urzędów, a następny statut promulgowany w 1996 r. dodatkowo ograniczał czas pełnienia funkcji w konferencji i członkostwo w poszczególnych komisjach, radach i zespołach do dwóch następujących po sobie kadencji. W aktualnie obowiązującym statucie zrezygnowano z tego ograniczenia w stosunku do członków komisji, rad i zespołów konferencji, a utrzymano go w odniesieniu do przewodniczących tych gremiów. Dodatkowo w statucie z 2009 r. sprecyzowano normy dotyczące wydawania przez Konferencję Episkopatu deklaracji doktrynalnych i dekretów ogólnych.

Konferencja Episkopatu Polski formalnie została utworzona po wprowadzeniu do prawa Kościoła powszechnego norm umożliwiających erygowanie i działanie takiej instytucji. Na przestrzeni ostatnich 50 lat zmiany w organizacji i strukturze Konferencji Episkopatu Polski wprowadzano ewolucyjnie, w odpowiedzi na zmieniające się prawo Kościoła i z uwzględnieniem specyfiki uwarunkowań istniejących w Polsce.

Bibliografia

Źródła

Źródła archiwalne

Broszura. Konferencja Episkopatu Polski. Dekret. Statut Konferencji Episkopatu Polski (1995 r.). Regulamin Konferencji Episkopatu Polski (1996 r.). Warszawa. AKEP, sygn. V 02-13-002-007; Conferenza Episcopale Polacca. Assemblee Plenarie. Warszawa, 24-10-1973. AKEP, sygn. I 013/II, s. 1-3; Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1946–1989. Teksty uchwał Konferencji Plenarnych Episkopatu według działów. AKEP, sygn. I 0130/III; Decretum. Congregatio pro Episcopis. Poloniae de Episcoporum Conferentiae Statutorum Recognitione. Datum Romae, 28-05-2009 (Prot. N. 814/2005). AKEP, sygn. V 02-13-003-023; Decretum. Congregatio pro Episcopis. Poloniae de Statutorum Conferentiae Episcoporum recognitione. Datum Romae, 20-11-1995 (Prot. N. 567/64). AKEP, sygn. IV 02-19-028-001; Decretum. Sacra Congregatio pro Episcopis. Poloniae de Statutorum Conferentiae Episcoporum recognitione. Datum Romae, 10-10-1987. AKEP, sygn. III 013100; Dekret. Konferencja Episkopatu Polski. Warszawa, 07-02-1996. AKEP, sygn. IV 02-19-028-006; Dekret. Konferencja Episkopatu Polski. Warszawa, 25-08-2009. AKEP, sygn. V 02-13-003-027; Dekret Kongregacji do spraw Biskupów Stolicy Apostolskiej. Rzym, 15-03-1969 (uwierzytelniona kopia). AKEP, sygn. I 013100; Konferencja Episkopatu Polski. Warszawa, 13-01-1970. AKEP, sygn. II 013100; List. Jan Paweł II do kard. J. Glempa, Prymasa Polski, Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski. Watykan, 14-11-1986 (uwierzytelniony odpis).

AKEP, sygn. III 01310; Notatka bpa Z. Choromańskiego. Konferencja Episkopatu Polski. Warszawa, 1966 r. AKEP, sygn. I 013/II; Notatka Sekretariatu Konferencji Episkopatu. Statut Konferencji Episkopatu Polski z dnia 22 lutego 1995 r. (notatka bez daty, sporządzona po dniu 22 lutego 1995 r.). AKEP, sygn. IV 02-19-028-004; Pismo. Abp J. Kowalczyk do abpa J. Michalika. Warszawa, 04-06-2009 (N.14.007-02/09). AKEP, sygn. V 02-13-003-023; Pismo. Bp P. Libera do biskupów diecezjalnych, pomocniczych i seniorów. Warszawa, 22-11-2006 (podpisana kopia). AKEP, sygn. V 02-13-002-007; Pismo. Kard. J. Glemp do kard. Bernardina Gantin, Prefekta Kongregacji do spraw Biskupów. Warszawa, 01-04-1995 (N.962/95/P.) (podpisana kopia pisma). AKEP, sygn. IV 02-19-026-002; Pismo. Kard. Lucas Moriera Neves, Prefekt Kongregacji do spraw Biskupów do kard. J. Glempa, Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski. Vaticano, 13-05-1999 (Prot. N° 763/98). AKEP, sygn. IV 01-04-06-002-001; tłumaczenie polskie Pisma. Kard. Lucas Moriera Neves, Prefekt Kongregacji do spraw Biskupów do kard. J. Glempa, Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski. Watykan, 13-05-1999 (Prot. N° 763/98). AKEP, sygn. IV 01-04-06-002-001; Pismo. Sacra Congregatio pro Episcopis do kard. Józef Glempa, Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski. Roma, 29-10-1987 (uwierzytelniona kopia). AKEP, sygn. III 013100; Regulamin Konferencji Episkopatu Polski. Warszawa, 09-03-2010 (tekst uwierzytelniony). AKEP, sygn. V 02-13-006-006; Sacra Congregatio pro Episcopis. Poloniae de Episcopalis Coetus Statuti adprobatione Decretum. Datum Romae, 15-03-1969 (Prot. N. 567/64) (uwierzytelniona kopia). AKEP, sygn. II 013100; Statut Konferencji Episkopatu Polski. Warszawa-Jasna Góra, 12-12-1986 (dokument opatrzony podpisami biskupów). AKEP, sygn. III 013100; Statut Konferencji Episkopatu Polski. Warszawa, 16-09-1995 (uwierzytelniona kopia z aprobatą Kongregacji do spraw Biskupów z dnia 20 listopada 1995 r.). AKEP, sygn. IV 02-19-028-001; Statut Konferencji Episkopatu Polski. Warszawa, 10-03-2009 (uwierzytelniona kopia z aprobatą Kongregacji do spraw Biskupów). AKEP, sygn. V 02-13-003-023; Statutum Conferentiae Episcoporum Poloniae. Varsaviae, 13-02-1969 (uwierzytelniona kopia). AKEP, sygn. II 013100; Uchwały Konferencji Episkopatu Polski 1989-1997. AKEP, sygn. IV 02-18-004-001; Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1946-1989. Wykaz Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski. AKEP, sygn. I 0130/III; Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1946-1989. Wykaz uchwał Konferencji Plenarnych Episkopatu według kolejności konferencji. AKEP, sygn. I 0130/III; Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1946-1989. Wykaz uchwał Konferencji Plenarnych Episkopatu według poszczególnych działów. AKEP, sygn. I 0130/III;

Źródła drukowane

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli pp. II promulgatus, AAS 75 II (1983) 1-317; Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli pp. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum 1984; Congregazione per i Vescovi, Direttorio per il ministero pastorale dei Vescovi, Libreria Editrice Vaticana 2004; Constitutio de Sacra Liturgia *Sacrosanctum Concilium*, AAS 56 (1964) 97-138; tekst polski: Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, w: Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje, Pallottinum–Poznań 2002, s. 48-78; Dekret. Konferencja Episkopatu Polski. Warszawa, 25-08-2009, w: Akta Konferencji Episkopatu Polski 15(2009); Decretum de pastoralis Episcoporum munere in Ecclesia *Christus Dominus*, AAS 58 (1966) 673-701; tekst polski: Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, nr 37-38, w: Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje, Pallottinum – Poznań 2002, s. 236-258; Decretum. Congregatio pro Episcopis. Poloniae de Statutorum Conferentiae Episcoporum recognitione. Datum Romae, 20-11-1995

(Prot. N. 567/64), w: *Akta Konferencji Episkopatu Polski 1* (1998), s. 15; Ioannes Paulus pp. II, *Adhortatio Apostolica Post-Synodalis „De Episcopo ministero Evangelii Iesu Christi pro mundi spe. Pastores gregis”*, AAS 96 (2004) 825-924; tekst polski: Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska *Pastores gregis*. O biskupie słudze Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata, Libreria Editrice Vaticana 2003; Ioannes Paulus pp. II, *Litterae Apostolicae motu proprio datae „Apostolos suos”*. *De theologica et iuridica natura Conferentiarum Episcoporum*, AAS 90 (1998) 641-658; tekst polski: Jan Paweł II, List apostolski motu proprio „Apostolos suos” o naturze teologicznej i prawnej Konferencji Episkopatu, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 4, Konstytucje Apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 197-208; Paulus pp. VI, *Litterae Apostolicae motu proprio datae „Ecclesiae Sanctae”*, AAS 58 (1966) 757-787; Pius X, *Constitutio Apostolica de Romana Curia „Sapienti Consilio”*, AAS 1 (1909) 7-19; Statuta Conferentiae Episcoporum Hungariae Catholicorum, w: R. Astorri, *Gli Statuti delle Conferenze Episcopali*, t. 1, *Europa*, CEDAM-Casa Editrice dott. Antonio Milani, Padova 1987, s. 202-211; Uchwały Pierwszego Polskiego Synodu Plenarnego odbytego w Częstochowie roku Pańskiego 1936 pod przewodnictwem Franciszka Św. K. Rz. Kard. Marmaggiiego Legata Apostolskiego Piusa XI papieża, Katowice 1938.

Literatura

Astorri R., *Gli Statuti delle Conferenze Episcopali*, t. 1, *Europa*, CEDAM-Casa Editrice dott. Antonio Milani, Padova 1987; Bianco L., *La Conferenza Episcopale Italiana. Profilo storico e giuridico*, Roma 2005; Damizia G., *Le conferenze dei Vescovi*, w: *Commento al Codice di Diritto Canonico*, red. P. V. Pinto, Città del Vaticano 2001, s. 264-276; Dyduch J., *Kardynał Karol Wojtyła w służbie Konferencji Episkopatu Polski*, Kraków 2007; J. Dyduch, *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, *Prawo Kanoniczne* 56(2013) nr 2, s. 4-15; Erdö P., *Osservazioni giuridico-canoniche sulla Lettera Apostolica „Apostolos suos”*, *Prawo Kanoniczne* 42(1999) nr 3-4, s. 27-38; Feliciani G., *Comentario c. 450*, w: *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, vol. 2/1, red. Á. Marzoa, J. Miras y R. Rodríguez-Ocaña, Ediciones Universidad de Navarra, S.A. Pamplona 2002, s. 957-460; Feliciani G., *Le Conferenze Episcopali*, Bologna 1974; Filoni F., *L'Istituto delle conferenze episcopali*, Pontificia Università Lateranense – Roma 1982; Góralski W., *Władza ustawodawcza konferencji episkopatu według Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.*, *Prawo Kanoniczne* 32(1989), nr 1-2, s. 45-57; Hemperek P., *Stanowisko prawne konferencji biskupów*, *Prawo Kanoniczne* 13(1970) nr 1-2, s. 21-48; Janowski J., *Konferencja Episkopatu Polski. Dzieje*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 568-570; Krukowski J., *Konferencja Biskupów*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 566-568; Krukowski J., *Konferencja Biskupów*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 2/1, Księga II. Lud Boży. Część I. Wierni chrześcijanie. Część II. Ustrój hierarchiczny Kościoła, red. J. Krukowski, Pallottinum 2005, s. 314-333; Lombardia P., Arrieta J. I., *Codice di Diritto Canonico. Edizione bilingue commentata*, vol. 1: libri I/II/III, Roma 1986; Manzanares J., *Autorità dottrinale delle conferenze episcopali*, w: *Natura e futuro delle conferenze episcopali. Atti del Colloquio internazionale di Salamanca (3-8 gennaio 1988)*, Edizioni Dehoniane Bologna 1988, s. 253-282; Martin de Agar J. T., *Legislazione delle Conferenze Episcopali complementare al C.I.C.*, Milano – dott. A. Giuffrè Editore – 1990; Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 2, *Lud Boży jego nauczanie i uświęcanie*, Olsztyn 1986; Sobański R., *La teologia e lo statuto giuridico delle conferenze episcopali nel concilio Vaticano II*, w: *Natura e futuro delle conferenze episcopali. Atti del Colloquio internazionale di Salamanca (3-8 gennaio 1988)*, Edizioni Dehoniane Bologna 1988, s. 89-116; Stępień M., *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawno-historyczne*, Łomża 2014; Sztarfrowski E.,

Kolegialne działanie biskupów na tle Vaticanum II, Warszawa 1975; Szafrowski E., *Konferencje Biskupów a Stolica Apostolska przed Soborem Watykańskim II*, *Prawo Kanoniczne* 32(1989) nr 3-4, s. 5-19; Szafrowski E., *Konferencje Biskupie (Studium historyczno-kanoniczne)*, Warszawa 1984; Szafrowski E., *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Warszawa 1976; Uccella F., *Le Conferenze Episcopali in diritto canonico*, Casa Editrice dott. Eugenio Juvene – Napoli 1973; S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*, Lublin 1992; Wroczeński J., *Problemy władzy Konferencji Biskupów w sprawach liturgicznych*, Warszawa 1986.

Summary

Until the entry into force of the decisions of the Second Vatican Council, the Polish Bishops' Conference had not been formally established and was not a legal entity in the universal Church. The Second Vatican Council defined the legal position of the bishops' conference in the Church and this institution became a public authority. The conciliar decree on the pastoral tasks of the bishops in the Church, *Christus Dominus*, emphasized the need for establishing bishops' conferences, gave their definition and granted them legislative authority, exercised in strictly defined cases.

The first Statute of the Polish Bishops' Conference was adopted on February 13, 1969, and after one month the document was awarded the *recognitio* of the Holy See. In this way, the Polish Bishops' Conference was formally erected and began its activity as a legal entity in the Church. Over the last 50 years, changes in the organization and structure of the Polish Bishops' Conference have been introduced evolutionarily in response to the changing law of the Church and taking into account the specificity of conditions existing in Poland.

Nota o autorze

Ks. Marek Stępień – po otrzymaniu święceń kapłańskich został skierowany na studia z zakresu prawa kanonicznego w Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie, gdzie otrzymał stopień doktora. Od października 1993 r. podjął pracę w Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski na stanowisku Kierownika Biura Sekretariatu. W lipcu 2001 r. dekretem Kongregacji Nauczania Katolickiego Stolicy Apostolskiej został mianowany na stanowisko rektora Papieskiego Kolegium Polskiego w Rzymie, na kadencję trwającą sześć lat. Od 2007 r. pracuje na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W tym samym roku został Przewodniczącym Uniwersyteckiej Komisji Wyborczej i funkcję tę pełni do chwili obecnej. Za monografię zatytułowaną *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawno-historyczne*, wydaną w Łomży w 2014 r., otrzymał stopień doktora habilitowanego w dyscyplinie prawo kanoniczne. Od grudnia 2017 r. jest profesorem Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Ks. Bogusław Koziół TChr

Kardynał August Hlond

**„Wielki prymas Polski niepodległej,
Polski dwudziestolecia, Polski
okupacyjnej.”**

Jan Paweł II o prymasie
Augustcie Hlondzie podczas
pierwszej pielgrzymki do Polski
w czerwcu 1979 r.

Tytułem wstępu

„Wielki prymas Polski niepodległej, Polski dwudziestolecia, Polski okupacyjnej” – słowa te zostały wypowiedziane przez św. Jana Pawła II podczas spotkania z młodzieżą w Gnieźnie 3 czerwca 1979 r. W ten sposób papież oddał należny hołd temu, który był bezsprzecznie autorytetem moralnym i który odegrał wielką rolę zarówno w życiu Kościoła w Polsce, jak również na arenie międzynarodowej oraz na płaszczyźnie społecznej. Jako prymas Polski zajmował wysoką pozycję w państwie i w społeczeństwie. Był prawdziwym *interrexem*¹, który co prawda nie sprawował realnej władzy państwowej, ale który miał wpływ na niejedną decyzję rządzących. Każdy jego gest i każda decyzja na rzecz integracji Polaków po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. i po wyzwoleniu w 1945 r. były nie do przecenienia. Niebagatelne było jego nauczanie, jego profetyczne i pełne wiary patrzenie w przyszłość oraz dar osądzania dziejącej się historii w przestrzeni woli opatrności Bożej. Prymas Hlond odegrał rolę męża opatrnościowego, orędując za Polakami podczas zawieruchy wojennej, a zaraz po niej stworzył mocne fundamenty polskości i odbudował struktury kościelne na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Umiejętnie wybierał i oddziaływał także na ludzi – a wystarczy przywołać w tym miejscu kard. Stefana Wyszyńskiego i abp. Antoniego Baraniaka – którym później przypadło w udziale nie tylko przewodzić Kościołowi w Polsce w czasie szalejącej nawałnicy komunistycznego reżimu, ale także cierpieć za Kościół, pozostając nieugiętymi, biorąc wzór z niezłomnego prymasa Hlonda.

Ponieważ działalność kard. Hlonda jest tak wieloaspektowa, trudno jednoznacznie wydzielić i opisać jego dokonania wyłącznie na płaszczyźnie episkopatu Polski. Wiele bowiem decyzji, które podejmował wobec swoich diecezjan, miało również oddźwięk ogólnonarodowy, a nawet można stwierdzić z całą odpowiedzialnością, że i ogólnokościelny. Spróbujmy jednak wskazać w telegraficznym skrócie na najbardziej istotne punkty działalności kard. Hlonda. Aby móc jednak lepiej zrozumieć późniejsze losy kardynała, należy najpierw – choć również pokrótce – sięgnąć do jego historii życia, tej sprzed chwili objęcia urzędu prymasa Polski.

¹ Tytuł *interrexa* został przyznany prymasom Polski po śmierci króla Zygmunta II Augusta, na sejmie w 1572 r. W oparciu o te uprawnienia, prymas po śmierci króla przejmował najwyższą władzę w państwie. Wyznaczał miejsce i czas wyboru króla, załatwiał wszystkie sprawy bieżące państwa, przyjmował poselstwa zagraniczne, nominował nowo wybranego króla, odbierał od niego przysięgę i koronował go. Prymas był też pierwszym księciem w senacie, a od końca XVI w. należał do stałych członków rady królewskiej. Co prawda, w czasie życia prymasa Hlonda ta prerogatywa była już tylko pewnym reliktem przeszłości, ale pozwalała ona choć po części zrozumieć jego postawę po wybuchu II wojny światowej i po wezwaniu go do Warszawy przez marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego.

Na stronie rozdziałowej:

Kard. August Hlond – arcybiskup metropolita gnieźnieński, Prymas Polski, 1926 r.

Dzieciństwo i salezjańska dojrzałość

August Józef Hlond urodził się 5 lipca 1881 r. w Brzęczkowicach koło Mysłowic w wielodzietnej rodzinie dróżnika kolejowego. Już samo miejsce rodzinnego domu rodziło wiele trudności, z którymi musieli się borykać Hlondowie, a które później paradoksalnie pomogły przyszłemu Prymasowi rozwiązywać różne trudne sprawy. Śląsk w tym czasie borykał się m.in. z problemami gospodarczymi, a także z zakrojoną na szeroką skalę germanizacją. Rodzice, chcąc wychować swoje dzieci w duchu patriotycznym, wysłali 12-letniego Augusta z bratem Ignacym do zakładów salezjańskich w Valsalice pod Turynem. Po trzech latach gimnazjum August wstąpił do Towarzystwa Salezjańskiego (dołączyło do niego jeszcze trzech jego braci). Po nowicjacie przełożeni wysłali kleryka Hlonda do Rzymu na studia na Uniwersytet Gregoriański, gdzie w 1900 r. uzyskał doktorat z filozofii.

Z Rzymu kleryk August wrócił do Polski i podjął trzyletni staż w kolegium w Oświęcimiu. Ukończył studia teologiczne i w 1905 r. otrzymał w Krakowie święcenia prezbiteratu z rąk bp. Anatola Nowaka. W latach 1905–1909 uczęszczał na wydział humanistyczny Uniwersytetu Krakowskiego i Uniwersytetu Lwowskiego. Zaś w 1907 r. został odpowiedzialnym za zarządzanie nowym domem salezjańskim w Przemyślu. Następnie przeniesiono go na przełożonego domu w Wiedniu. Wszędzie doskonale radził sobie z pojawiającymi się trudnościami. Tak było choćby w instytucie w stolicy imperium austro-węgierskiego w Wiedniu, gdzie ks. August Hlond swoją pracowitością i taktem, zdołał w krótkim czasie nie tylko uporządkować sytuację ekonomiczną, ale także przyczynił się do rozkwitu różnych dzieł młodzieżowych. Z kolei troska o biednych, robotników i dzieci zjednała mu przychyłność najbiedniejszych. Doceniany był przez biskupów i nuncjuszy apostolskich oraz cieszył się szacunkiem władz państwowych i samej rodziny cesarskiej. W uznaniu za swoją pracę społeczną i edukacyjną otrzymał trzykrotnie jedno z najbardziej prestiżowych wyróżnień. W 1919 r. ks. Hlond został mianowany przełożonym salezjańskiej inspekcji niemiecko-austriacko-węgierskiej, co skutecznie wykorzystał na scalenie zgromadzenia. W przeciągu trzech lat młody inspektor otworzył również około dziesięciu nowych miejsc działalności salezjańskiej, przyczyniając się tym samym do wzrostu liczby powołań.

W 1922 r. Stolica Apostolska, chcąc uporządkować życie religijne na Śląsku polskim – wciąż krwawiącym z powodu wojen politycznych i narodowych – powierzyła ks. Augustowi tę bardzo delikatną misję, nominując go administratorem apostolskim. Ks. Hlond zdołał w ciągu trzech lat poprowadzić sprawę w sposób, którym byli usatysfakcjonowani zarówno Polacy, jak i Niemcy, a Stolica Apostolska mogła stworzyć nową diecezję w Katowicach, której pierwszym biskupem stał się właśnie August Hlond. Sakrę biskupią otrzymał 3 stycznia 1926 r. z rąk warszawskiego arcybiskupa kard. Aleksandra Kakowskiego. Biskup Hlond w ciągu trzech lat administrowania diecezją

Kard. August Hlond, arcybiskup metropolita gnieźnieński, prymas Polski, 1932 r.

Kard. August Hlond, arcybiskup metropolita gnieźnieński, kardynał, prymas Polski, 1936 r.

Kard. August Hlond, arcybiskup metropolita gnieźnieński, prymas Polski przy pracy w swoim gabinecie w mieszkaniu na Ostrowiu Tumskim. Poznań, 1932 r.

Przemówienie radiowe prymasa Polski kard. Augusta Hlonda z okazji świąt Bożego Narodzenia. Prymas August Hlond przed mikrofonem w sali Pałacu Biskupiego na Ostrowiu Tumskim. Poznań, 24 grudnia 1924 r.

zwizytował wszystkie parafie, stworzył kurie, sąd biskupi, otworzył seminarium, zorganizował Ligę Katolicką, a także zainicjował budowę katedry i pałacu biskupiego. Każdego roku zwoływał Kongresy Katolickie, ustanowił Ligę Przeciwalkoholową oraz założył katolicki tygodnik „Gość Niedzielny” w wersji polskiej i niemieckiej. Przywiązywał wielką uwagę do działań charytatywnych oraz dokonał aktu zawierzenia swoich diecezjan Najświętszemu Sercu Jezusa. Był pierwszym pasterzem w Polsce – jeśli nawet nie na całym świecie – który ustanowił „Święto Młodzieży” i powierzył młodzież śląską Czarnej Madonnie z Częstochowy. Ukoronował obraz Matki Bożej w Piekarach na Górnym Śląsku.

24 czerwca 1926 r. Ojciec Święty Pius XI – po śmierci kard. Edmunda Dalbora (13 lutego 1926 r.) – przeniósł bp. Augusta Hlonda na stolicę arcybiskupią Gniezna i Poznania, i mianował go prymasem Polski. W roku następnym papież wyniósł go do godności kardynalskiej, przydzielając mu kościół tytularny Santa Maria della Pace w Rzymie. Wybór bp. Hlonda na stolicę prymasowską był dużym zaskoczeniem, gdyż Wielkopolanie spodziewali się zupełnie innego kandydata. Jednakże papież, podejmując decyzję, musiał zdecydować się na osobę nieobciążoną koneksjami politycznymi i wolną od angażowania się w rozgrywki partyjne. Kandydat musiał równocześnie zapewnić realizację głównych celów pontyfikatu Piusa XI.

Warunki te bezsprzecznie spełniał bp Hlond, który w czasie swojej administratury na Śląsku pisał: „Kościół nie może się identyfikować z żadną narodowością i z żadną partią, a nadużywanie religii z jakiegokolwiek strony do celów politycznych czy klasowych jest niedopuszczalne i trwałych korzyści przynieść nie może”². Dodatkowym argumentem, przemawiającym za kandydaturą młodego biskupa ze Śląska, było jego wychowanie w regule zakonnej, a szczególnie w zachowaniu bezwzględnego posłuszeństwa i umiłowaniu ofiary i poświęcenia na rzecz dobra Kościoła powszechnego. Zresztą bp Hlond i papież Pius XI znali się osobiście, jeszcze z czasów wiedeńskich, gdy abp Achilles Ratti był wizytatorem i nuncjuszem apostolskim w Polsce.

Prymas II Rzeczypospolitej

Z chwilą objęcia funkcji prymasa przez kard. Augusta Hlonda na terenie Polski znajdowało się 21 archidiecezji i diecezji, wchodzących w skład 5 metropolii Kościoła katolickiego obrządku łacińskiego. Zostały one utworzone z terenów trzech zaborów, co rodziło w sposób oczywisty pod każdym względem wielkie zróżnicowanie ludności katolickiej, której liczba wynosiła ok. 18 milionów. Poza tym od ponad roku (od 10 lutego

² Kard. A. Hlond, „Wielkopostny List Pasterski «O życie katolickie na Śląsku»”, w: *Acta Hlondiana. Listy pasterskie*, t. I, cz. 1, red. S. Kosiński, Łąd n. Wartą 1966, s. 31.

1925 r.) relacje Państwo – Kościół regulował konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, który w ocenie kanonistów nie był jednak dziełem doskonałym. Spowodowało to szereg późniejszych – nie raz bardzo trudnych – negocjacji pomiędzy episkopatem a rządem, które od kard. Hlonda wymagały ekwilibrystycznych umiejętności w prowadzeniu rozmów.

Spór o prymasostwo

Kard. Hlond, obejmując urząd prymasa Polski, wszedł w nie do końca rozwiązany spór wokół precedencji w Kościele w Polsce, bowiem w Polsce było dwóch prymasów. Jeden był nazywany prymasem Królestwa Polskiego i był nim arcybiskup warszawski, a drugi – arcybiskup gnieźnieński – nosił tytuł prymasa Polski. Dekret z 1925 r. nie rozwiązywał w sposób klarowny precedencji, pozostawiając sprawę otwartą. Po śmierci abp. Edmunda Dalbora spór wokół prymasostwa został wyciszony, a to właśnie za sprawą kard. Hlonda, który z jednej strony był za centralizacją władzy w Kościele, a z drugiej przeszedł do porządku dziennego nad sporami wokół kwestii prymasostwa. Uznał on po prostu pierwszeństwo kard. Aleksandra Kakowskiego, któremu pozostawił prawo przewodniczenia sesjom episkopatu³ i posiedzeniom Komisji Prawnej, a sobie zostawił prawo zwoływania tychże zgromadzeń. Zresztą również i przy zwoływaniu posiedzeń nie działał sam, ale często uzgadniał terminy konferencji z kard. Kakowskim i abp. Sapiehą. Z biegiem czasu sytuacja w sposób naturalny i bezkonfliktowy uległa zmianie na rzecz stopniowego przejmowania sterów rządów w polskim Kościele przez kard. Hlonda. Bardzo szybko zaczął on sprawować faktyczną władzę prymacjalną, w czym wspomagała go utworzona przez niego już w styczniu 1927 r. w Poznaniu Kancelaria Prymasowska. Działalność ta zyskała również aprobatę nowego nuncjusza apostolskiego w Polsce abp. Francesco Marmaggię, a tym samym również papieża Piusa XI. W latach 30-tych nikt już nie miał wątpliwości, kto jest rzeczywistym prymasem Polski i kto posiada niekwestionowany autorytet moralny w Kościele w Polsce.

Jednak kard. Hlond zawsze z wielką estymą wspominał kard. Kakowskiego, co pokazuje, jak wielką rolę odgrywa pokora i wzajemny szacunek, a także takt w budowaniu jedności. Prymas August tak m.in. mówił o zmarłym Prymasie Królestwa Polskiego: „Gdy go bliżej poznałem, był już kardynałem, pierwszym kardynałem na stołecznej metropolii. Był kardynałem wspaniałym, reprezentacyjnym. [...] Właśnie dzisiaj upływa lat 13 od dnia, w którym zmarły Purpurat udzielał mi w Katowicach sakry jako pierwszemu Biskupowi odzyskanego Śląska. Od tej chwili okazywał mi stałą ojcowską, ujmującą życzliwość. Przyjeżdżając do Warszawy, musiałem u niego

³ Kard. August Hlond dopiero po śmierci kard. Aleksandra Kakowskiego od grudnia 1938 r. przewodniczył zjazdom biskupów (zebraniom plenarnym).

Konferencja Episkopatu Polski, spotkanie w Częstochowie. Siedzą (od lewej): biskup chełmiński Stanisław Okoniewski, greckokatolicki biskup przemyski Jozafat Kocyłowski, metropolita krakowski arcybiskup Adam Sapieha, metropolita warszawski kardynał Aleksander Kakowski, nuncjusz apostolski w Polsce arcybiskup Francesco Marmaggi, prymas Polski kard. August Hlond, metropolita wileński arcybiskup Romuald Jałbrzykowski, sufragan warszawski arcybiskup Stanisław Gall, biskup łomżyński Stanisław Kostka Łukomski. Stoją w drugim rzędzie (od lewej): biskup pomocniczy warszawski Antoni Szlagowski, biskup śląski Stanisław Adamski, biskup kielecki Augustyn Łosiński, biskup tarnowski Franciszek Lisowski, biskup pomocniczy piński Karol Niemira, biskup pomocniczy piński Kazimierz Bukraba, biskup pomocniczy wrocławski Wojciech Stanisław Owczarek, biskup pomocniczy krakowski Stanisław Rospond, biskup pomocniczy lwowski Eugeniusz Baziak, biskup pomocniczy łódzki Kazimierz Tomczak, biskup pomocniczy łomżyński Bernard Dembek. W trzecim rzędzie stoją (od lewej): biskup pomocniczy śląski Teofil Bromboszcz, biskup pomocniczy przemyski Wojciech Tomaka, biskup pomocniczy tarnowski Edward Komar, Biskup Polowy Wojska Polskiego Józef Gawlina, greckokatolicki biskup pomocniczy lwowski Jan Buczko. Częstochowa, wrzesień 1934 r.

Ingres arcybiskupa Augusta Hlonda, metropolity gnieźnieńskiego, prymasa Polski. Prymas podczas uroczystego nabożeństwa w katedrze gnieźnieńskiej. Gniezno, październik 1926 r.

Ingres arcybiskupa Augusta Hlonda, metropolity gnieźnieńskiego, prymasa Polski. Prymas w otoczeniu episkopatu i kapituły przechodzi w uroczystej procesji z katedry do pałacu arcybiskupiego. Gniezno, październik 1926 r.

zamieszkiwać; obsypywał mnie uprzejmościami. [...] Jestem do dziś dnia jego dobrocią głęboko przejęty”⁴.

Konsolidacja episkopatu

Kolejnym problem, przed którym stanął młody wówczas prymas, była kwestia integracji i konsolidacji podzielonego episkopatu, a także uwolnienie go od nacisków i wpływów politycznych. Podział ten uwidocznił się wśród biskupów szczególnie po przewrocie majowym w 1926 r., a pogłębił się na początku lat 30-tych, gdy episkopat nie mógł ustalić jednolitego stanowiska co do tzw. procesu brzeskiego oraz odnośnie spraw majątkowych i budynków pokościelnych. Na zjeździe biskupów w Gnieźnie w 1928 r. abp Sapieha zauważył: „W chwili powstania państwa polskiego wydawało się, że Episkopat nasz jest solidarny i potrafi tę jednolitość zachować. [A dziś] rozbiliśmy się zupełnie i upadł nasz autorytet. [...] z powodu braku jednomyślności w zasadniczych sprawach nie jesteśmy zdolni do wystąpienia energicznego”⁵. Zresztą właśnie ten zjazd był przełomowym dla procesu konsolidacji episkopatu, choć nie rozwiązał wszystkich problemów. Do tego stopnia te podziały były głębokie, że jeszcze kilka lat później abp Sapieha kategorycznie oświadczył, że nie będzie brał udziału w zjazdach episkopatu, gdyż uważał je za nieskuteczne. W tym samym czasie również kard. Hlond zauważył: „Nasze stanowisko i wobec rządu, i w Watykanie byłoby silniejsze, gdyby postępowanie nasze w przyszłości było szło po jednej linii, konsekwentniej i rozważniej, i gdyby Episkopat był przynajmniej na zewnątrz występował jednolicie, zwarcie i rozważniej, unikając przy tym pozorów, jak gdyby stał na usługach tej lub owej partii”⁶.

Stąd od początku posługiwania Prymasa Hlonda – co ujawniło się już w listopadzie 1926 r. w jego programowym przemówieniu po objęciu stolicy prymasowskiej – na pierwszy plan wysunęło się zagadnienie budowania jedności i zgody, obejmujących wszystkich wierzących i to bez względu na przynależność partyjną, czy też na poglądy i zapatrywania. Co więcej, wówczas jeszcze abp Hlond, właśnie w urzędzie prymasa Polski upatrywał symbolu polskiej jedności, a sobie wyznaczył rolę budowania zgody społecznej. Tym założeniom prymas Hlond pozostał wierny, budując wytrwale jedność episkopatu, jedność duchowieństwa i jedność wiernych. Efektem tych żmudnych i często niełatwych zabiegów prymasa był fakt, że krótko przed wybuchem wojny episkopat jawił się w opinii Polaków jako zwarty i solidarny zespół, który w oficjalnych

⁴ Kard. A. Hlond, „Wspomnienie o śp. Kardynale Kakowskim”. Przemówienie radiowe wygłoszone 3 I 1939, w: *Acta Hlondiana. Przemówienia*, t. II, cz. 1, red. S. Kosiński, Łąd n. Wartą 1966, s. 40-43.

⁵ AAG, sygn. KM 202, kard. A. Sapieha, „Dzisiejsze zadania Episkopatu”. Referat wygłoszony na sesji w Gnieźnie, s. 173.

⁶ Cyt. za: K. Krasowski, *Biskupi katoliccy II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996, s. 87.

enuncjacjach, odnosząc się do zasadniczych problemów życia państwa i narodu, mówił jednym głosem oraz bardzo jednoznacznie stał na straży nauczania Kościoła.

Relacja z rządem

Kard. Hlond wyznaczone cele osiągnął dzięki swej wytrwałości, ale także pomogło mu w tym uzyskanie decydującego wpływu na dobór nowych członków episkopatu oraz to, że potrafił utrzymywać pełne taktu stosunki z osobami o różnych poglądach politycznych i nieraz o odmiennym światopoglądzie, poczynając od środowisk konserwatywnych aż po środowiska antyklerykalne. Co prawda, zachowywał wiele sceptycyzmu w stosunku do endecji i bardzo wyraźnie dystansował się od jej programu, który zabarwiony był nacjonalizmem oraz unikał wchodzenia w jakiegokolwiek spory polityczne, ale z drugiej strony dbał o dobre relacje z rządem, szanując wszystkich, oczekując również szacunku dla Kościoła. Jeszcze w 1926 r., po zjeździe episkopatu, napisał w jego imieniu list do Ministra Sprawiedliwości Aleksandra Meysztowicza: „Prymas Polski, deklarując szczerą lojalność Episkopatu wobec Państwa i Rządu, oświadcza, że Episkopat pragnie harmonijnej współpracy z władzami państwowymi i zgodnie ze swym posłannictwem działać stale dla dobra Ojczyzny, nie wchodząc w politykę partyjną, którą prasa różnych kierunków niesłusznie Episkopatowi podsuwa. Pragnie atoli Episkopat, aby Wysoki Rząd ze swej strony otoczył Kościół katolicki szczerą opieką i aby władze państwowe w zarządzeniach swych unikały wszystkiego, co by katolików mogło niepokoić i nieprzychylnie do Rządu usposobić”⁷. Stanowisko prymasa w kwestiach społecznych i politycznych zostało przedstawione przez niego w liście pasterskim *O chrześcijańskie zasady życia państwowego*, opublikowanym 23 kwietnia 1932 r. List ten nawiązywał do encyklik społecznych Leona XIII i wywołał szerokie echo nie tylko w Polsce, ale i w Europie. Był m.in. tłumaczony na kilka języków, a także wydrukowany w *L'Osservatore Romano*.

Warto w tym miejscu wspomnieć o pewnym bardzo znaczącym wydarzeniu z 1936 r., a który to epizod był bez precedensu w dotychczasowym stanowisku rządu, i który świadczył o wielkim zaufaniu sfer rządzących do prymasa. Otóż jeszcze pod koniec 1934 r. powstał impas w rokowaniach pomiędzy rządem a episkopatem, a dotyczących szczegółowych ustaleń odnośnie konkordatu. Po interwencji kard. Hlonda Stolica Apostolska rozwiązała Komisję Papieską, która była stroną w prowadzonych pertraktacjach i zaproponowała rozmowy bezpośrednio z przedstawicielem Watykanu. Od czerwca 1936 r. obowiązki te podjęli Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Wojciech Świątosławski oraz prymas August Hlond. Dopuszczenie

⁷ Kard. A. Hlond, „Oświadczenie złożone ministrowi Meysztowiczowi w imieniu Episkopatu z okazji Zjazdu Metropolitów Kościoła katolickiego w Polsce w Warszawie 30 XI – 1 XII 1926 r.”, w: *Acta Hlondiana. Pisma różne*, t. III, cz. 2, red. S. Kosiński, Łąd n. Wartą 1966, s. 102.

Plenarny Synod Biskupów Polskich na Jasnej Górze. Powitanie legata papieskiego kard. Francesco Marmaggi (z kapeluszem w ręku) przed budynkiem dworca przez dostojników kościelnych i władze administracyjne. Widoczni m.in.: biskup częstochowski Teodor Kubina (stoi bokiem drugi z lewej na pierwszym planie), metropolita warszawski kard. Aleksander Kakowski, prymas Polski kard. August Hlond, wojewoda kielecki Władysław Dziadosz (w okularach, stoi na prawo od kardynała). Częstochowa, sierpień 1936 r.

Plenarny Synod Biskupów Polskich na Jasnej Górze. Prymas Polski kard. August Hlond (drugi z lewej) i biskup częstochowski Teodor Kubina (trzeci z prawej) podczas powitania na dworcu. Częstochowa, sierpień 1936 r.

Plenarny Synod Biskupów Polskich na Jasnej Górze. Widoczni m.in.: metropolita warszawski ks. kard. Aleksander Kakowski (drugi z lewej), legat papieski kard. Francesco Marmaggi (w środku), prymas Polski kard. August Hlond (drugi z prawej), gen. bryg. Janusz Gąsiorowski (za kard. Marmaggi). Częstochowa, sierpień 1936 r.

Plenarny Synod Biskupów Polskich na Jasnej Górze. Powitanie przybyłych na synod biskupów przez Generała Zakonu Paulinów o. Piusa Przeździeckiego. Widoczni m.in.: biskup częstochowski Teodor Kubina (pierwszy z lewej, trzyma biret i kwiaty w ręku), metropolita warszawski kard. Aleksander Kakowski (piąty z prawej w pierwszym rzędzie), legat papieski kard. Francesco Marmaggi (czwarty z prawej w pierwszym rzędzie), prymas Polski kard. August Hlond (trzeci z prawej w pierwszym rzędzie), biskup śląski Stanisław Adamski (pierwszy z prawej w drugim rzędzie), gen. bryg. Janusz Gąsiorowski (na prawo za kard. Marmaggi). Częstochowa, sierpień 1936 r.

Reforma struktur episkopatu

Do innych zasług prymasa Hlonda na forum Episkopatu Polski należy bezsprzecznie zaliczyć zmiany, które przeprowadził w ustroju i w organizacji prac krajowych zjazdów biskupów (zebrań plenarnych). Już na pierwszym zjeździe po nominacji na stolicę prymasowską w marcu 1927 r. prymas Hlond zamierzał wprowadzić pewne istotne zmiany do regulaminu zjazdów. Jednakże debatę na ten temat odłożono do czasu wydania przez Stolicę Apostolską generalnych instrukcji dla konferencji biskupów. Do tematu powrócono w roku następnym i wtedy to zreorganizowano dotychczasowe komisje episkopatu, tworząc z nich komisje stałe, wśród których najważniejszą rolę miała odegrać utworzona Komisja Prawna (zastąpiła ona Komitet Biskupów). Komisja Prawna m.in. wyznaczała delegatów do prowadzenia rozmów z rządem, zatwierdzała statuty stowarzyszeń, czy też ustalała ostateczną wersję listów pasterskich, opracowywanych często przez samego kard. Hlonda. Oprócz Komisji Prawnej powołano do istnienia także Komisję Liturgiczną (1929 r.), Komisję do Spraw Dobroczynnych i Instytucji Charytatywnych (1931 r.), czy też Komisję Fundacji i Zakładów Opiekuńczych (1936 r.). Kardynał Hlond w okresie międzywojennym przewodniczył trzem komisjom (do spraw Akcji Katolickiej, do spraw Dobroczynnych oraz Komisji Synodalnej). Prócz tego w 1939 r. przystąpiono do rozbudowy struktur poprzez tworzenie podkomisji, jednakże wybuch wojny nie pozwolił na dalszą reformę. Co więcej, poza komisjami stałymi kard. Hlond od 1931 r. wprowadził zwyczaj powoływania zespołów roboczych, które zajmowały się przygotowaniem różnych projektów. Ustalono także, że konferencje zwyczajne miały się odbywać w Warszawie, a nadzwyczajne w Częstochowie. Ponadto w 1938 r. znowelizowano *Regulamin Zjazdu Biskupów Polskich*. Wszystkie te podjęte inicjatywy sprawiły, że Episkopat Polski został zintegrowany i wzrosło dzięki temu jego znaczenie.

Swoistego rodzaju owocem tych zabiegów prymasa Hlonda był I Polski Synod Plenarny w 1936 r. w Częstochowie, zwołany przez kard. Kakowskiego. Po raz pierwszy sprawę konieczności zwołania synodu poruszono już na zjeździe w Warszawie w 1927 r. i od tego czasu trwały przygotowania i stosowne prace. Natomiast na synodzie zgromadzeni biskupi, delegaci wydziałów teologicznych i kapituł oraz przedstawiciele wyższych przełożonych zakonnych podjęli dzieło ujednoczenia prawodawstwa kościelnego, zniesienia różnic między diecezjami znajdującymi się wcześniej pod różnymi zaborami i dzieło ożywienia duszpasterstwa na fundamencie Akcji Katolickiej. Kard. Hlond witając kard. Marmaggię, legata papieskiego, mówił: „Zebrali się przede w tej twierdzy Bogarodzicy Biskupi wszystkich obrządków wraz z wybranymi kapłanami tak świeckimi, jak i zakonnymi i, aby pod Twoim światłym przewodnictwem

radzić i ustanowić prawa, mające na celu rozwój i wzrost wiary i Kościoła, pożytek narodu i dusz zbawianie oraz pomyślność Rzeczypospolitej”⁸.

Program duszpasterski i kierunki jego realizacji

Mimo, że w pierwszych latach po 1918 r. Episkopat Polski był bardziej zaangażowany w sprawy organizacyjne i administracyjne oraz skupiał się na obronie praw i pozycji Kościoła w państwie, to jednak nie zapominał również o potrzebie wspólnego działania na polu duszpasterskim. Na potrzebę zwrócenia uwagi na duszpasterstwo – gdyż religijność i wiara Polaków pozostawiały wiele do życzenia – pisał kard. Hlond w liście okólnym, zapraszającym biskupów na zjazd w Gnieźnie w 1928 r.: „Poświęciliśmy każdego roku niemało czasu na sprawy bieżące, ale traktowaliśmy je zwykle pojedynczo, a często dorywczo i bez głębszego wnikania w ogólną sytuację kościelną. Od pewnego czasu wszyscy odczuwaliśmy potrzebę głębszego i spokojnego zbadania położenia kościelnego. Bieżący rok zaś wykazał nam *ad oculos* konieczność systematycznego przeglądu i reformy metod duszpasterskich”⁹.

Odrodzenie religijne narodu

Na wspomnianym wyżej zjeździe episkopatu kard. Hlond zauważył, że „położenie Kościoła [...] nie jest rozpaczliwe, ale jest poważne. Skonstatowaliśmy, że straciliśmy inteligencję i wielkie masy robotnicze a poczynamy tracić lud wiejski. Cofamy się ustawicznie pod naporem wrogów, a cofamy się dlatego, wśród wysiłków defensywnych, że nie zdołaliśmy zorganizować kontrakcji, nie umieliśmy przejść do ofensywy i do zdobywania utraconych pozycji”¹⁰. Stąd nie tylko dokonano oceny stanu religijności Polaków, ale przyjęto rezolucje, które miały posłużyć pogłębieniu wiary. I co ciekawe, to właśnie postulaty zgłoszone przez prymasa zostały przyjęte w końcowych uchwałach zebrania plenarnego. Kardynał określił konkretny program odrodzenia religijnego społeczeństwa, a polegał on na wprowadzaniu nowoczesnych metod pracy duszpasterskiej, zaktywizowaniu działalności stowarzyszeń i bractw kościelnych, przeprowadzaniu rekolekcji i misji parafialnych, a przede wszystkim na reformie duchowieństwa i podniesieniu jakości studiów seminaryjnych. Kard. August Hlond zauważył także,

⁸ Kard. A. Hlond, „Przemówienie na powitanie legata papieskiego ks. kard. Franciszka Marmaggiiego w dniu otwarcia I Synodu Plenarnego na Jasnej Górze 24 VIII 1936 r. Tłumaczenie z łaciny”, w: *Acta Hlondiana...*, t. II, cz. 1, s. 67.

⁹ Cyt. za: ks. S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego...*, s. 187.

¹⁰ Kard. A. Hlond, „Koreferat kard. A. Hlonda na Konferencji Episkopatu w Gnieźnie 16 IX 1928 r.”, w: *Acta Hlondiana...*, t. III, cz. 10, s. 18.

Uroczystość wręczenia kapelusza kardynalskiego abp. Augustowi Hlondowi, prymasowi Polski. Prymas (stoi przodem w pelerynie i z kapeluszem w ręku) w towarzystwie grupy salezjanów i ambasadora Polski w Watykanie Władysława Skrzyńskiego (pierwszy z prawej na drugim planie). Rzym, 1927–1928 r.

Uroczystość wręczenia kapelusza kardynalskiego abp. Augustowi Hlondowi, prymasowi Polski. Rzym, 1927–1928 r.

Prymas Polski ks. kard. August Hlond podczas uroczystości przyznania kościoła tytularnego. Rzym, 1927–1928 r.

Jubileusz 25-lecia kapłaństwa kard. Augusta Hlonda, prymasa Polski. Prymas (trzeci z lewej) podczas przemówienia. Widoczni m.in.: biskup śląski Stanisław Adamski (pierwszy z lewej), ks. infułat Józef Kłos (trzeci od prawej), biskup pomocniczy archidiecezji poznańskiej Walenty Dymek (drugi z prawej). Poznań, wrzesień 1930 r.

Jubileusz 25-lecia kapłaństwa kard. Augusta Hlonda, prymasa Polski. Fragment uroczystej procesji. Poznań, wrzesień 1930 r.

Jubileusz 25-lecia kapłaństwa kard. Augusta Hlonda, prymasa Polski. Powitanie prymasa Hlonda (na pierwszym planie w pelerynie) i biskupa przemyskiego Anatola Nowaka przez duchowieństwo i mieszkańców miasta. Poznań, wrzesień 1930 r.

Uroczystość poświęcenia kamienia węgielnego pod budowę Seminarium Zagranicznego w Poznaniu z udziałem kard. Augusta Hlonda. Poznań, 1936 r.

Uroczystość poświęcenia kamienia węgielnego pod budowę Seminarium Zagranicznego w Poznaniu. Poznań, 1936 r.

że „problem odrodzenia religijnego kraju należy sprowadzić w pierwszym rzędzie do zagadnienia kleru. Nie uda nam się żadna reforma kościelna, jeżeli nie zreformujemy kleru”¹¹. Przy tej okazji wyliczył także następujące ujemne aspekty stanu duchownego: „1. Duchowieństwa jest za mało; 2. Duchowieństwo jest niedostatecznie wykształcone (duchowieństwo nie rozumie swego zadania, nie umieją skonstruować łączności swej z ludem, duchowieństwo nie jest przygotowane do nowoczesnej akcji duszpasterskiej); (...) 4. Duchowieństwo nie jest wyrobione wewnątrznie; 5. Duchowieństwo nie ma ducha gorliwości i poświęcenia, żyją tylko dla siebie i rodziny, którą się obarczają; 6. Duchowieństwo nie ma inicjatywy i aktywności i za mało pracuje”¹².

Troska o rodzinę i małżeństwo

Kolejną przestrzenią troski prymasa Hlonda, a z nim całego episkopatu, była rodzina i małżeństwo. Nauczanie biskupów polskich na ten temat w dużej mierze oparte było na encyklice Piusa XI *Casti Connubi* z 1930 r. i znalazło swoje odzwierciedlenie w licznych listach pasterskich i odezwach na ten temat¹³, czy też w uchwałach I Polskiego Synodu Plenarnego. W *Orędziu Episkopatu Polski w sprawie uchwał Pierwszego Polskiego Synodu Plenarnego* czytamy między innymi następującą zachętę do wiernych: „Miejcie małżeństwo i rodzinę w religijnym poszanowaniu. Niech zupełnie odplynie zatruta, gorsząca fala rozwodów. Domagajcie się ustawy małżeńskiej zgodnej z zasadami wiary. Żądajcie, by ustawodawstwo otoczyło rodzinę skuteczną opieką, stójcie na straży czystości pożycia małżeńskiego. Przeciwdziałajcie się propagandzie błędnych pojęć o małżeństwie, niemoralnemu ograniczaniu potomstwa, praktykom spędzania płodu, eugenicie zarażonej materializmem. Przywróćcie w swych domach dawny zwyczaj, zgodnie z którym rodzice odmawiali pacierz codzienny wspólnie z dziećmi”¹⁴.

To właśnie kard. Hlond był tą postacią w episkopacie, która bardzo zdecydowanie zareagowała na projekt państwowej ustawy, dopuszczającej fakultatywny ślub cywilny (również dla katolików) i legalizującej rozwody. Projekt wywołał falę protestów i szereg różnych skrajnych komentarzy. Prymas wydał rozporządzenie dla wiernych w Polsce, że organizacje, które poprą ten projekt zostaną uznane za antykatolickie. Reakcja

¹¹ Tamże, s. 18-19.

¹² Tamże, s. 19.

¹³ Niektóre z listów pasterskich – te, które w całości były poświęcone rodzinie i małżeństwu lub po części podejmowały ten temat – to: „List biskupów polskich w obronie sakramentu małżeństwa” (1926 r.); „Orędzie Episkopatu Polski w sprawie projektu o małżeństwie” (1931 r.); „O chrześcijańskie zasady życia państwowego” (1932 r.); „O zadaniach katolicyzmu wobec walki z Bogiem” (1932 r.); „O życiu parafialnym” (1933 r.); „O ducha chrześcijańskiego w Polsce” (1934 r.); „O katolickie zasady moralne” (1936 r.).

¹⁴ „Orędzie Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych w sprawie uchwał Pierwszego Polskiego Synodu Plenarnego”, w: *Acta Hlondiana...*, t. I, cz. 1, s. 196.

Kardynała i episkopatu sprawiła, że sprawa kodyfikacji prawa małżeńskiego pozostała do 1939 r. w zawieszeniu – władzom kościelnym nie udało się przeprowadzić nowego i zgodnego z nauczaniem Kościoła prawa, ale udało się skutecznie zablokować próby jego laicyzacji.

Katolickie wychowanie dzieci i młodzieży

Następną przestrzenią, na której episkopat w okresie międzywojennym podjął intensywne działania, to była walka o katolicki model wychowania i ustrój szkolnictwa. Problem był tym bardziej istotny, gdyż w polskich warunkach Kościół dysponował stosunkowo skromną liczbą własnych szkół. W tym też czasie papież Pius XI wydał encyklikę *Divini Illius Magistri*, która dotyczyła chrześcijańskiego wychowania młodzieży, i który przestrzegał m.in. przed naturalizmem pedagogicznym, a także poruszał kwestię wychowania seksualnego i koedukacji. Wskazówki encykliki stały się wytycznymi dla polskiego episkopatu, a jej treść szeroko spopularyzowano wśród wiernych. Nie obyło się jednak i na tej płaszczyźnie bez zatargów między rządzącymi a Kościołem, gdyż model wychowania państwowego nie przewidywał w swej realizacji programu katolickiego. W spór – jak można się domyślić – zaangażował się prymas Hlond, który wespół z kard. Kakowskim osobiście interweniowali w odpowiednich kołach rządowych¹⁵. Prymas zarzucił nawet Związkowi Nauczycielstwa Polskiego tendencje bezbożnicze, laicyzujące, a nawet komunizujące¹⁶. Wszystkie te protesty zarówno episkopatu, jak i innych środowisk kościelnych, sprawiły, że rząd złagodził swoją politykę w dziedzinie szkolnictwa. W dokumencie wydanym przez ministerstwo w 1938 r. czytamy: „Nauczanie religii musi dążyć do tego, aby dać młodzieży jasny pogląd religijny na świat i przygotować ją do życia w duchu zasad religii katolickiej. [...] Modlitwa przed nauką winna zawierać prośbę o błogosławieństwo Boskie dla Państwa Polskiego. Ta prośba winna potęgować miłość dziecka dla naszego Państwa i łączyć jego myśl państwową z religijnymi ideałami”¹⁷.

Kard. Hlond w trosce o katolickie wychowanie młodzieży oraz dbając o wsparcie dla nauczycieli, założył w Poznaniu w 1933 r. Katolicki Instytut Wychowawczy. W statutach, podpisanych przez Prymasa, czytamy, że zadaniem instytutu jest: „1. Zakładanie i prowadzenie zakładów naukowych i wychowawczych, 2. Urządzanie zjazdów i kursów dokształcających dla katolickich wychowawców i nauczycieli, 3. Szerzenie i pogłębianie katolickich zasad wychowawczych i metod nauczania, 4. Wydawanie

¹⁵ Obydwaj hierarchowie napisali kilka memoriałów do rządu w imieniu episkopatu. Można tu wymienić m.in. pismo z dnia 16 lutego 1932 r., z 5 września 1934 r., czy też z 1 marca 1935 r.

¹⁶ W 1930 r. episkopat wydał nawet specjalny list pasterski „W sprawie antyreligijnych wystąpień na Zjeździe Związku Nauczycieli Szkół Powszechnych w Krakowie w lipcu 1930 r.”.

¹⁷ Cyt. za: K. Krasowski, *Episkopat Katolicki w II Rzeczypospolitej*, Warszawa–Poznań 1992, s. 205.

Seminarium Zagraniczne w Potulicach. Pierwsze obłóczyny wychowanków seminarium. Widoczni m.in.: ks. Ignacy Posadzy (siedzi pierwszy z lewej) i ks. kard. August Hlond (siedzi w środku). Potulice, 1932–1939 r.

Komitet Budowy Kościoła Opatrzności Bożej w Warszawie. Widoczni (od prawej): kard. August Hlond, kard. Aleksander Kakowski, abp. Adam Sapieha, Marszałek Sejmu Maciej Rataj, Dyrektor Biura Sejmu i Senatu Jerzy Pomykalski, Prezes Rady Miejskiej w Warszawie Rajmund Jaworowski, prezydent Warszawy inż. Władysław Jabłoński. Warszawa, lipiec 1927 r.

Uczestnicy otwarcia Muzeum Polaków Zagranicą w Poznaniu, widoczni m.in.: kard. August Hlond, prezydent Poznania Cyryl Ratajski, dyrektor Targów Poznańskich Mieczysław Krzyżankiewicz i prof. Tadeusz Kurkiewicz. Poznań 1934 r.

Akademia z okazji 6. rocznicy pontyfikatu papieża Piusa XI. Kard. August Hlond podczas przemówienia. Widoczni: wicewojewoda poznański Józef Nikodemowicz (trzeci z lewej w pierwszym rzędzie), biskup włocławski Karol Radoński (czwarty z lewej w pierwszym rzędzie), prof. Paweł Gantkowski (piąty z lewej w pierwszym rzędzie), gen. Kazimierz Dzierżanowski (czwarty z prawej w pierwszym rzędzie), wiceprezydent Poznania Mikołaj Kiedacz (trzeci z prawej w pierwszym rzędzie). Poznań, luty 1928 r.

czasopism i innych wydawnictw z dziedziny wychowawstwa”¹⁸. Natomiast w wymiarze ogólnopolskim został poparty przez biskupów katolicki ruch – powstały w 1914 r. we Francji i przeszczepiony na ziemie polskie przez św. Urszulę Ledóchowską – który miał czuwać m.in. nad katolickim wychowaniem dzieci i młodzieży. Mowa jest oczywiście o Krucjacie Eucharystycznej, do rozwoju której przywiązywał dużą uwagę kard. Hlond, angażując się znów osobiście w ukonstytuowanie się statutow. Kruczata była nazywana przedszkolem Akcji Katolickiej.

Akcja Katolicka

Akcja Katolicka była kolejnym przedmiotem troski duszpasterskiej episkopatu, a przede wszystkim kard. Hlonda. Powstała ona w 1922 r. we Włoszech i była odpowiedzią na encyklikę Piusa XI *Ubi arcano Dei*, w której papież określił jej zadania i cele. Miała być głównym środkiem zaradczym na skutki wojen wśród ludzi i miała prowadzić do pojednania między nimi. Zaangażowani mieli być w nią przede wszystkim świeccy. W Polsce początkowo istniała Liga Katolicka w poszczególnych diecezjach. Potrzeba było jednak stworzyć struktury, które zostałyby ujednoczone. Stąd w 1928 r. przy episkopacie Polski powstała Komisja dla Akcji Katolickiej, na czele której stanął prymas Hlond. Z kolei w listopadzie 1930 r. kard. Hlond utworzył w Poznaniu Naczelny Instytut Akcji Katolickiej, mianując głównym asystentem ks. Walentego Dymka. Od tego też czasu zaczęły tworzyć się Diecezjalne Instytuty Akcji Katolickiej¹⁹. W lutym 1932 r. w Warszawie odbyło się zebranie plenarne episkopatu poświęcone Akcji Katolickiej. Wziął w niej udział nuncjusz apostolski w Polsce abp Francesco Marmaggi, który podkreślił konieczność istnienia Akcji, jako muru ochronnego przed masonerią i nawałą bolszewicką.

Natomiast prymas Hlond wydał w 1930 r. odezwę do swoich diecezjan, w której przedstawił główne założenia Akcji Katolickiej. Pisał w niej m.in. tak: „Mieście zawsze na uwadze właściwy cel Akcji Katolickiej. Nie jest ona żadną sprawą partyjną i nie ma ona na celu zdobywanie władzy politycznej. Nie jest modą, zbytkiem organizacyjnym, zabawką, demonstracją. W każdym szczególe pracy pamiętajcie, że budujecie Królestwo Chrystusowe, a Królestwo Chrystusowe to łączność wewnętrzna duszy z Bogiem przez życie łaski i publiczną łączność narodów z Chrystusem przez uznanie i uszanowanie jego praw i nauki. Katolicyzm Akcji Katolickiej, jej organizacyj i członków powinien być katolicyzmem pełnym, żywym, iżby do bohaterstwa sposobił szeregi, porywał opieszających, nawracał błędzących, pozyskiwał niewierzących, obezwładniał

¹⁸ Kard. A. Hlond, „Dekret erekcyjny «Katolickiego Instytutu Wychowawczego»”, *Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej*, 5-6(1933), s. 44.

¹⁹ W 1930 r. episkopat poświęcił Akcji Katolickiej specjalny list pasterski: „Orędzie w sprawie Akcji Katolickiej”.

wrogów. Dlatego Akcję Katolicką zacząć musimy od siebie i najprzód w sobie ją z gruntu przeprowadzić”²⁰.

Działalność charytatywna

W okres II Rzeczypospolitej Kościół wkraczał z bogatym doświadczeniem działalności charytatywnej. Również kard. Hlond takie doświadczenie zebrał we wcześniejszych swoich latach życia, gdy angażował się jako salezjanin w działalność społeczno-charytatywną, czy to wśród młodzieży i dzieci w Polsce, czy też później w Wiedniu. Obejmując urząd prymasa, praktycznie od początku zaangażował się w obronę kościelnych organizacji charytatywnych. Otóż w 1927 r. rząd wydał rozporządzenie *O nadzorze i kontroli nad działalnością instytucji opiekuńczych*, które wywołało skrajne oceny również wśród biskupów. Prymas – z polecenia Stolicy Apostolskiej – interweniował u marszałka Józefa Piłsudskiego, aby rozporządzenie to nie dotyczyło organizacji kościelnych, gdyż stało ono w sprzeczności z prawem kościelnym i z konkordatem, i dążyło przede wszystkim do monopolizacji wszystkich organizacji charytatywnych. Do rozmów z rządem został delegowany przez episkopat właśnie kard. Hlond, który stanął też na czele Komisji ds. Dobroczynnych i Instytucji Charytatywnych – i zakończenie ustaleń udało się mu uzyskać dopiero w 1930 r. W tym też roku prymas Hlond wyszedł z inicjatywą, aby połączyć istniejące już w wymiarze parafialnym oddziały *Caritas* w diecezjalne związki dobroczynne *Caritas*, co uniezależniłoby te instytucje od państwa. Uważał bowiem, że co prawda nikomu nie można odmawiać prawa do świadczenia miłosierdzia, jednak dla Kościoła jest to fundamentalne powołanie. Pisał w jednej z odez w następujący sposób: „Aczkolwiek ta dobroczynność czysto świecka, stosowana z pobudek li tylko przyrodzonych, nie jest we wszystkim godna potępienia a nawet wiele dobrego zdziałać może, nie jest ona jednak zgodna z duchem wiary i nie leczy skutecznie bolączek, bo przy trosce o ciało i o materialny dobrobyt odwraca uwagę od tego, co najcenniejsze w człowieku, tj. o duszy. [...] Dopiero chrześcijańska akcja charytatywna dla swych pobudek nadprzyrodzonych, nadaje wszelkim działom dobroczynnym cechę akcji bezinteresownej, która najlepiej koi rany i do Boga prowadzi”²¹.

Oprócz działalności odgórnej, kard. Hlond a z nim cały episkopat, inicjowali lub udzielali wsparcia różnym doraźnym akcjom charytatywnym. I tak na przykład zjazd biskupów z 1931 r., zorganizowany w Częstochowie, w całości był poświęcony rozwojowi kościelnej akcji charytatywnej. Poza tym urzędowe pisma diecezjalne często zamieszczały odezwy episkopatu z zachętą do przeprowadzania różnych zbiórek.

²⁰ Kard. A. Hlond, „Orędzie w sprawie Akcji Katolickiej”, w: *Acta Hlondiana...*, t. I, cz. 1, s. 77-78.

²¹ Tenże, „W sprawie katolickiej akcji dobroczynnej. Odezwa z dn. 25.09.1929”, w: *Acta Hlondiana...*, t. I, cz. 2, s. 74.

Episkopat organizował także kursy dokształcające dla wychowawczyń przedszkoli, próbowano stworzyć bezprocentowe kasy pożyczki, wspierano Towarzystwa św. Wincentego à Paulo, czy też organizowano tzw. Dni Ubogich, Tygodnie Miłosierdzia, czy też pomoc zimową dla bezrobotnych. Od 1936 r. z okazji tych dwóch ostatnich przedsięwzięć kard. Hlond wygłaszał przemówienia przez Polskie Radio.

Troska o polskich emigrantów

Kard. Hlond dobrze znał sytuację polskich emigrantów i miał świadomość ich potrzeb religijnych, bowiem sam – zanim został prymasem – ponad 20 lat przebywał poza ojczyzną. Prymas Hlond w 1928 r. powołał Komisję Biskupów ds. Duszpasterstwa Zagranicznego, której osobiście przewodniczył. Przy kancelarii prymasa w Poznaniu zorganizował z kolei Centralę Duszpasterstwa Zagranicznego, która gromadziła informacje o emigracji, utrzymywała kontakt z polskimi misjami katolickimi, organizowała wyjazdy księży i osób konsekrowanych do duszpasterstwa za granicą, koordynowała działalność dzieł opiekuńczych nad emigrantami w kraju, nawiązywała współpracę z odpowiednimi instytucjami świeckimi, promowała idee opieki nad emigrantami, pozyskiwała fundusze na potrzeby duszpasterstwa emigracyjnego. W 1929 r. kardynał uznał za katolickie stowarzyszenie *Opieka Polska nad Rodakami na Obczyźnie* i przyjął nad nim protektorat. Również w tym roku utworzył Seminarium Zagraniczne w Gnieźnie, które miało przygotowywać duszpasterzy do pracy na emigracji. Seminarium to jednak z różnych powodów nie spełniło swego zadania. W 1931 r. podobne Seminarium zostało erygowane w Poznaniu, na bazie którego w 1932 r. Prymas Hlond założył nowe zgromadzenie zakonne Towarzystwo Chrystusowe dla Wychodźców (dziś zgromadzenie to nosi nazwę: Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej), którego główną misją była i jest praca duszpasterska na rzecz polskich emigrantów. Na organizatora nowego zgromadzenia wybrał ks. Ignacego Posadzego, który był jednym z prymasowskich wizytatorów polskich placówek, szczególnie w Ameryce Południowej. Towarzystwo Chrystusowe chyba najdobitniej wskazuje na wielką troskę kard. Hlonda o zapewnienie polskim emigrantom duszpasterstwa i na troskę o zbawienie każdego Polaka. W jednej z odezwo do polskich katolików prymas wołał: „Na wychodźstwie giną dusze polskie! – Taka skarga płynie ku Polsce od dalekich siedlisk naszych tułaczy. Takim zarzutem obciąża zagranica sumienie Narodu. O kapłanów polskich woła i błaga siedem milionów Polaków na obczyźnie”²².

Z kolei w 1931 r. Prymas Hlond wystąpił do Stolicy Apostolskiej z prośbą o zatwierdzenie Centralnego Polskiego Duszpasterstwa Zagranicznego. W odpowiedzi Ojciec

²² Cyt. za: „Myślałem o Was tyle razy”. Prymas Założyciel do chrystusowców, red. ks. B. Kozioł, Poznań 2018, s. 81.

Pogrzeb kard. Aleksandra Kakowskiego w Warszawie. Widok z góry na prezbiterium archikatedry św. Jana Chrzciciela. Kard. August Hlond (stoi tyłem przy ołtarzu), nuncjusz apostolski abp. Filippo Cortesi (siedzi w stali), charge d'affaires Nuncjatury Apostolskiej w Polsce ks. prałat Arturo Pacini (siedzi na lewo od nuncjusza), abp. Stanisław Gall (siedzi trzeci z prawej w pierwszym rzędzie). Warszawa, 3-4 stycznia 1939 r.

Pogrzeb kard. Aleksandra Kakowskiego w Warszawie. Prymas Polski kard. August Hlond dokonuje poświęcenia trumny ze zwłokami. Widoczni także kanonicy *ad honores*: ks. Mystkowski i ks. prałat Zygmunt Kaczyński (trzeci z lewej) oraz ks. Tadeusz Sitkowski (pierwszy z lewej). Warszawa, 3-4 stycznia 1939 r.

Nabożeństwo żałobne w intencji zmarłego kard. Aleksandra Kakowskiego. Widoczni m.in.: kard. August Hlond (siedzi trzeci z lewej, w mitrze na głowie), ks. prałat Aleksander Fajęcki (siedzi drugi z lewej) oraz kanonicy *ad honores*: ks. Mystkowski (siedzi pierwszy z lewej) i ks. Zygmunt Kaczyński (siedzi pierwszy z prawej). Warszawa, 3-4 stycznia 1939 r.

Konsekracja biskupa pomocniczego łomżyńskiego Tadeusza Zakrzewskiego. Kard. August Hlond wręcza biskupowi Zakrzewskiemu pastorał. Poznań, 22 września 1938 r.

Święty zaaprobował projekt, a kardynała mianował protektorem polskiej emigracji²³. Była to bardzo ważna papieska decyzja, gdyż praktycznie to ona stanowiła cezurę w historii duszpasterstwa emigracyjnego, które od tej chwili zaczęło się rozwijać dwutorowo – za granicą i w kraju. Głównym zaś *spiritus movens* był kard. Hlond, który wypracował model duszpasterstwa dla polskich emigrantów. Uważał on, że pierwszym ośrodkiem duszpasterstwa polonijnego jest każda parafia w Polsce. Podkreślał, że opieka nad emigrantami należy „do nowoczesnych zadań duszpasterskich proboszczów”. W jej ramach wyliczał: prowadzenie dokładnego spisu emigrantów z parafii, utrzymywanie z nimi kontaktu listownego, wysyłanie im czasopism katolickich i dobrych książek, zorganizowanie w parafii oddziału Stowarzyszenia Opieka Polska nad Rodakami na Obczyźnie, organizowanie obchodów *Dnia Emigranta*, przeprowadzanie zbiórek pieniężnych na polskie duszpasterstwo zagraniczne. Prymas Hlond w apostołat rodaków poza granicami Polski – co było pewnego rodzaju nowością – angażował także świeckich. Od 1937 r. również z inicjatywy kardynała zaczęto obchodzić *Dzień Polaka z Zagranicy*. Prymas Hlond zajął się również strukturami duszpasterstwa polonijnego bezpośrednio za granicą. Najpierw przyczynił się do rozwoju pierwszej Polskiej Misji Katolickiej, utworzonej przez kard. Dalbora we Francji, pisząc jej regulamin, a później w porozumieniu z rektorem troszczył się o duszpasterzy dla Polaków we Francji. Natomiast jeszcze na początku swojego prymasostwa w 1926 r., w porozumieniu z biskupami, utworzył Polską Misję Katolicką w Belgii, rozszerzając ją na Holandię i Danię. Bezsprzecznie więc można nazwać prymasa Augusta Hlonda opiekunem polskich emigrantów.

Najtrudniejszy okres życia prymasa Hlonda

Z chwilą wybuchu II wojny światowej rozpoczął się chyba najtrudniejszy okres życia prymasa Augusta Hlonda. Okres ten był trudny nie tylko dla samego kardynała, ale do dziś – mimo bogatych opracowań naukowych – powraca na zasadzie podejmowanych rzekomych kontrowersji i niejasności, które *de facto* nie są niczym innym, jak tylko nieprawdziwymi oskarżeniami, spreparowanymi czy to przez komunistów, czy przez Niemców, czy wreszcie przez różne środowiska, często powiązane z tymi pierwszymi. Wśród zarzutów stawianych prymasowi jest oskarżenie o ucieczkę z Polski w 1939 r., o kolaborację z hitlerowcami podczas wojny i wreszcie o nadużycie nadzwyczajnych kompetencji, otrzymanych w 1945 r. od Stolicy Apostolskiej. Zanim jednak choć pokrótce zostaną naświetlone powyższe problemy, to warto zauważyć, że z chwilą wybuchu

²³ Podobną nominację – dla niemieckich katolików – otrzymał w 1930 r. bp Hermann Wilhelm Berding, który z kolei był delegatem niemieckiego episkopatu.

II wojny światowej Konferencja Episkopatu Polski liczyła 41 członków (6 metropolitów, 15 ordynariuszy, 16 biskupów pomocniczych i 4 administratorów apostolskich). Od śmierci kard. Kakowskiego (30.12.1938) samodzielnie przewodniczył jej kard. Hlond, cieszący się niekwestionowanym autorytetem w całym Kościele. To uznanie było tak duże i powszechne, że podczas konklawe w 1939 r. prymas Hlond uchodził za jednego z papabile, a przynajmniej za kandydata na Sekretarza Stanu.

II wojna światowa

Wybuch II wojny światowej zastał prymasa w Poznaniu. Początkowo nie miał on zamiaru opuszczać swojej stolicy. Wkrótce jednak otrzymał polecenie od rządu, aby natychmiast wyjechał z Poznania i przyjechał do Warszawy²⁴. Rząd polski obawiał się, aby prymas Polski nie został aresztowany przez Niemców i żeby nie stał się w ich rękach „kartą przetargową”. Poza tym prymas Hlond – zgodnie z zaleceniem Komisji Prawnej – na 5 września zwołał zebranie plenarne episkopatu do Warszawy, która ostatecznie się nie odbyło. Za to 5 września kardynał odprawił Mszę św. w katedrze św. Jana za pomyślność Polski. Obecny był prawie cały rząd (z wyjątkiem prezydenta i marszałka) oraz przedstawiciele sejmu, senatu i korpusu dyplomatycznego. Bardzo szybko okazało się również, że powrót do Poznania stał się niemożliwy z powodu przesuwającego się frontu. Stąd więc kard. Hlond wraz z nuncjuszem apostolskim abp. Filippo Cortesim – który zresztą porozumiał się w tej sprawie ze Stolicą Apostolską – postanowili wyjechać do Nałęczowa. Realia wojenne jednak sprawiły, że obydwaj hierarchowie spotkali się dopiero w Krzemieńcu. To właśnie tam zapadła decyzja, że prymas Hlond powinien wyjechać do Rzymu, aby poinformować papieża i cały świat o zaistniałej sytuacji w Polsce. Nuncjusz Cortesi uważał nakłonienie prymasa do tego kroku za swój sukces dyplomatyczny. Pisał: „[...] byłem przekonany, że sama myśl o możliwości opuszczenia kraju i szukania schronienia za granicą była dlań [Prymasa] perspektywą absolutnie nie do przyjęcia, przed którą bronił się wszystkimi siłami. [...] Dowodziłem i nalegałem na to, że z chwilą, gdy Polska na skutek okupacyjnej przemocy, pozbawiona została liderów politycznych i wojskowych, jedynym autorytetem, który był predestynowany do przemawiania na forum międzynarodowym, by budzić sumienie świata, głosić prawdę i bronić interesów złamanego bezprawiem narodu, był Prymas Polski”²⁵.

²⁴ Prymas Hlond wyjechał z Poznania do Warszawy w nocy z 3 na 4 września 1939 r.

²⁵ Cyt. za: M. Przykucki, „Arcybiskup Antoni Baraniak obrońca Kościoła”, w: *Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski*, 2(2006), s. 362-263. Na podstawie tylko tego krótkiego cytatu można stwierdzić, że prymas Hlond nie uciekł z kraju, i że nie była to tylko jego osobista decyzja. Nie jest zatem prawdą to, co pisze Krzysztof Krasowski: „Wjazd z Polski był efektem jego osobistej decyzji, nie nacisków rządu lub nuncjusza, który w świetle jednej z zachowanych relacji, był ponoć temu przeciwny”, zob. K. Krasowski, *Biskupi katolicy II Rzeczypospolitej...*, s. 92.

I Zjazd Polaków z Zagranicy w Warszawie. Plenarne posiedzenie w sali Sejmu w momencie przemówienia Marszałka Sejmu Ignacego Daszyńskiego. Widoczni m.in.: kard. Aleksander Kakowski (siedzi drugi z prawej, frontem), kard. August Hlond (siedzi pierwszy z prawej, frontem). W łoży prezydenckiej prezydent Ignacy Mościcki, Szef Gabinetu Wojskowego Prezydenta RP płk Jan Głogowski (na lewo za prezydentem), adiutant prezydenta Ignacego Mościckiego rtm. Wacław Calejwski (na prawo za prezydentem). W łoży z prawej siedzą (od lewej): Komisarz Rządu dla Miasta Stołecznego Warszawy Władysław Jaroszewicz, płk Bolesław Wieniawa-Długoszowski, Michał Mościcki, Szef Kancelarii Cywilnej Prezydenta RP Adam Lisiewicz. Warszawa, lipiec 1929 r.

I Zjazd Polaków z Zagranicy w Warszawie. Widok na salę sejmową podczas posiedzenia plenarnego w momencie przemówienia Marszałka Senatu Juliana Szymańskiego. Widoczni także m.in.: kard. August Hlond, kard. Aleksander Kakowski, prezydent Ignacy Mościcki i jego adiutant rtm. Wacław Calejwski. W łoży z prawej siedzą od lewej: komisarz Władysław Jaroszewicz, płk Bolesław Wieniawa-Długoszowski, Michał Mościcki. Warszawa, lipiec 1929 r.

Kongres Mariański w Krakowie. Fragment procesji. Widoczni m.in.: biskup śląski Stanisław Adamski (na pierwszym planie z lewej), biskup chełmiński Stanisław Okoniewski (za biskupem Adamskim), biskup częstochowski Teodor Kubina (trzeci z prawej na pierwszym planie), biskup pomocniczy krakowski Stanisław Rospond (na prawo za biskupem Kubiną), biskup tarnowski Franciszek Lisowski (pierwszy z prawej), kard. prymas August Hlond (w głębi, w środku). Kraków, 1931 r.

Zjazd młodzieży akademickiej na Jasnej Górze. Fragment procesji na wałach jasnogórskich z udziałem duchowieństwa, delegacji korporacji studenckich. Widoczni m.in.: Biskup Polowy WP Józef Gawlina, biskup pomocniczy warszawski Antoni Szlągowski, biskup tarnowski Franciszek Lisowski, prymas Polski kard. August Hlond. Częstochowa, maj 1936 r.

Rzeczywiście kard. August Hlond dotarł do Rzymu i tam został dwukrotnie przyjęty na audiencji przez papieża Piusa XII. Prymas relacjonował Ojcu Świętemu sytuację Polski i przypuszcza się, że niektóre myśli z *Memorandum* kardynała, które przedstawił w październiku, znalazły się w papieskiej encyklice *Summi pontificatus*. Prymas starał się również przez Stolicę Apostolską o powrót do Poznania. Jednakże za każdym razem Berlin odpowiadał, że Hlond jest osobą niepożądaną w Poznaniu i nie otrzymał zgody na powrót. Będąc dobrze informowanym o tym, co się dzieje w Polsce, pisał raporty, przemawiał przez Radio Watykańskie, był stale obecny wśród Polonii w rzymskim kościele św. Stanisława, dodawał odwagi i informował o rzeczywistości okupacyjnej na ziemiach polskich, podjął działalność charytatywną na rzecz uciekinierów i zajął się wreszcie organizacją duszpasterstwa wojskowego. Na dzień przed przystąpieniem Włoch do wojny, wyjechał do Lourdes, gdzie kontynuował swoją działalność rzymską. Tutaj zaangażował się dodatkowo w pomoc polskim uchodźcom, a także w pomoc w załatwianiu „papierów aryjskich” dla Żydów, by mogli wyjechać z Europy²⁶. Działalność ta w sposób oczywisty nie mogła podobać się Niemcom. Stąd też w lutym 1944 r. Prymas Hlond został aresztowany przez Gestapo i przewieziony do Paryża. Niemcy nakłaniali kardynała do współpracy, m.in. do wsparcia antybolszewickiej krucjaty prowadzonej – rzekomo w imię obrony cywilizacji chrześcijańskiej – przez policję i wojsko. Prymas zdecydowanie jednak odmówił, dlatego został przewieziony najpierw do Bar-le-Duc²⁷, a później do Wiedenbrück w Niemczech, i tam uwięziony w jednym z klasztorów. Został wyzwolony w kwietniu 1945 r. przez Amerykanów.

Powojenna odbudowa struktur Kościoła w Polsce

Po uwolnieniu kard. Hlond przez Paryż pojechał do Rzymu, gdzie spotkał się z Ojcem Świętym. Wtedy też otrzymał nadzwyczajne kompetencje (tzw. *facoltà specialissime*), które dotyczyły m.in. rozwiązania kwestii tymczasowego zarządu kościelnego na ziemiach polskich, restytuowania kapituł katedralnych, sprawowania sakramentów

²⁶ Kard. A. Hlond, „Uwagi wobec dziennikarzy amerykańskich w Warszawie w sprawie zajęć żydowskich w Kielcach – 11 VII 1946”, w: *Wiadomości Katolickiej Misji Polskiej w Londynie*, 1946, rok 8, nr 9, s. 12: „Moje osobiste stanowisko do żydów jest znane choćby z moich przedwojennych wypowiedzi. W czasie zaś wygnania we Francji, w latach 1940–1944, ratowałem niejednego Żyda polskiego, niemieckiego, francuskiego, przed wywiezieniem do obozów śmierci – ułatwiałem im wyjazd do Ameryki, umieszczałem ich w bezpiecznych schronieniach, starałem się dla nich o dokumenty, dzięki którym ocalili”; zob. A. Baraniak, „Misja opatrnościowa Kardynała Prymasa Hlonda w okresie wojny światowej 1939–1945”, w: *Nasza Przyszłość*, 42(1974), s. 169-194; por. „Jego Eminencja Ksiądz Kardynał Hlond o tragedii żydowskiej”, w: *Dziennik Powszechny*, Radom–Kielce, 22.01.1946, rok 2, s. 2.

²⁷ To właśnie w Bar-le-Duc Prymas zażądał od Niemców, aby ci pokryli koszty jego pobytu siostrom, u których był przetrzymywany od 5 kwietnia do 28 sierpnia 1944 r. Rzeczywiście Niemcy wypłacili wtedy kwotę w wysokości 50 tys. franków. Fakt ten stał się później dla władz komunistycznych jednym z „dowodów” na kolaborację Prymasa z Niemcami.

świętych, udzielania różnorodnych dyspens i uprawnień, czy też regulacji relacji z władzą świecką. Prymas Hlond wrócił do Poznania 20 lipca i natychmiast podjął niezbędne działania w celu uporządkowania kościelnych struktur organizacyjnych. Działanie kardynała było bardzo szybkie i konkretne, tak że już w połowie września zostało ustanowionych pięć administratur apostolskich wraz z ich zarządcami. Takie prędkie wykorzystanie nadzwyczajnych kompetencji oraz sposób w jaki prymas uzyskiwał zrzeczenie się jurysdykcji od duchownych niemieckich, wywołało wiele dyskusji i kontrowersji. Stały się one również później źródłem oskarżeń kard. Hlonda o przekroczenie zakresu terytorialnego uprawnień, o oszukanie papieża, kłamstwo, podstępne działanie, kierowanie się racjami politycznymi i o współpracę z władzami komunistycznymi. W swoich decyzjach prymas nie ustrzegł się błędów, do czego później przyznał się przed papieżem, jednak jego naczelnym motywem działania było dobro duchowe wiernych. Tak sam o tym pisał: „W ówczesnych warunkach skuteczne mogło być jedynie przekazanie władzy kościelnej w ręce polskich prałatów [...]. Te kroki należało podjąć natychmiast, nie tylko w interesie wiary Polaków, którzy osiedlili się jako stali i wkrótce jedyni wierni, ale także w interesie wiary katolików niemieckich, którym ordynariusze nie mogli zagwarantować ochrony interesów religijnych. [...] Po powołaniu administratur apostolskich ordynariusze przedstawili Stolicy Świętej swoje formalne zastrzeżenia, i to jest normalne, ale w rzeczywistości byli zadowoleni, że powołanie to odbyło się bez wymagania od nich dobrowolnego zrzeczenia się jurysdykcji. Teraz chodzą w chwale męczenników i publicznie skrzywdzeni, a cała odpowiedzialność spada na mnie, co jest słuszne i zgodne z prawdą”²⁸. Stolica Apostolska uznała jednak wszystkie nominacje dokonane przez kard. Hlonda. Jednak po otrzymaniu godności kardynalskiej przez abp. Sapiehę w 1946 r.²⁹, papież odwołał nadzwyczajne uprawnienia prymasa Hlonda, ale w tym samym dniu udzielił nowych, jeszcze szerszych uprawnień obydwu kardynałom. Z racji niedostępnych jeszcze archiwów watykańskich z tego okresu, należy poczekać na pełne wyjaśnienie tych zagadnień. Jednakże historycy są zgodni, że dzięki tym zdeterminowanym i bardzo odważnym decyzjom prymasa, dotyczących Ziemi Zachodnich i Północnych, Kościół w Polsce był przygotowany na atak komunizmu³⁰ i mógł przetrwać na tych ziemiach. Decyzje prymasa miały na uwadze dobro duchowe wiernych, ale ochroniły także polonizację struktur kościelnych, a nawet były w pewnym sensie podwaliną do upadku komunizmu w całym bloku wschodnim.

²⁸ Cyt. za: ks. S. Wilk, „Watykan, Rząd i Kościół w Polsce w latach 1945–1948”, w: *Słowo*, 30(1995), s. 21-22.

²⁹ O godność kardynalską dla abp. Adama Sapiehy zabiegał sam kard. August Hlond.

³⁰ Pierwszy taki atak nastąpił już 12 września 1945 r., gdy Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej ogłosił unieważnienie konkordatu zawartego pomiędzy Polską a Watykanem w 1925 r. Zdaniem władz komunistycznych, stało się tak z powodu jednostronnego zerwania go przez Stolicę Apostolską w czasie II wojny światowej.

Wizyta kard. Augusta Hlonda we Francji. Przyjęcie w Konsulacie RP w Marsylii. W pierwszym rzędzie siedzą (od prawej) m.in.: Rektor Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu ks. Leon Łagoda (1.), Wiceprezes Towarzystwa „Amis de la Pologne” Leotard (3.), żona konsula RP w Marsylii Romana Wegnerowicza (4.), kard. August Hlond (w środku), bp Mallan (6.), pułk Didio (7.), delegat Polskiego Związku Robotniczego Deykowski (stoi pierwszy z lewej), zastępca konsula Bolesław Wojtkowski (stoi na prawo za ks. prymasem Hlondem), Sekretarz Konsulatu RP w Marsylii Jan Głębocki (stoi z prawej pod ścianą, za kobietą w ciemnym kapeluszu), dr Stanisław Reich (stoi drugi z prawej w drugim rzędzie). Marsylia, Francja, maj 1930 r.

Wizyta kard. Augusta Hlonda we Francji. Prymas Polski wśród uczestników polskiej pielgrzymki przed kościołem w Ars, Ars, Francja, 1934 r.

Na sąsiedniej stronie:

Wizyta kard. Augusta Hlonda we Francji. Uczestnicy przyjęcia w Konsulacie RP. Siedzą (od lewej): żona konsula Stanisława Kary, bp Lille, kard. Achille Liénart, kard. August Hlond, żona wicekonsula Fuksiewicza. Stoją (od lewej): ks. prałat Descamps, rektor Uniwersytetu Katolickiego w Lille Lesne, konsul generalny Stanisław Kara, ks. prałat Lothe, wicekonsul Bernard Fuksiewicz. Francja, czerwiec 1934 r.

Pod nieobecność prymasa Hlonda pierwszy zjazd episkopatu w powojennej Polsce został zwołany przez abp. Sapiehę i odbył się 26 czerwca 1945 r. Później zjazdy te były zwoływane i prowadzone już przez samego kard. Hlonda, który po raz kolejny musiał odbudować struktury episkopatu. I tak na przykład już na zjeździe w 1946 r. w miejsce Komisji Prawnej została powołana Komisja Główna, która miała decydujące zdanie w funkcjonowaniu episkopatu. Prymas zwiększył także częstotliwość zjazdów episkopatu (regulą stały się zjazdy dwa razy w ciągu roku), które w większości odbyły się na Jasnej Górze. Wiele spraw konsultował z abp. Sapiehą, a później, gdy ten został kardynałem, wprowadził tzw. konferencje kardynalskie. Zresztą wielką zasługą prymasa po wojnie było to, że udało mu się – praktycznie od pierwszych dni powojennych – wprowadzić jedność episkopatu, która była zauważana i doceniana m.in. przez Stolicę Apostolską.

W 1946 r. Pius XII rozwiązał unię personalną Gniezna i Poznania i mianował kard. Augusta Hlonda metropolitą warszawskim, pozostawiając mu stolicę w Gnieźnie. Prymas musiał zatroszczyć się o nominacje nowych biskupów, gdyż po wojnie był wakat na 6 z 21 stolic biskupich, nie licząc braków wśród biskupów pomocniczych. I tak po przeprowadzonych procedurach – które wymagały wielkiej dyskrecji z racji przede wszystkim politycznych³¹ – w 1946 r. sakrę biskupią otrzymali i zostali ordynariuszami: bp Stefan Wyszyński (Lublin), bp Jan Stepa (Tarnów), bp Kazimierz Kowalski (Pelplin) oraz bp Ignacy Świrski (Siedlce). Oprócz tego nowe stolice otrzymali: abp Walenty Dymek (Poznań), bp Jan Kanty Lorek (Sandomierz) oraz bp Tadeusz Zakrzewski (Płock). W niejednym wypadku – jak na przykład przy nominacjach bp. Wyszyńskiego, bp. Klepacza czy też bp. Kowalskiego – prymas musiał przekonywać nominatów do przyjęcia sakry. Zawsze wtedy argumentował stwierdzeniem: „Ojcu Świętemu się nie odmawia”. Większość nowo mianowanych biskupów prosiła prymasa o konsekrację (z 17 mianowanych po wojnie biskupów kardynał konsekwował 10).

Prymas August Hlond o ile przed 1939 r. był w łączności z rządem, tak po wojnie konsekwentnie unikał jakichkolwiek relacji z władzami reżimowymi. Nigdy nie spotkał się z Bolesławem Bierutem, a jeżeli była konieczność negocjacji, to sprawy te zwyczajowo załatwiał sekretarz episkopatu albo inna delegowana osoba. Nie ulegał różnego rodzaju prowokacjom, jak na przykład po pogromie kieleckim w 1946 r. Co więcej, kardynał bez pardonu wytykał reżimowi błędy i ostrzegał wiernych przed zgubną ideologią komunistyczną, przed bezbożnictwem bolszewizmu, czy też przed niebezpieczeństwem materializmu marksistowskiego. Po wojnie episkopat pod przewodnictwem

³¹ Nominacje biskupie z 1946 r. były dla rządu dużym zaskoczeniem, gdyż dokonały się bez pytania władzy komunistycznej o opinię. Po zerwaniu konkordatu kard. Hlond nie miał żadnego obowiązku konsultowania kandydatur z rządem. Co więcej, Prymas wyraził opinię, że nominacja takich a nie innych osób mogła zaistnieć dzięki zerwaniu konkordatu, gdyż reżim nigdy by się nie zgodził na tych kandydatów.

prymasa Hlonda wydał kilka znaczących listów pasterskich³², odezwo, czy też memoriałów. Niejako w odwecie za nieugiętą postawę reżim przypuścił atak na prymasa. Wiadomo, że już od grudnia 1945 r. – na rozkaz Julii Brystygier – był inwigilowany. Jest też niebezpieczne podejrzenie, że władza komunistyczna próbowała kilkakrotnie dokonać zamachu na życie prymasa.

Oprócz wyżej wymienionych działań prymas Hlond zajął się także, a może przede wszystkim, odbudową szkód moralnych i umacnianiem wiary w narodzie polskim. Prawie we wszystkich powojennych wystąpieniach prymasa pojawiało się wołanie o odnowę życia religijnego i postawienie wszystkiego na Boga. Kard. Hlond wzywał do przywrócenia karność ewangelicznej, świętości polskich rodzin, zaprzestania kradzieży i nienawiści. Potępiał wszelkie mordy i zemsty. Szczytem tej duszpasterskiej działalności prymasa było poświęcenie się narodu Niepokalanemu Sercu Najświętszej Maryi Panny. Akt ten dokonał się 8 września 1946 r. na Jasnej Górze. Wziął w nim udział cały episkopat oraz milionowa rzesza wiernych, co w warunkach powojennych graniczyło prawie z cudem. Tekst ślubów ułożył sam kard. Hlond i sam go później odczytał. Akt zwierzenia się Matce Bożej miał być przygotowaniem do zawierzenia Polski Najświętszemu Sercu Pana Jezusa, o co zabiegano jeszcze przed wojną. Poświęcenie się Polski Niepokalanemu Sercu Maryi spowodowało spotęgowanie kultu maryjnego w Polsce. Zostało to także zauważone przez Piusa XII, który w specjalnych listach do episkopatu wyraził radość z tego faktu.

Zamiast zakończenia

Kard. August Hlond zmarł niespodziewanie 22 października 1948 r., po krótkiej chorobie. Okoliczności jego śmierci do dziś nie są w pełni wyjaśnione. Doczesne szczątki Niezlomnego Prymasa spoczęły w ruinach warszawskiej katedry, a jego serce zostało złożone w prymasowskiej katedrze w Gnieźnie. Pogrzeb prymasa Polski, pomimo terroru komunistycznego, stał się wielką manifestacją nie tylko oddania czci temu wielkiemu pasterzowi, ale także był powszechnym wyznaniem wiary i manifestacją przywiązania narodu polskiego do Boga i Kościoła.

Wspominając śmierć prymasa Hlonda, należy zauważyć ostatnią jego decyzję, która później okazała się niezmiernie istotna w przetrwaniu Kościoła w najcięższych czasach reżimu komunistycznego. Otóż leżąc na łożu śmierci, kardynał poprosił, aby przekazano Ojcu Świętemu dwie prośby – aby w jego miejsce prymasem Polski i arcybiskupem

³² Największy rozgłos zyskały listy pasterskie: „Na 950-lecie męczeńskiej śmierci św. Wojciecha” (1946), „Do Polaków w kraju i zagranicą w sprawie odbudowy kościołów warszawskich” (1947), „O osobistym poświęceniu się Najświętszemu Sercu Jezusowemu oraz o Jego intronizacji w rodzinach” (1948), „Orędzie do ludności Ziemi Odzyskanych” (1948).

Wizyta kard. Augusta Hlonda we Włoszech. Prymas Polski w drzwiach pociągu, w towarzystwie dwójki dzieci. San Remo, Włochy, maj 1930 r.

Wizyta kard. Augusta Hlonda w Wielkiej Brytanii. Otwarcie polskiego kościoła w Londynie. Prymas Polski (w środku na drugim planie) wśród uczestników uroczystości. Widoczni także m.in.: ambasador RP w Londynie Konstanty Skirmunt (z lewej, na drugim planie), kapelan kardynała Augusta Hlonda ks. Nikodem Mędlewski (z prawej, na drugim planie). Londyn, Wielka Brytania, październik 1930 r.

Wizyta bp. Lourdes Pierre Marie Gerliera w Polsce. Biskup Tarbes i Lourdes Pierre Marie Gerlier pod pomnikiem Bolesława Chrobrego na tle bazyliki św. Wojciecha w Gnieźnie. Stoją w pierwszym rzędzie (od lewej): Rektor Seminarium Duchownego w Poznaniu ks. dr Kazimierz Józef Kowalski, profesor Seminarium Duchownego w Gnieźnie ks. infułat Stanisław Krzeszkiewicz, ks. kan. Edward van Blericq i kapelan ks. biskupa Laubitz ks. dr Aleksy Brasse. W drugim rzędzie stoją (od lewej): ks. prałat Dupont, bp Antoni Laubitz, bp Tarbes i Lourdes Pierre Marie Gerlier, ks. prałat Stanisław Bross i sekretarz ks. kard. Augusta Hlonda ks. dr Bolesław Filipiak. Za ks. prałatem Dupont stoją: ks. Leblond i ks. Franciszek Marlewski. Gniezno, marzec 1937 r.

Wizyta niemieckiego kardynała Michaela von Faulhabera w Polsce. Arcybiskup Monachium i Fryzycji kard. Michael von Faulhaber (z lewej na pierwszym planie) w towarzystwie kard. Augusta Hlonda (z prawej na pierwszym planie) podczas powitania na dworcu poznańskim. Widoczny także sekretarz kard. Hlonda ks. prałat Nikodem Mędlewski (idzie za prymasem). Poznań, 26 sierpnia 1929 r.

Warszawy został bp Stefan Wyszyński oraz aby Stolica Apostolska nie rozdzielała unii między Gniezdem a Warszawą. Decyzją Piusa XII obydwie wskazania zostały wypełnione.

Proces beatyfikacyjny kard. Augusta Hlonda rozpoczął się w 1992 r. Natomiast 19 maja 2018 r. papież Franciszek nakazał Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych ogłosić dekret o heroicznosci życia i cnót Czcigodnego Sługi Bożego Augusta kard. Hlonda, Prymasa Polski.

Bibliografia

Źródła

Acta Hlondiana, opr. S. Kosiński, Archiwum Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej, zespół: Kard. August Hlond; *Daj mi dusze. Wybór pism i przemówień 1897–1948*, red. S. Kosiński, Łódź 1979; *Dzieła. Nauczanie 1897–1948*, red. J. Konieczny, Toruń 2003; *Na straży sumienia narodu. Wybór pism i przemówień*, red. O. Halecki, Ramsey 1951; *W służbie Boga i Ojczyzny. Wybór pism i przemówień 1922–1948*, red. S. Kosiński, Warszawa 1988; *Z prymasowskiej stolicy. Listy pasterskie*, Poznań 1936.

Opracowania

Biskupski Stefan, *Primum Concilium Plenarium Polonicum. Anno Domini MDCCCXXXVI Częstochowiae habitum*, *Ateneum Kapłańskie*, 40(1937), s. 483-490; *Il Primate di Polonia card. August Hlond di fronte ai grandi conflitti dell'epoca: la Seconda guerra mondiale e la guerra fredda* [Prymas Polski kard. August Hlond wobec wielkich konfliktów epoki: drugiej wojny światowej i zimnej wojny], red. L. Kuk, S. Zimniak, Roma 2012 [opracowanie w trzech językach: po polsku, po włosku, i niektóre artykuły po niemiecku]; Kobiela Łukasz, *August Hlond 1881–1948*, Katowice–Warszawa 2018; Kongregacja Spraw Kanonizacyjnych, „*Decretum super virtutibus*” sługi Bożego kard. A. Hlonda, tłum. B. Kozioł, *Msza Święta*, 10(2018), s. 2-4; Kosman Marcei, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, Warszawa 2003; *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Lublin 1980; Krasowski Krzysztof, *Biskupi katolicki II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996; Krasowski Krzysztof, *Episkopat Katolicki w II Rzeczypospolitej*, Warszawa–Poznań 1992; Myszor Jerzy, *Problem przywództwa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1939–1948*, *Zaranie Śląskie*, 2(2016), s. 37-47; Pietrzak Jerzy, *Czy kard. August Hlond był zwolennikiem sanacji?*, w: *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Lublin 1980, s. 75-97; Pietrzak Jerzy, *Kościół a życie państwowe w nauczaniu prymasa Augusta Hlonda*, w: *Chrześcijaństwo a polityka*, Wrocław 1988; Pietrzak Jerzy, *Pełnia prymasostwa. Ostatnie lata prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda 1945–1948*, t. I i II, Poznań 2009; Ryszka Czesław, *Prymas ze Śląska. Sługa Boży Kardynał August Hlond (1881–1948)*, Katowice 2013; Serwatka Tomasz, *Koncepcje społeczno-polityczne Prymasa Polski Augusta Hlonda (1926–1948)*, Poznań 2006; Wilk Stanisław, *Episkopat Kościoła Katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1992; Wilk Stanisław, *Watykan, rząd i Kościół w Polsce w latach 1945–1948*, *Słowo*, 30(1995), s. 17-26; Wilk Stanisław, *Wyjazd kardynała Augusta Hlonda z Polski i jego starania o powrót do kraju na początku II wojny światowej*, *Seminare*, 1(1975), s. 201-230; Zieliński Jacek, *Pierwszy polski synod plenarny w odrodzonej Rzeczypospolitej. Okres przygotowań*, *Prawo Kanoniczne*, 3-4(2005), s. 237-299; Żurek Robert, *Die katholische Kirche Polens und die „Wiedergewonnenen Gebiete” 1945–1948*. Frankfurt 2014; Żurek Robert, *Kościół rzymskokatolicki w Polsce w latach 1945–1948*. Warszawa 2014.

Summary

Card. August Hlond SDB (1881–1948) was named by St. John Paul II „the great Primate of independent Poland, the Polish twenty years, Polish occupation”. He came to fulfill his episcopal ministry in three difficult periods in the history of Poland and the Church, from whose historical attempts – thanks to the light of his mind and great trust in God – he came out not only with a defensive hand, but he managed to solve important problems. Thus, the posterity indicated that he was a man of God from difficult „missions”, calling him the Primate of the Unbreakable. By choosing his bishop motto: *Da mihi animas coetera tolle*, as the true son of St. John Bosco, he confirmed it with his consecrated and episcopal life, bearing witness to the unceasing pastoral charity.

The most important achievements of the Primate and at the same time being the President of the Polish Episcopate during the interwar period included: consolidation of bishops, peace in relations with the government, reform of the Episcopate structures, religious rebirth of the nation, admonition for family rights, concern for raising children and youth, creation of structures of the Catholic Action in Poland, large-scale charity work, or last but not least concern for Polish emigrants. He spent the war time on forced exile, using it to expose war crimes and to defend Poland. After the liberation, he took up the reconstruction of the structures of the Church in Poland, opposing Communist propaganda and defending the dignity of every human being.

Today, his beatification process is being processed.

Notka o autorze

Ks. dr Bogusław Koziół SChr – doktor teologii duchowości (stopień uzyskany na UKSW w Warszawie na podstawie dysertacji: „Duchowość Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej według o. Ignacego Posadzego”); postulator procesu kanonizacyjnego Sługi Bożego o. Ignacego Posadzego SChr; wicepostulator procesu kanonizacyjnego Czcigodnego Sługi Bożego kard. Augusta Hlonda SDB; odpowiedzialny za Ośrodek Postulatorski Towarzystwa Chrystusowego; ojciec duchowny i wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Chrystusowego.

Ewa Czackowska

Kardynał Stefan Wyszyński

**„Takiego ojca, pasterza i prymasa
Bóg daje raz na tysiąc lat!”**

Jan Paweł II o prymasie
Stefanie Wyszyńskim podczas
pierwszej pielgrzymki do Polski
w czerwcu 1979 r.¹

W stuletniej historii Episkopatu Polski czas przewodniczenia jego pracom przez kard. Stefana Wyszyńskiego², obejmujący bez mała jedną trzecią tego okresu (1949–1981), pod wieloma względami był wyjątkowy. Przede wszystkim z uwagi na wyzwania, przed jakimi stanął Kościół, którego egzystencji zagrażała antyreligijna polityka komunistycznych władz powojennej Polski, a co istotniejsze – z uwagi na odpowiedź, jaką na owe wyzwania zaproponował Kościołowi prymas Wyszyński. Miał on wizję prowadzenia Kościoła w Polsce rządzonej przez komunistów oraz, co równie ważne, siłę i determinację, by wprowadzać ją w życie.

Kiedy w listopadzie 1948 r. Stefan Wyszyński, zaledwie od dwóch lat biskup lubelski, otrzymał nominację na arcybiskupa gnieźnieńskiego i warszawskiego oraz prymasa Polski był w gronie biskupów najmłodszy wiekiem i stażem. Jego nominacja nie miała poparcia episkopatu, który widział na tych stanowiskach inne osoby, a on sam, czując się niegodny ich objęcia, podjął u kard. Stefana Sapiehy próbę wpłynięcia na zmianę decyzji papieża. Kiedy 32 lata później umierał, był niekwestionowanym liderem Kościoła w Polsce nie z racji stanowisk, które piastował, ale ogromnego autorytetu społecznego, który zdobył dzięki sposobowi, w jaki funkcje te wypełniał. Tych stanowisk i tytułów nie sposób zresztą od siebie oddzielić i wydzielić. Do wymienionych dodać trzeba tytuł legata papieskiego, wyposażonego w nadzwyczajne uprawnienia Stolicy Apostolskiej (*facultates speciales i facultates specilissime*)³, na mocy których Stefan Wyszyński łączył stanowisko prymasa i przewodniczącego episkopatu. Notabene statut Konferencji Episkopatu Polski (KEP) przyjęty w 1969 r. stanowił imiennie, że przewodniczącym konferencji jest prymas Wyszyński⁴, co było potwierdzeniem uznania autorytetu kard. Wyszyńskiego jako *primus inter pares*. Te wszystkie funkcje sprawiały, że kard. Wyszyński czuł się odpowiedzialny za cały Kościół w Polsce, a także za naród, co nakazywała mu miłość Kościoła i ojczyzny oraz tradycja interreksów w I Rzeczypospolitej.

¹ Abp L. Poggi, „Pozostało nam dziedzictwo». Msza św. w intencji ś.p. prymasa S. Wyszyńskiego 2.06.1981, Gniezno”, w: M. P. Romaniuk, *Prymas Tysiąclecia w pamięci Polaków 1981–2011*, Warszawa 2011, s. 45.

² O prymasie Stefanie Wyszyńskim, zob. m.in. K. Czaczkowska, *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013; A. Micewski, *Kardynał Wyszyński. Prymas i mąż stanu*, Paryż 1982; P. Raina, *Kardynał Wyszyński*, t. I–XIV, Warszawa 1994–2007; M. P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Stefana Kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia*, t. I–IV, Warszawa 1994–2002; J. Zabłocki, *Prymas Stefan Wyszyński. Opór i zwycięstwo 1948–1956*, Warszawa 2002.

³ Zob. K. Mikołajczuk, *Uprawnienia Kardynała Stefana Wyszyńskiego wobec Kościoła Greckokatolickiego w archiwaliach Prymasa i Konferencji Episkopatu Polski*, Lublin 2014; J. Pietrzak, *Pełnia Prymasostwa. Ostatnie lata prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda 1945–1948*, t. II, Poznań 2009.

⁴ Warszawa, Archiwum Prymasa Polski, *Statutum Conferentiae Episcoporum Poloniae*, zatwierdzony przez Kongregację ds. Biskupów 15 marca 1969.

Od Porozumienia do internowania

Arcybiskup Stefan Wyszyński, od 1953 r. kardynał, został prymasem i przewodniczącym KEP w momencie, gdy władze stalinowskiej Polski rozpoczęły agresywną walkę z religią i Kościołem⁵. Jej celem było stworzenie społeczeństwa ateistycznego m.in. poprzez wyeliminowanie Kościoła z życia społecznego oraz totalne podporządkowanie go państwu, z oderwaniem od Stolicy Apostolskiej włącznie. W tej sytuacji celem działań prymasa było zagwarantowanie Kościołowi minimum niezależności i wolności w pracy duszpasterskiej. Z tego powodu, a także przekonania, że dla dobra człowieka należy rozmawiać z każdym rządem oraz w nadziei, że polskich komunistów stać na zbudowanie innego niż sowiecki, ateistyczny model władzy i społeczeństwa, prymas doprowadził do podpisania Porozumienia między episkopatem a rządem. „W chwili koniecznej decyzji, gdy Episkopat Polski był niezdecydowany, rzuciłem na szalę dyskusji własną formację umysłową, z jej cechami i brakami. I ona zdecydowała w Krakowie, podczas Konferencji Episkopatu, w obecności kardynała Sapiehy, że «Porozumienie» zawrzeć trzeba” – pisał prymas Wyszyński o spotkaniu Rady Głównej i konferencji plenarnej episkopatu 3 kwietnia 1950 roku⁶. Porozumienie, podpisane 14 kwietnia 1950 r., za cenę pewnych ustępstw Kościoła, dawało mu ograniczoną możliwość pracy duszpasterskiej⁷, jednak od początku było łamane przez rząd, dla którego miało ono jedynie znaczenie taktyczno-propagandowe. Do dziś trwają więc spory historyków czy zawarcie umowy było Kościoła wygraną czy klęską⁸. Bez wątplenia wartością Porozumienia, a także rozmów prymasa z przedstawicielami władz, było spowolnienie tempa programowego niszczenia Kościoła⁹ oraz opóźnienie zasadniczego w niego uderzenia. Ogłoszenie przez Radę Państwa 9 lutego 1953 r. dekretu o obsadzie duchownych stanowisk kościelnych, który uzależniał pełnienie funkcji od wikariusza po biskupa od zgody władz polityczno-administracyjnych¹⁰ oraz aresztowanie prymasa Wyszyńskiego 25 września 1953 r. u progu nowej sytuacji politycznej, skróciło niejako czas brutalnego niszczenia resztek niezależności Kościoła. Trzeba podkreślić, że prymas

⁵ Zob. A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003; ks. Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003.

⁶ Zob. S. Wyszyński, *Pro memoria. Tom III: 1953–1956*, Warszawa 2018, s. 16.

⁷ „Porozumienie zawarte między przedstawicielami Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Episkopatu Polski w dniu 14 kwietnia 1950 r.”, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–2000*, t. 1-2, red. bp P. Libera, ks. A. Rybicki, ks. S. Łącki, Marki 2003, s. 91.

⁸ Zob. m.in. A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995; J. Żaryn, „Nieznany list prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego do Stolicy Apostolskiej w sprawie tzw. porozumienia z rządem z 14 kwietnia 1950 roku”, w: *Polska 1944/45–1989. Studia i materiały*, t. 2, Warszawa 1997, s. 291-297.

⁹ S. Wyszyński, *Pro memoria tom III...*, s. 16.

¹⁰ Zob. „Dekret z dnia 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych”, w: *Dziennik Ustaw*, 1953, nr 10, poz. 32.

Kard. Stefan Wyszyński, prymas Polski.
(Fot. Archiwum Konferencji Episkopatu Polski)

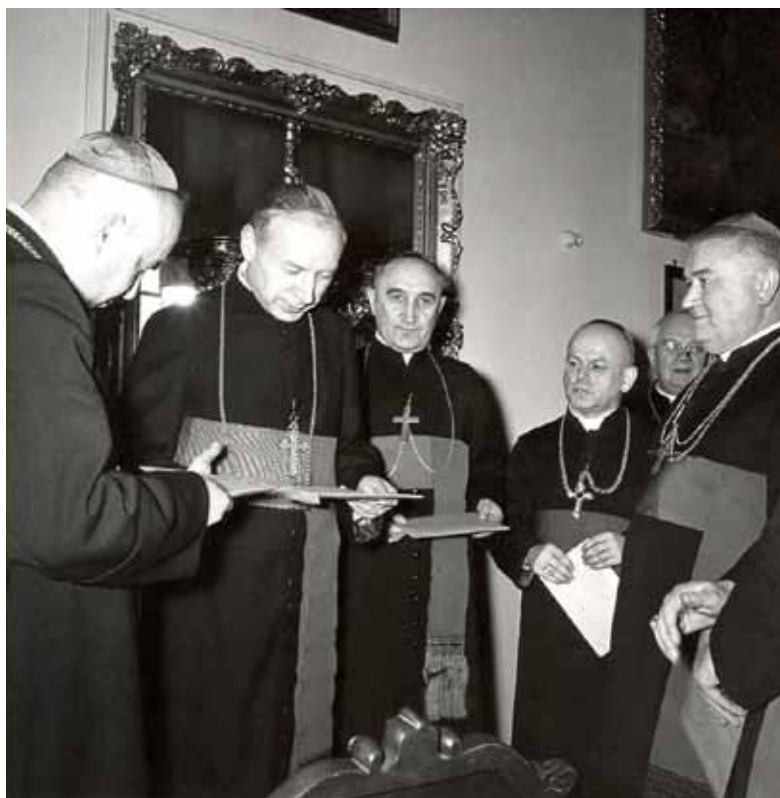
Kard. Stefan Wyszyński podczas obchodów
Tysiąclecia Chrztu Polski w Gnieźnie. Gniezno,
14 kwietnia 1966 r.

Kard. Stefan Wyszyński podczas
internowania w Komańczy.

Spotkanie w Domu Arcybiskupów Warszawskich. Na zdjęciu (od lewej): biskup łódzki Michał Klepacz, kard. Stefan Wyszyński, prymas Polski i Sekretarz Episkopatu biskup Zygmunt Choromański. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Spotkanie w Domu Arcybiskupów Warszawskich. Nowomianowani przez Prymasa Stefana Wyszyńskiego biskupi, którzy obejmą diecezje na Ziemiach Zachodnich. Stoją z nominacjami w rękach (od lewej): bp Bolesław Kominek z Wrocławia, kard. Stefan Wyszyński, bp Franciszek Jop z Opola, bp Teodor Bensch z Gorzowa, (w głębi) bp Zygmunt Choromański, sekretarz episkopatu, bp Edmund Nowicki z Gdańska. Warszawa 1951 r. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Spotkanie episkopatu w Domu Arcybiskupów Warszawskich. Siedzą (od lewej): bp Kazimierz Kowalski, bp Franciszek Sonik, bp Michał Klepacz, bp Jan Lorek, abp Eugeniusz Baziak, kard. Stefan Wyszyński, bp Franciszek Barda, bp Ignacy Świrski, bp Tadeusz Zakrzewski, bp Jan Stepa. Stoją (od lewej): bp Piotr Kałwa, bp Czesław Kaczmarek, bp Czesław Falkowski, bp Bolesław Kominek, bp Tomasz Wilczyński, bp Adam Sawicki, bp Zygmunt Choromański, bp Zdzisław Goliński, bp Tadeusz Etter, bp Franciszek Jop, bp Jan Fondaliński, bp Edmund Nowicki, bp Antoni Baraniak, bp Teodor Bensch, bp Karol Pękała. Warszawa, 14 grudnia 1956 r. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Zebrań Konferencji Episkopatu Polski na Jasnej Górze. Częstochowa, 2 września 1960 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Posiedzenie Komisji Głównej Episkopatu w Domu Arcybiskupów Warszawskich. Od prawej: kard. Stefan Wyszyński, bp Bronisław Dąbrowski, bp Franciszek Jop, bp Piotr Kałwa, bp Michał Klepacz, bp Zygmunt Choromański, bp Bolesław Kominek. Warszawa 1963 r. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Episkopat – podczas uroczystości 20-lecia polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich. Na zdjęciu widoczni m.in.: kard. Stefan Wyszyński (siedzi piąty z prawej), abp Karol Wojtyła (siedzi trzeci z prawej). Wrocław, 22 sierpnia – 2 września 1965 r. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

próbował jeszcze rozmawiać z przedstawicielami władz po ogłoszeniu dekretu 9 lutego 1953 r., ale nie przyniosły one rezultatu. Podobnie jak skierowany w maju 1953 r. przez kard. Wyszyńskiego w imieniu episkopatu memoriał do władz, kończący się słowami: „Rzeczy Bożych na ołtarzach Cezara składać nam nie wolno. *Non possumus!*”¹¹.

Trzeba przyznać, że biskupi, których większość krytykowała kard. Wyszyńskiego za rozmowy i ustępstwa wobec komunistycznej władzy, w chwili próby, czyli po aresztowaniu prymasa – skapitulowali. Prześladowania zaś nie ustawały. We wrześniu 1953 r. 16 biskupów, łącznie z prymasem, było więzionych, internowanych albo wyrzuconych z diecezji.

Prymas Milenium

Trzyletnie internowanie (1953–1956), które dla kard. Wyszyńskiego było czasem cierpienia i modlitwy, czasem osobistych rekolekcji z aktem osobistego oddania się Matce Bożej, przyniosło wielkie duchowe owoce całemu Kościołowi w Polsce. Prymas wyszedł z internowania z programem narodowych rekolekcji – dziewięcioletniej Wielkiej Nowenny (1957–1966), wyrastającej z Jasnogórskich Ślubów Narodu, złożonych 26 sierpnia 1956 r. na Jasnej Górze (bez udziału wciąż internowanego prymasa) oraz programu Milenium Chrztu Polski¹². To był plan wielkiej duchowej ofensywy. Prymas miał świadomość, że podobnie jak 300 lat wcześniej, gdy w czasie potopu szwedzkiego ważyły się losy katolickiej Rzeczypospolitej i król Jan Kazimierz składał śluby lwowskie, tak i teraz, z powodu zagrożenia marksistowskim ateizmem, rozstrzygają się losy narodu i jego tożsamości. Przeczuwał, że od tego właśnie momentu w tysiącletnich dziejach narodu zależy czy zachowa on wiarę, wzorce zachodniej kultury chrześcijańskiej, które stanowią o narodowej tożsamości czy przeciwnie – wybierze on bezbożnictwo, jak mówił o marksistowskim ateizmie, i wynikające z niego sowieckie wzorce moralne. Kardynał Wyszyński zaproponował więc wszystkim Polakom – wierzącym i tym, którzy uznawali, że wraz z chrztem narodził się naród¹³ – dziewięcioletni program pracy nad sobą – nad odnowieniem i umocnieniem wiary w Boga oraz chrześcijańskiej moralności. Postawił na silny związek Kościoła z narodem, dwu najważniejszych dla niego wartości, w przekonaniu, że tylko naród silny wiarą, umocniony pobożnością maryjną oraz odrodzony moralnie będzie w stanie oprzeć się systemowej ateizacji. I tylko taki naród zachowa wewnętrzną wolność, co jest warunkiem niezbędnym do

¹¹ P. Raina, *Kościół w PRL. Dokumenty*, t. 1, Poznań 1994, s. 413-427.

¹² O Wielkiej Nowennie i Milenium Chrztu Polski zob. m.in. 1966. *Milenium Chrztu Polski prymasa Stefana Wyszyńskiego. Perspektywa teologiczno-społeczna*, red. E. Czackowska, Warszawa 2016; *Milenium czy Tysiąclecie*, red. B. Noszczak, Warszawa 2006; *Pół wieku milenium. Religijne, polityczne i społeczne aspekty obchodów tysiąclecia chrztu Polski (1956–1966/1967)*. *Studia i materiały*, red. B. Noszczak, Warszawa 2017.

¹³ Zob. ks. Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003, s. 175 i n.

odzyskania, w sprzyjających geopolitycznych okolicznościach – wolności zewnętrznej. „Los komunizmu rozstrzygnie się w Polsce. – Jak Polska się uchrześcijani, stanie się wielką siłą moralną, komunizm sam przez się upadnie. Losy komunizmu rozstrzygną się nie w Rosji, lecz w Polsce. Polska pokaże całemu światu, jak się brać do komunizmu i cały świat będzie jej wdzięczny za to!”¹⁴ – te słowa prymasa z 1957 r. były niczym prorocstwo, które ziściło się ponad 30 lat później. Wielka Nowenna miała także silny rys społeczny – budziła wśród wiernych wrażliwość na ducha wspólnoty, na uczenie chrześcijańskiej moralności społecznej, co dało o sobie znać w momencie powstania tzw. pierwszej „Solidarności”.

Wielka Nowenna z peregrynacją kopii obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej oraz celebracje w roku Milenium Chrztu Polski były najważniejszym programem duszpasterskim w całym stuleciu KEP. Obchody milenijne, których kulminacją był „Akt Oddania się w macierzyńską niewolę Maryi za wolność Kościoła w Polsce i świecie”, złożony na Jasnej Górze 3 maja 1966 r., pokazały, że większość społeczeństwa opowiedziało się za Bogiem, Kościołem i jego duszpasterzami. Pokazały, że walkę o rząd dusz Polaków, jak milenijną konfrontację państwa z Kościołem nazwał ówczesny I sekretarz KC PZPR Władysław Gomułka, wygrał Kościół, a Polacy weszli w drugie tysiąclecie chrześcijaństwa jako ludzie wierzący, którzy mają odwagę wyznawać ją publicznie. W ostatnim dniu 1966 r. prymas Wyszyński zapisał w dzienniku *Pro memoria*: „Zadanie moje życiowe – wydaje mi się, że jest skończone”¹⁵.

Aby zrealizować ten wielki program duszpasterski kard. Wyszyński wymagał jedności działania – całego duchowieństwa i laikatu, a w szczególności biskupów. To między innymi z tego powodu po wyjściu z internowania zaniechał rozliczeń w Konferencji Episkopatu Polski. W kwietniu 1957 r. podczas pierwszej po wyjściu na wolność wizyty w Watykanie, powiedział sekretarzowi Kongregacji Nadzwyczajnych Spraw Kościoła abp. Antonio Samoré: „(...) postawiłem sobie za zadanie uratować jedność episkopatu, nawet własnym kosztem. Nie mogłem prowadzić porachunków, gdyż to dogadzałoby wrogom Kościoła. (...) Zadaniem moim było: stworzyć wrażenie pełnej jedności episkopatu i na rządzie, i na społeczności, i na zagranicy”¹⁶. Takiemu działaniu sprzyjał, i go wzmacniał, osobisty autorytet prymasa Wyszyńskiego, który od momentu uwiezienia i po wyjściu na wolność był niekwestionowany. Utrzymaniu jedności miały służyć m.in. częste zebrania plenarne episkopatu, na których układał program działania dla wszystkich diecezji w Polsce. Centralistyczny sposób zarządzania Kościołem był w opinii prymasa najlepszy w sytuacji konieczności obrony przed antykościelną polityką władz państwowych oraz niejawnymi działaniami policji

¹⁴ *Prymas Tysiąclecia Kardynał Stefan Wyszyński. Teki Edukacyjne IPN*, oprac. J. Kotański, J. Żaryn, Warszawa 2003, s. 38.

¹⁵ APP, S. Wyszyński, „Pro memoria. Copia Publicca”, t. XXI, s. 2883.

¹⁶ Tamże, t. XV, s. 546.

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w Poznaniu. Prymas Polski ks. kard. Stefan Wyszyński wygłasza homilię podczas uroczystej sumy pontyfikalnej na placu przed katedrą. Poznań, 17 kwietnia 1966 r.

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w Gnieźnie. Prymas Polski ks. kard. Stefan Wyszyński (pod baldachimem) w otoczeniu duchownych i dzieci w strojach ludowych przed schodami Bazyliki Prymasowskiej. Gniezno, 14 kwietnia 1966 r.

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w Gnieźnie. Główne prezbiterium Bazyliki Prymasowskiej. Prof. Piotr Bogdanowicz (przy pulpicie przed ołtarzem) wygłasza referat w obecności ks. kard. Stefana Wyszyńskiego (z lewej, na honorowym miejscu, przy kłęczniku) i licznie zgromadzonego duchowieństwa. Gniezno, 14 kwietnia 1966 r.

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski na Jasnej Górze. Cudowny Obraz Matki Bożej Jasnogórskiej niesiony w procesji przez księży biskupów z tzw. Ziem Odzyskanych. Widoczni m.in.: Generał Zakonu Paulinów o. Jerzy Tomziński (pierwszy z lewej), metropolita poznański ks. arcybiskup Antoni Baraniak (drugi z lewej). Częstochowa, 3 maja 1966 r.

Obchody Tysiąclecia Chrztu
Polski na Jasnej Górze. Przeor
Jasnej Góry o. Teofil Krauze
podaje prymasowi Stefanowi
Wyszyńskiemu korony papieskie.
Częstochowa, 3 maja 1966 r.

AKT ODDANIA POLSKI

**W MACIERZYŃSKĄ NIEWOLĘ
MARYI, MATKI KOŚCIOŁA.
ZA WOLNOŚĆ KOŚCIOŁA
CHRZYSTUSOWEGO**

*Bogurodzico Dziewico,
Matko Kościoła, Królowo Polski
i Pani nasza Jasnogórska*

**ODDAJEMY DZIŚ
UFNYM SERCEM W TWĄ WIE-
CZYSTĄ MACIERZYŃSKĄ NIEWO-
LĘ MIŁOŚCI, WSZYSTKIE DZIECI
BOŻE OCHRZCZONEGO NARODU
I WSZYSTKO, CO POLSKĘ STANO-
WI, ZA WOLNOŚĆ KOŚCIOŁA W
ŚWIECIE I W OJCZYZNIE NASZEJ,
KU ROZSZERZANIU SIĘ KRÓLE-
STWA CHRZYSTUSOWEGO NA ZIE-
MI. ODDAJEMY WIEC, TOBIE W NIE-
WOLĘ MIŁOŚCI ZA KOŚCIÓŁ, CAŁĄ
POLSKĘ, UMIŁOWANĄ OJCZYZNĘ
NASZĄ, CAŁY NARÓD POLSKI, ŻYJĄCY
W KRAJU I POZA JEGO GRANICAMI.**

3 MAJA 1966 R.

FRAGMENT Z AKTU ODDANIA
PONAWIANY CO ROKU 3 MAJA NA JASNEJ GÓRZE I W PARAFIACH

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski
na Jasnej Górze. Fragment „Aktu Oddania
Polski w Macierzyńską Niewolę Maryi”.
Częstochowa, 3 maja 1966 r.

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w Krakowie. II sesja naukowa w Bazylice oo. dominikanów. Błogosławieństwo relikwią głowy św. Jacka. Widoczni (od prawej): metropolita poznański ks. arcybiskup Antoni Baraniak, prymas Polski ks. kard. Stefan Wyszyński, metropolita krakowski ks. arcybiskup Karol Wojtyła i administrator apostolski diecezji wrocławskiej ks. arcybiskup Bolesław Kominek. Kraków, 7 maja 1966 r.

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w Warszawie. Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński (siódmy z prawej) i księża biskupi udzielają wspólnie błogosławieństwa. Przy ołtarzu widoczni m.in.: biskup pomocniczy archidiecezji warszawskiej i dyrektor Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski Bronisław Dąbrowski (pierwszy z prawej), metropolita poznański arcybiskup Antoni Baraniak (szósty z prawej). Warszawa, 22 czerwca 1966 r.

politycznej. „Działanie Episkopatu musi być stale uzgadniane i nie może się przejawiać najmniejsza różnica zdań na zewnątrz, chodzenie własnymi drogami, by nie dać okazji nieprzyjaciołom Kościoła do dzielenia biskupów na grupy, orientacje itp. To samo dotyczy duchowieństwa, które jest nieustannie instruowane przez konferencje diecezjalne dziekanów, konferencje dekanalne, itp.”¹⁷ – pisał prymas w memoriale z 9 listopada 1962 roku adresowanym do Jana XXIII.

Kardynał Wyszyński wymagał od biskupów, aby to, co zostało ustalone na zebraniach plenarnych episkopatu, obowiązywało we wszystkich diecezjach, a także w zgromadzeniach zakonnych. W czasie zebrań plenarnych KEP, a przewodniczył łącznie 164¹⁸, jego zdanie było ostateczne i decydujące. W sytuacjach trudnych, szczególnie dotyczących kwestii publicznych, między posiedzeniami KEP zwoływał posiedzenia Rady Głównej – w sumie przewodniczył 201 posiedzeniom¹⁹ – by wysłuchiwać opinie jej członków. Ale to on, jako prymas i przewodniczący Rady Głównej ogłaszał w jej imieniu specjalne słowa bądź odezwy do wiernych w chwilach szczególnie ważnych dla Kościoła i Polski.

Linie działania prymasa, wyrażoną w memoriale do Jana XXIII, wspierali jego najbliżsi współpracownicy, wśród których byli sekretarze generalni KEP – bp Zygmunt Choromański, a następnie bp Bronisław Dąbrowski²⁰, zaś od 1967 roku, czyli kreacji kardynalskiej Karol Wojtyła, który w latach 1969–1978 był wiceprzewodniczącym KEP. Metropolita krakowski darzył prymasa wielkim szacunkiem i był wobec niego bezwzględnie lojalny. Taka postawa udaremniała wszelkie gry operacyjne SB, których celem było skłócenie obu kardynałów. W liście do kard. Wyszyńskiego, napisanym 30 października 1979 r., Karol Wojtyła, jako papież, napisał znamienne słowa: „Zawsze byłem przekonany, że Duch Święty powołał Waszą Eminencję w wyjątkowym momencie dziejów Ojczyzny i Kościoła – i to nie tylko Kościoła w Polsce, ale także i w całym świecie. Patrzyłem na to trudne, ale jakżeż błogosławione wezwanie od czasów mojej młodości – i dziękowałem za nie Bogu jako za łaskę szczególną dla Kościoła i Polski. Dziękowałem za to, że «taką moc dał człowiekowi» – i zawsze za to dziękuję”²¹. Prymas Wyszyński, warto podkreślić, odegrał ważną rolę na konklawe w październiku 1978 r. Kiedy 15 października wieczorem jeden z faworytów konklawe kard. Giuseppe Siri zgłosił gotowość wycofania się na rzecz kard. Wojtyły, prymas Polski zaczął

¹⁷ M. P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa...*, t. II, Warszawa 1996, s. 431.

¹⁸ Dane opracowane na podstawie protokołów zebrań Konferencji Episkopatu Polski i Rady Głównej, zob. APP, Protokoły z posiedzeń Konferencji Episkopatu Polski z lat 1947–1980, mps; Tamże, Protokoły z posiedzeń Komisji (Rady) Głównej Konferencji Episkopatu Polski z lat 1949–1981, mps.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Zob. bp B. Dąbrowski, „Stefan Wyszyński Prymas Polski jako przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski”, w: *Ateneum Kapłańskie*, wrzesień–październik 1981, t. 97, z. 2, s. 336–347.

²¹ *Człowiek niezwyklej miary. Ojciec Święty Jan Paweł II o kardynale Stefanie Wyszyńskim. Kardynał Stefan Wyszyński o sobie. Kardynał Józef Glomp o kardynale Stefanie Wyszyńskim*, oprac. M. Plaskacz, A. Rastawicka. W. Wojdecki, Warszawa 1984, s. 129.

intensywnie zabiegać wśród elektorów o poparcie dla metropolity Krakowa²². Wybór papieża Polaka był dla prymasa spełnieniem słów kard. Augusta Hlonda, który przed śmiercią zapowiedział, że zwycięstwo, gdy przyjdzie, będzie zwycięstwem Matki Najświętszej. „Dziś się to sprawdza, gdy Kościół w Polsce jest na ustach całego świata”²³.

Prymas *ad extra*

Kardynał Stefan Wyszyński był autorem i głównym wykonawcą linii Kościoła tak wewnątrz, jak i na zewnątrz kraju. To on w czasie Soboru Watykańskiego II (1962–1965) przewodniczył pracom i zebraniom polskich ojców soborowych, dbając o to, by z uwagi na odmienne w porównaniu z innymi krajami warunki życia Kościoła w PRL, nie wchodzili w alianse, ale stanowili „grupę specjalną”²⁴. Prymas Polski, wyposażony w specjalne pełnomocnictwa Stolicy Apostolskiej reprezentował Watykan wobec „Kościoła milczenia”, czyli katolików, żyjących za naszą wschodnią granicą, natomiast na soborze był ich reprezentantem wobec ojców soborowych. W wielu wystąpieniach²⁵ w auli soborowej próbował wyjaśnić czym jest komunizm i życie katolików w ateistycznym reżimie. W tej materii, niestety, osiągnął niewiele. Prymasowi oraz polskim biskupom nie udało się także przeforsować w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* nadania Maryi tytułu Matki Kościoła. Ale bez wątplenia zasługą działań całego Episkopatu Polski, a także innych postulujących to episkopatów, było ogłoszenie przez Pawła VI 21 listopada 1964 r., na zakończenie trzeciej sesji soboru, Maryi Matką Kościoła.

Z powodu uwarunkowań polityczno-społecznych Kościoła w Polsce prymas głosił tezę, że posoborowa odnowa musi je uwzględniać i dlatego winna to być „odnowa dostosowana” (*renovatio accomodata*)²⁶. W stosunku do Kościołów w krajach zachodnich posoborowe zmiany w Polsce zostały wprowadzone więc później, co spotkało się z krytyką tzw. katolików postępowych, ale czas pokazał, że dzięki temu Kościołowi w Polsce udało się uniknąć wielu perturbacji, spowodowanych zmianą zewnętrznych form bez wnikania w ducha soboru. W październiku 1978 roku, dzień po wyborze kard. Karola Wojtyły na papieża prymas Wyszyński powiedział: „(...) w okresie posoborowym największe ataki szły na Kościół w Polsce. Pisano o nim, że nie realizuje

²² Zob. APP, S. Wyszyński, „Pro memoria...”, t. XXXI, s. 6669-6670; por. P. Raina, 1978. *Wybór papieża*, Warszawa 2008, s. 128-132.

²³ APP, S. Wyszyński, „Pro memoria...”, t. XXXI, s. 6676.

²⁴ Archiwum Instytutu Prymasa Wyszyńskiego w Warszawie, S. Wyszyński, „Po powrocie z pierwszej sesji soborowej, 16 XII 1962, Homilie i przemówienia”, 1962, t. XII, s. 354.

²⁵ Zob. *Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski Ojciec Soboru Watykańskiego II 1962–1965. Wybór dokumentów*, oprac. ks. S. Wilk, A. Wójcik, Lublin 2013.

²⁶ Zob. P. Mazurkiewicz, „Recepcja Soboru”, w: *Kościół i religijność Polaków 1945–1999*, red. ks. W. Zdaniec, T. Zembruski, Warszawa 2000, s. 28 i n.

Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu. Warszawa, 12 września 1967 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Rekolekcje Episkopatu Polski na Jasnej Górze. Częstochowa, września 1969 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Rekolekcje Episkopatu Polski na Jasnej Górze. Mszy Świętej w Kaplicy Cudownego Obrazu Matki Bożej przewodniczy kard. Stefan Wyszyński. Częstochowa, 1-4 września 1971 r. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Rekolekcje Episkopatu Polski na Jasnej Górze. Różańcowi na wałach jasnogórskich przewodniczy kard. Stefan Wyszyński. Częstochowa, 1-4 września 1971 r. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

131. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski. W prezydium: kard. Karol Wojtyła, kard. Stefan Wyszyński, kard. Bolesław Kominek. Kraków, 27-28 czerwca 1972 r. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski. Biskupi na tarasie Domu Arcybiskupów Warszawskich podczas przerwy w obradach. Warszawa, 13-14 września 1973 r. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

144. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski w Szczecinie. Uroczystości jubileuszowe 850-lecia Chrztu Pomorza Zachodniego. Sesja naukowa. Szczecin, 7-8 września 1974 r. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu w Warszawie. Warszawa, 22 marzec 1979 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Soboru, opóźnia odnowę, nie jest postępowy. Patronowała temu prasa całej prawie Europy, zwłaszcza francuska i niemiecka. Ciągłe były napaści na Episkopat Polski, że jest konserwatywny, niepostępowy, że zapóźnia sobór i odnowę liturgiczną. Jednakże okazało się teraz, że Kościół polski ma widoczne zasługi. To był argument dla «Sykstyny», argument, który uspokajał wszystkich elektorów. Widocznie takiej pracy, takiej metody i takiego stylu duszpasterstwa potrzeba światu, skoro Polska dzięki temu uratowała swą religijność, jedność i zwartość Kościoła²⁷.

Z atmosfery Soboru Watykańskiego II oraz przygotowań do Milenium Chrztu Polski, którego ważną częścią był rachunek sumienia narodu, wyrosła idea 56 listów polskiego episkopatu do episkopatów świata, zapraszających do udziału w milenijnych uroczystościach. Wyjątkowe miejsce wśród nich zajmuje orędzie biskupów polskich do niemieckich, z 18 listopada 1965 r.²⁸, ze słynną frazą „przebaczmy i prosimy o przebaczenie”²⁹. W ocenie prof. Antoniego Dudka i prof. Ryszarda Gryza, w wypadku orędzia motywem działania prymasa oprócz, oczywistych względów religijno-moralnych, były także przyczyny polityczno-kościelne. Prymas sądził, że gdy uda się przekonać biskupów niemieckich do uznania granicy na Odrze i Nysie, będzie miał silny argument w Watykanie w staraniach o utworzenie stałych diecezji na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Poza tym zmiana postawy polityków niemieckich pod wpływem działań biskupów oraz rozpoczęcie dialogu polsko-niemieckiego byłyby ogromnym sukcesem Kościoła w Polsce, umacniając go wobec władz PRL³⁰. Stało się jednak inaczej – biskupi niemieccy w odpowiedzi z 5 grudnia 1965 r. nie potwierdzili jednoznacznie granicy na Odrze i Nysie³¹, a polscy komuniści oburzeni złamaniem monopolu na rozmowy polsko-niemieckie, przystąpili do potężnego ataku propagandowego na orędzie i na prymasa, który wziął na siebie pełną odpowiedzialność za list. Kardynał Wyszyński, oskarżany przez władze o zdradę polskich interesów, 1 stycznia 1966 r. mówił w katedrze gnieźnieńskiej: „Biskupi polscy nigdy nie przykładali ręki do uszczuplenia ziem swojej Ojczyzny i nigdy ziemiami nie handlowali! Zawsze szli

²⁷ M. P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa...*, t. IV, s. 506.

²⁸ „Orędzie biskupów polskich do ich niemieckich Braci w Chrystusowym urzędzie pasterskim”, w: P. Madajczyk, *Na drodze do pojednania. Wokół orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich z 1965 roku*, Warszawa 1994, s. 179-187.

²⁹ Właściwie brzmiała ona: „udzielamy wybaczenia i prosimy o nie”. O orędziu zob. m.in. *Pojednanie i polityka. Polsko-niemieckie inicjatywy pojednania w latach sześćdziesiątych XX wieku a polityka odprężenia*, red. F. Boll, W. J. Wysocki, K. Ziemer i in., Warszawa 2010; E. Czackowska, „Rola kardynała Stefana Wyszyńskiego w powstaniu orędzia biskupów polskich do niemieckich. Nieznane dokumenty w Archiwum Prymasa Polski”, w: *Przegląd Zachodni*, 2016, nr 3, s. 193-203; P. Madajczyk, *Na drodze do pojednania...*; A. Stempin, „W potrzasku polityki”, w: *Znak*, styczeń 2006, nr 608; M. Zajac, „W cieniu Watykanu, Moskwy i Bonn”. Rozmowa z historykiem Andrzejem Grajewskim, w: *Tygodnik Powszechny*, 13 XI 2005, nr 46.

³⁰ Zob. A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003, s. 217. i n.

³¹ Zob. „Odpowiedź biskupów niemieckich na orędzie biskupów polskich”, w: P. Madajczyk, *Na drodze do pojednania...*, s. 187–191.

po linii sprawiedliwej i rzetelnej polskiej racji stanu”³². W 32-letnim prymasostwie kard. Wyszyńskiego był to najtrudniejszy okres z uwagi na to, że propagandowy atak chwilowo nadwyrężył społeczne zaufanie do prymasa. Orędzie biskupów polskich do niemieckich bezpośrednio nie doprowadziło do porozumienia episkopatów polskiego i niemieckiego, ale jego wielkie moralno-religijne przesłanie stało się podstawą długiego procesu pojednania narodów polskiego i niemieckiego.

Wobec Ziem Zachodnich i *ostpolitik* Watykanu

Nadzwyczajna sytuacja Kościoła w Polsce po 1945 r. wymagała nadzwyczajnych sposobów działania, w czym prymas Wyszyński miał poparcie kolejnych papieży, potwierdzających jego nadzwyczajne uprawnienia (choć zakres ich się zmieniał). Ale we wzajemnych relacjach między prymasem Polski a kurią watykańską były napięcia³³. Powodem była m.in. kwestia ustanowienia stałej organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Kiedy w 1951 r. władze państwowe wyrzuciły administratorów apostolskich z Opola, Wrocławia, Gorzowa Wielkopolskiego, Olsztyna i Gdańska, a kapituły katedralne pod naciskiem administracji państwowej wybrały wikariuszy kapitulnych, prymas mocą nadzwyczajnych uprawnień podniósł ich do rangi wikariuszy generalnych z prawem do zarządzania administraturami w jego imieniu. Dzięki tej decyzji jedność hierarchii kościelnej w Polsce została utrzymana, ale Stolica Apostolska miała do niej formalne zastrzeżenia, z których prymas tłumaczył się w czasie wizyty w Watykanie w kwietniu 1951 r.³⁴ Kardynał w rozmowach z przedstawicielami władz PRL lojalnie reprezentował stanowisko Stolicy Apostolskiej, powołując się na prawo międzynarodowe, które uniemożliwiało przeprowadzenie kanonicznej reorganizacji struktur kościelnych w Polsce do momentu podpisania międzynarodowego traktatu pokojowego, uznającego zmianę granicy polsko-niemieckiej. Ale osobiście prymas z tym stanowiskiem się nie zgadzał. W czerwcu 1957 r., po rozmowie z abp. Antonio Samoré, sekretarzem Kongregacji Nadzwyczajnych Spraw Kościoła napisał: „I ja znam prawo publiczne Kościoła i prawo międzynarodowe i nie widzę żadnych przeszkód, by Głowa Kościoła w tych nominacjach [na Ziemiach Zachodnich i Północnych – przyp.

³² M. P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa...*, t. III, s. 37.

³³ Zob. m.in. E. K. Czackowska, *Kardynał Wyszyński...*; A. Dudek, *Komuniści i Kościół w Polsce...*; J. Żaryn, „Stolica Apostolska wobec Prymasa Wyszyńskiego (1948–1981)”, w: *Prymas Stefan Kardynał Wyszyński – świadek Ewangelii i tradycji narodowych*, red. T. Gacia, K. Gurda, Kielce 2001, s. 70 i n.; Tenże, *Stolica Apostolska wobec Polski i Polaków w latach 1944–1958 w świetle materiałów ambasady RP przy Watykanie*, Warszawa 1998.

³⁴ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół...*, s. 67; A. Micewski, *Kardynał Wyszyński...*, s. 77 i n.; J. Zabłocki, *Prymas Stefan Wyszyński...*, s. 114 i n.

Spotkanie ks. Agostino Casaroli z przedstawicielami episkopatu. Od lewej: kard. Karol Wojtyła, bp Zygmunt Choromański, ks. Agostino Casaroli, ks. Andrzej Maria Deskur, kard. Stefan Wyszyński, abp Antoni Baraniak. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Wspólna fotografia w trakcie Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski. Ogród Domu Arcybiskupów Warszawskich przy ul. Miodowej. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski. Obrady w bibliotece Domu Arcybiskupów Warszawskich przy ul. Miodowej. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Kard. Stefan Wyszyński, prymas Polski wraz z episkopatem w trakcie Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski. Ogród Domu Arcybiskupów Warszawskich przy ul. Miodowej. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Audiencja u Ojca Świętego Pawła VI. W audyencji udział wzięli: kard. Stefan Wyszyński, kard. Karol Wojtyła, 20 polskich biskupów i ponad 2 tys. księży i świeckich katolików z 28 polskich diecezji. Rzym, 11 października 1975 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Spotkanie Ojca Świętego Pawła VI z kard. Stefanem Wyszyńskim. Rzym, 11 października 1975 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Audiencja u Ojca Świętego Pawła VI.
Rzym, 11 października 1975 r.
(Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji
Episkopatu Polski)

Spotkanie Papieża Pawła VI z prymasem Stefanem Wyszyńskim, kard. Karolem Wojtyłą
oraz bp. Bronisławem Dąbrowskim. Rzym, 12 listopada 1977 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji
Episkopatu Polski)

red.] miała zależeć od traktatów międzynarodowych. Czy 6,5 miliona ludzi ma czekać całe lata na tę łaskę? Czym się to da usprawiedliwić?”³⁵. Prymas Wyszyński uważał, że taka regulacja jest konieczna także z punktu widzenia polskiej racji stanu, czyli umacniania polskości na Ziemiach Zachodnich.

Inną różniącą kwestią było stanowisko prymasa Wyszyńskiego oraz kurii watykańskiej wobec polityki wschodniej³⁶. Stolica Apostolska za czasów Piusa XII nie prowadziła żadnych rozmów z rządami w krajach za żelazną kurtyną, dlatego Porozumienie z 1950 r. spotkało się z krytyką kurii. Kiedy natomiast za Jana XXIII i Pawła VI nastąpiło otwarcie na Wschód, czego efektem miały być umowy między Stolicą Apostolską a rządami tzw. krajów demokracji ludowej, prymas Polski, który doświadczył łamania umów przez komunistów przeciwny był zawieraniu konkordatu z Polską bez uprzedniego uznania przez władze PRL publiczno-prawnej sytuacji Kościoła. Komuniści bowiem, jak tłumaczył abp. Agostino Casarolemu, główne architektowi *ostpolitik*, nawet gdy podpiszą jakiś układ, nie pozwolą, aby Kościół mógł swobodnie pracować, gdyż nie to jest celem państwa materialistyczno-ateistycznego. Jeśli rząd w Polsce zgodzi się na jakieś ustępstwo, to tylko takie, na jakie pozwoli Kreml, a i wtedy będzie musiał za nie zapłacić Kościół w Polsce. „A my nie chcemy płacić żadnymi wartościami Kościoła. [...] Episkopat Polski musi pamiętać, że on jest odpowiedzialny za Kościół w Polsce” i dlatego – pisał w dzienniku *Pro memoria* w 1974 roku – „«linia» Episkopatu Polski nie może pokrywać się całkowicie ani z linią rządu PRL, ani – zgorzenie – z linią polityki wschodniej Stolicy Ap.”. I to „nie dla uporu starczego prymasa”, ale „na skutek doświadczeń 30 lat w rozmowach z komunistami”³⁷. Dlatego od 1974 r., gdy doszło do powołania zespołów roboczych między Stolicą Apostolską i PRL, prymas z uporem odwlekał przyjazd na stałe do Polski abp. Luigię Poggi, szefa delegacji watykańskiej. Obawiał się, że stała obecność przedstawiciela Watykanu będzie postrzegana już jako nawiązanie stosunków dyplomatycznych oraz prowadzić do rozmów polsko-watykańskich poza plecami prymasa i episkopatu. Papież Paweł VI nie raz zapewniał prymasa, że nic nie stanie się bez zgody episkopatu, dlatego kard. Wyszyńskiemu udało się doprowadzić do sytuacji, w której kiedy rozmowy dwustronne toczyły się w Watykanie, ich obserwatorem był wysłannik prymasa i episkopatu bp. Bronisław Dąbrowski.

Jak słusznie zauważył publicysta i polityk Janusz Zabłocki linia prymasa Wyszyńskiego dla oficjalnej polityki wschodniej Watykanu była alternatywą. Nie mogła zatem liczyć „na akceptację Stolicy Apostolskiej, która nie mogła legalizować i firmować

³⁵ APP, S. Wyszyński, „Pro memoria...”, t. XV, s. 588.

³⁶ Zob. m.in. A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce...*, s. 250-256, 295-310; A. Grajewski, „Relacje między PRL a Stolicą Apostolską w latach 1958–1966”, w: *Kościół i Prymas Stefan Wyszyński 1956–1966*, red. A. Dziurok, W. J. Wysocki, Katowice–Kraków 2008, s. 47-62; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego...*, s. 264-271, 306–329; Tenże, „Dyplomacja PRL wobec Watykanu, czyli o instrumentalnym traktowaniu partnera”, w: *Biuletyn IPN*, 2/2002, s. 37 i n.

³⁷ S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. XX: 1974, s. 234-235, mps.

równocześnie dwóch różniących się zasadniczo i sprzecznych w swoich założeniach «polityk wschodnich»”. Dopiero wybór Jana Pawła II nadał nowy kierunek dyplomacji watykańskiej, w której dorobek polityki wschodniej abp. Casarolego łączył się z „wiedzą i sugestiami hierarchów kościelnych z krajów komunistycznego bloku”³⁸.

„Zwycięstwo, gdy przyjdzie...”

Kardynał Stefan Wyszyński, prymas Polski zmarł 28 maja 1981 roku, w okresie, gdy Polacy po latach zniewolenia wstali z kolan. Impuls do powstania wielkiego, wolnościowego ruchu społecznego dała pierwsza pielgrzymka do Polski Jana Pawła II w 1979 r., ale podwaliny pod nią przez lat kilkadziesiąt kładł prymas Wyszyński. To on umacniał w rodakach wewnętrzną wolność, poczucie godności, wzmacniał wiarę, tożsamość narodową, wskazywał jak budować życie społeczne. A kiedy strajkowała „Solidarność” łagodził napięcia, jak zawsze to czynił w tzw. polskich miesiącach, obawiając się rozlewu bratniej krwi i mediował między związkowcami a władzą³⁹. Prymas Stefan Wyszyński przeprowadził Kościół – i szerzej: naród – przez jeden z najtrudniejszych momentów w jego dziejach, odchodząc w momencie gdy Polacy, wspierani duchowo przez papieża Polaka, mogli sami upomnieć się o życie w prawdzie i wolności⁴⁰. Sprostanie wyzwaniom, które w 1949 roku stanęły przed prymasem Stefanem Wyszyńskim, nie byłoby możliwe bez jego silnej wiary i zawierzenia Bogu. „W każdej drodze jest jakaś myśl przewodnia – mówił kardynał – jakieś światło, które człowiek usiłuje utrzymać w oczach, aby nie pozostać w ciemności i nie zbłądzić. [...] Nie mówię, że to jest mój jakiś nadzwyczajny dar. To jest dar łaski, zapowiedziany ustami mojego poprzednika, kardynała Augusta Hlonda, który umierając w Warszawie, mówił: «Pracujcie i walczcie pod opieką Matki Bożej. Zwycięstwo, gdy przyjdzie, będzie to zwycięstwo Najświętszej Maryi Panny»”⁴¹. Ta myśl towarzyszyła Stefanowi Wyszyńskiemu przez cały okres prymasostwa. A jej wypełnienie ujrzał w chwili wyboru Jana Pawła II, a potem na placu Zwycięstwa w Warszawie, gdy 2 czerwca 1979 r. papież Polak pod krzyżem ustawionym w centrum stolicy, wciąż komunistycznego państwa, sprawował Mszę św., przywołując mocy Ducha Świętego. Jan Paweł II zaś podczas drugiej pielgrzymki do ojczyzny, 19 czerwca 1983 r. w Częstochowie, w czasie spotkania z członkami Konferencji Episkopatu Polski powiedział o prymasie Stefanie Wyszyńskim: „Trudno wręcz

³⁸ J. Zabłocki, „Stefan kard. Wyszyński, prymas Polski – aspekty społeczno-polityczne jego działalności”, cz. IV, rozdz. II (1978–1981), mps.

³⁹ Zob. m.in. R. Gryz, „Mediator czy sojusznik?”, w: *Tygodnik Powszechny*, 2 IX 2001, nr 35; P. Raina, *Kardynał Wyszyński i Solidarność*, Warszawa 2005.

⁴⁰ Zob. *Stefan Kardynał Wyszyński. Droga życia*, red. I. Czarczińska i in., Warszawa 2001, s. 113.

⁴¹ *Jan Paweł II. Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, Kraków 1999, s. 285-286.

Kard. Stefan Wyszyński przewodniczy Zebraniu Plenarnemu Konferencji Episkopatu Polski w bibliotece Domu Arcybiskupów Warszawskich. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Kard. Stefan Wyszyński z Episkopatem Polskim w Rzymie. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Powitanie papieża Jana Pawła II na lotnisku Okęcie w Warszawie rozpoczynające pierwszą pielgrzymkę do Polski. Przemówienie powitalne przewodniczącego Rady Państwa PRL Henryka Jabłońskiego (na podium z lewej). Widoczni również: papież Jan Paweł II oraz kard. Stefan Wyszyński. W pierwszym rzędzie za podium widoczni m.in. prefekt Domu Papieskiego, bp Jacques Martin (pierwszy na prawo od H. Jabłońskiego), abp Eduardo Martinez Somalo (trzeci na prawo od H. Jabłońskiego), sekretarz papieża, ks. Stanisław Dziwisz (pierwszy na prawo od Jana Pawła II). Warszawa, 2 czerwca 1979 r.

Kard. Stefan Wyszyński w gronie biskupów i księży oraz najbliższych współpracowników. W pierwszym rzędzie (od lewej): bp Bolesław Kominek, bp Antoni Baraniak, bp Teodor Bensch, ks. prał. Władysław Padacz. Z tyłu: ks. Bronisław Dąbrowski, ks. Hieronim Goździewicz, ks. Franciszek Borowiec. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

wyrazić doniosłość tego posługiwania – nie tylko ze względu na Polskę, ale także ze względu na Kościół powszechny. (...) Pragnę w gronie Konferencji Episkopatu Polski złożyć raz jeszcze pośmiertny hołd pamięci wielkiego Prymasa, któremu Kościół i Polska – i my wszyscy: ja w szczególności – tak wiele zawdzięczamy”.

Bibliografia

Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie (AAW), Archiwum Prymasa Polski (APP), *Statutum Conferentiae Episcoporum Poloniae*, zatwierdzony przez Kongregację ds. Biskupów 15 marca 1969; Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie (AAW), Archiwum Prymasa Polski (APP), S. Wyszyński, *Pro memoria, Copia Publica*, t. XV, s. 546, 588, t. XX, s. 234, 235, t. XXI, s. 2883, t. XXXI, s. 6669. Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie (AAW), Archiwum Prymasa Polski (APP), Protokoły z posiedzeń Konferencji Episkopatu Polski z lat 1947–1980, mps; Protokoły z posiedzeń Komisji (Rady) Głównej Konferencji Episkopatu Polski z lat 1949–1981, mps; Archiwum Instytutu Prymasa Wyszyńskiego (AIPW) w Warszawie, S. Wyszyński, *Po powrocie z pierwszej sesji soborowej, 16 XII 1962, Homilie i przemówienia*, 1962, t. 12, s. 354; 1966. *Milenium Chrztu Polski prymasa Stefana Wyszyńskiego. Perspektywa teologiczno-społeczna* pod red. E. Czackowskiej, Warszawa 2016; Czackowska Ewa K., *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013; Czackowska Ewa K., *Rola kardynała Stefana Wyszyńskiego w powstaniu orędzia biskupów polskich do niemieckich. Nieznane dokumenty w Archiwum Prymasa Polski*, „Przegląd Zachodni”, 2016, nr 3, s.193-203; *Człowiek niezwykłej miary. Ojciec Święty Jan Paweł II o kardynale Stefanie Wyszyńskim. Kardynał Stefan Wyszyński o sobie. Kardynał Józef Glomp o kardynale Stefanie Wyszyńskim*, Warszawa 1984, s. 129; Dąbrowski Bronisław, *Stefan Wyszyński Prymas Polski jako przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski*, „Ateneum Kapłańskie”, wrzesień–październik 1981, t.97, z.2, s. 336-347; *Dekret z dnia 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych*, „Dziennik Ustaw” 1953 nr 10, poz. 32; Dudek Antoni, *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995; Dudek Antoni, Gryz Ryszard, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003; A. Grajewski, *Relacje między PRL a Stolicą Apostolską w latach 1958–1966 w: Kościół i Prymas Stefan Wyszyński 1956–1966*, pod red. A. Dziuroka i W. J. Wysockiego, Katowice–Kraków 2008, s. 47-62; R. Gryz, *Mediator czy sojszunik?* „Tygodnik Powszechny”, 2 IX 2001, nr 35; Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, Przemówienia, homilie*, Kraków 1999, s. 285, 286; Madajczyk Piotr, *Na drodze do pojednania. Wokół orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich z 1965 roku*, Warszawa 1994; P. Mazurkiewicz, *Recepcja Soboru*, w: *Kościół i religijność Polaków 1945–1999*, pod red. ks. prof. W. Zdaniewicza i T. Zembrzuskiego, Warszawa 2000, s. 28 i n.; Micewski Andrzej, *Kardynał Wyszyński. Prymas i mąż stanu*, Paryż 1982; *Milenium czy Tysiąclecie*, pod red. B. Noszczaka, Warszawa 2006; *Pół wieku milenium. Religijne, polityczne i społeczne aspekty obchodów tysiąclecia chrztu Polski (1956–1966/1967)*. *Studia i materiały* pod red. B. Noszczaka, Warszawa 2017; Mikołajczuk Krzysztof, *Uprawnienia Kardynała Stefana Wyszyńskiego wobec Kościoła Greckokatolickiego w archiwaliach Prymasa i Konferencji Episkopatu Polski*, Lublin 2014.; *Odpowiedź biskupów niemieckich na orędzie biskupów polskich w: P. Madajczyk, Na drodze do pojednania*, dz. cyt., s. 187-191; *Orędzie biskupów polskich do ich niemieckich Braci w Chrystusowym urzędzie pasterskim*, w: P. Madajczyk, *Na drodze do pojednania. Wokół orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich z 1965 roku*, Warszawa 1994, s. 179-187; Pietrzak Jerzy, *Pełnia Prymasostwa. Ostatnie lata prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda 1945–1948*, t. 2, Poznań 2009; *Pojednanie i polityka. Polsko-niemieckie ini-*

Kard. Stefan Wyszyński i Jan Paweł II. Rzym, wrzesień 1980 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Uroczystości pogrzebowe kard. Stefana Wyszyńskiego, prymasa Polski. Warszawa, 28-31 maja 1981 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

cjatywy pojednania w latach sześćdziesiątych XX wieku a polityka odprężenia pod. red. Friedhelma Bolla, Wiesława J. Wysockiego i Klaus Ziemera we współpracy z Thomasem Rothem, Warszawa 2010; Porozumienie zawarte między przedstawicielami Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Episkopatu Polski w dniu 14 kwietnia 1950 r. w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–2000*, t.1-2, Marki 2003, s. 91; *Prymas Tysiąclecia Kardynał Stefan Wyszyński. Teki Edukacyjne IPN*, Warszawa 2003, s. 38; P. Raina, *Kardynał Wyszyński i Solidarność*, Warszawa 2005; Raina Peter, *Kościół w PRL. Dokumenty*, t. 1, Poznań 1994, s. 413- 427; Raina Peter, *Kardynał Wyszyński*, t.1-14, Warszawa 1994–2007; Raina Peter, 1978. *Wybór papieża*, Warszawa 2008, s.128 i n.; Romaniuk Marian P., *Prymas Tysiąclecia w pamięci Polaków 1981–2011*, Warszawa 2011, s.45. Romaniuk Marian P., *Życie, twórczość i posługa Stefana Kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia*, t.1-4, Warszawa 1994–2002; *Stefan Kardynał Wyszyński. Droga życia*, red. I. Czarcńska i in., Warszawa 2001, s.113. *Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski Ojciec Soboru Watykańskiego II 1962–1965. Wybór dokumentów*, opracowali ks. Stanisław Wilk SDB, Anna Wójcik, Lublin 2013; Stempin Arkadiusz, *W potrzasku polityki*, „Znak” styczeń 2006, nr 608; *W cieniu Watykanu, Moskwy i Bonn. Z historykiem Andrzejem Grajewskim rozmawia Marek Zajac*, „Tygodnik Powszechny”, 13 XI 2005, nr 46; Zabłocki Janusz, *Prymas Stefan Wyszyński. Opór i zwycięstwo 1948–1956*, Warszawa 2002; Zabłocki Janusz, *Stefan kard. Wyszyński, prymas Polski – aspekty społeczno-polityczne jego działalności*, cz. IV, rozdz. II (1978–1981), mps.; Zieliński Zygmunt, *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003; Żaryn Jan, *Dyplomacja PRL wobec Watykanu, czyli o instrumentalnym traktowaniu partnera*, „Biuletyn IPN”, 2002, nr 2, s.37 i n.; Żaryn Jan, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003; Żaryn Jan, *Nieznany list prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego do Stolicy Apostolskiej w sprawie tzw. porozumienia z rządem z 14 kwietnia 1950 roku*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały”, t.2, Warszawa 1997, s.291-297; Żaryn Jan, *Stolica Apostolska wobec Prymasa Wyszyńskiego (1948–1981)*, w: *Prymas Stefan Kardynał Wyszyński – świadek Ewangelii i tradycji narodowych*, Kielce 2001, s. 70 i n.; Żaryn Jan, *Stolica Apostolska wobec Polski i Polaków w latach 1944–1958 w świetle materiałów ambasady RP przy Watykanie*, Warszawa 1998.

Summary

Primate Stefan Wyszyński, Archbishop of Gniezno and Warsaw, endowed with special powers of the Holy See, headed the Polish Bishops' Conference and the Church in Poland in 1948–1981. It was an extremely difficult time in the history of the Church and nation when the authorities of communist Poland were fighting the religion and the Church, striving to build an atheist society. Primate Wyszyński, wanting to preserve the minimum pastoral freedom of the Church, in 1950 signed with the Stalinist government the Agreement, which delayed the decisive attack on the Church, the element of which was the arrest of the Primate. After three years spent in isolation, Cardinal Wyszyński was released with the program of a spiritual offensive – a nine-year Great Novena, preparing for the celebration of the millennium of Poland's baptism in 1966. Its aim was to strengthen the faith of people and to rebuild Christian morality. These were for the Primate the premises to preserve the identity of the nation and inner freedom, which in favorable circumstances was to bring about external freedom – this happened after the Primate's death. Cardinal Wyszyński, as the president of the Polish Bishops' Conference, put on the unity of bishops, as well as clergy and lay believers. The

Primate gave direction to pastoral work within the Church in Poland, and created her line outside – during the Second Vatican Council or defending the letter of Polish bishops to German bishops of 1965. Since Primate Wyszyński experienced how the communist authorities were breaking agreements, he was critical of the Holy See's *Ostpolitik* and strongly sought for the signing of the concordat before the recognition of the Church's legal and public personality.

Nota o autorce

Ewa K. Czackowska – doktor historii, publicystka, adiunkt na Wydziale Teologicznym UKSW, autorka książek m.in. *Prymas Wyszyński. Biografia*, *Siostra Faustyna. Biografia Świętej*, *Ksiądz Jerzy Popiełuszko. Wiara–nadzieja–miłość* (wspólnie z Tomaszem Wiścickim). Członek Zespołu Redakcyjnego *Pro memoria* prymasa Stefana Wyszyńskiego. Uczestniczyła w opracowaniu *Positio* procesu beatyfikacyjnego prymasa Stefana Wyszyńskiego.

Ks. Jan M. Dyduch

Kardynał Karol Wojtyła

Działalność kard. Karola Wojtyły
jako zastępcy przewodniczącego
Konferencji Episkopatu Polski

W roku 1972 kard. Karol Wojtyła napisał: „Współczesnym wyrazem tej samej treści poddyktowanej zasadą kolegialności i tej samej współpracy biskupów dla dobra większej ilości Kościołów partykularnych w łonie Kościoła powszechnego stała się instytucja Konferencji Episkopatu: «Konferencje biskupów czytamy w konstytucji *Lumen gentium* mogą dziś wnieść różnorodny i owocny wkład do konkretnego urzeczywistnienia się pragnienia kolegialności»” (KK 23)¹. Gdy kard. K. Wojtyła pisał te słowa był już od kilku lat zastępcą przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski. Został nim wybrany ponownie 30 września 1969 r. na 116. Zebraniu Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski². Sprawując tę funkcję, kardynał prowadził wieloraką działalność. Głównie zaznaczyła się ona w przygotowywaniu listów Episkopatu Polski, następnie w kontaktach ze Stolicą Apostolską oraz w kształtowaniu trudnych relacji Kościół – Państwo.

Przygotowywanie listów pasterskich

Listy pasterskie biskupów polskich w ówczesnym czasie odgrywały wiodącą rolę w posłudze nauczania wiernych, a nawet w pewnym sensie wszystkich Polaków. One kształtowały postawy, poglądy i sumienia ludzkie. Były wyrazem jedności Kościoła i narodu polskiego. Stawały w obronie narodu przed agresywną ideologią totalitarnej dyktatury komunistycznej i narzucanego siłą bezbożnego materializmu marksistowskiego.

Z okazji Tysiąclecia Chrztu Polski biskupi zgromadzili się 21 kwietnia 1966 r. na Konferencji Plenarnej w Gnieźnie przy grobie św. Wojciecha. Stamtąd przesłali do wszystkich wiernych w Polsce *Słowo biskupów polskich z Milenijnej Konferencji Episkopatu przy grobie św. Wojciecha w Gnieźnie*³. *Słowo* to przygotował Karol Wojtyła. Jego projekt przedstawił na posiedzeniu Komisji Głównej. Następnie poprawił go, uwzględniając uwagi wówczas poczynione i zaproponował tytuł: *Słowo wspólne – (albo wspólna wypowiedź) biskupów polskich na Tysiąclecie Chrztu Polski*⁴. Przygotowana propozycja tekstu z niewielkimi zmianami trafiła do wiernych. *Słowo* ukazuje rolę biskupów polskich w dziejach Kościoła na ziemiach polskich i w dziejach narodu. Ich kolegialna troska i odpowiedzialność za cały Kościół przejawia się w szczególny sposób w stosunku do Kościoła na polskiej ziemi. Na pewnym etapie historii ukształtowała się Konferencja Episkopatu Polski, która w swojej działalności czerpie ze skarbca wskazań Vaticanum II, w szczególności nauczania o kolegialnej działalności i kolegialnej odpowiedzialności pasterzy⁵.

¹ Kard. K. Wojtyła, *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, Kraków 1972, s. 134.

² Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego z 2 X 1969 r., przechowywane w: Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej: AKM), sygn. AI/146, Akta Kardynała Karola Wojtyły (dalej: AKKW).

³ *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975, s. 439–441.

⁴ AKKW, sygn. FI/31, Pismo kard. Karola Wojtyły, 7 IV 1966.

⁵ Zob. AKKW, sygn. FI/34, Projekt kard. Karola Wojtyły; „Słowo...”, w: *Listy pasterskie...*, s. 439–441.

Karol Wojtyła był uczestnikiem wszystkich sesji Soboru Watykańskiego II. Udział ten traktował jako szczególny dar i zadanie, pragnął także spłacać „zaciągnięty dług”⁶. Rok 1967 został ogłoszony przez Episkopat Polski „Rokiem posoborowym”. Na jego rozpoczęcie został odczytany *List pasterski Episkopatu Polski na rozpoczęcie «Roku posoborowego»*⁷. Propozycję listu przygotował abp Wojtyła. W liście do prymasa Polski napisał: „W załączeniu przesyłam projekt *Listu Episkopatu Polski na rozpoczęcie «Roku posoborowego»* (uzupełniony)”⁸. List, nawiązując do polskich uroczystości milenijnych, stwierdza, iż dokonały się one w tle epokowego wydarzenia w Kościele i świecie współczesnym, jaki stanowił Sobór Watykański II. Jest on źródłem poznania odwiecznej prawdy Bożej objawionej całej ludzkości w Ewangelii, a zarazem daje nowe wytyczne, kierunki i możliwości działania wszystkich wyznawców Chrystusa w świecie współczesnym. Trzeba więc dokonać recepcji jego postanowień i wskazań na polskiej ziemi. Pod kierunkiem Ducha Świętego należy się z nimi zapoznać przez rzetelne studium dokumentów soborowych oraz stopniową i gruntowną ich realizację. Przyjęcie Soboru jest równoznaczne z wiernością i posłuszeństwem Duchowi Świętemu. Realizacja wskazań soborowych jest wyrazem wierności Chrystusowi, Jego Kościołowi i zmierza do odnowy Kościoła, a także budowania prawdziwego postępu w świecie⁹.

W kontekst nauczania listów pasterskich biskupów polskich były wplecione wydarzenia dokonujące się w życiu społecznym, politycznym i kulturalnym Polski. Wydarzeniem, które znalazło takie odzwierciedlenie, były wypadki marcowe 1968. Wówczas to studenci i pracownicy nauki protestowali przeciw nadużyciom władzy komunistycznej. Protesty zostały brutalnie stłumione, a wielu studentów i pracowników uczelni zostało stamtąd usuniętych, a nawet represjonowanych i uwięzionych. *Słowo Episkopatu Polski o wydarzeniach marcowych* nawiązuje do tych wydarzeń, stając w obronie młodzieży akademickiej i pracowników nauki, domagając się zwolnienia zatrzymanych i uwięzionych oraz zaprzestania drastycznych represji. *Słowo* podkreśla znaczenie wolności, posiadającej podwójny charakter: wolności wewnętrznej, czyli wolności przekonań, i wolności zewnętrznej, czyli swobodnego wypowiedzania swoich poglądów. Wolność taka jest warunkiem życia społecznego, warunkiem pokoju w społeczeństwie, posiada podstawowe znaczenie dla rozwoju nauki i dla kształtowania kultury narodowej¹⁰. Propozycje tekstu *Słowa* przygotował Karol Wojtyła¹¹.

Rok 1973 został ogłoszony Rokiem Nauki Polskiej w związku z 500. rocznicą urodzin Mikołaja Kopernika. W roku tym także obchodzono 500. rocznicę śmierci św.

⁶ Por. kard. K. Wojtyła, *U podstaw odnowy...*, s. 5.

⁷ Zob. *Listy pasterskie Episkopatu Polski...*, s. 470-474.

⁸ Zob. AKKW, sygn. FI/41, List kard. Karola Wojtyły do prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, 3 XI 1966.

⁹ Zob. AKKW, sygn. FI/42, Projekt Listu... ; por. *Listy pasterskie Episkopatu Polski...*, s. 470-474.

¹⁰ „Słowo Episkopatu Polski o wydarzeniach marcowych”, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski...*, s. 525-526.

¹¹ Zob. AKKW, sygn. FI/89, „II Słowo Episkopatu Polski”.

Papież Jan Paweł II z bp Bronisławem Dąbrowskim. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w Gnieźnie. Kard. Stefan Wyszyński z relikwiarzem św. Wojciecha, abp Karol Wojtyła z relikwiarzem św. Stanisława. Gniezno, 14 kwietnia 1966 r. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w Krakowie. Procesja powrotna z ze Skałki na Wawel. Metropolita krakowski abp. Karol Wojtyła błogosławi uczestników uroczystości. Widoczny m.in. metropolita poznański abp Antoni Baraniak (drugi od lewej). Kraków, 8 maja 1966 r.

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w Krakowie. Na Skałce. Abp Antoni Baraniak i abp Karol Wojtyła wychodzą po zakończeniu uroczystości. Kraków, 8 maja 1966 r. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Jana Kantego. Z tej okazji odczytano w kościołach polskich list pasterski: *Biskupi polscy na 500. rocznicę śmierci św. Jana z Kęt profesora Uniwersytetu Krakowskiego*¹². Podkreślono w nim zarówno zasługi Mikołaja Kopernika jak i św. Jana z Kęt. Kopernik rozślawił Polskę swoim geniumsem wiedzy, zaś św. Jan – geniumsem świętości. List tak charakteryzuje polską kulturę: „Biskupi polscy, którzy po uroczystościach ku czci Mikołaja Kopernika we Fromborku, przybywając do grobu św. Jana Kantego w Krakowie chcą przez to samo dać wyraz czci dla całej polskiej 1000-letniej tradycji kulturalnej, która jest do głębi chrześcijańska, w której obcuja ze sobą wszystkie wartości ducha, której wiedza łączy się ze świętością”¹³. Projekt listu przygotował kard. Wojtyła. W liście do prymasa Polski napisał: „W związku z 500. rocznicą śmierci św. Jana z Kęt widzę potrzebę krótkiego listu do wiernych w całej Polsce, którego projekt pozwalam sobie załączyć”¹⁴.

Przedmiotem troski kard. Karola Wojtyły była też problematyka małżeństwa i rodziny. W przygotowanym przez niego *Słowie pasterskim biskupów w uroczystość Świętej Rodziny w roku 1973* kreśli ówczesną sytuację rodzin polskich, które dotknął kryzys, przejawiający się wzrostem liczby rozwodów, zbrodniczymi praktykami aborcji, wzmagającą się antykoncepcją, naruszaniem podstawowych obowiązków małżeńskich i rodzicielskich. *Słowo* ukazuje przyczyny tego stanu rzeczy. Tkwią one nie tylko w błędnej ideologii narzucanej społeczeństwu przez system komunistyczny, ale mają o wiele szersze podłoże. Stanowią je między innymi płynące z Zachodu prądy gloryfikujące konsumpcjonizm i materializm praktyczny. W ocenie kard. Wojtyły są one niebezpieczniejsze od siermiężnego ateistycznego materializmu marksistowskiego. Kardynał wskazuje także na drogi wyjścia, wśród nich budzenie nadziei przez ukazywanie myśli Bożej i Jego łaski płynącej z sakramentu małżeństwa¹⁵.

Kontakty ze Stolicą Apostolską

Kardynał Karol Wojtyła bardzo pomagał w rozwijaniu kontaktów Konferencji Episkopatu Polski ze Stolicą Apostolską. Omawiając tę sprawę, trzeba sięgnąć do dwóch ważnych wydarzeń w jego życiu. Najpierw do pobytu na studiach w Rzymie, w latach 1946–1948. Młody, tuż po święceniach 1 listopada 1946 r., ks. Wojtyła, udał się do Wiecznego Miasta, aby studiować na Papieskim Uniwersytecie Angelicum. Okres ten tak wspominał po prawie 50 latach, z okazji 50. rocznicy święceń kapłańskich: „Tak więc moje kapłaństwo, moja formacja teologiczna i duszpasterska są prawie od samego początku wpisane w doświadczenie Rzymu. Dwa lata studiów, zakończone

¹² *Listy pasterskie Episkopatu Polski...*, s. 776-778.

¹³ Tamże, s. 777.

¹⁴ AKKW, sygn. Fl/195, List kard. Karola Wojtyły do prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego; AKKW, sygn. Fl/197, Projekt listu na 500. rocznicę śmierci św. Jana z Kęt.

¹⁵ Zob. AKKW, sygn. Fl/202; *Listy pasterskie Episkopatu Polski...*, s. 769-772.

w roku 1948 doktoratem, to były równocześnie dwa lata intensywnego uczenia się Rzymu¹⁶. W czasie wakacji podróżował po krajach Europy Zachodniej, zapoznając się z życiem jej mieszkańców, ich problemami religijno-moralnymi i nowymi formami duszpasterstwa. Napisał potem: „Tak więc z różnych stron odślaniała mi się coraz bardziej Europa Zachodnia, Europa powojenna, Europa wspaniałych gotyckich katedr, a równocześnie Europa zagrożona procesem sekularyzacji”¹⁷.

Zdobyta wówczas wiedza, doświadczenie, znajomość obcych języków i nawiązane kontakty wspaniale zaowocowały w jego dalszym życiu, w szczególności podczas udziału w Soborze Watykańskim II – to drugie ważne wydarzenie. Kardynał Wojtyła, który był uczestnikiem wszystkich sesji soborowych, jak już wspominaliśmy, uważał ten udział za wielki dar Boży, niezwykle doświadczenie i przeżycie Kościoła uniwersalnego. Pisał o Ojcach Soboru: „Tworząc Vaticanum II w ciągu czterech lat, równocześnie z niego ogromnie wiele zaczerpnęli. Samo doświadczenie uniwersalnej wspólnoty było dla każdego z nich ogromnym, historycznym dobrem”¹⁸. Przeżycie udziału w soborze miało kolosalny wpływ na dalszą działalność kard. Wojtyły, a potem Jana Pawła II. Jako arcybiskup krakowski, a potem pasterz Kościoła powszechnego, w całym swoim nauczaniu i w całej działalności pasterskiej opierał się na wskazaniach i postanowieniach Vaticanum II. Kardynał Stanisław Dziwisz, wieloletni (39 lat, 1966–2005), najbliższy współpracownik kard. Wojtyły i Jana Pawła II wspomina: „Arcybiskup Wojtyła udowodnił, że nie lęka się soboru... Starał się przeszczepić naukę soborową na grunt polski i duszpasterski, naturalnie z dużą rozważą, ale bez uprzedzeń, a przede wszystkim z wielką nadzieją i radością. Okres wprowadzania w życie myśli soboru był czasem szczęśliwym, zarówno dla arcybiskupa Krakowa, jak i dla archidiecezji oraz całego Kościoła w Polsce”¹⁹.

Przywołane wydarzenia: studia w Rzymie, udział w Soborze Watykańskim II szeroko otworzyły kard. Wojtyłę drzwi do kontaktów ze Stolicą Apostolską. Te możliwości spotęgowały i ubogaciły funkcje spełniane w Stolicy Apostolskiej. Papież Paweł VI powołał go do grona konsultorów Rady Świeckich oraz do grona członków następujących kongregacji: Kongregacji ds. Duchowieństwa, Kongregacji Kościołów Wschodnich, Kongregacji Sakramentów i Kultu Bożego oraz Kongregacji Wychowania Katolickiego. Z soborowego nauczania o kolegialności wyrosła nowa instytucja w Kościele, mianowicie Synod Biskupów. W pracach tego nowego organu doradczego Biskupa Rzymu aktywnie uczestniczył kard. Karol Wojtyła.

Pierwszy Synod Biskupów został zwołany w roku 1967. Zgodnie z regulaminem synodu kard. Wojtyła został wybrany na jego członka przez 103. Konferencję Episkopatu

¹⁶ Jan Paweł II, *Dar i tajemnica*, Kraków 1996, s. 52.

¹⁷ Tamże, s. 54.

¹⁸ Kard. K. Wojtyła, *U podstaw odnowy...*, s. 5.

¹⁹ Kard. S. Dziwisz, *Świadectwo – w rozmowie z Gian Franco Swidercoschim*, Poznań 2007, s. 25.

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w Kielcach i Wiślicy. Widoczni m.in. metropolita krakowski abp. Karol Wojtyła, metropolita poznański abp. Antoni Baraniak, obok idzie kard. Stefan Wyszyński, za nim na prawo widoczny jego sekretarz ks. infułat Władysław Padacz. Wiślica, 17 lipca 1966 r.

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w Siedlcach. Metropolita krakowski abp Karol Wojtyła przemawia po zakończeniu Mszy Świętej. Siedlce, 18 września 1966 r.

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w Starym Sączu. Widoczni m.in. kard. Stefan Wyszyński, metropolita krakowski abp Karol Wojtyła, metropolita poznański abp Antoni Baraniak. Stary Sącz, 24 lipca 1966 r.

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w Białymstoku. Metropolita krakowski abp Karol Wojtyła podczas celebracji Mszy Świętej. Białystok, 19 listopada 1966 r.

Rekolekcje Episkopatu Polski na Jasnej Górze. Częstochowa, września 1969 r.
(Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Uroczystość koronacji obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Wieluniu. Kard. Stefan Wyszyński, kard. Karol Wojtyła i ks. bp Stefan Bareła podczas obrzędu koronacji obrazu. Wieluń, 5 września 1971 r.
(Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Papież Jan Paweł II z kard. Stefanem Wyszyńskim podczas pierwszej pielgrzymki do Polski.
2 czerwca 1979 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Papież Jan Paweł II przemawia podczas spotkania z wiernymi w Gębarzewie pod Gnieznem
podczas pierwszej pielgrzymki do Polski. Obok papieża widoczni: prymas Polski, kard. Stefan
Wyszyński, abp Agostino Casaroli. Gębarzewo pod Gnieznem, 3 czerwca 1979 r.

Polski. Wybór ten zatwierdził papież Paweł VI²⁰. W skład delegacji Konferencji Episkopatu Polski weszli: kard. Stefan Wyszyński – przewodniczący, kard. Karol Wojtyła, bp Piotr Kałwa, bp Franciszek Jop i bp Lech Kaczmarek²¹. Wymienieni wyżej otrzymali od Sekretarza Generalnego Synodu Biskupów wykaz spraw, które miały być przedmiotem jego obrad. Kardynał Karol Wojtyła przygotował szczegółowe opracowanie dotyczące problematyki obrad. W szczególniejszy sposób zajął się sprawą nauki wiary, niebezpieczeństw i współczesnych zagrożeń dla wiary, jak również szukaniem dróg wyjścia²². Mimo gruntownego i solidnego przygotowania do synodu z 1967 r. kard. Wojtyła nie wziął w nim udziału ze względów natury politycznej. Komunistyczne władze w Warszawie odmówiły wydania paszportu prymasowi kard. Stefanowi Wyszyńskiemu. Na znak solidarności z prymasem kard. Wojtyła zrezygnował z wyjazdu, podobnie jak i inni biskupi²³.

25 lipca 1968 r. papież Paweł VI ogłosił encyklikę *Humanae vitae* o zasadach moralnych w dziedzinie przekazywania życia ludzkiego²⁴. Po jej ogłoszeniu w niektórych środowiskach odezwały się głosy krytyki nauczania papieskiego. Episkopat Polski wyraził solidarność z papieżem Pawłem VI. Telegram do Ojca Świętego w związku z encykliką przygotował kard. Wojtyła. Czytamy tam m.in.: „Episkopat Polski zebrany na Konferencji Plenarnej na Jasnej Górze i w Opolu, przekazuje Waszej Świątobliwości wyrazy głębokiej wdzięczności za jasną i zdrową naukę zawartą w encyklice «*Humanae vitae*», poświęconej sprawie przekazywania życia ludzkiego”²⁵.

Nieco inną strukturę miał Synod Biskupów z roku 1969. Był to Synod Nadzwyczajny. Uczestnictwo w nim zawdzięczał kard. Wojtyła nominacji papieskiej. Powiadomił go o tym sekretarz generalny synodu – bp Władysław Rubin²⁶. Kardynał Wojtyła, odpowiadając, napisał: „na ręce Waszej Ekscelencji, jako sekretarza synodu, przesyłam zawiadomienie, że nominację Ojca Świętego do uczestnictwa w najbliższym zebraniu nadzwyczajnym przyjmuję i bardzo za nią dziękuję”²⁷. Problematyka synodu, dotycząca władzy w Kościele, stała się przedmiotem pisemnych opracowań kard. Wojtyły²⁸.

Podczas 123. Plenarnej Konferencji Episkopatu Polski, w dniu 28 stycznia 1971 r. kard. Wojtyła został wybrany na delegata na Synod Biskupów 1971. Wybór został potwierdzony specjalnym dokumentem²⁹. Wcześniej Rada Sekretariatu Synodu Biskupów

²⁰ AKKW, sygn. GII 81/95, Pismo Prymasa Polski, 3 VIII 1967.

²¹ Tamże.

²² Por. J. Dyduch, *Kardynał Karol Wojtyła...*, s. 103-111.

²³ Por. tamże, s. 111-118.

²⁴ Zob. PP. Paulus VI, „*Litterae Encyclicae «Humanae Vitae»*”, w: *Acta Apostolicae Sedis*, 60(1968), s. 481-503.

²⁵ AKKW, sygn. FI/87, Telegram kard. Karola Wojtyły do Ojca Świętego Pawła VI.

²⁶ Zob. AKM, Synodus Episcoporum, 13 V 1967, nr 252.

²⁷ AKKW, sygn. GI-2/8, Pismo kard. Karola Wojtyły do bpa Władysława Rubina, 4 VII 1969.

²⁸ Zob. „Synod Biskupów: Zebranie nadzwyczajne Rzym 1969”, w: *Analecta Cracoviensia*, 2(1970), s. 132.

²⁹ AKKW, sygn. GII-3/20, Uchwały Konferencji Episkopatu Polski, 28 I 1971.

powiadomiła Konferencję Episkopatu Polski o tym, że jednym z tematów zbliżającego się synodu będzie problem kapłaństwa służebnego. Jednocześnie zwrócono się do episkopatu o przesłanie propozycji innych dodatkowych tematów³⁰. Konferencja Episkopatu Polski zaproponowała następujące tematy: życie zakonne, sposób sprawowania władzy w Kościele, prymat celów duszpasterskich, posłuszeństwo kapłanów, magisterium i jego autorytet w Kościele³¹. Konferencja Episkopatu upoważniła kard. Karola Wojtyłę do powiadomienia Sekretariatu Synodu o powyższych tematach. Kardynał przygotował odpowiedź, a następnie zwrócił się do prymasa Wyszyńskiego, pisząc: „Ponieważ Wasza Eminencja życzył sobie, abyśmy odpowiedź podpisali wspólnie, wobec tego przesyłam tekst z prośbą o podpisanie. Odpowiedź tę gotów jestem zabrać do Rzymu w ostatnich dniach września”³². W czasie obrad Synodu Biskupów 1971 r. kard. Wojtyła wykazała wielką aktywność, która spotkała się z aprobatą ojców synodu, którzy wybrali go w dn. 5 grudnia 1971 r. do Rady Sekretariatu Synodu Biskupów³³. Było to duże wyróżnienie.

Rok 1973 został ogłoszony Rokiem Nauki Polskiej, który był związany z 500. rocznicą urodzin Mikołaja Kopernika, jak to już wspominaliśmy. W obchody rocznicy włączyła się Konferencja Episkopatu Polski, obchodząc dodatkowo 500. rocznicę śmierci św. Jana Kantego, o czym także już wspominaliśmy. Główne uroczystości zaplanowano na 19 października 1973 roku w Krakowie. Udział w nich zapowiedział kard. Gabriel M. Garrone – Prefekt Kongregacji Wychowania Katolickiego. Organizatorem uroczystości, łącznie z zaproszeniem kard. Garrone, z upoważnienia Episkopatu Polski, był kard. Karol Wojtyła³⁴.

Szczególny udział kard. Wojtyły zaznaczył się w Synodzie Biskupów w roku 1974. W ramach przygotowań do niego wypełniał zadania związane najpierw z przynależnością do Rady Sekretariatu Synodu, a także z racji funkcji powierzonej przez Konferencję Episkopatu Polski. Powołała ona specjalną Komisję Synodalną, której przewodniczącym został arcybiskup krakowski³⁵. W oparciu o wypowiedzi biskupów polskich przygotował dwa dokumenty: 1. *Votum Episkopatu Polski na Synod Biskupów 1974 w Rzymie w sprawie ewangelizacji współczesnego świata*; 2. *Aneks*. Po otrzymaniu *Votum* i *Aneksu* Sekretarz Generalny Synodu, bp Władysław Rubin przesłał na adres kard. Wojtyły pismo potwierdzające odbiór dokumentów oraz zawierające podziękowanie. Napisał: „Pragnę jak najgoręcej za ten tekst podziękować, ponieważ daje on bardzo dobre ujęcie

³⁰ Zob. AKKW, sygn. GII-3/13, Pismo Rady Sekretariatu Synodu Biskupów do Konferencji Episkopatu Polski, 25 VIII 1970.

³¹ Zob. AKKW, sygn. GII-3/14, Pismo Konferencji Episkopatu Polski do Rady Sekretariatu Synodu Biskupów, 11 IX 1970.

³² AKKW, sygn. GII-3/16, Pismo kard. Karola Wojtyły do prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego.

³³ Por. J. Dyduch, *Kardynał Karol Wojtyła w służbie...*, s. 148-161.

³⁴ Zob. AKKW, sygn. FI/181, Pismo kard. Karola Wojtyły do kard. Gabriela-Marie Garrone'a, 10 IV 1973.

³⁵ Zob. AKKW, sygn. GII-7/9, Pismo prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do kard. Karola Wojtyły, 31 X 1973.

Konferencja Plenarna Episkopatu Polski. Biskupi na tarasie Domu Arcybiskupów Warszawskich podczas przerwy w obradach. Warszawa, 13-14 września 1973 r. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Konferencja Plenarna Episkopatu Polski. Od lewej: abp Antoni Baraniak, przemawiający kard. Karol Wojtyła, kard. Stefan Wyszyński, abp Bolesław Kominek. Warszawa, 13-14 września 1973 r. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Konferencja Plenarna Episkopatu Polski. Biskupi podczas obrad. Warszawa, 13-14 września 1973 r. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

144. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski w Szczecinie. Uroczystości jubileuszowe 850-lecia Chrztu Pomorza Zachodniego. Sesja naukowa. Szczecin, 7-8 września 1974 r. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Spotkanie papieża Jana Pawła II z kard. Stefanem Wyszyńskim, bp. Bronisławem Dąbrowskim.
(Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Papież Jan Paweł II przy grobie ks. Jerzego Popiełuszki podczas trzeciej pielgrzymki do Polski. Warszawa, 14 czerwca 1987 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Na sąsiedniej stronie:

Pobył papieża Jana Pawła II w Warszawie podczas drugiej pielgrzymki do Polski. Spotkanie papieża Jana Pawła II z władzami PRL w Belwederze. Widoczni m.in.: Jan Paweł II oraz przedstawiciele Kościoła katolickiego. Na prawo od papieża (od lewej): sekretarz stanu Stolicy Apostolskiej kard. Agostino Casaroli, prymas Polski kard. Józef Glemp, metropolita krakowski kard. Franciszek Macharski, substytut ds. Ogólnych w Sekretariacie Stanu abp Eduardo Martinez Somalo, prefekt Domu Papieskiego bp Jacques Martin, sekretarz generalny Konferencji Episkopatu Polski bp Bronisław Dąbrowski, ks. prałat Józef Kowalczyk, sekretarz papieża ks. prałat Emery Kabongo Kanundo. Warszawa, 17 czerwca 1979 r.

tematu oraz bardzo bogatą odpowiedź i komentarz dokumentu roboczego, przygotowanego przez Sekretariat Synodu. Jestem przekonany, że ten tekst pomoże wiele w należyтым ujęciu tematyki najbliższego zebrania synodalnego”³⁶.

W związku z Synodem Biskupów 1974 została rozesłana do Konferencji Biskupich tzw. *Panorama*, czyli *Conspectus generalis vitae Ecclesiae*. Miała ona ukazać obraz życia Kościoła zarówno w wymiarze powszechnym, jak i partykularnym. Konferencja Episkopatu Polski poprosiła kard. Wojtyłę o przygotowanie uwag do *Panoramy*³⁷. Korzystając z wypowiedzi biskupów, napisał w dokumencie: „Zdaje się, że syntetyczny rzut oka na sytuację Kościoła w świecie współczesnym nie może pozostawiać wrażenia, jakoby ten świat był jeden, miał takie same wszędzie problemy i jakoby Kościół miał także wszędzie te same problemy. Natomiast jest rzeczą pewną, że te różne sytuacje świata i Kościoła w świecie rzutują na siebie wzajemnie i wzajemnie się warunkują”³⁸.

Kardynał Wojtyła został powołany przez papieża Pawła VI na jednego z relatorów Synodu 1974. Powiadomił go o tym bp Władysław Rubin, prosząc o doręczenie relacji do drugiej części schematu do 26 lipca 1974 r.³⁹ W oznaczonym terminie kardynał wysłał do Sekretariatu Synodu przygotowaną relację w języku łacińskim: *Relatio circa partem alteram schematis De evangelizatione mundi huius temporis, in qua nempe themata quaedam theologica cum experienti isconnexa clarificantur*⁴⁰. Relacja jest opracowaniem obszernym, liczącym 28 stron maszynopisu. Wkład kard. Wojtyły został doceniony przez ojców synodu, którzy ponownie wybrali go do Rady Sekretariatu Synodu. Został wybrany jako jeden z trzech reprezentantów Europy, otrzymując 115 głosów na 192, obok abp. Rogera Etchegaraya (140) i kard. Juliusza Doepfnera (53)⁴¹.

Spełniając kilka funkcji, kard. Wojtyła uczestniczył w zwyczajnym Synodzie Biskupów w roku 1977, poświęconym katechizacji we współczesnym świecie. Jako członek Rady Sekretariatu Synodu brał udział w przygotowaniu dokumentu, zwanego *Lineamenta* stanowiącego zarys problematyki zbliżającego się synodu⁴². Równoległe do tych prac, kard. Wojtyła zajął się przygotowaniem dokumentów, które miały być przesłane do Sekretariatu Synodu przez Konferencję Episkopatu Polski. Z jej upoważnienia zwrócił się pisemnie do wszystkich biskupów polskich z następującą prośbą: „W związku z przygotowaniem do Synodu Biskupów na temat *De catechesi hoc nostro tempore tradenda praesertim pueris atque iuuenibus* bardzo proszę o nadesłanie swoich uwag na podstawie tekstu otrzymanego z Sekretariatu Synodu w terminie do 15 IX br. Na podstawie tych uwag nasza komisja przygotowawcza ma przygotować

³⁶ AKKW, sygn. GII-6/5, List bpa Władysława Rubina do kard. Karola Wojtyły, 22 I 1977.

³⁷ AKKW, sygn. Fl/222, Pismo Konferencji Episkopatu Polski do kard. Karola Wojtyły, 11 III 1974.

³⁸ AKKW, sygn. GII-6/82, Odpowiedź kard. Karola Wojtyły dla „Panoramy”, 26 II 1974.

³⁹ AKKW, sygn. GII-6/15.

⁴⁰ AKKW, sygn. GII-6/100.

⁴¹ Por. ks. A. Boniecki, *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, wyd. 2, Kraków 2000, s. 497.

⁴² AKKW, sygn. GII-12/2.

votum kolegialne Episkopatu Polski i przesłać je do Sekretariatu Generalnego Synodu do 30 XI br.”⁴³. Przygotowane *votum* zostało omówione i zatwierdzone na jesiennej Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, a następnie przesłane przez kard. Wojtyłę do Sekretariatu Synodu⁴⁴.

Sekretarz generalny Synodu zwrócił się do przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski kard. Stefana Wyszyńskiego o przygotowanie i przesłanie materiałów do *Panoramy życia Kościoła dla Synodu 1977*. Trzeba było w niej ukazać te problemy, które w aktualnej sytuacji Kościoła zasługują na szczególną uwagę Ojca Świętego i biskupów uczestniczących w Synodzie 1977. Kardynał Wyszyński prośbę tę przekazał kard. Wojtył⁴⁵, który przygotował obszerne opracowanie zatytułowane: *Do panoramy życia Kościoła na Synod Biskupów 1977 (nomine episcoporum Poloniae)*⁴⁶. Sekretarz generalny Synodu bp Władysław Rubin podziękował kard. Wojtyłę za przesłane opracowanie: „Teksty przesłane przez Waszą Eminencję stanowią niezwykle cenny materiał i na pewno pomogą w dużym stopniu w przygotowywaniu *Panoramy*”⁴⁷.

Podczas omawianego Synodu kard. Wojtyła, na życzenie i w imieniu Konferencji Episkopatu Polski, przekazał Sekretariatowi Generalnemu dwa dokumenty: 1. *L'importanza della catechesi per i genitori dei bambini catechizzanti*⁴⁸, 2. *Il movimento «Luce e vita» come strumento del rinnovamento postconciliare in Polonia*⁴⁹. Pierwszy z przywołanych dokumentów podkreśla rolę, jaką w katechizacji dzieci odgrywają ich rodzice oraz potrzebę katechizacji dorosłych. Drugi zaś dotyczy polskich doświadczeń z ruchem „Światło i Życie” w odnowie i pogłębieniu życia religijnego zwłaszcza wśród młodzieży. Warto jeszcze dodać, że owocem Synodu 1977, w który kard. Wojtyła tak bardzo się zaangażował, była posynodalna adhortacja *Catechesi tradendae*, którą ogłosił już jako papież Jan Paweł II dnia 16 października 1979 r.

Udział w kształtowaniu stosunków Kościół – Państwo w Polsce

25 marca 1998 r. podczas wymiany dokumentów ratyfikacyjnych Konkordatu Polskiego papież Jan Paweł II powiedział: „Dziś zaczyna się nowy etap, określiłbym go jako normalny, we wzajemnych relacjach między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską...

⁴³ AKKW, bez sygn., Pismo kard. Karola Wojtyły do Biskupów polskich, 5 V 1976.

⁴⁴ AKKW, sygn. GII-12/31, Pismo kard. Karola Wojtyły do Rady Sekretariatu Synodu, 7 X 1976.

⁴⁵ Zob. AKKW, sygn. GII-12/36, Pismo prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do kard. Karola Wojtyły, 21 IV 1977.

⁴⁶ AKKW, sygn. GII-12/43.

⁴⁷ AKKW, sygn. GII-12/39, List bpa Władysława Rubina do kard. Karola Wojtyły, 18 V 1977.

⁴⁸ AKKW, sygn. GII-12/70.

⁴⁹ AKKW, sygn. GII-12/71.

Uroczystość Matki Bożej
Królowej Polski na Jasnej Górze.
Z Jasnogórskiego szczytu przemawia
kard. Karol Wojtyła. (Fot. Archiwum
Instytutu Prymasowskiego Stefana
Kardynała Wyszyńskiego)

Uroczystość Matki Bożej
Królowej Polski na Jasnej Górze.
Kard. Karol Wojtyła i kard. Stefan
Wyszyński na szczycie jasnogórskim.
(Fot. Archiwum Instytutu
Prymasowskiego Stefana Kardynała
Wyszyńskiego)

Uroczystość Matki Bożej Królowej Polski na Jasnej Górze. Episkopat Polski podczas uroczystości. Na pierwszym planie (stoją od lewej): bp Antoni Baraniak, kard. Franz König, kard. Karol Wojtyła i kard. Stefan Wyszyński. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Prymas Stefan Wyszyński, abp Antoni Baraniak, kard. Bolesław Kominek i kard. Karol Wojtyła. (Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego)

Trzeba było na to czekać aż 53 lata. W tym kontekście nie wolno zapomnieć o narzuconym systemie rządów totalitarnych w Polsce, kiedy to nasz naród doznał wiele upokorzeń, krzywd i ograniczenia wolności. Starano się wyeliminować Kościół z życia społecznego i utrudniać jego działalność, poddając go systematycznym prześladowaniom⁵⁰. Ta wypowiedź papieża wynikała z jego własnych przeżyć. To on bronił Kościół przed prześladowaniami ze strony władz komunistycznych, to on walczył o jakąś przestrzeń wolności dla działalności Kościoła w tym „nienormalnym okresie” relacji Kościół – Państwo, to on uczestniczył w kształtowaniu trudnych stosunków Kościoła z władzami komunistycznymi. W ten sposób wydatnie pomagał Konferencji Episkopatu Polski.

14 lipca 1970 r. rząd PRL skierował pismo do sekretarza Episkopatu Polski bp. Bronisława Dąbrowskiego. Ocenia w nim bardzo negatywnie list episkopatu przygotowywany w związku z 50. rocznicą wypadków wojennych z 1920 r. (wojna polsko-bolszewicka i tzw. cud nad Wisłą). Pismo rządu stwierdza, że list „ma być skierowany przeciwko polskiej racji stanu i ma na celu podważenie przyjacielskich i sojuszniczych stosunków polsko-radzieckich”. W przygotowanej przez kard. Wojtyłę odpowiedzi na przywołane pismo rządu podkreślono, że jego treść stanowi niedopuszczalną ingerencję w misję religijną i duszpasterską Kościoła oraz, iż naród polski „(...) ma prawo do własnych swoich dziejów, że przemilczanie w nich czegokolwiek nie może wzbudzać poszanowania ani u swoich, ani u obcych”. Wyrażono także ubolewanie, że mimo istnienia Komisji Wspólnej nie dochodzi do dwustronnego wyjaśniania spraw dotyczących stosunków między rządem a episkopatem⁵¹.

Wielokrotnie kard. Wojtyła występował do władz państwowych w imieniu Konferencji Episkopatu Polski w sprawie wolności nauk kościelnych. Jednym z motywów tych wystąpień było usunięcie przez władze komunistyczne z Uniwersytetu Jagiellońskiego prastarego Wydziału Teologicznego, dokonane 11 sierpnia 1954 r. Trzeba jednak podkreślić, że kard. Wojtyła stawiał w obronie nie tylko Wydziału Teologicznego w Krakowie, ale także w obronie całej polskiej nauki teologicznej i wszystkich jednostek, w których była uprawiana. Przywołały tylko niektóre jego wystąpienia dotyczące tych spraw⁵². W piśmie z 8 maja 1971 r. do premiera Rządu PRL Piotra Jaroszewicza, w okresie deklaracji władz państwowych o normalizacji stosunków pomiędzy Państwem a Kościołem, napisał: „Już z tego tylko punktu widzenia dokonana przed 17 laty likwidacja Wydziału Teologicznego UJ w Krakowie jest dotkliwą krzywdą wyrządzoną Kościołowi i społeczeństwu katolickiemu. Należy jednak stwierdzić zarazem, że jest to krzywda wyrządzona polskiej historii i kulturze”⁵³.

⁵⁰ Notificationes, 136/1998/161.

⁵¹ AKKW, sygn. FII/38-39.

⁵² Szerzej na ten temat zob. J. Dyduch, „Troska kardynała Karola Wojtyły o Wydział Teologiczny w Krakowie”, w: *Analecta Cracoviensia*, 26(1994), s. 295-313.

⁵³ Kard. K. Wojtyła, *Nauczyciel i Pasterz. Memoriały i pisma do Rządu i Władz Administracyjnych 1959-1978*, t. II, oprac. M. Jagosz, Kraków 1998, s. 260-261.

600-letnia rocznica urodzin królowej Jadwigi, fundatorki Wydziału Teologicznego w Akademii Krakowskiej skłoniła kard. Wojtyłę do skierowania 25 stycznia 1974 r. kolejnego pisma do premiera Jaroszewicza. Stwierdzał w nim, że troska o istnienie i rozwój Wydziału Teologicznego jest obowiązkiem wobec historii Polski i Kościoła a także domagał się naprawienia krzywdy, jaką była likwidacja Wydziału⁵⁴. Z inicjatywy kard. Wojtyły Episkopat Polski skierował 11 maja 1974 r. memoriał do Rządu PRL. Biskupi piszą w nim: „Episkopat Polski występuje w sprawie Wydziału Teologicznego w Krakowie, wyrażając w ten sposób najgłębsze przekonanie, że jest to sprawa całego Kościoła w Polsce, a zarazem sprawa historii i kultury naszego narodu”⁵⁵.

W grudniu 1970 r. doszło do krwawych starć między milicją i wojskiem a mieszkańcami Wybrzeża. W takich sytuacjach tzw. „władza ludowa” deklarowała gotowość normalizacji stosunków z Kościołem. Do katalogu spraw wymagających normalizacji w stosunkach Kościół – Państwo kard. Wojtyła postulował włączenie problematyki dotyczącej katolickich i kościelnych uczelni o charakterze akademickim: KUL-u, ATK, Papieskich Wydziałów Teologicznych (Kraków, Wrocław, Poznań, Warszawa) i zakonnych: Kraków, Warszawa⁵⁶. Nawiązując do kilkakrotnej deklaracji rządu o normalizacji, biskupi polscy wysłali także 7 lutego 1972 r. memoriał do Rządu PRL o wolności religijnej jako podstawie normalizacji stosunków między Państwem a Kościołem. Memoriał został przygotowany na podstawie opracowania kard. Karola Wojtyły: *Wolność religijna jako podstawa normalizacji stosunków pomiędzy Państwem a Kościołem*. Pisze tam: „W związku z zapowiedzianą przez najwyższe władze naszego Państwa normalizacją stosunków z Kościołem, należy szczególną uwagę poświęcić sprawie podstawowej, bez której normalizacja stanowczo nie może się urzeczywistnić. Jest to mianowicie sprawa wolności religijnej rozumianej jako rzeczywiste prawo osób i wspólnot”. Uzasadniając to stwierdzenie, odwołuje się do współczesnego ujęcia praw człowieka, które jawi się nie tylko w dokumentach kościelnych, takich jak wiodący z nich *Dignitatis humanae*, ale również w międzynarodowych dokumentach świeckich, takich jak *Deklaracja praw człowieka i obywatela*, ale także poniekąd w polskiej *Konstytucji*⁵⁷.

Do przywołanego Memoriału o wolności religijnej nawiązał kard. Wojtyła w przygotowanym projekcie Listu do Rządu PRL z 9 stycznia 1974 r. na temat młodzieży studiującej. Projekt ten z niewielkimi zmianami został przesłany do premiera Jaroszewicza jako list Episkopatu Polski podpisany przez prymasa Stefana Wyszyńskiego. W liście tym Episkopat Polski staje w obronie młodzieży studiującej zmuszanej do przynależności do organizacji studenckich o charakterze socjalistycznym. Decyzją

⁵⁴ Tamże, s. 309-311.

⁵⁵ AKKW, sygn. EX 1, Memoriał Konferencji Episkopatu Polski do Rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 11 III 1974, s. 298.

⁵⁶ AKKW, sygn. FII/52, Pismo kard. Karola Wojtyły do Rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 8 III 1971.

⁵⁷ Zob. kard. K. Wojtyła, *Nauczyciel i Pasterz...*, s. 270-272.

Konferencja Plenarna Episkopatu Polski. Biskupi podczas obrad. Warszawa, 13-14 września 1973 r.
(Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Audycja u Ojca Świętego
Pawła VI. Prymas Polski kard. Stefan
Wyszyński (z lewej) i kard. Karol
Wojtyła. Rzym, 11 października
1975 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu
Konferencji Episkopatu Polski)

Podczas audiencji u Ojca Świętego Pawła VI. Poza kard. Stefanem Wyszyńskim i kard. Karolem Wojtyłą w spotkaniu uczestniczyło 20 polskich biskupów i ponad 2 tys. księży i świeckich z 28 polskich diecezji. Rzym, 11 października 1975 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

władz komunistycznych z 1973 r. wszystkie organizacje młodzieżowe zostały zamienione na organizacje socjalistyczne. Episkopat zwraca się do rządu z następującym apelem: „Właśnie dlatego Episkopat Polski musi uznać sytuację, jaka się wytworzyła w organizacjach młodzieżowych za demoralizującą. A ponieważ jest ona równocześnie sprzeczna z *Konstytucją* naszego Państwa (...), dlatego biskupi polscy zwracają się do władz naczelnych PRL o zażegnanie dyskryminacji polskiej młodzieży katolickiej i dostosowanie systemu organizacji młodzieżowych do obowiązującego w naszym Państwie prawa konstytucyjnego”⁵⁸.

Ważnym wydarzeniem w kształtowaniu stosunków między Kościołem a Państwem była wizyta delegacji Stolicy Apostolskiej w Polsce w dniach od 4 do 7 lutego 1974 r. Przewodniczył jej abp Agostino Casaroli, a w jej skład wchodził abp Luigi Poggi, ks. Andrzej Deskur i ks. Gabriel Montalvo. Delegacja przybyła na zaproszenie władz państwowych, jednocześnie jednak prowadziła rozmowy z Episkopatem Polski, w szczególności z prymasem Wyszyńskim i kard. Wojtyłą. Z okazji tej wizyty Episkopat Polski wydał komunikat przygotowany przez kard. Wojtyłę. Podkreślono w nim, że sprawa normalizacji stosunków Kościoła z Państwem jest priorytetową troską Episkopatu Polski, jednak jej podstawowym warunkiem jest uznanie i respektowanie przez Państwo praw obywateli wierzących. W komunikacie zaznaczono: „Ojciec Święty i jego przedstawiciele stale podkreślają, że w układaniu spraw pomiędzy Stolicą Apostolską a Rządem PRL nic nie zostanie podjęte bez zasięgnięcia opinii i uwzględnienia stanowiska Konferencji Episkopatu Polski”. Kardynał Wojtyła w komunikacie demaskuje dwulicową politykę władz komunistycznych, które z jednej strony deklarują chęć porozumienia i normalizacji, a z drugiej strony dokonują aktów szykanowania i prześladowania Kościoła, jego instytucji i jego ludzi. Jako przykłady podaje: ustawę o reformie oświaty i wychowania, która uderzała w prawa rodziny katolickiej oraz w katechizację dzieci i młodzieży w punktach katechetycznych; traktowanie katolików praktykujących jako obywateli drugiej kategorii, których nie dopuszczano do odpowiedzialnych stanowisk, chyba że wyrzekli się praktyk religijnych (nie tylko osobiście, ale wraz z całą rodziną) oraz fakt, że wszelkie akcje ateistyczne cieszyły się poparciem władz państwowych, zaś wszelkie inicjatywy katolickie były utracane i niweczone⁵⁹.

Z końcem 1975 i początkiem 1976 r. komunistyczne władze w Polsce przystąpiły do działań zmierzających do zmian w *Konstytucji* polskiej. Episkopat Polski dostrzegł niebezpieczeństwa z nich wynikające i dlatego podjął starania o ich zażegnanie. Starania te inspirował kard. Wojtyła, przygotowując odpowiednie dokumenty. Chodziło przede wszystkim o dwie sprawy. Pierwsza to zapis w *Konstytucji* o przynależności Polski do obozu socjalistycznego i sojuszu ze Związkiem Radzieckim. Kardynał pisał:

⁵⁸ Tamże, s. 305-308.

⁵⁹ Zob. AKKW, sygn. FII/143, Projekt komunikatu Rady Głównej Episkopatu Polski; AKKW, sygn. FII/141, Pismo kard. Karola Wojtyły do Rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 25 II 1974.

„Niepokojąca jest tendencja zmierzająca do konstytucyjnego potwierdzenia przynależności Polski do światowego systemu socjalistycznego oraz nienaruszalności braterskiej więzi ze Związkiem Radzieckim. Niepokój nie wypływa z kwestionowania faktu przynależności Polski do światowego systemu socjalistycznego (...), ale z tego, że może to prowadzić do ograniczenia suwerenności Polski i ingerowania państw sąsiednich w jej wewnętrzne sprawy”.

Drugie niebezpieczeństwo to zapis w *Konstytucji* o przewodniej roli partii komunistycznej o nazwie Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR). Kardynał Wojtyła tak pisał na ten temat: „Stąd też niemożliwe jest do przyjęcia przyznanie przewodniej roli w Państwie polskim jednej partii stojącej na stanowisku monizmu materialistycznego i ateizmu. Jawną dyskryminacją byłoby wprowadzenie do *Konstytucji* sformułowań stwarzających podstawy do monopolizowania wychowania przez ten system. A uprzywilejowanie jednej partii oznaczałoby zniweczenie resztek demokracji”⁶⁰. W przygotowanych dokumentach w sprawie zmian *Konstytucji* polskiej kardynał stanął w obronie nie tylko Kościoła, lecz także w obronie Polski, jej suwerenności i w obronie praw obywateli polskich przeciwko dyskryminacji politycznej i religijnej.

Spełniając funkcję zastępcy przewodniczącego Episkopatu Polski, kard. Karol Wojtyła aktywnie zaangażował się w jej działalność, w szczególności w nauczanie biskupów skierowane do Kościoła w Polsce, realizowane przede wszystkim przez listy pasterskie episkopatu. Ważną dziedziną Konferencji Episkopatu było utrzymywanie kontaktu ze Stolicą Apostolską, z Ojcem Świętym, Kurią Rzymską i Synodami Biskupów. W tych kontaktach odegrał wiodącą rolę. Trudne relacje biskupów polskich z komunistycznymi władzami PRL były kształtowane przy wydatnej pomocy krakowskiego kardynała.

Bibliografia

Akta kardynała Karola Wojtyły (AKKW): Pismo K. Wojtyły, 7 IV 1966, AKKW; List z 3 XI 1966, AKKW; Pismo Prymasa Polski, 3 VIII 1967, AKKW; Pismo, 4 VII 1969, AKKW; Pismo Prymasa Polski kard. S. Wyszyńskiego z 2 X 1969, AKKW; Pismo, 25 VIII 1970, AKKW; Pismo, 11 IX 1970, AKKW; Pismo, 8 III 1971, AKKW; Pismo, 10 IV 1973, AKKW; Pismo Prymasa Polski, 31 X 1973, AKKW; Pismo kard. K. Wojtyły, 25 II 1974, AKKW; Odpowiedź dla „Panoramy”, 26 II 1974, AKKW; Pismo, 11 III 1974, AKKW; Pismo K. Wojtyły do S. Wyszyńskiego, 25 II 1976, AKKW; Pismo, 5 V 1976, AKKW; Pismo kard. K. Wojtyły, 7 X 1976, AKKW; List W. Rubina, 22 I 1977, AKKW; Pismo, 21 IV 1977, AKKW; List, 18 V 1977, AKKW; Projekt Komunikatu Rady Głównej Episkopatu Polski, AKKW; II Słowo Episkopatu Polski, AKKW; K. Wojtyła, Projekt słowa biskupów polskich na Tysiąclecie Chrztu Polski, AKKW; K. Wojtyła, *Konspekt*, AKKW;

⁶⁰ AKKW, sygn. FI/285, Pismo Karola Wojtyły do prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, 25 II 1976; AKKW, sygn. FI/285, Kard. Karol Wojtyła, „Oświadczenie w sprawie Konstytucji PRL”; AKKW, sygn. FII/224, Kard. Karol Wojtyła, „Konspekt”.

Trzecia pielgrzymka papieża Jana Pawła II do Polski. Wizyta w Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski (zdjęcia na obu stronach). Warszawa, 13 czerwca 1987 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

K. Wojtyła, Oświadczenie w sprawie Konstytucji PRL, AKKW; A. Boniecki, Kalendarium życia Karola Wojtyły, wyd. 2, Kraków 2000; J. Dyduch, Kardynał Karol Wojtyła w służbie Kościołowi Powszechnemu, Kraków 1998; J. Dyduch, Troska kardynała Karola Wojtyły o Wydział Teologiczny w Krakowie, „Analecta Cracoviensia” 26 (1994); Jan Paweł II, *Dar i tajemnica*, Kraków 1996; *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975; *Nauczyciel i Pasterz*, t. 2: Memoriały i pisma do rządu i władz administracyjnych 1959–1978, zebrał M. Jagosz, Kraków 1998; *Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi* 124 (1986); *Synodus Episcoporum*, 13 V 1967, nr 252, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AKM); Synod Biskupów: Zebranie nadzwyczajne Rzym 1969, „Analecta Cracoviensia” 2 (1970); *Świadectwo – w rozmowie z Gian Franco Swidercoschim*, Poznań 2007; K. Wojtyła, *U podstaw odnowy*, Kraków 1972.

Summary

Cardinal Karol Wojtyła was ordained a bishop on September 28, 1958, and from that time, for twenty years, until October 16, 1978, belonged to the Polish Bishops' Conference. First as the auxiliary bishop of the Archdiocese of Cracow (1958–1964), then the Archbishop of Cracow (1964–1978) and from 1967 also the Cardinal. In the Polish Bishops' Conference, he was a chairman of the Committee on Lay Apostolate, the Subcommittee for Studies, the Committee for Catholic Doctrine and the Scientific Council of the Polish Episcopate. For nine years (1969–1978) he was the vice-president of the Polish Bishops' Conference, closely cooperating with its president, the Primate of the Millennium Cardinal Stefan Wyszyński.

As the vice-president of the Polish Bishops' Conference, the Metropolitan of Cracow participated, among others, in the preparation of pastoral letters, which during his ministry were particularly important, because they formed attitudes and were an expression of the unity between the Church and the Nation. It was mainly Cdl. Karol Wojtyła who prepared draft letters, which the bishops later worked on, including *The Word of Polish Bishops from the Millennium Bishops' Conference at the Tomb of St. Adalbert in Gniezno*, *Pastoral Letter of the Polish Episcopate for the Beginning of the post-Conciliar Year*, *The Word of the Polish Episcopate on the March Events*, *Polish Bishops for the 500th Anniversary of the Death of St. John Cantius Professor of the Cracow University*, or *The Pastoral Word of the Bishops in the Feast of the Holy Family in 1973*.

Cdl. Wojtyła has earnestly contributed to the development of contacts between the Polish Bishops' Conference and the Holy See. He was a participant in all the sessions of the Second Vatican Council, what he treated as a special gift and task. By the decision of Pope Paul VI he was also a consultant of the Council for the Laity and a member of the Congregation for the Clergy, the Congregation for the Oriental Churches, the Congregation for Divine Worship and the Discipline of the Sacraments, and the Congregation for Catholic Education. He also actively participated in the work of the Synod of Bishops, which was the advisory body of the Pope. In 1974 he joined the Council of the Secretariat of the Synod and was appointed by the Pope as one of the relators. He was also very involved in the work of the ordinary Synod of Bishops of 1977, dedicated to catechesis in the modern

world, being among others once again a member of the Council of the Secretariat of the Synod.

Difficult relations of Polish bishops with the communist authorities were also shaped with great participation of Cdl. Wojtyła. As the vice-president of the Episcopate, the Cardinal was actively involved in defending the Church against persecution and in fighting for the space of freedom for the Church's activities, as evidenced by his letters and missives to the authorities of the People's Republic of Poland. He defended in them i.a. the theological faculties which were being closed at universities as well as religious freedom and the rights of believers. The fruit of his work was i.a. bishop's Memorial to the government in 1972, communication to the government related to the visit of the Holy See's delegation to Poland in February 1974, and documents on the constitutional amendments, in which Cdl. Wojtyła stood against political and religious discrimination.

In the last century, the figure of Cdl. Karol Wojtyła was distinguished by a special concern for human freedom and dignity as well as the renewal of the Church. His 20 years of service in the Polish Bishops' Conference were of great importance both for the Church in Poland and in the world.

Nota o autorze

Ks. prof. dr hab. Jan Maciej Dyduch (1940–2018) – kapłan archidiecezji krakowskiej, profesor nauk teologicznych, infulat. Święcenia kapłańskie przyjął w 1963 r. w katedrze na Wawelu z rąk kard. Karola Wojtyły. W latach 2004–2010 był rektorem Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Jako pracownik naukowy prowadził m.in. zajęcia na Wydziale Prawa Kanonicznego UPJPII i kierował Katedrą Prawa Osobowego i Ustroju Kościoła. Pełnił funkcję konsultora Rady Naukowej Konferencji Episkopatu Polski. Był członkiem redakcji *Analecta Cracoviensia*, autorem ponad 200 artykułów naukowych i kilkudziesięciu popularno-naukowych. Zmarł 17 listopada 2018 r.

Milena Kindziuk

Kardynał Józef Glemp – ostatni taki prymas

„Utożsamiam się z treścią przemówienia
Księdza Prymasa wygłoszonego 13 grudnia
1981 r. w kościele Matki Bożej Łaskawej
w Warszawie. Proszę Księdzu Prymasowi
za nie w sposób szczególny podziękować”¹.

św. Jan Paweł II

Niemal jedna czwarta ze stu lat istnienia Konferencji Episkopatu Polski przypadła na pontyfikat kardynała Józefa Glempa. Przez dwadzieścia osiem lat był on Prymasem Polski (1981–2009), a przez dwadzieścia trzy lata pełnił urząd Przewodniczącego Konferencji Episkopatu (1981–2004). Odgrywał ważną rolę nie tylko w sferze życia religijnego i kościelnego w Polsce, ale także społecznego, narodowego czy nawet państwowego.

Wynikało to ze szczególnej historycznej pozycji prymasa, ale także z osobistego zaangażowania kardynała Glempa w przełomowe wydarzenia w kraju, zwłaszcza w latach 80. i 90. XX wieku. To Józef Glemp, który łączył funkcję prymasa Polski z urzędem arcybiskupa Gniezna i Warszawy oraz Przewodniczącego Konferencji Episkopatu, przez ponad ćwierć wieku odgrywał kluczową rolę w Kościele katolickim w Polsce, prowadząc go po swoim wielkim poprzedniku kardynale Wyszyńskim i za pontyfikatu papieża Polaka Jana Pawła II.

Józef Glemp, obdarzony przez Watykan takimi samymi nadzwyczajnymi uprawnieniami (*facultates specialae*), jaki miał jego poprzednik na stolicy prymasowskiej, kształtował wizerunek Kościoła, podejmował najważniejsze decyzje, odpowiadał za stosunki państwo-Kościół, był mediatorem w trudnym okresie stanu wojennego, prowadził z władzami negocjacje w sprawie papieskich pielgrzymek do ojczyzny. Podczas tego prymasostwa doszło do pierwszych wolnych wyborów w Polsce powojennej oraz do faktycznej zmiany ustroju państwowego. Za aprobatą prowadzonego przez kardynała Glempa Kościoła, Polska weszła do Unii Europejskiej. Dzięki staraniom prymasa został ratyfikowany konkordat, uchwalono nową ustawę regulującą kwestię aborcji, do szkół wróciła nauka religii, uregulowane zostały stosunki polsko (i chrześcijańsko) – żydowskie. To prymas Glemp wygłaszał z Jasnej Góry czy ze Skałki w Krakowie kazania do narodu w imieniu całego Kościoła. Był nieustrudzonym duszpasterzem również tej części Polski, która na mapie świata leży poza jej granicami nie zawsze z własnego wyboru, i to dlatego większość swoich urlopów łączył z posługą na rzecz ukochanej Polonii. Także tej na dawnych kresach Rzeczypospolitej, która w jego osobie po raz pierwszy widziała katolickiego biskupa błogosławiącego w ojczystym języku. Był też duszpasterzem katolików obrządków wschodnich, którzy nie mieli własnego ordynariusza. Dzięki prymasowi w 1988 r. został postawiony krzyż na cmentarzu polskich oficerów w Katyniu. Kardynał Glemp podjął ważną dla Polski inicjatywę budowy wotum narodu – Świątyni Opatrzności Bożej w Warszawie. Rozpoczął proces beatyfikacyjny ks. Jerzego Popiełuszki, przyczyniając się do wyniesienia na ołtarze tego kapłana męczennika. Jako prymas i przewodniczący episkopatu był wyraźnym liderem – chociaż jego decyzje i działania nie raz budziły kontrowersje i stanowiły przedmiot społecznych dyskusji.

¹ Arcybiskup Dąbrowski – rozmowy watykańskie, oprac. P. Raina, Warszawa 2001, s. 241.

To za pontyfikatu Józefa Glempa wreszcie, doszło do największych przeobrażeń prymasostwa w Polsce i do zmiany statusu Przewodniczącego Konferencji Episkopatu.

Niniejszy artykuł stanowi próbę wydobycia jedynie kilku aspektów prymasostwa kardynała Glempa, które pozostawiło wyraźny i znaczący ślad w historii Kościoła i w historii Polski.

Gruntownie wykształcony, hierarcha „niebezpieczny”

Znamienne, że po śmierci kardynała Wyszyńskiego (28 maja 1981 r.) nominacja na nowego prymasa nastąpiła bardzo szybko. Być może stało się tak dlatego, że Jan Paweł II miał jasną sugestię co do jego następcy. Być może też przekonały Papieża słowa, jakie do niego skierował kardynał Agostino Casaroli, sekretarz stanu Stolicy Apostolskiej: „Jeżeli Sowieci zaatakują Polskę, a prymasa nie będzie, Kościół utraci zdolność wypełniania swojej misji”². Pośpiech nakazywała ówczesna napięta sytuacja w Polsce: od prawie roku trwał wielki zryw społeczny, określane „karnawałem Solidarności” i miały miejsce przełomowe wydarzenia w życiu narodu; zbliżał się, wyznaczony na 14 lipca 1981 r., zjazd PZPR, natomiast na wrzesień pierwszy krajowy zjazd planował NSZZ „Solidarność”. W tym niespokojnym i zarazem przełomowym okresie był potrzebny prymas.

Jan Paweł II mianował nim stosunkowo młodego, wówczas 52-letniego biskupa warmińskiego Józefa Glempa³, doktora obojga praw: kanonicznego i świeckiego, gruntownie wykształconego absolwenta Papieskiego Uniwersytetu Laterańskiego, biegłego władającego kilkoma językami obcymi, także klasycznymi, wyjątkowo czytanego (na pamięć znał utwory klasyki literackiej), dobrze znającego historię Polski⁴. Jego atutem był także fakt, iż świetnie zorientowany był w problemach Kościoła powszechnego, bowiem studiował w Rzymie w czasach Soboru Watykańskiego II, i miał okazję

² Zob. M. Kindziuk, *Historyczne i polityczne aspekty komunikacji społecznej prymasa Józefa Glempa w okresie przełomu w Polsce w latach 1981–1992*, Warszawa 2019, s. 30-40; por. G. Weigel, *Świadek nadziei*, Kraków 2000, s. 528.

³ Józef Glemp, rocznik 1929, syn Kazimierza Glempa – uczestnika I wojny światowej, powstania wielkopolskiego i wojny polsko-bolszewickiej; wychowany w patriotycznej atmosferze, ukończył renomowane gimnazjum i liceum im. Jana Kasprowicza w rodzinnym Inowrocławiu. Odebrał tam gruntowne wykształcenie humanistyczne, z obowiązkowym językiem francuskim i łaciną. Znał na pamięć obszerne fragmenty narodowej klasyki dzieł: Mickiewicza, Słowackiego, Krasińskiego, Norwida. W oryginale czytał utwory antyczne, m.in. Cycerona, Horacego, Wergiliusza. Szerzej zob. M. Kindziuk, *Kardynał Józef Glemp. Ostatni taki Prymas*, Warszawa 2010, s. 13-45.

⁴ Józef Glemp, został wyświęcony w 1956 r., w latach 1958–1964 odbywał studia na Papieskim Uniwersytecie Laterańskim w Rzymie. Uczęszczał na wykłady w języku łacińskim, studiował nowożytny języki obce: niemiecki, włoski, francuski. Szerzej zob. M. Kindziuk, *Kardynał Józef Glemp...*, s. 82-117.

do spotkań z wieloma wybitnymi osobistościami (m.in. późniejszymi kardynałami z różnych stron świata), a także z kolejnymi papieżami: Piusem XII, Janem XXIII, Pawłem VI. Ponadto, przez dwanaście lat pełnił funkcję sekretarza i najbliższego, najbardziej zaufanego współpracownika prymasa Stefana Wyszyńskiego.

Nominacja bp. Józefa Glempa została ogłoszona publicznie 7 lipca 1981 r. przez Radio Watykańskie⁵. Dodatkowo papież Jan Paweł II powiadomił o niej rodaków specjalnym listem wystosowanym do kard. Franciszka Macharskiego, co było wydarzeniem bez precedensu⁶. Należy też podkreślić, że Jan Paweł II nie czekał na zatwierdzenie swej decyzji przez władze PRL i pominął dekret o konieczności wyrażania zgody przez władze państwowe na obsadzanie stanowisk kościelnych (wcześniej ks. Glemp był dwukrotnie odrzucony przez stronę rządową jako kandydat na biskupa, najpierw w 1975 r. na arcybiskupa wrocławskiego po śmierci kardynała Bolesława Kominka, a w 1977 r. na arcybiskupa poznańskiego, po arcybiskupie Antonim Baraniaku). Z perspektywy władz zatem od początku Glemp był hierarchą „niebezpiecznym”, tym bardziej, że w kręgach władzy już wtedy znany był jako duchowny, który nie chciał podjąć absolutnie żadnej współpracy ze Służbą Bezpieczeństwa⁷.

Jako Prymas Polski i arcybiskup dwóch diecezji: gnieźnieńskiej i warszawskiej od początku bp Glemp miał specjalne uprawnienia. „Bulla nominacyjna z 7 lipca 1981 r. łączyła bowiem unią personalną «na ten raz» stolice arcybiskupie w Gnieźnie i Warszawie, zawieszając po raz trzeci unią wieczystą stolic arcybiskupich Gniezna i Poznania, ustanowioną w 1821 r.”⁸. W bulli Jan Paweł II stwierdzał m.in.: „stolice metropolitalne

⁵ Abp J. Glemp, „Czynności pasterskie Prymasa Polski w roku 1981 (zapis pod datą 7 lipca 1981)”, w: Tenże, *Nauczanie pasterskie...*, Poznań 1988, s. 853.

⁶ Zob. „List Ojca Świętego Jana Pawła II do narodu polskiego w związku z mianowaniem Biskupa Józefa Glempa Prymasem Polski i następcą Stefana Kardynała Wyszyńskiego, Rzym, 7.07.1981”, w: *Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, 36(1981), nr 9-10, s. 200. Szerzej zob. M. Kindziuk, *Historyczne i polityczne aspekty...*, s. 31-33.

⁷ W tym kontekście należy wspomnieć, że bez wiedzy ks. Józefa Glempa w 1972 r. założono mu teczkę kandydata na tajnego współpracownika Służby Bezpieczeństwa. Teczka ma zaledwie 24 strony. Należy do jednej z cieńszych, jakie kryją Archiwa Instytutu Pamięci Narodowej. Próby nakłaniania ks. Glempa do współpracy trwały do 1979 roku, kiedy to podjęto decyzję o zaprzestaniu werbunku. Decyzję tę podjął płk Zenon Płatek, naczelnik Wydziału I Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Podpis Płatka widnieje na dokumencie MSW z adnotacją: „TAJNE SPEC[JALNEGO] ZNACZENIA”. Treść zapisu brzmi: „W załączeniu przesyłam teczkę kandydata na t.w. nr 28849 dot. ks. J. Glempa. Z dalszego rozpracowywania w/w zrezygnowano z uwagi na zdecydowaną odmowę utrzymywania kontaktów z pracownikiem SB”. Nazwisko Glemp przewija się w innych dokumentach zachowanych w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, występuje tam jednak niejako „przy okazji”, albo w aktach osobowych konkretnych osób albo w dokumentach dotyczących Kościoła czy Konferencji Episkopatu. Wynika z nich niezbicie, że ks. Józef Glemp nigdy nie podjął współpracy z SB. Zob. AIPN, sygn. BU 00191/70, Teczka personalna kandydata na tajnego współpracownika.

⁸ J. Pietrzak, „Kardynał Józef Glemp jako Prymas Polski”, w: *Warszawskie Studia Teologiczne*, 19(2006), s. 37.

gnieźnieńska i warszawska, w jednej osobie złączone nie mają pasterza po śmierci Kardynała Stefana Wyszyńskiego [...]. Mianujemy Cię Arcybiskupem Kościołów gnieźnieńskiego i warszawskiego, które na ten raz znowu w jednej osobie łączymy; równocześnie nadajemy Ci prawa i nakładamy obowiązki, które do tej wysokiej godności i do tego odpowiedzialnego urzędu należą”. Metropolicie gnieźnieńskiemu automatycznie przysługiwał tytuł Prymasa Polski, więc nie było potrzeby dodatkowego aktu mianowania Józefa Glempa na prymasa. Wtedy też Józef Glemp stanął jednocześnie na czele Konferencji Episkopatu Polski, zgodnie z jej statutem, objął też przewodnictwo Rady Głównej Episkopatu.

Nowy styl komunikacji, otwarty na media

Kiedy w pierwszych wywiadach pytano prymasa Glempa, czy nie lęka się trudności, odpowiadał: „Wcale nie jest trudno. [...] Dużo nauczyłem się od zmarłego prymasa, obserwując, jak on podejmował ciężary. On bardzo ufał Bogu, ufał Matce Najświętszej. [...] Ja też staram się patrzeć na moje zadania w świetle wiary. Święty Paweł powiedział, że Pan Bóg wybiera sobie to, co słabe i głupie. I cała mądrość jest w tym, by po prostu chcieć być narzędziem woli Bożej, a resztę to jakoś Pan Bóg musi zrobić”⁹.

Wizję sprawowania funkcji prymasa Glemp przedstawił też w innych wypowiedziach do mediów. Przed kamerami telewizji stwierdzał: „Wiem, jakie zadania mnie czekają i zdaję sobie sprawę z moich możliwości. Ufam bardzo Bogu. I będę ufał bardzo ludziom, wierząc w ich pomoc, w to, że dzieło, które Kościół ma do wykonania, będzie wykonywane. [...] w poczuciu moich słabych sił nigdy nie odejdę od tych wielkich programów, jakie dał nam zmarły prymas i jakie nam daje ciągle chory i cierpiący Papież”¹⁰. Miał świadomość ogromu zadań, jakie go czekają, ale także poczucie, że po ludzku nie dorasta do pełnienia tej funkcji, że to wszystko go przerasta: „Opatrzność Boża rzuca mnie na dalekie fale. [...] Czuję czasem, jak wielka jest ta odpowiedzialność na słabych barkach”¹¹. Powtarzał ten motyw później w innym przemówieniu, gdy mówił: „Podejmując wielkie dziedzictwo moich poprzedników, wiem, że Kościół

⁹ Abp J. Glemp, „Niech Solidarność będzie solidarnością, wywiad dla Tygodnika Solidarność. Rozmowę przeprowadzili: T. Mazowiecki, B. Cywiński, Warszawa, 28.08.1981”, w: Tenże, *Nauczanie pasterskie...*, s. 47.

¹⁰ Abp J. Glemp, „Kościół głosi zbawienie. Wypowiedź przed kamerami telewizji, Warszawa, rezydencja Prymasa Polski, sala audiencji, 9.07.1981”, w: Tenże, *Nauczanie pasterskie...*, s. 11.

¹¹ Abp J. Glemp, „Kujawy – ziemia wielkich duchów. Przemówienie z okazji nadania tytułu honorowego obywatela miasta Inowrocławia, Inowrocław, 18.11.1981”, w: Tenże, *Nauczanie pasterskie...*, s. 120.

Kard. Józef Glemp, Prymas
Polski. (Fot. Archiwum
Sekretariatu Konferencji Episkopatu
Polski)

Ingres prymasa Józefa Glempa do archikatedry gnieźnieńskiej. Gniezno, 13 września 1981 r.
(Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Ingres prymasa Józefa Glempa do archikatedry gnieźnieńskiej. Gniezno, 13 września 1981 r.
(Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

180. Konferencja Plenarna Episkopatu Polski. Gniezno, 14 września 1981 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

i ojczyzna oczekują ode mnie wiele, a zdaję sobie sprawę z wątplych i bardzo niedoskonałych moich sił”¹².

Józef Glemp od początku prymasostwa jawił się jako człowiek nieprzywiązujący wagi do własnej osoby, który raczej ukazuje perspektywę historyczną niż osobistą¹³. Było to wyraźnie widoczne już w pierwszym liście skierowanym do kapłanów i wiernych, wydanym z okazji ingresu do katedry gnieźnieńskiej. Prymas mówił w nim wyraźnie o ciągłości dziejów, podkreślał, że jego uczucia są „rozgrzane świadomością rzeczywistości historycznej”¹⁴ oraz, że „wstępujący do świątyni biskup gnieźnieński wpisuje się na końcu katalogu długiej serii biskupów jako osiemdziesiąty arcybiskup metropolita gnieźnieński i jako pięćdziesiąty szósty Prymas Polski”¹⁵. Pierwszy komunikat społeczny nowego prymasa ukazywał go więc jako człowieka odwołującego się zarówno do dziedzictwa minionych pokoleń, jak i do swoich wielkich poprzedników.

Natomiast w pierwszych wywiadach prasowych została zawarta zapowiedź nowego sposobu sprawowania urzędu prymasa. Arcybiskup Glemp w pełni zdawał sobie sprawę, że po śmierci kardynała Wyszyńskiego nastały nowe czasy, które wymagają innych zadań także od Kościoła. Mówił o tym wprost na łamach „Tygodnika Solidarność”, gdy przekonywał, że „przychodzi na inny okres” i tłumaczył, że „każdy ma swój styl działania. Zależy to od własnego rozeznania, własnych predyspozycji, od dobierania sobie współpracowników, od tego, co dyktują znaki czasu”¹⁶. W wywiadzie dla „Polityki” prymas Glemp twierdził podobnie, że pragnie kontynuować linię kard. Wyszyńskiego, ale „w nowych warunkach”¹⁷. Zaskakujące było stwierdzenie prymasa: „Chciałbym rozwinąć kolegialność, wsłuchać się w to, co jest w narodzie. Nie chcę narzucać swej indywidualności, ale postaram się być wierny. [...] Nie mam osobistych aspiracji, wydaje mi się, że jestem człowiekiem prostym”¹⁸.

Chociaż w Polsce przełomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych ubiegłego wieku współpraca duchowieństwa, a zwłaszcza biskupów i prymasa, z mediami nie była powszechną praktyką (prymas Wyszyński udzielał wywiadów sporadycznie), to jednak Józef Glemp już wtedy korzystał z tej formy przekazu. Rozmawiał z dziennikarzami polskimi i zagranicznymi, udzielał wywiadów prasowych, wypowiadał się przed kamerami telewizji, co pozwala stwierdzić, że dzięki niemu zmieniła się skala

¹² Abp J. Glemp, „Piękne, łagodne, rycerskie oblicze Czerwińskiej Pani. Homilia podczas uroczystości 100. rocznicy urodzin kardynała Augusta Hlonda, Prymasa Polski, zorganizowanej przez Księżę Salezjanów”, Czerwińsk n. Wisłą, 29.10.1981, w: Tenże, *Nauczanie pasterskie...*, s. 105.

¹³ Zob. M. Kindziuk, *Historyczne i polityczne aspekty...*, s. 50-55.

¹⁴ Abp J. Glemp, „Kościelne i historyczne wymiary ingresu. List do kapłanów i wiernych archidiecezji gnieźnieńskiej z okazji ingresu do bazyliki prymasowskiej, Gniezno, 13.09.1981”, w: Tenże, *Nauczanie pasterskie...*, s. 53.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Abp J. Glemp, „Niech Solidarność będzie solidarnością...”, s. 43.

¹⁷ Abp J. Glemp, „Chciałbym być blisko tego, co się dzieje”, w: Tenże, *Nauczanie pasterskie...*, s. 26.

¹⁸ Tamże, s. 26.

współpracy duchownych z mediami. Tylko w pierwszym miesiącu po objęciu funkcji Prymasa Polski ukazały się następujące wywiady z prymasem Glempem: 9 lipca – w prasie włoskiej, 13 lipca – w tygodniku „Famiglia Cristiana”, 18 lipca – w tygodniku „Polityka”, 21 lipca – w „Ładzie”, „Tygodniku Powszechnym” i „Za i Przeciw”¹⁹. Taka bezpośredniość w kontaktach społecznych, a zwłaszcza aktywność medialna nowego Prymasa Polski stanowiły swego rodzaju *novum*. Nic więc dziwnego, że zwróciło to uwagę innych biskupów. Dlatego też, temat ten pojawiał się w dyskusjach podczas posiedzeń Rady Stałej Episkopatu Polski lub na zebraniach plenarnych Konferencji Episkopatu²⁰. Uwidocznili się to już na pierwszym posiedzeniu nadzwyczajnym Rady Głównej, które prymas Glemp zwołał na 13 sierpnia 1981 r., kiedy to biskup Ignacy Tokarczuk stwierdził: „Na pewno była dobra okazja, żeby wszystkim okazać dobrą wolę, ale dla dobra sprawy, a także dla dobra księdza prymasa, trzeba było postawić warunek, że nie będzie ani fotografii, ani komunikatów publikowanych”²¹. Bp Tokarczuk w stosunku do prymasa Glempa kierował ostre słowa na forum Rady Głównej: „W związku z tym u ludzi powstało pytanie: kim jest ten nowy prymas? Musi być ostrożność wielka. Już księża się na to powołują – jeżeli można u góry, dlaczego nam się zabrania?”²². Na tym samym, nadzwyczajnym posiedzeniu rady arcybiskup Bronisław Dąbrowski, sekretarz Episkopatu Polski, zaproponował, by „biskupi i księża dokonali przeglądu dotychczasowych uchwał episkopatu odnośnie wywiadów, publikacji itd.”. Przypomniawszy także, że „są w tej materii uchwały KEP zabraniające udzielania wywiadów. Na 95. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 23.06.1966 r. przypomniano uchwałę, że żaden z biskupów nie może udzielać wywiadów prasowych”. Abp Dąbrowski powoływał się na prymasa Wyszyńskiego, podkreślając: „Zmarły ksiądz prymas bardzo tego pilnował. Jedynie ze względu na zmienioną sytuację polityczną w kraju, udzielił w roku ub. wywiadu do «Le Figaro». Było to w Rzymie i nie zgodził się odpowiadać na żywo na pytania, ale spośród pytań wybrał niektóre i odpowiedział na piśmie”²³.

¹⁹ Zob. M. Kindziuk, *Historyczne i polityczne aspekty...*, s. 62-72.

²⁰ Do protokołów zebrań plenarnych Konferencji Episkopatu Polski oraz z posiedzeń Rady Głównej miałam dostęp podczas przygotowywania do druku monografii pt. „Historyczne i polityczne aspekty komunikacji społecznej prymasa Józefa Glempa w okresie przełomu w Polsce w latach 1981–1992”. Specjalną zgodę na przeprowadzenie kwerendy w Archiwum Sekretariatu Prymasa Polski w Warszawie (dalej: ASPP), w Archiwum Archidiecezji Warszawskiej (dalej: AAW) oraz w Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie (dalej: ASKEP) uzyskałam od kard. Kazimierza Nycza, Arcybiskupa Metropolity Warszawskiego oraz od abp. Stanisława Gądeckiego, przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski. Zob. AAW, sygn. 2741/A/2016, Pismo z Kurii Metropolitalnej Warszawskiej, podpisane przez kanclerza, ks. dr. Janusza Bodzona, 7 X 2016; ASKEP, sygn. D/2.6.7.1-122, Pismo abp. Stanisława Gądeckiego, przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski, 6 VI 2018.

²¹ ASPP, Rada Główna Episkopatu Polski 1981–1982. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, 13 VIII 1981, s. 9.

²² Tamże.

²³ Tamże.

Powitanie papieża Jana Pawła II na lotnisku Okęcie w Warszawie, rozpoczynające drugą pielgrzymkę do Polski. Prymas Polski, kard. Józef Glemp (na podium z prawej) wygłasza przemówienie. Na podium z lewej widoczny papież Jan Paweł II. Warszawa, 16 czerwca 1983 r.

Spotkanie papieża Jana Pawła II z władzami PRL w Belwederze podczas drugiej pielgrzymki do Polski. Widoczni m.in.: Jan Paweł II oraz (na prawo od papieża, od lewej): sekretarz stanu Stolicy Apostolskiej kard. Agostino Casaroli, prymas Polski kard. Józef Glemp, metropolita krakowski kard. Franciszek Macharski, substytut ds. Ogólnych w Sekretariacie Stanu abp Eduardo Martinez Somalo, prefekt Domu Papieskiego bp Jacques Martin, sekretarz generalny Konferencji Episkopatu Polski bp Bronisław Dąbrowski, ks. prałat Józef Kowalczyk, sekretarz papieża ks. prałat Emery Kabongo Kanundowi. Warszawa, 17 czerwca 1983 r.

Trumna z ciałem zamordowanego ks. Jerzego Popiełuszki, skrapiana wodą święconą przez prymasa Józefa Glempa na placu przy kościele św. Stanisława Kostki na Żoliborzu. Warszawa, 3 listopada 1984 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Uroczystości pogrzebowe ks. Jerzego Popiełuszki. Warszawa, 3 listopada 1984 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Natomiast Prymas Glemp wysłuchał tych uwag, po czym wyraził swój pogląd: „Wyda się, że już nie da się uciec przed dziennikarzami i trzeba z nimi rozmawiać”²⁴.

Bez wątpienia powyższe stwierdzenie stanowiło zapowiedź nowego stylu komunikacji Józefa Glempa. Było ono prekursorskie, jeśli chodzi o kontakt z mediami. To dowód, że już wtedy, w roku 1981, prymas Józef Glemp musiał być przekonany do tego, że współpraca z dziennikarzami ma sens, i że media są ważnym elementem komunikacji społecznej oraz, że odgrywają ważną rolę w przekazywaniu treści nauczania Kościoła, także w ewangelizacji.

Prymas stanu wojennego, biskupi przestali zazdrościć

Działania podejmowane przez Józefa Glempa jako prymasa i przewodniczącego KEP, wyraźnie wskazują, że cechowała go prawdziwa wolność wewnętrzna. Gdy był przekonany do swych racji, i kiedy uważał, że są one zgodne z zasadami Ewangelii, podejmował decyzje niezależnie od bieżących ocen i nacisków społecznych. „Kościół nie zawsze musi mówić to, co jest oczekiwane. Trzeba mówić prawdę, ale nie to, na co czekają”²⁵ – podkreślał. Kontekst tych słów stanowił wybuch stanu wojennego w Polsce. Postawa, jaką zajął wtedy prymas Glemp, do dziś w niektórych środowiskach budzi kontrowersje. Jednak rzetelne badania i analiza dokumentów pozwalają zobaczyć prawdziwe motywy jego działań.

Prawdą jest, że 13 grudnia 1981 r. prymas Glemp w dwóch słynnych kazaniach: w Częstochowie, a następnie w Warszawie, wystosował do Polaków apel o zachowanie spokoju. Te kazania stanowiły jednak punkt dojścia, a nie punkt wyjścia w „polityce” prymasa. Należy przypomnieć, że już miesiąc po nominacji, 12 sierpnia 1981 r. Glemp spotkał się w pałacu natolińskim ze Stanisławem Kanią, I sekretarzem KC PZPR²⁶, i usłyszał od niego groźbę, że może dojść do rozlewu krwi w Polsce. Niezwłocznie poinformował o tym biskupów, w czasie pierwszego, nadzwyczajnego posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski, 13 sierpnia 1981 r. Pokazuje to, że zdawał sobie sprawę z zagrożenia konfliktem wewnętrznym, i że wspólnie z innymi hierarchami podjął się wypracowania strategii Kościoła wobec „Solidarności” i wobec partii, by także w tym duchu komunikować się następnie ze społeczeństwem. Jak zapisano w protokole z obrad Rady Głównej Episkopatu Polski: „Ksiądz prymas potwierdził, że tak jak za księdza

²⁴ Tamże, s. 10.

²⁵ Tamże; „Komunikat z posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski – Warszawa, dnia 15 grudnia 1981 r.”, w: *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000*, s. 258-259; zob. M. Kindziuk, *Historyczne i polityczne aspekty...*

²⁶ ASPP, Rada Główna Episkopatu Polski 1981–1982. Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, 13 VIII 1981, s. 12.

kardynała prymasa Wyszyńskiego, tak i obecnie episkopat będzie chciał wpływać na naród, aby utrzymał się w granicach roztropności, i aby nie doszło do ekscesów”²⁷.

Później prymas Glemp podjął mediacje, np. 4 listopada 1981 r. podczas tzw. „spotkania trzech” z: gen. Jaruzelskim, pierwszym sekretarzem partii i Lechem Wałęsą, przewodniczącym „Solidarności”. Prymas zaangażował się wtedy w tworzenie Rady Porozumienia Narodowego, której celem miało być zapobieżenie rozlewowi krwi w kraju. Nie przyniosło to jednak spodziewanych rezultatów. Nie mogło przynieść. Jak stwierdził bliski współpracownik Jaruzelskiego, Stanisław Ciosek, w rozmowie z przedstawicielami komunistycznej partii wschodnich Niemiec: „Oficjalne dalsze propagowanie idei frontu porozumienia z naszej strony jest jedynie posunięciem taktycznym”²⁸. Nie wiedząc, że decyzja o wprowadzeniu stanu wojennego była ostatecznie podjęta przez władze państwowe najprawdopodobniej już 5 grudnia 1981 r. arcybiskup Glemp podjął się kolejnej próby mediacji: 6 grudnia 1981 r. wystosował w imieniu episkopatu pismo do marszałka Sejmu PRL, Stanisława Gucwy, a także do konwentu seniorów i posłów, licząc na możliwość zawarcia porozumienia i zachowania pokoju w Polsce. 12 grudnia 1981 r. natomiast spotkał się z członkami Prymasowskiej Rady Społecznej²⁹. Dopiero biorąc pod uwagę te wszystkie okoliczności, należy rozpatrywać treść prymasowskiego apelu o nieprzelewanie krwi.

O wprowadzeniu stanu wojennego Prymas Polski został poinformowany jako pierwszy hierarcha Kościoła katolickiego już w nocy z 12 na 13 grudnia³⁰. Rano, 13 grudnia, udał się na Jasną Górę, gdzie o godzinie 9. miał zaplanowaną Mszę św. dla studentów. Kazanie, które wtedy wygłosił przeszło do historii, były to bowiem pierwsze oficjalne, publicznie wypowiedziane słowa Prymasa Polski po wprowadzeniu stanu wojennego. Abp Glemp tłumaczył: „Stan wojenny wymaga szczególnej mądrości, szczególnego pokoju i rozwagi serc [...]. Mądrością nie jest rozbijanie muru głową, bo głowa nadaje się do innych rzeczy. Stąd też potrzeba spokojnego rozważenia sytuacji, która na celu ma mieć pokój, ocalenie życia i uniknięcie rozlewu krwi”³¹. Widoczna jest tu ciągłość

²⁷ Tamże.

²⁸ S. Siwek, *Prymasowska Rada Społeczna ks. Kard. Józefa Glempa, Prymasa Polski, przebieg prac, dokumenty z lat 1981–1990*, Warszawa-Ząbki 2016, s. 54.

²⁹ Prymasowska Rada Społeczna stanowiła gremium doradcze powołane w 1932 r. przez kard. Augusta Hłonda. Działalność Rady przerwała II wojna światowa. Po jej zakończeniu sytuacja społeczno-polityczna nie sprzyjała jej reaktywacji. Próbę podjął prymas Wyszyński, który w grudniu 1980 r. wydał dekret powołujący „Zespół do opracowania problemów z zakresu katolickiej nauki społecznej dla ruchu związkowego”. Jak ocenia Sławomir Siwek, „był to krok w stronę powołania Prymasowskiej Rady Społecznej”. Pierwsze jej spotkanie po wojnie odbyło się 12 grudnia 1981 r. Więcej na ten temat zob. S. Siwek, *Prymasowska Rada Społeczna...*, s. 25-53.

³⁰ Pozostałych biskupów też informowano osobiście. Czynie to pracownicy Urzędu ds. Wyznań, przedstawiciele MSW lub też władz lokalnych. Por. R. Łatka, J. Marecki, *Kościół katolicki w Polsce rządzonej przez komunistów*, Warszawa 2017, s. 126.

³¹ Abp J. Glemp, „Jesteśmy w sytuacji krzyża, ale spod krzyża wyszli ludzie silni. Homilia do młodzieży akademickiej, Jasna Góra, 13.12.1981”, w: Tenże, *Nauczanie pasterskie...*, s. 146.

w sposobie myślenia prymasa Wyszyńskiego i pośrednie nawiązanie do jego kazania wygłoszonego przed rokiem na Jasnej Górze³².

Bezpośrednio po powrocie do Warszawy, arcybiskup Glomp udał się na spotkanie z abp. Dąbrowskim i z Prymasowską Radą Społeczną. Wszyscy nakłaniali go wówczas do wystosowania kolejnego apelu do Polaków, o zachowanie spokoju i nieprzelewanie krwi³³. Były nawet przygotowane dla prymasa różne sugestie, a nawet wersje planowanego wystąpienia³⁴. Ostatecznie jednak arcybiskup Glomp przemówienie przygotował sam, wzięwszy pod uwagę opinie członków Prymasowskiej Rady Społecznej. Wygłosił je w formie kazania, wieczorem 13 grudnia, w czasie Mszy św. odprawionej w kościele Matki Bożej Łaskawej w Warszawie.

Panująca wówczas atmosfera była napięta do granic możliwości, Polacy czekali na słowa Prymasa i on o tym doskonale wiedział. Zdawał sobie też sprawę, że – jak przyznawał po latach – „każde słowo ze strony Kościoła może być iskrą zapalną. Napięcie było dosyć duże, nie było wiadomo, co z tego może wyniknąć. I tego się bałem. Pamiętam, że podobne obawy mieli biskup Miziołek i arcybiskup Dąbrowski”³⁵. Prymas wezwał Polaków do obrony przed rozlewem krwi. Mówił: „W tej obronie Kościół będzie bezwzględny. To nic, że ktoś może Kościół oskarżać o tchórzostwo, o kunktatorstwo, o rozładowywanie radykalnych nastrojów (...). Będę prosił, nawet gdybym miał boso iść i na kolanach błagać: nie podejmujcie walk Polak przeciwko Polakowi”³⁶.

To przemówienie prymasa stało się jednym z najbardziej kontrowersyjnych wystąpień w całej historii prymasostwa Józefa Glempa. Działacze „Solidarności Walczącej” wprost mówili o kapitulacji prymasa. Pojawiały się nawet opinie, że Prymas jest kolaborantem, że współpracuje z komunistami, zaczęto określać go mianem „towarzysz Glomp”. Także część duchownych miała żal, że Glomp zbyt dystansuje się do „Solidarności”. Negatywnym echem kazanie to odbiło się także za granicą, wystarczy wspomnieć o ataku redakcji „Kultury” paryskiej na prymasa. Analiza wystąpień publicznych arcybiskupa Glempa z początku stanu wojennego, podejmowana z perspektywy

³² Prymas Wyszyński mówił: „Jeżeli budzi się w nas świadomość odpowiedzialności za Naród, to musi się z tym wiązać poczucie odpowiedzialności za życie każdego z nas, za życie naszej rodziny, całego Narodu i Państwa. [...] Żądania na ogół są słuszne, ale nigdy nie jest tak, aby mogły być spełnione od razu, dziś. Ich wykonanie musi być rozłożone na raty. Trzeba więc rozmawiać. [...] Takie jest prawo życia codziennego”, cyt. za: kard. S. Wyszyński, „Odpowiedzialność – obowiązki – prawa w życiu Narodu. Kazanie podczas uroczystości Matki Boskiej Częstochowskiej, Jasna Góra, 26.08.1980”, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa 1990, s. 949.

³³ Zob. A. Micewski, *Kościół wobec Solidarności i stanu wojennego*, Paryż 1987.

³⁴ Jak podaje Sławomir Siwek, propozycje do kazania Prymasa ręcznie pisały trzy osoby: Andrzej Wielowieyski i Sławomir Siwek, a „trzeciej osoby nie odnotowano”, zob. S. Siwek, *Prymasowska Rada Społeczna...*, s. 71.

³⁵ Kard. J. Glomp, „Czułem się odpowiedzialny”, wywiad, w: M. Kindziuk, *Kardynał Józef Glomp...*, s. 219-220.

³⁶ Tamże.

blisko 40 lat od tamtych wydarzeń, pozwala stwierdzić słuszność obranej przez prymasa strategii. Jest to postawa konsekwentna, stanowiąca wierną kontynuację polityki kardynała Wyszyńskiego³⁷.

Trzeba pamiętać także i o tym, że postawa abp. Glempa wobec stanu wojennego była zbieżna z działaniami Jana Pawła II oraz ze wskazaniem papieża Polaka. W tym samym duchu co prymas, Jan Paweł II wypowiedział się publicznie już 13 grudnia 1981 r., w czasie modlitwy Anioł Pański. Stwierdzał: „Nie może być przelana polska krew, bo zbyt wiele jej wylano, zwłaszcza czasu ostatniej wojny. Trzeba uczynić wszystko, aby w pokoju budować przyszłość ojczyzny”³⁸. Problem jednak polegał na tym, że do większości Polaków, w tym także do działaczy NSZZ „Solidarność” te słowa papieskie 13 grudnia wieczorem jeszcze nie dotarły (w dobie bez Internetu, przy reżimowych mediach, stosujących cenzurę, do tego przy zmienionym programie nadawania w radiu i telewizji), co tylko pogłębiało frustrację po słowach prymasa. Wielu sądziło bowiem, że to on narzucił Kościołowi taki, ugodowy – jak to odbierano – sposób myślenia i postępowania. Toteż wystąpienie abp. Glempa od samego początku budziło sprzeciw.

Takie same treści, co prymas, papież formułował też w kolejnych dniach stanu wojennego. Na przykład: 16 grudnia podczas audiencji generalnej w Watykanie powiedział: „Drodzy rodacy, wydarzenia ostatnich dni zwróciły oczy całego świata w stronę Polski. Niepokój jest uzasadniony. Wystarczy odczytać kazanie, jakie w niedzielę wieczorem wygłosił Prymas Polski w kościele Matki Bożej Łaskawej w Warszawie, ażeby odczuć miarę tego niepokoju (...) Już w niedzielę na pierwszą wiadomość o zarządzeniu stanu wojennego przypomniałem słowa wypowiedziane we wrześniu: «Nie wolno przelewać polskiej krwi». Dziś powtarzam to samo”³⁹. Natomiast 18 grudnia Jan Paweł II wystosował list do gen. Jaruzelskiego, w którym domagał się zaprzestania rozlewu krwi: „Wydarzenia ostatnich dni, wiadomości o zabitych i rannych Rodakach w związku ze stanem wojennym wprowadzonym od 13 grudnia nakazują mi zwrócić się do Pana Generała z usilną prośbą i zarazem gorącym apelem o zaprzestanie działań, które przynoszą ze sobą rozlew polskiej krwi”⁴⁰. Prymas znał treść listu, gdyż otrzymał jego kopię. Słowa Jana Pawła II były dla niego jasnym wyznacznikiem dalszego postępowania i przekazu formułowanego publicznie, chociaż nikt w Polsce

³⁷ Zob. M. Kindziuk, *Historyczne i polityczne aspekty...*

³⁸ „Przemówienie Ojca Św. Jana Pawła II w związku ze stanem wojennym w Polsce, po odmówieniu «Anioł Pański» w niedzielę 13 grudnia 1981 roku”, w: P. Raina, *Jan Paweł II, Prymas i Episkopat Polski o stanie wojennym. Kazania, listy, przemówienia i komunikaty*, Londyn 1982, s. 50.

³⁹ „Przemówienie Jana Pawła II wygłoszone podczas audiencji generalnej dnia 16 grudnia 1981 roku”, w: P. Raina, *Jan Paweł II...*, s. 59-60.

⁴⁰ „Apel Jana Pawła II do gen. Jaruzelskiego, 18 grudnia 1981 roku, o powrót do pokojowego dialogu władzy ze społeczeństwem i zaprzestanie rozlewu krwi”, w: P. Raina, *Jan Paweł II...*, s. 69-70; por. Tenże, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. III, Poznań–Pelpin 1996, s. 254.

207. Konferencja Plenarna Episkopatu Polski, obradująca podczas uroczystości 40-lecia powrotu Ziem Zachodnich do macierzy. Na zdjęciu widoczni: kard. Józef Glemp Prymas Polski, metropolita poznański abp Jerzy Stroba, ordynariusz przemyski bp Ignacy Tokarczuk, ordynariusz kielecki bp Edward Materski. Szczecin, 22-23 czerwca 1985 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Uroczystości 40-lecia powrotu Ziem Zachodnich do macierzy. Na zdjęciu widoczni: metropolita krakowski kard. Franciszek Macharski, (po prawej stronie) metropolita wrocławski kard. Henryk Gulbinowicz, sekretarz Episkopatu abp Bronisław Dąbrowski, (po lewej stronie) prymas Polski kard. Józef Glemp, ordynariusz szczecińsko-kamieński bp Kazimierz Majdański, metropolita poznański abp Jerzy Stroba. Szczecin, 22-23 czerwca 1985 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Uroczystości 40-lecia powrotu Ziemi Zachodnich do macierzy. Prymas Polski kard. Józef Glemp głosi homilię podczas uroczystej Mszy Świętej. Szczecin, 22-23 czerwca 1985 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Uroczystość z udziałem członków Rady Konferencji Episkopatów Europejskich na Jasnej Górze. Widoczni (od lewej): prymas Polski kard. Józef Glemp, członek Zespołu do Spraw Stałych Kontaktów Roboczych Między Rządem PRL i Stolicą Apostolską ks. Józef Kowalczyk, przewodniczący Rady Konferencji Episkopatów Europejskich kard. George Basil Hume. Częstochowa, październik 1986 r.

nie wiedział wtedy, że taki list papież wystosował, była to korespondencja mająca status niejawną. Natomiast kilka dni później, 22 grudnia papież wręcz zobowiązał Prymasa Glempa do kontynuowania przyjętej przez niego linii. Jan Paweł II przekazał arcybiskupowi Dąbrowskiemu podczas jego wizyty w Watykanie następujące słowa: „Utożsamiam się z treścią przemówienia Księdza Prymasa wygłoszonego 13 grudnia 1981 r. w kościele Matki Bożej Łaskawej w Warszawie. Proszę Księdzu Prymasowi za nie w sposób szczególny podziękować”⁴¹.

Trzeba jeszcze wspomnieć o tym, że w styczniu 1982 roku Prymas Glemp opracował dokument pt. „Zadania Kościoła w stanie wojennym”. Nie został on wprawdzie upubliczniony, tezy w nim zawarte miały jednak bezpośrednie przełożenie na postawę Kościoła wobec stanu wojennego, z uwzględnieniem wytycznych Jana Pawła II, ale też nauczania prymasa Wyszyńskiego. Dokument był strategiczny, stanowił wskazanie, że Kościół ma rozwiązywać problemy internowanych i aresztowanych (np. w każdej diecezji miała być podjęta akcja pomocy charytatywnej); że Kościół ma w dalszym ciągu protestować przeciw rządowej akcji podpisywania lojalek w zakładach pracy, gdyż „sprzeciwia się to wolności sumienia i narusza godność ludzką, itd.”⁴²

Postawa prymasa Glempa wobec stanu wojennego stanowiła element przemyślanej na ten etap strategii Kościoła. Prymas nie chciał dopuścić do kolejnej sytuacji w historii, w której Polacy mieliby stać się ofiarą w konflikcie między mocarstwami. Stąd bliski był mu typ myślenia politycznego, które prezentował kard. Wyszyński, i które wyrażał papież Polak. O postawie prymasa decydowało dodatkowo poczucie ogromnej odpowiedzialności za naród. Abp Glemp dobrze wiedział bowiem, że Polacy ufają Kościołowi, i że wystarczyłoby jedno słowo biskupa zagrzewające do walki, a ludzie wyszliby na ulice. Przyjmując więc „ugodową postawę” – choć sam nigdy takiego określenia nie używał – prymas Glemp w swoim odczuciu wybrał wówczas jako linię postępowania trudne jak dla duchownego pojęcie „mniejsze zło”. Prymas wybrał spokój w Polsce, prawda, że względny, okupiony niechęcią narodu, epitetem „towarzysza”, nawet za cenę oskarżeń o kunktatorstwo i za „głuchy, drwiący śmiech pokoleń”. Rola, jaką przyszło mu wówczas odgrywać wpisywała się w tragiczną historię polskich zmagania o wolność, w tragiczny dylemat między ocaleniem honoru, a ocaleniem substancji narodu. Jego rozterki, jak sam o tym mówił, były dylematami abp. Felińskiego i kard. Wyszyńskiego. Warto też dodać, że za postawę wobec stanu wojennego prymas zbierał ciężki, nawet w kręgach kościelnych. Publicznie nie bronił się jednak nigdy przed oskarżeniami. Nie zwracając uwagi na cudze opinie, konsekwentnie realizował to, co uważał za słuszne.

⁴¹ Arcybiskup Dąbrowski – rozmowy..., s. 241.

⁴² ASPP, Stan wojenny od 13.12.1981 do 20.01.1982. Abp J. Glemp, Zadania Kościoła w stanie wojennym; zob. M. Kindziuk, *Historyczne i polityczne aspekty...*, s. 164-184.

Bez wątpienia, stan wojenny stanowił pierwszą cezurę prymasostwa. Do 13 grudnia 1981 r., jak wspominał kard. Gulbinowicz, niektórzy biskupi nawet Glempowi zazdrościli sprawowania funkcji prymasa: „Abp Józef Glemp wchodził w posługę Kościoła w Polsce jako bardzo młody prymas. My, starzy biskupi, patrzyliśmy trochę na niego z taką zazdrością, że to właśnie on tam zajął to miejsce, które przecież przez tyle lat było piastowane przez wielkiego kardynała Stefana Wyszyńskiego. I potem, kiedy został prymasem, zaległa jakby taka cisza, a był to rok 1981”⁴³.

Prymasostwo abp. Glempa zaczęło odtąd inaczej ważyć. Także sam prymas, kiedy go o to zapytałam, stwierdził pod koniec swego życia, że najtrudniejsza w całej jego postudze biskupiej i prymasowskiej była – obok zamordowania ks. Popiełuszki – działalność w okresie stanu wojennego. „Łatwo o tym wszystkim mówi się dzisiaj, wtedy natomiast, gdy znajdowaliśmy się w samym środku wydarzeń, nie wiedząc, co jeszcze mogą uczynić komuniści, perspektywa była zupełnie inna”⁴⁴ – podkreślał ksiądz prymas. I dodał: „Gdy miałem wygłaszać przemówienie 13 grudnia wieczorem, było to dla mnie trudne, gdyż z jednej strony byłem całym sercem po stronie narodu, z drugiej nie mogłem pozwolić na rozlew krwi. Tym bardziej było mi przykro, kiedy widziałem, że ludzie płakali w kościele po moim przemówieniu. Zdawałem sobie sprawę, że zawiodłem ich oczekiwania... Nie mogłem jednak wyrazić przyzwolenia, by Polak zabił Polaka... Naprawdę nie mogłem...”⁴⁵.

Śmierć ks. Popiełuszki: „To także mój dramat!”

Wiele razy rozmawiałam z kardynałem Józefem Glempelem na temat zamordowanego 19 października 1984 r. ks. Jerzego Popiełuszki. Za każdym razem temat wyraźnie sprawiał mu ból. Najbardziej poruszający był jednak dla mnie widok Księdza Prymasa, gdy – niedługo przed śmiercią – opierając rękę na biurku i przysmykając oczy, wyznał, że wciąż staje mu przed oczami ks. Popiełuszko i tamte tragiczne sytuacje sprzed ćwierćwiecza... „Był to także mój dramat” – mówił gorzko kardynał Glemp, dając wyraz swojej uczciwości. Nie uciekał przed sobą i winą tragiczną. Ratunku na swój ból duszy upatrywał – jak na kapłana przystało – w wierze, gdy mówił: „Niech mi Bóg przebaczy, może taka była Jego święta wola...”.

Aby przedstawić we właściwym świetle, opartym o fakty i dokumenty, relacje między prymasem Glempelem a ks. Popiełuszką, należy sięgnąć do słynnych Mszy za

⁴³ H. Gulbinowicz, „Księdzu Prymasowi zawdzięczamy to, że nie polala się krew podczas stanu wojennego”, w: *Zeszyty Archikonfraterni Literackiej*, 2017, t. III, s. 116.

⁴⁴ M. Kindziuk, *Kardynał Józef Glemp...*, s. 219-228.

⁴⁵ Tamże.

Czwarty dzień żałoby narodowej w Warszawie po katastrofie lotniczej w Smoleńsku. Przylot samolotu z ciałem Marii Kaczyńskiej. Prymas senior kard. Józef Glemp święci trumnę na płycie Lotniska Wojskowego Okęcie. Warszawa, 10 kwietnia 2010 r.

Czwarty dzień żałoby narodowej w Warszawie po katastrofie lotniczej w Smoleńsku. Przylot samolotu z ciałem Marii Kaczyńskiej. Przedstawiciele episkopatu i duchowieństwa podczas uroczystości na Lotnisku Wojskowym Okęcie. Widoczni od lewej: Sekretarz Generalny Konferencji Episkopatu Polski bp Stanisław Budzik, prymas Polski abp Henryk Muszyński (przemawia), sekretarz prymasa ks. Mirosław Jasiński, prymas senior kard. Józef Glemp, sekretarz i kapelan kard. Glempa ks. Mirosław Kreczmański, sufragan warszawski bp Piotr Jarecki, kanclerz Kurii Polowej ks. kmdr Leon Szot, ks. mjr Mateusz Hebda. Warszawa, 10 kwietnia 2010 r.

Spotkanie papieża Jana Pawła II z wiernymi na krakowskich Błoniach podczas trzeciej pielgrzymki do Polski. Widoczni m.in. papież Jan Paweł II (w środku), prymas Polski kard. Józef Glemp (pierwszy z lewej), metropolita krakowski kard. Franciszek Macharski (drugi z lewej), sekretarz stanu Stolicy Apostolskiej kard. Agostino Casaroli (czwarty z lewej), fotograf papieski Arturo Mari (trzeci z prawej), sekretarz papieża ks. Stanisław Dziwisz (drugi z prawej). Kraków, 10 czerwca 1987 r.

Papież Jan Paweł II u grobu ks. Jerzego Popiełuszki podczas trzeciej pielgrzymki do Polski. Warszawa, 14 czerwca 1987 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Ojczyznę, które w latach 1982–1984 ks. Jerzy odprawiał w kościele św. Stanisława Kostki na Żoliborzu. Treść głoszonych przez duchownego kazań, chociaż obracała się wokół nauczania Ewangelii oraz prymasa Wyszyńskiego i Jana Pawła II, dotyczyła również sytuacji w Polsce, prześladowań ze względu na przekonania religijne, losów internowanych oraz ich rodzin itp. Ks. Popiełuszko nazywał po imieniu szerzące się wokół zło, ucząc zarazem za św. Pawłem, że należy zwyciężać je dobrem, wskazywał takie wartości jak prawda, uczciwość, wolność i sprawiedliwość, dając ludziom nadzieję i prowadząc do wiary i do Kościoła⁴⁶. Zaangażowanie to spowodowało jednak, że ks. Popiełuszko znalazł się „w aktywnym zainteresowaniu SB” – jak wynika z zapisu w teźce ewidencji operacyjnej księdza, tzw. TEOK⁴⁷. Zaczął być traktowany przez władze państwowe i paradoksalnie, w pewnym sensie, także przez prymasa Glompę, jako działacz polityczny, przy czym oczywiście inaczej pojmowała to pojęcie SB, która rozpoczęła wzmożoną inwigilację, a inaczej prymas, który podejmował działania zmierzające do ochrony życia młodego kapłana. Niemniej nie można zapominać o tym, że abp Glomp miał w tym okresie kontakty z wieloma ludźmi z kręgów zarówno opozycji jak i duchowieństwa, toteż docierały do niego różne, niekiedy skrajne, opinie na temat ks. Popiełuszki. Nie brakowało także sądów negatywnych. Nawet niektórzy księża formułowali wtedy zarzuty o nadmiernym zaangażowaniu politycznym swego kolegi. Byli też i tacy, którzy działali przeciw Popiełuszce z premedytacją. Należy tu wspomnieć chociażby o TW ps. „Jankowski”⁴⁸. Zachował się ciekawy dokument, świadczący o tym, że funkcjonariusz Służby Bezpieczeństwa płk Adam Pietruszka we wrześniu 1983 r. przekazał polecenie TW o ps. „Jankowski”, który miał bezpośredni, stały dostęp do prymasa Glompę: „Nadał przekazywać prymasowi opinie, które będą dyskredytowały ks. Popiełuszkę”⁴⁹.

Z drugiej strony swoje opinie na temat kazań ks. Popiełuszki wygłaszanych podczas Mszy za Ojczyznę przekazywali arcybiskupowi Glompowi przedstawiciele władz państwowych, których priorytetowym celem było wywarcie nacisku na prymasa, by zabronił duchownemu wypowiadać się publicznie. Władze usiłowały zastraszyć Prymasa, grożąc, że jego uległa postawa wobec Popiełuszki doprowadzi do pogorszenia stosunków Kościół – państwo, a być może stanie się też przyczyną jakiejś tragedii (przekonywano prymasa, że Popiełuszce grozi bliżej nieokreślone „niebezpieczeństwo”, co w języku propagandy komunistycznej należało odbierać w sposób jednoznaczny – jako zagrożenie życia, o czym prymas doskonale wiedział). Kiedy gen. Jaruzelski osobiście przekazał arcybiskupowi Glompowi informację, że ks. Popiełuszko

⁴⁶ Zob. M. Kindziuk, *Popiełuszko. Biografia*, Kraków 2018, s. 277-285.

⁴⁷ TEOK – Teżka ewidencji operacyjnej księdza Jerzego Popiełuszki, zob. w: Archiwum Ośrodka Dokumentacji Życia i Kultu Księdza Jerzego Popiełuszki w Warszawie (kopia).

⁴⁸ Chodzi o ks. Michała Czajkowskiego, który przyznał się do współpracy ze Służbą Bezpieczeństwa.

⁴⁹ J. Żaryn, „Ksiądz Jerzy Popiełuszko oczami SB”, w: *Ks. Jerzy Popiełuszko*, dodatek specjalny IPN do *Niezależna Gazeta Polska i Nowe Państwo*, 10/2009, nr 10, s. III-IV.

może zostać aresztowany, prymas zdecydował się na rozmowę z podlegającym mu duchownym, prosząc go, by odstąpił od głoszenia tych kazań, by był bardziej ostrożny, gdyż grozi mu niebezpieczeństwo. Prestrogi Prymasa (w latach 1982 i 1983 było ich kilka) nie odniosły jednak rezultatu. Ks. Popiełuszko za każdym razem tłumaczył, że zaprzestanie odprawiania Mszy za Ojczyznę oznaczałoby, w jego przekonaniu, zdradę ludzi, którzy na niego liczą, którzy czerpią nadzieję z głoszonych przez niego kazań.

Mimo nacisków władz, prymas nie zakazał ks. Popiełuszce ani odprawiania tych Mszy, ani głoszenia kazań, ani też nie przeniósł go do innej parafii. Trzeba też pamiętać, że arcybiskup Glemp doskonale znał na bieżąco treść kazań ks. Jerzego i nie odnajdywał w nich treści niezgodnych z nauczaniem Kościoła ani sformułowanych przez władze zarzutów. Mimo to w końcu 1983 r. doszło do zaostrzenia sytuacji, można powiedzieć, że nawet do konfliktu między Prymasem a ks. Popiełuszką. Należy przypomnieć, że ks. Jerzy był już w tym okresie usilnie inwigilowany przez SB. Nasiliły się też ataki medialne na niego, zwłaszcza ze strony rzecznika rządu Jerzego Urbana⁵⁰. Przedstawiciele aparatu państwowego (np. minister do spraw wyznań) wywierali coraz większe naciski na władze kościelne, by „uciszyły” ks. Popiełuszkę, który, jak stwierdzał Jaruzelski, „uprawiał antypaństwową politykę”⁵¹. Taki przekaz docierał również do prymasa. W grudniu 1983 r., po sformułowaniu wobec ks. Popiełuszki aktu oskarżenia i po osadzeniu go w areszcie karnym za „działalność szkodliwą dla interesów PRL”⁵², kard. Glemp nie miał już wątpliwości, że życie „jego” kapłana jest poważnie zagrożone i że musi podjąć skuteczne działania, które temu zapobiegną. To właśnie było tło historycznej rozmowy Glempa z Popiełuszką, która odbyła się w gmachu warszawskiego seminarium duchownego w końcu 1983 r.

Prymas przedstawił wówczas ks. Jerzemu zarzuty sformułowane wobec niego przez władze państwowe i przestrzegał go przed dalszą działalnością, proponując, by ks. Popiełuszko zajął się zwykłą pracą duszpasterską, zamiast świadczeniem wsparcia działaczom opozycji politycznej. Sugerował też, by ks. Jerzy zrezygnował z odprawiania Mszy za Ojczyznę i z głoszenia na nich kazań oraz by nie pokładał tak wielkich nadziei w „Solidarności”. Prymas tak przedstawiał ten aspekt po latach: „Niektórzy pokładali wielką nadzieję w ruchu ideowym, jaki skupiał się wokół «Solidarności». Młodzi ufali, że przyniesie on szybką przemianę, stworzy nowy ład, nie tylko

⁵⁰ Zob. AAN, Materiały prasowe Biura Prasowego Rzecznika Rządu 1981-1986.

⁵¹ Zob. rozmowę z gen. Wojciechem Jaruzelskim przeprowadzoną w 2009 roku, w: M. Kindziuk, *Świadek prawdy. Życie i śmierć ks. Jerzego Popiełuszki*, Częstochowa 2010, s. 360-366; por. Taż, *Popiełuszko. Biografia*, s. 393.

⁵² Archiwum Ośrodka Dokumentacji Życia i Kultu Księdza Jerzego Popiełuszki w Warszawie (dalej: ODŻKJP), Akt oskarżenia przeciwko Jerzemu Aleksandrowi Popiełuszce, oskarżonemu z art. 194 kodeksu karnego; ASPP, teczka nr 55: „Popiełuszko”; por. P. Raina, *Ks. Jerzy Popiełuszko. Męczennik za wiarę i Ojczyznę*, t. I, Olsztyn 1990, s. 177-197.

Uroczystość diecezjalnego przyjęcia kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej do archidiecezji wileńskiej (administratury apostolskiej w Białymstoku) z diecezji łomżyńskiej. Widoczni m.in. bp Edward Ozorowski (drugi z lewej), prymas Polski kard. Józef Glemp (czwarty z lewej). Mońki, 16 sierpnia 1987 r.

Prymas senior kard. Józef Glemp w swoim mieszkaniu. (Fot. Archiwum prywatne M. Kindziuk)

Kard. Józef Glemp na tle wejścia do Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Kard. Józef Glemp w Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski w towarzystwie bp. Bronisława Dąbrowskiego. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Kard. Józef Glemp. Włocławek 2011 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

społeczny, i że trzeba działać zdecydowanie. Ja nie podzielałem wtedy takiego poglądu. Byłem bardziej ostrożny. Tak jak wcześniej w stanie wojennym, tak i teraz starałem się widzieć sytuację całościowo. Stąd przy różnych okazjach mówiłem ks. Jerzemu, by był ostrożny”⁵³.

Drogi obu rozmówców wyraźnie się rozchodziły. Ks. Jerzy Popiełuszko, młody idealista, niepokorny ksiądz pełen ideałów i poświęcenia bez granic, gotów z narażeniem życia służyć ludziom, upatrując w tym sens swej posługi i misji. Kard. Józef Glemp – z pokolenia ojca ks. Popiełuszki, o blisko dwadzieścia lat starszy ksiądz, doświadczony II wojną światową, stalinizmem, przekonany o konieczności ochrony narodu i każdego ludzkiego życia, do tego jako biskup odpowiedzialny za swoich kapłanów. Pragmatycznie młodego księdza studiował.

Nie rozumieli się. Nie mogli. Toteż rozmowa nie doprowadziła do konsensusu. Ks. Jerzy, jak wynika z jego *Zapisków*, poczuł się po spotkaniu z Prymasem rozgoryczony, nierozumiany i nieszanowany. Zanotował: „To prawda, że ks. Prymas mógł być zdenerwowany, bo wiele kosztował Go list pisany do Jaruzelskiego w mojej sprawie. Ale zarzuty mi postawione zwały mnie z nóg. SB na przesłuchaniu szanowało mnie bardziej”⁵⁴.

Perspektywa prymasa zaś była zupełnie inna: po pierwsze, jako biskup był odpowiedzialny za podlegającego mu księdza i czuł się zobowiązany chronić jego życie. Po drugie, jego myślenie było boleśnie pragmatyczne i pozytywistyczne, co pokazał dobitnie podczas stanu wojennego, gdy wzywał – kontynuując linię prymasa Wyszyńskiego – do ochrony biologicznej narodu i każdego ludzkiego życia. Ponadto, abp Glemp musiał także myśleć o całości Kościoła. W tym kontekście wydaje się reakcja prymasa na ostry zapis ks. Popiełuszki: „Te słowa są dla mnie krzywdzące”⁵⁵.

Najtrudniejsza dla prymasa, jak się okazało, nie była jednak wspomniana wyżej rozmowa z ks. Popiełuszką, ale decyzja dotycząca opuszczenia na dłuższy czas Polski przez ks. Jerzego. Kiedy grupa hutników zwróciła się do prymasa z prośbą, by wyraził zgodę na skierowanie ks. Popiełuszki na kilkuletnie studia do Rzymu w celu ratowania mu życia, prymas na tę propozycję wprawdzie przystał, swoją zgodę uzależnił jednak od woli samego zainteresowanego⁵⁶. Ponownie udowodnił więc, że szanuje jego przekonania i nie zamierza działać wbrew woli księdza, mimo że jako jego przełożony miał do tego prawo.

Decyzję prymasa społeczeństwo odebrało jednak wówczas negatywnie, dopatrując się złej woli Józefa Glempa i działań sprzecznych z interesami ks. Popiełuszki (sytuacja była analogiczna do tej, kiedy 13 grudnia 1981 r. kazania prymasa Polacy

⁵³ M. Kindziuk, *Kardynał Józef Glemp...*, s. 262-263; zob. *Aparat represji wobec księdza Jerzego Popiełuszki 1982-1984*, t. I, red. J. Mysiakowska, Warszawa 2009, s. 58.

⁵⁴ Ks. J. Popiełuszko, *Słowa do narodu. Kazania. Modlitwy. Zapiski z lat 1980-1984*, Kęty 1991, s. 120.

⁵⁵ Por. M. Kindziuk, *Kardynał Józef Glemp...*, s. 263.

⁵⁶ Zob. M. Kindziuk, *Popiełuszko. Biografia*, s. 425-427.

odbierali niemal jako zdradę). Tymczasem nie ma wypowiedzi prymasa na ten temat z tamtego okresu. Nie bronił się przed formułowanymi wobec niego zarzutami, nie tłumaczył publicznie swoich racji. Swój sposób rozumowania prymas wyjawiał dopiero po latach, gdy tłumaczył: „Ksiądz Jerzy wyraził się, że wyjedzie, gdy mu każę, ale sam nie poprosi, bo «co by ludzie powiedzieli». Wyjechałby zatem na moje polecenie, ale osobistej zgody na wyjazd nie wyraził. W takiej sytuacji nie mogłem go wysłać do Rzymu”⁵⁷.

W ostatnich latach swego życia kard. Glemp przyznawał, że gdyby drugi raz miał tę decyzję podejmować, byłaby ona identyczna: „Nie mógłbym inaczej postąpić wobec księdza, który głosił prawdę. Nie mógłbym też go do niczego zmuszać i występować wbrew jego woli, za to po linii władzy”⁵⁸. W tym kontekście bardziej zrozumiałe są też słowa prymasa Glempa wypowiedziane w Roku Jubileuszowym 2000 w Warszawie podczas rachunku sumienia Kościoła. Prymas Glemp łamiącym się głosem mówił wówczas: „Pozostaje na moim sumieniu jako ciężar to, że nie zdołałem ocalić życia księdza Jerzego Popiełuszki, mimo podejmowanych w tym kierunku wysiłków. Niech mi to Bóg przebaczy, może taka była Jego święta wola”⁵⁹. Widać, że prymas miał wyrzuty sumienia, to jego decyzja ostatecznie sprawiła przecież, że ks. Jerzy pozostał w Polsce i w konsekwencji został zamordowany. Trudno jednak mówić o moralnej „winie” prymasa. Jego racje potwierdza również jego późniejsza rozmowa z Janem Pawłem II. Prymas wspominał: „Ojciec Święty rozumiał mnie, że nie mogłem wysłać księdza Jerzego do Rzymu. I że nie odpowiadam za jego śmierć, chociaż to ja podjąłem decyzję, by ksiądz Popiełuszko pozostał w Polsce”⁶⁰.

„Sprawa ks. Jerzego” była w ocenie prymasa najtrudniejszą w całej jego posłudze biskupiej i prymasowskiej. I najtrudniejszą zapewne po ludzku dla kard. Józefa Glempa jako człowieka, któremu uczciwość wewnętrzna nakazywała poddać się osądom ludzkim. Bez rzetelnego rozeznania można zbyt łatwo spłyć i uprościć relacje prymasa Glempa z ks. Jerzym.

Rozdzielenie funkcji, ostatni taki prymas

Mecenas Maciej Bednarkiewicz słusznie nazwał kardynała Glempa „Prymasem Niepodległości”. Wyjaśniał: „Wiem, ile Polska zawdzięcza tej postawie. Dlatego, gdy w 1989 roku doszło do pełnego odzyskania niepodległości, oczywista staje się Jego

⁵⁷ Zob. kard. J. Glemp, „Chciałem ocalić jego życie” (wywiad), w: M. Kindziuk, *Świadek prawdy. Życie i śmierć księdza Jerzego Popiełuszki*, Częstochowa 2010, s. 359-365.

⁵⁸ M. Kindziuk, *Popiełuszko. Biografia*, s. 635.

⁵⁹ „Prymas Polski wyznaje winy Kościoła (dokumentacja – cz. 1)”, 20 V 2000, w: Depesze agencyjne KAI, <https://kair.ekai.pl/depesza/> (dostęp: 18.12.2016).

⁶⁰ Kard. J. Glemp, „Niech mi Bóg przebaczy” (wywiad), w: M. Kindziuk, *Kardynał Józef Glemp...*, s. 259.

Kard. Józef Glemp w Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Kard. Józef Glemp w Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski.
(Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Kard. Józef Glemp w kaplicy w Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

historyczna rola w tym dziele. Dla mnie zawsze pozostanie Prymasem Niepodległości”⁶¹.

To określenie dobrze oddaje rolę prymasa, zarówno w okresie transformacji ustrojowej w Polsce, która rozpoczęła się obradami Okrągłego Stołu, pierwszymi częściowo wolnymi wyborami oraz powstaniem pierwszego niekomunistycznego rządu. W latach 1989–1992 prymas odgrywał wciąż ważną rolę w procesie tworzenia formalno-prawnych relacji Kościół – państwo, czy między Polską i Stolicą Apostolską. Wyraźnie dostrzegał w tym okresie zmianę swej roli jako prymasa i przewodniczącego episkopatu. Mówił: „Kościół potrafi pracować i w normalnych i w nienormalnych warunkach. Kościół będzie umiał wypełniać swoje posłannictwo i w okresie spokojniejszym dla społeczeństwa. My nawet cieszymy się z pewnego uwolnienia od ciężarów społecznych, jakie musieliśmy podejmować, także w dziedzinie wchodzącej często w zakres polityki. Dzisiaj bardziej musimy zwrócić uwagę na stronę moralną, etyczną, gdy – zwłaszcza rodziny – są bardzo zagrożone”⁶².

Na ten okres historyczny przypadła zmiana statusu Prymasa Polski. Bulla Jana Pawła II z 25 marca 1992 r., wprowadzająca nowy podział diecezji w Polsce, zniosła bowiem „nie tylko unię «wieczystą i równorzędną» stolic arcybiskupich w Gnieźnie i Poznaniu, ale także unię personalną między stolicami arcybiskupimi w Gnieźnie i Warszawie. W związku z tym uregulowała na nowo kwestię tytułu prymasa Polski”⁶³.

„Tytuł Prymasa Polski pozostaje związany z historycznym dziedzictwem i relikwiami św. Wojciecha w archidiecezji gnieźnieńskiej, dlatego ks. kardynał Józef Glemp, jako kustosz relikwii św. Wojciecha, czczonych w katedrze gnieźnieńskiej, będzie nadal nosił tytuł Prymasa Polski” – brzmiał komunikat nuncjatury apostolskiej. Kard. Glemp, arcybiskup metropolita gnieźnieński i warszawski, zatrzymał tytuł Prymasa Polski tylko jako kustosz relikwii św. Wojciecha w Gnieźnie. „Nie ma mowy o przeniesieniu tytułu prymasowskiego ze stolicy gnieźnieńskiej na warszawską. Tylko na ten raz, w przypadku kard. Glempa, odłączono tytuł Prymasa Polski od godności arcybiskupa gnieźnieńskiego i związane z kustodią relikwii św. Wojciecha. Dotąd kustoszem tychże relikwii był arcybiskup gnieźnieński. Postanowienia bulli w tej mierze miały więc charakter doraźny”⁶⁴.

⁶¹ M. Bednarkiewicz, „Prymas Niepodległości”, w: *W wierności Bogu i Kościołowi. Księga Pamiątkowa dedykowana Józefowi Kardynałowi Glempowi Prymasowi Polski w 80. rocznicę urodzin*, red. ks. M. Kreczmański, ks. H. Małecki, Warszawa 2009, s. 119.

⁶² AAW, sygn. S.283.1.85, „Jesteśmy bliżej siebie, gdy bliżej nas jest Chrystus”. Wywiad z kard. Józefem Glempem przeprowadzony przez Jana Płazaka dla BBC po spotkaniu Prymasowskiej Rady Społecznej z polskim laikatem z emigracji i Polonii, Rzym 26 II 1989, s. 99.

⁶³ J. Pietrzak, *Kardynał Józef Glemp jako Prymas Polski*, s. 43.

⁶⁴ Tamże.

Prymas Glemp za wiążący przyjmował fakt, iż od 1992 r. trwały prace nad nową wersją Statutu Konferencji Episkopatu Polski. W lutym 1995 r. projekt wysłano do Watykanu⁶⁵, aby uzyskał *recognitio*. W listopadzie 1995 r. statut zatwierdzono⁶⁶. Pojawił się w nim jednak zapis, by Przewodniczący Konferencji Episkopatu był wybierany nie więcej niż na dwie kadencje⁶⁷. Z tego powodu, po zakończeniu pierwszej kadencji kard. Glempa, w 1999 r. w kręgach kościelnych pojawiły się wątpliwości, czy prymas ma prawo kolejny raz ubiegać się o tę funkcję. Niektórzy kanoniści, z ówczesnym sekretarzem generalnym episkopatu bp. Tadeuszem Pieronkiem, twierdzili, że wybór prymasa na kolejną kadencję nie jest możliwy, gdyż w sposób demokratyczny pełni ją od 1989 r. czyli już 10 lat⁶⁸. Ostatecznie jednak sprawę rozstrzygnął Sekretariat Stanu Stolicy Apostolskiej, który uznał, zgodnie z rzymską zasadą, iż prawo nie może działać wstecz, i zezwolił na kandydowanie prymasa Glempa. W 1999 r. kard. Glemp wybory wygrał, wiceprzewodniczącym został abp Józef Michalik, ówczesny ordynariusz diecezji przemyskiej.

Kolejna, ostatnia już, kadencja prymasa jako Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski, trwała pięć lat, czyli do 18 marca 2004 r. Po kardynale Glempie przewodniczącym KEP został abp Józef Michalik. Dokonała się zatem kolejna przemiana prymasostwa kardynała Glempa, gdyż przestał on pełnić funkcję Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski.

Rozdzielenie funkcji prymasa i Przewodniczącego Konferencji Episkopatu sprawiło, że po raz pierwszy od 50 lat przewodniczącym KEP nie był też biskup rezydujący w Warszawie. Wyraźnie więc skończył się pewien etap w Kościele w Polsce, a kardynał Józef Glemp był ostatnim w dziejach prymasem łączącym cały Kościół w Polsce, czyli takim, który jednocześnie pełnił funkcję prymasa i przewodniczącego KEP oraz rezydował w stolicy. Była to zmiana historyczna, ważna także mentalnie dla samego prymasa Glempa, który wyraźnie tracił kolejne uprawnienia. Jak stwierdzał *Kodeks prawa kanonicznego*, oprócz „prerogatyw honoru” prymas nie miał już „żadnej władzy

⁶⁵ 281. Konferencja Plenarna Episkopatu wydała 7 lutego dekret w sprawie promulgacji Statutu Konferencji Episkopatu Polski: „Statut Konferencji Episkopatu Polski uchwalony przez Biskupów diecezjalnych na posiedzeniu w Warszawie, dnia 22 lutego 1995 r., został zatwierdzony przez Stolicę Apostolską dnia 20 listopada 1995 r. (Dekret Kongregacji ds. Biskupów, Prot. N. 567/64). Zgodnie z kan. 8 § 2 Kodeksu Prawa Kanonicznego, decyzją Konferencji Plenarnej Episkopatu Statut ten wchodzi w życie z dniem 23 kwietnia br.”, zob. Dekret w sprawie statutu Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 7 II 1996.

⁶⁶ Zob. *Akta Konferencji Episkopatu Polski*, s. 9-10; List kardynała Glempa do kard. Bernardina Gantina, 3 X 1995, s. 14.

⁶⁷ Zob. ks. J. Dyduch, „Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski”, w: *Prawo kanoniczne*, 56(2013), nr 2, s. 10.

⁶⁸ M. Przeciszewski, „Rola prymasa Polski – rys historyczny”, 21 IV 2017, w: *Katolicka Agencja Informacyjna*, <https://ekai.pl/> (dostęp: 4.05.2018).

rządzenia”⁶⁹. Zachowywał jedynie pierwszeństwo podczas ceremonii liturgicznych (*primus inter pares*).

Kiedy w 2006 r. prymas Glemp osiągnął wiek emerytalny, zgodnie z wymogami prawa kanonicznego⁷⁰, złożył rezygnację z pełnienia funkcji arcybiskupa metropolity warszawskiego. Rezygnację przyjął papież Benedykt XVI⁷¹. W 2007 roku, po 27 latach, prymas Glemp wyprowadził się z Domu Arcybiskupów Warszawskich przy ulicy Miodowej. Zamieszkał w domu parafialnym przy kościele św. Anny w Wilanowie na obrzeżach Warszawy.

W końcu kard. Glemp utracił także funkcję prymasa: jak się okazało, nie mógł pełnić jej dożywotnio. Watykan zezwolił mu na sprawowanie tej godności jedynie do ukończenia osiemdziesięciu lat, a więc do 18 grudnia 2009 r. Odtąd pozostał prymasem seniorem, a urząd po nim objął abp Henryk Muszyński.

Kardynał Glemp przyjmował to wszystko z godnością i spokojem. Chociaż, początkowo, gdy trwały jeszcze dyskusje nad tym, czy prymasostwo powinno być złączone z Gnieznem, czy z Warszawą, opowiadał się po stronie stolicy, uzasadniając swe stanowisko bliskością najwyższych władz państwowych, parlamentu, a także władz kościelnych: Sekretariatu Episkopatu Polski, Nuncjatury Apostolskiej i najważniejszych instytucji kościelnych⁷². Podkreślał, że przeniesienie prymasostwa do Gniezna, mimo że ma to uzasadnienie historyczne, spowoduje jednak degradację urzędu Prymasa Polski. Jednak od momentu, kiedy decyzja Watykanu zapadła i stało się jasne, że prymasostwo wraca do Gniezna, tego faktu już publicznie nigdy nie komentował. Stwierdzał: „Nastały nowe czasy i nowe potrzeby”⁷³. Zdawał sobie sprawę, że nie ma już powrotu do przeszłości. A gdy w 2010 roku kolejnym prymasem został abp Józef Kowalczyk, kard. Glemp skomentował: „Nastał inny świat... Nigdy bym nie przypuszczał, że nadejdą czasy, w których będzie trzech prymasów naraz: jeden urzędujący i dwóch seniorów! A kardynałowi Wyszyńskiemu nigdy by to nawet przez myśl nie przeszło...”⁷⁴.

⁶⁹ KPK, kan. 438.

⁷⁰ Tamże, kan. 401.

⁷¹ Następcą kard. Józefa Glempa został abp Stanisław Wielgus, który po ujawnieniu przez media jego kontaktów ze Służbą Bezpieczeństwa, w czasie ingresu ustąpił z funkcji arcybiskupa Warszawy (tj. 7 stycznia 2007 r.), w wyniku czego kard. Józef Glemp został administratorem archidiecezji warszawskiej. Funkcję tę pełnił do 1 kwietnia 2007 r., kiedy to obowiązki przejął mianowany przez Watykan bp Kazimierz Nycz, obecnie kardynał.

⁷² „Nuncjusz Kowalczyk zapytał wprost kard. Glempa, czy pragnie pozostać w Gnieźnie jako prymas, czy w Warszawie. Prymas Glemp wyraził wówczas przekonanie, że godność Prymasa powinna być nadal związana z funkcją przewodniczącego KEP w trakcie jego kadencji i że w czasie pełnienia tych funkcji Prymas powinien rezydować w Warszawie”, zob. M. Preciszewski, *Rola prymasa Polski – rys historyczny*.

⁷³ Por. M. Kindziuk, *Kardynał Józef Glemp...*, s. 412.

⁷⁴ Tamże, s. 427.

Za życia kard. Glempa zatem, doszło do największych przeobrażeń prymasostwa, a w Kościele zakończyła się wyraźnie pewna epoka, kiedy to Prymas Polski i przewodniczący episkopatu w jednej osobie, był faktycznie głową Kościoła w Polsce i wyrażnym liderem. Był to ostatni taki prymas.

Jak chciał zostać zapamiętany?

Z pewnością ocenę tego prymasostwa wystawi historia. Teraz jednak, w roku 2019, kiedy obchodzony jest jubileusz 100-lecia KEP, wyraźnie już widać, jak ogromną pracę wykonał przez jedną czwartą z owego stulecia kardynał Glemp. To on nadał Kościołowi obecny kształt i przygotował go do rozwoju w nowej epoce dziejów.

Analiza dokumentów, decyzji, wypowiedzi i działań prymasa Glempa w określonym kontekście historycznym, dowodzi, że przez cały pontyfikat jedynie o dobro Kościoła się troszczył, nigdy o własne. Nie oszczędzał się, pracował ponad ludzkie siły (co pokazują także jego codzienne zapiski oraz *Czynności pasterskie*), nie dbał o własny PR, nie bronił się nigdy publicznie, nawet gdy istniały twarde dowody na to, że miał stuprocentową rację. Nie pozwolił też – co ważne – uwikłać Kościoła w politykę, co najbardziej było widoczne w latach 90., kiedy to rezydencja prymasa przy Miodowej przeżywała oblężenie. Każdy niemal polityk zabiegał o rozmowę i spotkanie z prymasem. Życie polityczne zmieniało się błyskawicznie, powstawało wiele partii politycznych, których przywódcy starali się o poparcie Kościoła, stąd coraz to nowi ludzie pukali do drzwi rezydencji arcybiskupów warszawskich. Prymas Glemp starał się zawsze pomagać w imię powszechnego dobra, ale nie dawał się wciągać w partyjne rozgrywki. Dlatego pozostał autorytetem moralnym. A także wzorem nieugiętej postawy, okazałej wcześniej wobec bezpieki, z którą nigdy nie podjął współpracy, mimo propozycji i nalegań. Miał tutaj krystalicznie czystą kartę, co potwierdzają dokumenty zachowane w IPN.

Wygłosił tysiące kazań, które starannie przygotowywał, pisząc je i następnie publikując w bieżących pismach kościelnych, a potem zebranych tematycznie w oddzielnych tomach. Ważne miejsce zajmował w tych przekazach patriotyzm. Historia nie była dla niego zamkniętą kartą dziejów. Przeszłość miała przygotowywać do życia w nowej epoce, dlatego tak usilnie zachęcał, by – jak głosił – „widzieć teraźniejszość przez pryzmat zdarzeń minionych”, przywoływał rocznice narodowe, kultywował pamięć o tych, którzy przyczynili się do odzyskania niepodległości w 1918 r. i byli głównymi architektami II Rzeczypospolitej. Warto wspomnieć, że to kard. Glemp zezwolił na zamieszczenie w warszawskiej bazylice archikatedralnej, w której w 1935 r. odprawiono Mszę żałobną po śmierci Józefa Piłsudskiego, epitafium marszałka, z dwiema buławami, które poświęcił 11 grudnia 1988 r. Jak stwierdził przy tej okazji, tym, co wspólne dla „tych wspaniałych postaci, które przyjęły mury katedry”, jest „miłość ojczyzny.

Wizyta Ojca Świętego Benedykta XVI w Polsce. Powitanie papieża z kard. Józefem Glempem. Warszawa, 25 maja 2006 r. (Fot. Arturo Mari, Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Wizyta Ojca Świętego Benedykta XVI w Polsce. Kard. Józef Glemp z ks. Andrzejem Majewskim w oczekiwaniu na przylot papieża. Warszawa, 25 maja 2006 r. (Fot. Arturo Mari, Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Wizyta Ojca Świętego Benedykta XVI w Polsce. Warszawa, 25 maja 2006 r. (Fot. Arturo Mari, Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Wizyta Ojca Świętego Benedykta XVI w Polsce. Częstochowa, 26 maja 2006 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Tak, miłość ojczyzny, która jest chrześcijańską cnotą, której trzeba się uczyć i którą trzeba przekazywać pokoleniom”.

Kardynał Glemp wyraźnie też umieszczał Paderewskiego wśród najwybitniejszych synów narodu polskiego, wśród „narodowych proroków”⁷⁵, podkreślał, że „jego pasja muzyki, twórczości, działania politycznego rodziła się z umiłowania ojczyzny”. Podejmował się próby oceny Powstania Warszawskiego w trudnym okresie PRL, kiedy nie było jednoznacznej oceny tego zrywu, a władze państwowe dążyły do zacieraania pamięci o bohaterach powstania. Uczestniczył we wszystkich uroczystościach rocznicowych organizowanych z tej okazji. Ponadto utrzymywał serdeczne kontakty z powstańcami. To ze wspólnej historii i wspólnoty wiary wywodził prymas Glemp nakaz świętowania wielkich wydarzeń z dziejów ojczyzny. Rocznice w życiu narodu są ważne, a według prymasa nawet święte, bo w każdym z wydarzeń historycznych można i należy odczytywać znaki Opatrzności⁷⁶.

O tym, że kard. Glemp historię traktował jako zobowiązanie dla przyszłych pokoleń, świadczy jego stosunek do budowy Świątyni Opatrzności Bożej. Z trudem przebił się z ideą jej budowy, jednak wytrwale ją realizował, uznając, że to dziejowa powinność. Uzasadniał: „To pomnik Konstytucji 3 Maja. A bez niej nie przetrwalibyśmy rozbiorów. Konstytucja 3 Maja, mądra, odważna i pierwsza w Europie, dawała Polsce prawo do istnienia, do tworzenia, do walki – mimo że obalono słupy graniczne. Dlatego jesteśmy dziś w NATO, w Unii Europejskiej, na misjach i w Watykanie. Przywołanie Opatrzności w znaku świątyni ma być przypomnieniem prawdziwej wolności, której trzeba się uczyć”⁷⁷. A gdy zarzucano prymasowi chęć zrealizowania osobistych planów i ambicji, zmierzających do pozostawienia po sobie pomnika, jakiegoś trwałego śladu, stwierdził: „Co do osobistych ambicji, to nigdy nie myślałem o tym w tych kategoriach – żadnych osobistych interesów tu nie mam. Przecież, jak przypuszczam, nie doczekam końca budowy i poświęcenia świątyni. Nawet w swoim testamencie wydałem polecenie, by pochowano mnie w archikatedrze Świętego Jana. Jeśli dopuściłem się tu jakichś uchybień, to mam nadzieję, że Opatrzność odpuści mi moje grzechy, a wrogów obecności czuwającego Boga, nawróci”⁷⁸.

Gotowej świątyni rzeczywiście nie doczekał, ciężar jej budowy i dokończenia przejął kardynał Kazimierz Nycz. Prymas Józef Glemp przeszedł jednak do historii jako inicjator powstania tej świątyni.

Warto dodać, że z inicjatywy prymasa, z okazji jubileuszu 400-lecia stołeczności Warszawy, na ścianie archikatedry warszawskiej wmurowano tablicę ze słowami

⁷⁵ AAW, sygn. S.283.1.117, Kard. J. Glemp, „Bogactwo ducha i wielkość posłannictwa. Homilia z okazji pięćdziesiątej rocznicy śmierci Ignacego Jana Paderewskiego”, Warszawa 28 VI 1991, s. 205.

⁷⁶ Zob. M. Kindziuk, *Historyczne i polityczne aspekty...*, s. 420-427, 519-538.

⁷⁷ Kard. J. Glemp, *Opatrzność Boża i Jej świątynia w Polsce*, Warszawa 2007, s. 42.

⁷⁸ B. Łoziński, „Nie podjęcie budowy Świątyni Opatrzności Bożej byłoby grzechem”. Wywiad z kard. J. Glępem, w: *Katolicka Agencja Informacyjna*, 23 I 2006.

prymasa Wyszyńskiego: „Naród bez dziejów, bez przeszłości, staje się narodem bez przyszłości”⁷⁹. Te słowa Prymas Glemp traktował jak motto swego nauczania i jak przesłanie dla kolejnych pokoleń Polaków.

Wszystko to widać wyraźnie, ale tylko wtedy, gdy wyjdzie się poza schematy myślenia i uproszczone sądy nieumocowane w faktach, także poza obieguowe, zdawkowe opinie, oparte na emocjach chwili. Kiedy spojrzy się na życie i działalność kardynała Glempa uczciwie – jak na to zasługuje – łatwo dostrzec, że ten wierny kontynuator linii prymasa Wyszyńskiego, cieszący się uznaniem Jana Pawła II, to nie tylko kapłan wierny swemu powołaniu, ale człowiek wielkiego formatu, szlachetny i uczciwy. Znakomicie wykształcony prawnik, świetnie znający literaturę, historię, biegle władający łaciną, pełen klasy i kultury osobistej, lider Kościoła w Polsce, pod koniec życia został pozbawiony części swych wielkich funkcji, gdy wskutek reorganizacji struktur Kościoła w naszym kraju, przestał być przewodniczącym episkopatu, arcybiskupem gnieźnieńskim i w końcu Prymasem Polski. Przyjmował to ze spokojem. Nie była to z pewnością rola łatwa. Wymagała dystansu do siebie i ogromnej pokory, a także – czemu zawsze był wierny – poszukiwania dobra całego Kościoła. Dlatego, tracąc godności i honory, nie czuł się ogołocony. Z niczego. Dar kapłaństwa przecież trwał do końca, do ostatnich chwil, kiedy zmagał się z cierpieniem podczas choroby nowotworowej.

Kiedy zapytałam prymasa seniora, jak chciałby zostać zapamiętany, bez namysłu odpowiedział: „Jako człowiek szczerzy, działający w duchu wiary”⁸⁰. I dodał: „Przez cały okres mojej posługi zawsze starałem się być szczerzy, pragnąłem, by wszystko, co czynię, było z pożytkiem dla Kościoła. Oczywiście, jestem człowiekiem ułomnym, grzesznym, ale nigdy nie działałem z nieszczerymi intencjami”⁸¹.

Nie było w nim jednak goryczy. Wielki duchem, człowiek starego, zapomnianego w świecie formatu. Głęboko wierzący kapłan, wśród ogromu obowiązków znajdujący czas na modlitwę i lekturę duchową.

Nie zawsze rozumiany przez współczesnych, a więc w pewnym sensie – to postać tragiczna. Ten tragizm, kategoria ukochanego przez niego romantyzmu, jak też inne gorzkie pojęcie tej epoki – ironia niedoceny – towarzyszyły mu w życiu. Taka jednak jest logika dziejów. Jak pisał Norwid: „każdego z takich jak ty, świat nie może przyjąć od razu...”. Dopiero „późny wnuk” przyzna – być może – rację. Resztę dopowie przyszłość.

⁷⁹ M. M. Drozdowski, *Obrońca narodowego dziedzictwa*, w: *Caritati in iustitia...*, s. 351; zob. kard. S. Wyszyński, „Bądźcie dumni z waszej przeszłości”, w: *Tenże, Z rozważań nad kulturą ojczyznę*, Warszawa 1998, s. 160-161: „Naród bez dziejów, bez historii, bez przeszłości staje się wkrótce narodem bez ziemi, narodem bezdomnym, bez przyszłości. Naród, który nie wierzy w wielkość i nie chce ludzi wielkich kończy się”.

⁸⁰ M. Kindziuk, *Kardynał Józef Glemp...*, s. 422.

⁸¹ Tamże, s. 429.

330. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski. Kard. Józef Glemp udziela błogosławieństwa po Apelu Jasnogórskim. Częstochowa, 25-26 listopada 2004 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Kard. Józef Glemp w kaplicy Cudownego Obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej podczas Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski. Częstochowa, 25-26 listopada 2004 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Pogrzeb kard. Józefa Glempa, prymasa Polski. Warszawa, 27 stycznia 2013 r. (Fot. Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski)

Bibliografia

Źródła

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezji Warszawskiej (AAW)

Niepublikowane wypowiedzi publiczne prymasa Polski Józefa Glempa; Niepublikowane wystąpienia prymasa Polski Józefa Glempa na forum wewnętrznym; Niepublikowane homilie i kazania prymasa Polski Józefa Glempa; Wywiady polskie i zagraniczne prymasa Polski Józefa Glempa.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN)

Teczka personalna Józefa Glempa, kandydata na tajnego współpracownika, BU 00191/70.

Archiwum Katolickiej Agencji Informacyjnej (AKAI)

Depesze dotyczące prymasa Józefa Glempa; Wywiady przeprowadzone z prymasem Józefem Glempe.

Archiwum Ośrodka Dokumentacji Życia i Kultu bł. Jerzego Popiełuszki w Warszawie (ODŹKJP) *[Causa] Varsavien[is] Beafiticationis seu Declarationis Martyrii Servi Dei Georgii Popiełuszko, sacerdotis dioecesani, in odium fidei, uti fertur, interfecti*, vol. 6: *Documentazione sulla persecuzione della Chiesa cattolica in Polonia da parte del regime comunista (Disposizioni interne) 1962–1985 (Dokumenty władzy komunistycznej dotyczące prześladowania Kościoła Katolickiego w Polsce)*, Varsavia 2001; *Decyzja Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dn. 30 XI 2000 r. o zniesieniu klauzuli tajności i udostępnieniu Kurii Metropolitalnej Warszawskiej kserokopii materiałów archiwalnych z zasobu Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji dotyczących ks. Jerzego Popiełuszki*, nr 535; *Pismo przedstawicieli środowiska medycznego do J.E. Kardynała Józefa Glempa, Prymasa Polski, z dnia 31 XII 1983; Pismo z Urzędu ds. Wyznań dot. ks. Jerzego Popiełuszki, z dn. 26 XI 1982; T[eczka] E[widencji] O[peracyjnej] K[siędza]. Karta Jerzego Popiełuszki z archiwów Służby Bezpieczeństwa. Nr rejestracyjny 33865. Wydział „C”, nr II-8868.*

Archiwum prywatne prymasa Polski Józefa Glempa

Prywatne notatki prymasa J. Glempa; Pamiętniki J. Glempa z lat szkolnych.

Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski (ASKEP)

List Jana Pawła II do Kardynała Józefa Glempa, Prymasa Polski, 14.11.1986; Protokoły Rady Głównej Episkopatu Polski 1985–1992; Protokoły Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 1985–1992; Statut Konferencji Episkopatu Polski 1987 r.; Statut Konferencji Episkopatu Polski 1995 r.

Archiwum Sekretariatu Prymasa Polski w Warszawie (ASPP)

Teczka: Protokoły Rady Głównej Episkopatu Polski 1980–1984; Teczka: Protokoły Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski od 1980 do 1982 r.; Teczka: Protokoły Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski od 1982 do 1984; Teczka: Karmel; Teczka: Siostry Karmelitanki – Centrum – Oświęcim, od 1985 do sierpnia 1989, t. 1.; Teczka: Siostry Karmelitanki – Centrum – Oświęcim, 1989 r., t. 1-7.; Teczka: Siostry Karmelitanki – Centrum – Oświęcim 1990; Teczka: Siostry Karmelitanki 1993; Teczka: Stan wojenny, t. 1: od 13 XII 1981; Teczka: Stan wojenny 1981–1982, t. 1-A; Teczka: Stan wojenny 1982, t. 1: od 13 XII 81 do 20 I 82. Teczka: Stan wojenny 1982, t. 2.; Teczka: Stan wojenny 1982, t. 3.; Teczka: Popiełuszko; Teczka: 55. Popiełuszko; Teczka: Ks. Jerzy Popiełuszko, XI-XII 1984; Teczka: Ks. Jerzy Popiełuszko – protesty; Teczka: Ks. Jerzy Popiełuszko. Telegramy i listy kondolencyjne; Teczka: Stosunki państwo – Kościół 1980–1985; Teczka: Kościół i państwo 1981–1983; Teczka: Kościół a państwo 1984–1987; Teczka: Korespondencja ze Stolicą Apostolską 1977–1982; Teczka: Korespondencja ze Stolicą Apostolską 1983–1990; Teczka: Sprawy polityczne 1985; Teczka: Sprawy polityczne 1986; Teczka: Sprawy polityczne 1987; Teczka: Sprawy polityczne 1988, t. 1.; Teczka: Korespondencja z rządem 1984–1985;

Teczka: Korespondencja z rządem 1986–1989; Teczka: Rozmowy z rządem 1982; Teczka: Rozmowy z rządem 1983–1987; Teczka: Konferencje Plenarne Episkopatu Polski 1993; Teczka: Rozmowy z rządem 1989; Teczka: Korespondencja z rządem 1990; Teczka: Urząd do Spraw Wyznań 1984; Teczka: Katyń 1985–1989; Teczka: Katyń 1991; Glemp Józef, *Pamiętniki* (1940–1944).

Źródła publikowane: dokumenty, wspomnienia, wywiady

Homilie, wywiady i inne pisma Prymasa Józefa Glempa

A wołanie moje niech do Ciebie przyjdzie. Wybór homilii i przemówień 1981–1987, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1988; *Boże, coś Polskę posłał nad Tamizę. Wizyta duszpasterska w Wielkiej Brytanii 21 II – 4 III 1985*, Pallottinum, Poznań 1988; *Chcemy z tego sprawdzianu wyjść prawdomówni i wiarygodni. Myśl społeczna Kościoła w nauczaniu Prymasa Polski 1981–1983*, wybór i oprac. Tadeusz Fredro-Boniecki, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa [1986]; *Gniezno – ciągła odnowa. Homilie i przemówienia w katedrze gnieźnieńskiej 1981–1991*, Gaudentinum, Gniezno 1991; *I uwierzyli uczniowie. Homilie odpustowe na Jasnej Górze 1981–1989*, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1990; *Idzie, idzie Bóg prawdziwy. Kazania w uroczystość Bożego Ciała wygłoszone przed kościołem Świętej Anny w Warszawie 1982–1994*, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1995; *Kościół na drogach Ojczyzny: wybór kazań i homilii z lat 1982–1985*, Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985; *Listy pasterskie Prymasa Polski 1981–1996*, Pallottinum, Poznań 1999; *Na Skalce – na opoce. Homilie o świętym Stanisławie Biskupie i Męczenniku*, Wydawnictwo im. Stefana kard. Wyszyńskiego „Soli Deo”, Warszawa 1991; *Nauczanie pasterskie 1981–82*, vol. 1, Pallottinum, Poznań 1988; *Nauczanie pasterskie 1985*, vol. 4, Pallottinum, Poznań 1989; *Nauczanie pasterskie 1987*, vol. 6, Pallottinum, Poznań 1991; *Nauczanie pasterskie 1988*, vol. 7, Pallottinum, Poznań 1994; *Nauczanie pasterskie 2000*, vol. 19, Pallottinum, Poznań 2006; *Nauczanie społeczne 1981–1986*, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1989; *Niebo ściąga na ziemię. Homilie o świętych i świętobliwych*, Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1991; *Opatrzność Boża i jej świątynia w Polsce*, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2007; *Przez sprawiedliwość ku miłości. Listy pasterskie, kazania i przemówienia w pierwszym roku pasterzowania na stolicy prymasowskiej*, Kuria Metropolitalna Warszawska, Warszawa 1982; *Sławny w męczenników gronie. Homilie i przemówienia o świętym Wojciechu*, wstęp kard. Miloslav Vlk, Prymasowskie Wydawnictwo Gaudentinum, Gniezno 1999; *Słowo Boże nad Łyną. Wybór przemówień i homilii 1979–1981*, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1991; *Służyć Ewangelii słowem. Homilie i przemówienia w katedrze warszawskiej 1981–1991*, Pallottinum, Warszawa 1991; *Święci idą przez Warszawę*, Wydawnictwo Sióstr Loretańek, Warszawa 1997; *Tysiąclecie wiary świętego Włodzimierza. Wizyty w Związku Radzieckim*, Pallottinum, Poznań 1991; *Z Jasnogórskiego szczytu. Homilie głoszone w uroczystości Maryjne (3 maja – 15 sierpnia – 26 sierpnia) 1981–2003*, Paulinianum, Jasna Góra–Częstochowa 2004.

Inne źródła drukowane

(opublikowane dokumenty, wywiady, pamiętniki)

Arcybiskup Dąbrowski – rozmowy watykańskie, oprac. Peter Raina, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001; *Arcybiskup Dąbrowski w służbie Kościoła i narodu: rozmowy z władzami PRL*, t. 1: 1970–1981, t. 2: 1982–1989, red. Peter Raina, Wydawnictwo „Książka Polska”, Warszawa 1995; *Bulla vixdum Poloniae unitas*, reprodukcje stron oryginału bulli, tekst łaciński, tłumaczenie na język polski, oprac. Przemysław Stanko, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2015; Casaroli Agostino Kard., *Pamiętniki. Męczeństwo cierpliwości. Stolica Apostolska i kraje komunistyczne (1963–1989)*, tłum. Tadeusz Żeleźnik, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001; *Człowiek niezwykłej miary. Ojciec Święty o kardynale Stefanie*

Wyszyńskim. *Kardynał Stefan Wyszyński o sobie. Kardynał Józef Glemp o kardynale Stefanie Wyszyńskim*, red. Mirosława Plaskacz, Anna Rastawicka, ks. Waldemar Wojdecki, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1984; *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000*, wstęp i opracowanie Jan Żaryn, Pallottinum, Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski, Poznań 2006; *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–2000*, t. 1-2, red. bp Piotr Libera, ks. Andrzej Rybicki, ks. Sylwester Łącki, Wydawnictwo Michalineum, Marki 2003; *Kandydatura Prymasa Polski do Pokojowej Nagrody Nobla*, „Kierunki” 23 (1978), nr 29, s. 2; *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r.*, Dz[iennik] U[staw] 1998, nr 51, poz. 318; *Kościół w PRL: Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 3: *Lata 1975–89*, oprac. Peter Raina, Wydawnictwo „W drodze” – Wydawnictwo Bernardinum, Poznań–Pelpin 1996; *Kościół w stanie wojennym: wybór dokumentów z Archiwum Akt Nowych*, wybór dok. i oprac. red. Tadeusz Krawczak, Cyprian Wilanowski, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2008; *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945–2000*, t. 1-2, wyd. Piotr Libera, Andrzej Rybicki, Sylwester Łącki, Wydawnictwo Michalineum, Marki 2003; *Okrągły stół. Dokumenty i materiały*, red. Włodzimierz Borodziej, Andrzej Garlicki, Zapol, Warszawa 2004; Orszulik Alojzy bp, *Czas przełomu. Notatki z rozmów z władzami PRL 1981–1989*, Pallottinum, Warszawa–Ząbki 2006; *PAP 1990 = Józef Glemp Prymas Polski*, opracował zespół pod kierownictwem Waldemara Siwińskiego, („Seria biograficzna PROFILE”, 3-4, 156-157), Polska Agencja Prasowa, Warszawa, rok 19, sierpień 1990 (egzemplarz powielany); Popiełuszko Jerzy ks., *Słowa do narodu. Kazania. Modlitwy. Zapiski z lat 1980–1984*, Kęty 1991; Raina Peter, *Jan Paweł II, Prymas i Episkopat Polski o stanie wojennym: Kazania, listy, przemówienia i komunikaty*, Oficyna Poetów i Malarzy, Londyn 1982; Wyszyński Stefan kard., *Nauczanie społeczne 1946–1981*, Optimus, Warszawa 1990.

Opracowania

Arcybiskup Dąbrowski w służbie Kościoła i narodu. Rozmowy z władzami, opr. Peter Raina, t. 2: 1982–1989, Warszawa 1995; Bednarkiewicz Maciej, *Prymas Niepodległości*, w: *W wierności Bogu i Kościołowi. Księga Pamiątkowa dedykowana Józefowi Kardynałowi Glemptowi Prymasowi Polski w 80. rocznicę urodzin*, red. ks. Mirosław Kreczmański, ks. Henryk Małecki, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2009, s. 118-120; *Caritati in iustitia. Dwadzieścia lat posługi prymasowskiej kardynała Józefa Glempla*, red. Stefan Budzyński, Irena Burchacka, Adam Mazurek, Adam Wieczorek, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Adam, Warszawa 2006; *Caritati in iustitia. Kalendarium posługi prymasowskiej kardynała Józefa Glempla*, przedmowa Marian Duś, oprac. Adam Wieczorek, zdj. Ryszard Rzepecki, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006; Dziuba Andrzej F., *Szkic biograficzny i bibliografia prac ks. arcybiskupa Józefa Glempla, Prymasa Polski*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny” 26 (1983), nr 1-2, s. 285-297; Dziuba Andrzej F., *Posługiwanie kard. Józefa Glempla prymasa Polski*, w: *Trwać pod spojrzeniem Pana. Księga Pamiątkowa Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie dla J.E. Kardynała Józefa Glempla Prymasa Polski Arcybiskupa Warszawskiego Wielkiego Kanclerza UKSW w dwudziestą piątą rocznicę święceń biskupich*, red. Andrzej F. Dziuba, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2004, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2004, s. 79-90; Fąka Marian, *Unia personalna Gniezno – Poznań w świetle źródeł prawnohistorycznych*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny” 24 (1981), nr 1-2, s. 189-236; *Glemp Józef*, hasło, w: *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, oprac. Joachim Roman Bar, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1981, cz. I, s. 143-144; Góralski Wojciech, *Urząd prymasa w Kościele powszechnym*, w: *Urząd prymasa w Polsce. Geneza – Oddziaływanie – Znaczenie*, red. ks. Waldemar Graczyk, Jolanta M. Marszalska, Leszek Zygnier, Warszawa–Ciechanów 2018, s. 11-32;

Gręźlikowski Janusz, *Status prawny prymasa Polski w dawnym i współczesnym ustawodawstwie kościelnym*, w: *Dzieje prymasostwa polskiego*, red. Łukasz Krucki, Wydawnictwo Gaudentinum, Gniezno 2017, s. 15-34; *Józef Kardynał Glemp Prymas Polski – piętnaście lat posługi prymasowskiej*, słowo wstępne Bronisław Dąbrowski, wprowadzenie historyczne Marian Banaszak, red. Andrzej Franciszek Dziuba et al. Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1997; *Józef Glemp PAP = Józef Glemp prymas Polski*, oprac. zespół: Waldemar Siwiński i inni (seria „Zeszyty Dokumentacyjne. Profile”, R. 19, z. 3/4, seria biograficzna 156-157), Polska Agencja Prasowa, Warszawa 1990; Kalwarczyk Grzegorz ks., *Okruchy wspomnień o Prymasie Polski Kardynale Józefie Glempie*, „Sentire cum Ecclesia: zeszyty Archikonfraterni Literackiej” 2017, t. 3, s. 126-133; Kalwarczyk Grzegorz ks., *Życiorys arcybiskupa Józefa Glempa, Prymasa Polski*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 71 (1981), nr 8, s. 226-229; *Kardynał Józef Glemp protektor główny Archikonfraterni Literackiej*, red. Marian P. Romaniuk, słowo wstępne Kazimierz Nycz, przedmowa Stanisław Dziekoński, wprowadzenie Ryszard Brejza oraz Jan Szymczyk, Wydawnictwo Archikonfraterni Literackiej, Warszawa 2017 (opracowanie ukazało się jako tom czasopisma „Sentire cum Ecclesia: zeszyty Archikonfraterni Literackiej” 2017, t. 3); Kindziuk M, *Historyczne i polityczne aspekty komunikacji społecznej prymasa Józefa Glempa w okresie przełomu w Polsce w latach 1981–1992*, Wydawnictwo UKSW/Wydawnictwo IPN, Warszawa 2019; Kindziuk Milena, *Jestem gotowy na odejście. Rozmowa z kard. Józefem Glempem*, „Niedziela”, 3.02.2013, s. 6-9; Kindziuk Milena, *Kardynał Józef Glemp. Ostatni taki Prymas*, Świat Książki, Warszawa 2010; Kindziuk Milena, *Popiełuszko. Biografia*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2018; Kindziuk Milena, *Prymas Józef Glemp wobec ks. Jerzego Popiełuszki*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2016, nr 4, s. 142-162; Kindziuk Milena, *Współpraca ks. Jerzego Popiełuszki z opozycją w oczach prymasa Józefa Glempa. Przyczyny konfliktu*, „Pamięć i sprawiedliwość” 2018; Krucki Łukasz ks., *Archidiecezja gnieźnieńska i jej granice w dokumentach Stolicy Apostolskiej (od wieku XIX do początku XXI)*, „Kościół w Polsce. Dzieje i kultura” 12 (2013), s. 87-114; Krukowski Józef, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, wyd. 2, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2000; Krukowski Józef, *Państwo Polskie a Kościół Katolicki w ujęciu historycznym*, „Roczniki Nauk Prawnych” 26 (2016), nr 2, s. 83-100; Krukowski Józef, *Uprawnienia nadzwyczajne Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski, wobec zagrożeń Kościoła ze strony reżimu komunistycznego*, „Studia Prymasowskie” 2011, t. 5, s. 29-42; *Księga Jubileuszowa Archidiecezji Warszawskiej 1981–2006. 25 lat posługi pasterskiej Prymasa Polski Józefa Kardynała Glempa*, praca zbiorowa, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2006; Łatka Rafał, *Rada Główna Episkopatu Polski a stan wojenny*, „Glaukopis – Pismo Społeczno-Historyczne” 2017, nr 34, s. 159-186; Łatka Rafał, Marecki Józef, *Kościół katolicki w Polsce rządzonej przez komunistów*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2017; Mandziuk Józef ks., *Bibliografia prac Józefa Glempa (1971–2016)*, „Sentire cum Ecclesia: zeszyty Archikonfraterni Literackiej” 2017, t. 3, s. 229-304; Micewski Andrzej, *Kościół wobec Solidarności i stanu wojennego* (seria „Znaki Czasu”), Édition du Dialogue – Société d’Éditions Internationales, Paris 1987; Moskal Tomasz, *Bulla Totus Tuus Poloniae Populus – geneza i konsekwencje*, „Kościół w Polsce. Dzieje i kultura” 12 (2013), s. 159-165; Nitecki Piotr, *Bibliografia publikacji ks. abp. Józefa Glempa za lata 1971–1981*, „Chrześcijanin w Świecie” 13 (1981), nr 6, s. 191-198; Pawlina Krzysztof ks., *Józef Kardynał Glemp – Prymas przełomu systemów*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 33 (2015), s. 256-263; Piasecki Bronisław ks., *Ostatnie dni Prymasa Tysiąclecia*, Wydawnictwo Święty Wojciech Poznań 2001; Pietrzak Jerzy, *Kardynał Józef Glemp jako Prymas Polski*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 19 (2006), s. 29-46; Polak Grzegorz, *Skromny człowiek wielkiej klasy*, w: *Kardynał Józef Glemp protektor główny Archikonfraterni Literackiej*, red. Marian P. Romaniuk, słowo wstępne Kazimierz Nycz, przedmowa

Stanisław Dziekoński, wprowadzenie Ryszard Brejza oraz Jana Szymczyk, Wydawnictwo Archikonfraterni Literackiej, Warszawa 2017, s. 176-177; *Prymasi i prymasostwo w dziejach państwa i narodu polskiego. Praca zbiorowa*, red. Wiesław Jan Wysocki (seria „Życie i Myśl. Zeszyty Problemowe”), Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2002; Przeciszewski Marcin, *Rola prymasa Polski – rys historyczny*, <https://ekai.pl/rola-prymasa-polski-rys-historyczny-analiza/> (dostęp: 4.05.2018); Romaniuk Marian P., *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. 3: 1965–1972, t. 4: 1972–1981, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001–2002; Saganiak Magdalena, *Historia i Opatrzność. Nauczanie społeczne prymasa Józefa kardynała Glompa w okresie przełomu lat osiemdziesiątych*, w: *Trwać pod spojrzeniem Pana. Księga Pamiątkowa Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie dla J. E. Kardynała Józefa Glompa Prymasa Polski Arcybiskupa Warszawskiego Wielkiego Kanclerza UKSW w dwudziątą piątą rocznicę święceń biskupich*, red. Andrzej F. Dziuba, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2004, s. 255-270; Siwek Sławomir, *Prymasowska Rada Społeczna ks. kard. Józefa Glompa, Prymasa Polski. Przebieg prac, dokumenty z lat 1981–1990*, Apostolicum, Warszawa–Ząbki 2016; Stępień Marek, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski: studium prawno-historyczne*, Wydawnictwo Spes, Łomża 2014; Śmigiel Kazimierz ks., *Prymasostwo polskie. Instytucja, prymasi, dokumenty*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018; *Trwać pod spojrzeniem Pana. Księga Pamiątkowa Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie dla J.E. Kardynała Józefa Glompa Prymasa Polski Arcybiskupa Warszawskiego Wielkiego Kanclerza UKSW w dwudziątą piątą rocznicę święceń biskupich*, red. Andrzej F. Dziuba, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2004; Turek Wojciech, *Dlaczego nie doszło do porozumienia Wałęsy, Glompa i Jaruzelskiego? Przyczynek do genezy wprowadzenia stanu wojennego 13 XII 1981 r.*, w: „Solidarność” a wychodzenie Polski z komunizmu. *Studia i artykuły z okazji XV rocznicy powstania NSZZ „Solidarność”*, red. L. Mażewski, W. Turek, Gdańsk 1995, s. 45-64; *W służbie Kościołowi i zakonowi. Kardynał Józef Glomp, prymas dwóch epok*, red. Agata Mirek, Ośrodek Badań nad Geografią Historyczną Kościoła w Polsce, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin 2014; *W wierności Bogu i Kościołowi. Księga Pamiątkowa dedykowana Józefowi Kardynałowi Glompowi Prymasowi Polski w 80. rocznicę urodzin*, red. ks. Mirosław Kreczmański, ks. Henryk Małecki, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2009; Weigel George, *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*, tłum. Maria Tarnowska, Dominika Chylińska et al., Wydawnictwo Znak, Kraków 2000; Wilk Stanisław ks., *Nadzwyczajne uprawnienia Prymasa Polski kard. Augusta Hlonda*, „Studia Prymasowskie” 2011, t. 5, s. 15-27; Wilk Stanisław ks., *Struktura administracyjna Kościoła w Polsce przed bullą «Totus Tuus Poloniae Populus»*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 12, wyd. Jan Walkusz, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2013, s. 129-144; Will James E., *Church and State in the Struggle for Human Rights in Poland*, „Journal of Law and Religion” 2 (1984), nr 1, s. 153-176; Wysocki Wiesław Jan, *Środowiska opozycyjne a prymasi Polski, kard. Stefan Wyszyński i kard. Józef Glomp*, „Studia Prymasowskie” 2010, t. 4, s. 21-35; Wyszowadzki Władysław ks., *Opieka duszpasterska nad Polonią Józefa kardynała Glompa Prymasa Polski*, Ruthenus, Londyn 2016; Żaryn Jan, *Dzieje Konferencji Episkopatu Polski w zarysie (1919–1945–1989–2000)*, w: *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000*, wstęp i opracowanie Jan Żaryn, Pallottinum, Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski, Poznań 2006, s. 22-29; Żaryn Jan, *Episkopat Polski wobec wprowadzenia stanu wojennego*, w: *Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego*, red. Wiesław J. Wysocki, Rytm, Warszawa 2004, s. 9-23; Żaryn Jan, *W starciu z komunizmem. Józef Glomp ostatni z Prymasów XX wieku. Wybrane kartki z biografii*, w: *Polskie wizje i oceny komunizmu po 1939 roku*, red. Rafał Łatka, Bogdan Szlachta (seria „Polskie Tradycje Intelktualne”, t. 23), Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2015, s. 417-441; Żdźarski Jan, *Z orłem i krzyżem. Duszpasterskie podróże Prymasa Polski*, IW Pax, Warszawa 1991.

Summary

Almost a quarter of the hundred years of the existence of the Polish Bishops' Conference fell on the primacy of Cardinal Józef Glemp. He was the Primate of Poland for twenty-eight years (1981–2009), and he was the president of the Polish Bishops' Conference for twenty-three years (1981–2004). He played an important role not only in the sphere of religious and Church life in Poland but also in social, national or even state life. This article is an attempt to extract only a few aspects of Cardinal Glemp's primacy, which left a clear and significant mark in the history of the Church and in the history of Poland. It shows, for example, the attitude of Primate Glemp towards the introduction of martial law or his relationship with Bl. Fr. Jerzy Popiełuszko. It also outlines the circumstances of his nomination by the Polish Pope, St. John Paul II, in 1981, as well as the openness of Cardinal Józef Glemp to the media and his new style of social communication – which was arousing controversy among some bishops. Moreover, it analyses the documents that indicate that Primate Glemp was a creative and persistent continuator of the socio-political, historical, patriotic and national thought of his great predecessors in the See of the Primate of Poland: Cardinal August Hlond and Cardinal Stefan Wyszyński. There is no doubt that it was an epochal primacy in history.

Nota o autorce

Milena Kindziuk – doktor, adiunkt w Instytucie Edukacji Medialnej i Dziennikarstwa Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Autorka pierwszej monografii na temat prymasa Polski Józefa Glempa pt. *Historyczne i polityczne aspekty komunikacji społecznej prymasa Józefa Glempa w okresie przełomu w Polsce w latach 1981–1992* (Wydawnictwo UKSW/Wydawnictwo IPN, Warszawa 2019). Opublikowała też wywiad-rzekę z prymasem Glempem pt. *Ostatni taki Prymas*. Autorka książek, m.in.: *Popiełuszko. Biografia*; *Matka Papieża* (biografia Emilii Wojtyłowej), *Matka świętego* (biografia Marianny Popiełuszko). Autorka artykułów w czasopiśmie naukowych z zakresu historii oraz medioznawstwa, a także kilku tysięcy artykułów publicystycznych w prasie. Wieloletnia redaktor w Tygodniku Katolickim „Niedziela”, współautorka haseł w *Wielkiej Encyklopedii Jana Pawła II* oraz *Encyklopedii Prymasa Józefa Glempa* (w druku).

Rozdział III

Biskupi Kościoła katolickiego w Polsce (od 1918 r.)

Biskupi Kościoła katolickiego w Polsce (11 XI 1918 – 14 II 2019)

Biskupi według obrządków
rzymskokatolicki, greckokatolicki (bizantyjsko-ukraiński) i ormiański

Obrządek rzymskokatolicki

Abp Jerzy ABLEWICZ

ur. 1919; zm. 1990; prezbiterat: 1943; sakra: 1962; arcybiskup *ad personam*: 1987
Posługa biskupia: biskup tarnowski (1962–1990)
Lavare pedes (Umywać stopy)

Bp Antoni ADAMIUK

ur. 1913; zm. 2000; prezbiterat: 1939; sakra: 1970
Posługa biskupia: biskup pomocniczy opolski /w administraturze
Śląska Opolskiego, od 1972 r. w diecezji opolskiej/ (1970–1989)
Fiat voluntas Tua (Bądź wola Twoja)

Bp Stanisław ADAMSKI

ur. 1875; zm. 1967; prezbiterat: 1899; sakra: 1930
Posługa biskupia: biskup śląski /katowicki/ (1930–1967)
Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat (Chrystus Wodzem,
Chrystus Królem, Chrystus Władcą)

Bp Roman ANDRZEJEWSKI

ur. 1938; zm. 2003; prezbiterat: 1961; sakra: 1981
Posługa biskupia: biskup pomocniczy wrocławski (1981–2003)
Humana Divinis (Ludzkie ku Boskiemu)

Bp Jan BAGIŃSKI

ur. 1932; prezbiterat: 1956; sakra: 1985

Posługa biskupia: biskup pomocniczy opolski (1985–2009)

Servire Deo et populo (Służyć Bogu i ludziom)

Bp Grzegorz BALCEREK

ur. 1954; prezbiterat: 1979; sakra: 1999

Posługa biskupia: biskup pomocniczy poznański (od 1999)

In spiritu humilitatis (W duchu pokory)

Bp Adam BAŁABUCH

ur. 1961; prezbiterat: 1986; sakra: 2008

Posługa biskupia: biskup pomocniczy świdnicki (od 2008)

Totus Christi et Mariae (Cały Chrystusa i Maryi)

Bp Władysław BANDURSKI

ur. 1863; zm. 1932; prezbiterat: 1887; sakra: 1906

Posługa biskupia: biskup pomocniczy lwowski (1906–1918)

Abp Antoni BARANIAK, SDB

ur. 1904; zm. 1977; prezbiterat: 1930; sakra: 1951

Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński (1951–1957);

arcybiskup metropolita poznański (1957–1977)

Da mihi animas caetera tolle (Daj mi dusze, resztę zabierz)

Bp Franciszek BARDA

ur. 1880; zm. 1964; prezbiterat: 1904; sakra: 1931

Posługa biskupia: biskup pomocniczy przemyski (1931–1933);

biskup przemyski (1933–1964)

Pax Christi (Pokój Chrystusa)

Bp Stefan BAREŁA

ur. 1916; zm. 1984; prezbiterat: 1944; sakra: 1961

Posługa biskupia: biskup pomocniczy częstochowski (1960–1964);

biskup częstochowski (1964–1984)

Veritati et caritati (Służba prawdzie i miłości)

Abp Eugeniusz BAZIAK

ur. 1890; zm. 1962; prezbiterat: 1912; sakra: 1933

Posługa biskupia: biskup pomocniczy lwowski (1933–1944);

arcybiskup koadiutor *cum iure successionis* arcybiskupa lwowskiego (1944);

arcybiskup metropolita lwowski, od 1946 r. w polskiej części archidiecezji lwowskiej /Archidiecezja w Lubaczowie/ (1944–1962);

arcybiskup koadiutor *sedis datus* arcybiskupa krakowskiego (1951);
administrator apostolski archidiecezji krakowskiej (1951–1962)

Bp Piotr BEDNARCZYK

ur. 1914; zm. 2001; prezbiterat: 1944; sakra: 1968
Posługa biskupia: biskup pomocniczy tarnowski (1968–1991)
Ut gaudens catechizem (Abym radośnie katechizował)

Bp Herbert BEDNORZ

ur. 1908; zm. 1989; prezbiterat: 1932; sakra: 1950
Posługa biskupia: biskup koadiutor *cum iure sucesionis* biskupa śląskiego
/katowickiego/ (1950–1967); biskup katowicki (1967–1985)
Pax hominibus bonae voluntatis (Pokój ludziom dobrej woli)

Bp Bohdan BEJZE

ur. 1929; zm. 2005; prezbiterat: 1953; sakra: 1963
Posługa biskupia: biskup pomocniczy łódzki (1963–2005)
Ad gloriam Dei et pacem in terris (Dla chwały Boga i pokoju na ziemi)

Bp Teodor BENSCH

ur. 1903; zm. 1958; prezbiterat: 1932 [administrator diecezji
warمیńskiej (1945–1951)]; sakra: 1954
Posługa biskupia: delegat Prymasa Polski – ordynariat
w Gorzowie Wlkp. /Ordynariusz w Gorzowie Wlkp./ (1956–1958)
Veni Domine Jesu (Przyjdź Panie Jezu)

Bp Gerard BERNACKI

ur. 1942; zm. 2018; prezbiterat: 1967; sakra: 1988
Posługa biskupia: biskup pomocniczy katowicki (1988–2012)
Quodcumque dixerit vobis (Czyńcie, cokolwiek wam powie)

Bp Lucjan BERNACKI

ur. 1902; zm. 1975; prezbiterat: 1926; sakra: 1946
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński (1946–1975)

Bp Edward BIAŁOGŁOWSKI

ur. 1947; prezbiterat: 1972; sakra: 1988
Posługa biskupia: biskup pomocniczy przemyski (1987–1992);
biskup pomocniczy rzeszowski (od 1992)
In virtute Spiritus Sancti (W mocy Ducha Świętego)

Bp Juliusz BIENIEK

ur. 1895; zm. 1978; prezbiterat: 1918; sakra: 1937
Posługa biskupia: biskup pomocniczy śląski /katowicki/ (1937–1978)
Stat crux dum volvitur orbis (Krzyż stoi, choć świat się zmienia)

Abp Józef BILCZEWSKI

ur. 1860; zm. 1923; prezbiterat: 1884; sakra: 1901
Posługa biskupia: arcybiskup metropolita lwowski (1900–1923)

Bp Michał BLECHARCZYK

ur. 1905; zm. 1965; prezbiterat: 1932; sakra: 1958
Posługa biskupia: biskup pomocniczy tarnowski (1958–1965)

Bp Tadeusz BŁASZKIEWICZ

ur. 1916; zm. 1993; prezbiterat: 1949; sakra: 1970
Posługa biskupia: biskup pomocniczy przemyski (1970–1991)
Deo et hominibus (Bogu i ludziom)

Bp Władysław BOBOWSKI

ur. 1932; prezbiterat: 1957; sakra: 1975
Posługa biskupia: biskup pomocniczy tarnowski (1974–2009)
Humanum indivinare (To, co ludzkie, przebóstwiać)

Bp Teofil BROMBOSZCZ

ur. 1886; zm. 1937; prezbiterat: 1912; sakra: 1934
Posługa biskupia: biskup pomocniczy śląski
/katowicki/ (1934–1937)

Bp Tadeusz BRONAKOWSKI

ur. 1959; prezbiterat: 1984; sakra: 2006
Posługa biskupia: biskup pomocniczy łomżyński (od 2006)
Nolite timere, Deus Caritas est (Nie lękajcie się, Bóg jest miłością)

Bp Damian BRYL

ur. 1969; prezbiterat: 1994; sakra: 2013
Posługa biskupia: biskup pomocniczy poznański (od 2013)
Caritas Christi urget nos
(Miłość Chrystusa przynagła nas)

Abp Stanisław BUDZIK

ur. 1952; prezbiterat: 1977; sakra: 2004
Posługa biskupia: biskup pomocniczy tarnowski (2004–2011);
arcybiskup metropolita lubelski (od 2011)
In virtute Crucis (W mocy krzyża)

Bp Kazimierz BUKRABA

ur. 1885; zm. 1946; prezbiterat: 1909; sakra: 1932
Posługa biskupia: biskup piński (1932–1946)

Bp Łukasz BUZUN, OSPPE

ur. 1968; prezbiterat: 1996; sakra: 2014

Posługa biskupia: biskup pomocniczy kaliski (od 2014)

Verba vitae aeternae habes (Ty masz słowa życia wiecznego)

Bp Zygmunt CHOROMAŃSKI

ur. 1892; zm. 1968; prezbiterat: 1916; sakra: 1946

Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (1946–1968)

Bp Jan CHRAPEK, CSMA

ur. 1948; zm. 2001; prezbiterat: 1975; sakra: 1992

Posługa biskupia: biskup pomocniczy drohiczyński (1992–1994);

biskup pomocniczy toruński (1994–1999);

biskup radomski (1999–2001)

Quis ut Deus (Któż jak Bóg)

Bp Stefan CICHY

ur. 1939; prezbiterat: 1963; sakra: 1998

Posługa biskupia: biskup pomocniczy katowicki (1998–2005);

biskup legnicki (2005–2014)

Per Crucem ad lucem (Przez Krzyż do światła)

Abp Jan CIEPLAK

ur. 1857; zm. 1926; prezbiterat: 1881; sakra: 1908;

arcybiskup tytularny: 1919

Posługa biskupia: biskup pomocniczy mohylewski (1908–1925);

arcybiskup metropolita wileński – nominat (1925–1926)

Bp Henryk CIERESZKO

ur. 1955; prezbiterat: 1981; sakra: 2012

Posługa biskupia: biskup pomocniczy białostocki (od 2012)

In Misericordia Tua speravi (Zaufałem Twemu miłosierdziu)

Bp Paweł CIEŚLIK

ur. 1940; prezbiterat: 1964; sakra: 1995

Posługa biskupia: biskup pomocniczy

koszalińsko-kołobrzeski (1994–2015)

Evangelizare misit me (Posłał mnie Pan, abym głosił Dobrą Nowinę)

Bp Mieczysław CISŁO

ur. 1945; prezbiterat: 1970; sakra: 1998

Posługa biskupia: biskup pomocniczy lubelski (od 1997)

Christus Pascha nostrum (Chrystus nasza Pascha)

Bp Andrzej CZAJA

ur. 1963; prezbiterat: 1988; sakra: 2009

Posługa biskupia: biskup opolski (od 2009)

Astare coram Te et Tibi (Trwać przed Tobą i Tobie służyć)

Bp Stanisław CZAJKA

ur. 1897; zm. 1965; prezbiterat: 1920; sakra: 1944

Posługa biskupia: biskup pomocniczy częstochowski (1944–1965)

Mihi vivere – Christus (Moim życiem – Chrystus)

Bp Bernard CZAPLIŃSKI

ur. 1908; zm. 1980; prezbiterat: 1931; sakra: 1948

Posługa biskupia: biskup pomocniczy chełmiński (1948–1973);

biskup chełmiński (1973–1980)

In vinculis pro Christo (W okowach dla Chrystusa)

Bp Jan CZERNIAK

ur. 1906; zm. 1999; prezbiterat: 1932; sakra: 1959

Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński (1958–1989)

Bp Edward DAJCZAK

ur. 1949; prezbiterat: 1975; sakra: 1990

Posługa biskupia: biskup pomocniczy gorzowski,

od 1992 – zielonogórsko-gorzowski (1989–2007);

biskup koszalińsko-kołobrzeski (od 2007)

Esse in Christo (Być w Chrystusie)

Kard. Edmund DALBOR

ur. 1869; zm. 1926; prezbiterat: 1893; sakra: 1915;

kardynałat: 1919

Posługa biskupia: arcybiskup metropolita gnieźnieński

i poznański (1915–1926); Prymas Polski (1915–1926)

Abp Bronisław DĄBROWSKI, FDP

ur. 1917; zm. 1997; prezbiterat: 1945; sakra: 1962;

arcybiskup tytularny *pro hac vic*: 1982

Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (1961/1962–1993)

Instaurare omnia in Christo (Odnowić wszystko w Chrystusie)

Bp Jerzy DĄBROWSKI

ur. 1931; zm. 1991; prezbiterat: 1956; sakra: 1982

Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński (1982–1991)

Gratia et fidelitas (Łaska i wierność)

Bp Ignacy DEC

ur. 1944; prezbiterat: 1969; sakra: 2004
Posługa biskupia: biskup świdnicki (od 2004)
Misericordia et veritas (Miłosierdzie i prawda)

Bp Bernard DEMBEK

ur. 1878; zm. 1937; prezbiterat: 1903; sakra: 1930
Posługa biskupia: biskup pomocniczy łomżyński (1930–1937)

Bp Bronisław DEMBOWSKI

ur. 1927; prezbiterat: 1953; sakra: 1992
Posługa biskupia: biskup włocławski (1992–2003)
Caritas et Veritas (Miłość i Prawda)

Abp Wacław DEPO

ur. 1953; prezbiterat: 1978; sakra: 2006
Posługa biskupia: biskup zamojsko-lubaczowski (2006–2011);
arcybiskup metropolita częstochowski (od 2011)
Ad Christum Redemptorem hominis
(Ku Chrystusowi Odkupicielowi człowieka)

Bp Antoni DŁUGOSZ

ur. 1941; prezbiterat: 1965; sakra: 1994
Posługa biskupia: biskup pomocniczy częstochowski (1993–2016)
Servire (Służyć)

Bp Czesław DOMIN

ur. 1929; zm. 1996; prezbiterat: 1953; sakra: 1970
Posługa biskupia: biskup pomocniczy katowicki (1970–1992);
biskup koszalińsko-kołobrzeski (1992–1996)
Quis ut Deus (Któż jak Bóg)

Bp Konstantyn DOMINIK

ur. 1870; zm. 1942; prezbiterat: 1897; sakra: 1928
Posługa biskupia: biskup pomocniczy chełmiński (1928–1942)

Bp Józef DRZAZGA

ur. 1914; zm. 1978; prezbiterat: 1938; sakra: 1958
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński – Olsztyn
/wikariusz Prymasa Polski na Ziemiach Zachodnich i Północnych/ (1958–1967);
administrator *ad nutum Sanctae Sedis* w Olsztynie (1967–1972);
biskup warmiński (1972–1978)
Pro Ecclesia Sancta Dei (Za Święty Kościół Boży)

Abp Ignacy DUBOWSKI (DUB-DUBOWSKI)

ur. 1874; zm. 1953; prezbiterat: 1899; sakra: 1917;
arcybiskup tytularny: 1925
Posługa biskupia: biskup łucko-żytomierski (1916–1925);
administrator apostolski diecezji kamienieckiej (1916–1918)

Bp Piotr DUDZIEC

ur. 1906; zm. 1970; prezbiterat: 1932; sakra: 1950
Posługa biskupia: biskup pomocniczy płocki (1950–1970)

Bp Marian DUŚ

ur. 1938; prezbiterat: 1968; sakra: 1986
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (1985–2013)
In Cruce salus (W Krzyżu zbawienie)

Bp Adam DYCZKOWSKI

ur. 1932; prezbiterat: 1957; sakra: 1978
Posługa biskupia: biskup pomocniczy wrocławski (1978–1992);
biskup pomocniczy legnicki (1992–1993);
biskup zielonogórsko-gorzowski (1993–2007)
Sursum corda (W górę serca)

Bp Antoni Pacyfik DYDYCZ, OFM^{Cap}

ur. 1938; prezbiterat: 1963; sakra: 1994
Posługa biskupia: biskup drohiczyński (1994–2014)
Populus Tuus – hereditas Tua (Lud Twój – dziedzictwem Twoim)

Abp Walenty DYMEK

ur. 1888; zm. 1956; prezbiterat: 1912; sakra: 1929;
arcybiskup tytularny: 1945
Posługa biskupia: biskup pomocniczy poznański (1929–1946);
arcybiskup metropolita poznański (1946–1956)
Caritas Christi urget nos (Miłość Chrystusa przynagła nas)

Abp Andrzej DZIĘGA

ur. 1952; prezbiterat: 1977; sakra: 2002
Posługa biskupia: biskup sandomierski (2002–2009);
arcybiskup metropolita szczecińsko-kamieński (od 2009)

Bp Andrzej Franciszek DZIUBA

ur. 1950; prezbiterat: 1975; sakra: 2004
Posługa biskupia: biskup łowicki (od 2004)
Soli Deo (Samemu Bogu)

Kard. Stanisław DZIWIŚ

ur. 1939; prezbiterat: 1963; sakra: 1998; arcybiskup: 2003,
kardynałat: 2006

Posługa biskupia: prefekt pomocniczy Domu Papieskiego (1998–2005);
arcybiskup metropolita krakowski (2005–2016)

Sursum corda (W górę serca)

Bp Tadeusz ETTER

ur. 1911; zm. 1984; prezbiterat: 1934; sakra: 1959

Posługa biskupia: biskup pomocniczy poznański (1959–1984)

Fiat voluntas Tua (Bądź wola Twoja)

Bp Czesław FALKOWSKI

ur. 1887; zm. 1969; prezbiterat: 1910; sakra: 1949

Posługa biskupia: biskup łomżyński (1949–1969)

Adveniat Regnum Tuum (Przyjdź Królestwo Twoje)

Bp Karol Józef FISCHER

ur. 1847; zm. 1931; prezbiterat: 1869; sakra: 1901

Posługa biskupia: biskup pomocniczy przemyski (1901–1931)

Bp Marian FLORCZYK

ur. 1954; prezbiterat: 1981; sakra: 1998

Posługa biskupia: biskup pomocniczy kielecki (od 1998)

Veritas liberabit vos (Prawda was wyzwoli)

Bp Jan FONDALIŃSKI

ur. 1900; zm. 1971; prezbiterat: 1924; sakra: 1957

Posługa biskupia: biskup pomocniczy łódzki (1957–1971)

Bp Zdzisław FORTUNIAK

ur. 1939; prezbiterat: 1963; sakra: 1982

Posługa biskupia: biskup pomocniczy poznański (1982–2014)

Semper Tecum (Zawsze z Tobą)

Bp Edward FRANKOWSKI

ur. 1937; prezbiterat: 1961; sakra: 1989

Posługa biskupia: biskup pomocniczy przemyski (1989–1992);

biskup pomocniczy sandomierski (1992–2012)

Christus vincit (Chrystus zwycięża)

Bp Marian Leon FULMAN

ur. 1866; zm. 1945; prezbiterat: 1889; sakra: 1918

Posługa biskupia: biskup lubelski (1918–1945)

Abp Stanisław GALL

ur. 1865; zm. 1942; prezbiterat: 1887; sakra: 1918; arcybiskup tytularny: 1933
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (1918–1919, 1933–1940); biskup polowy (1919–1933); administrator apostolski archidiecezji warszawskiej (1940–1942)
Stella Maris (Gwiazda Morza)

Bp Jan GAŁECKI

ur. 1932; prezbiterat: 1957; sakra: 1974
Posługa biskupia: biskup pomocniczy szczecińsko-kamieński (1974–2007)
Mitte me (Poślij mnie)

Abp Józef GAWLINA

ur. 1892; zm. 1964; prezbiterat: 1921; sakra: 1933; arcybiskup tytularny: 1952
Posługa biskupia: biskup polowy (1933–1947)
Turris fortissima nomen Domini (Wieżą najmocniejszą imię Pańskie)

Abp Stanisław GADECKI

ur. 1949; prezbiterat: 1973; sakra: 1992
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński (1992–2002);
arcybiskup metropolita poznański (od 2002)
Opere et veritate (Czynem i prawdą)

Bp Stanisław GĘBICKI

ur. 1945; prezbiterat: 1969; sakra: 2000
Posługa biskupia: biskup pomocniczy włocławski (od 1999)
Veritas in Caritate (Prawda w Miłości)

Kard. Józef GLEMP

ur. 1929; zm. 2013; prezbiterat: 1956; sakra: 1979; kardynałat: 1983
Posługa biskupia: biskup warmiński (1979–1981);
arcybiskup metropolita gnieźnieński i warszawski (1981–1992);
arcybiskup metropolita warszawski (1992–2006); administrator apostolski archidiecezji warszawskiej (2007); ordynariusz wiernych obrządku wschodniego pozbawionych własnego ordynariusza (1981–2007);
Prymas Polski (1981–2009)
Caritati in iustitia (Przez sprawiedliwość do miłości)

Abp Sławoj Leszek GŁÓDŹ

ur. 1945; prezbiterat: 1970; sakra: 1991; arcybiskup *ad personam*: 2004
Posługa biskupia: biskup polowy Wojska Polskiego (1991–2004);
biskup warszawsko-praski (2004–2008);
arcybiskup metropolita gdański (od 2008)
Milito pro Christo (Walczę dla Chrystusa)

Abp Tadeusz GOCŁOWSKI, CM

ur. 1931; zm. 2016; prezbiterat: 1956; sakra: 1983

Posługa biskupia: biskup pomocniczy gdański (1983–1984);

biskup gdański, od 1992 arcybiskup metropolita gdański (1984–2008)

Credite Evangelio (Zawierzcie Ewangelii)

Abp Michał GODLEWSKI

ur. 1872; zm. 1956; prezbiterat: 1901; sakra: 1917; arcybiskup tytularny: 1949

Posługa biskupia: biskup pomocniczy łucko-żytomierski, od 1925 biskup pomocniczy łucki (1916–1926)

Bp Zdzisław GOLIŃSKI

ur. 1908; zm. 1963; prezbiterat: 1931; sakra: 1947

Posługa biskupia: biskup koadiutor *sedis datus* biskupa lubelskiego (1947–1951);

biskup częstochowski (1951–1963)

Crux victoria (Krzyż zwycięstwem)

Abp Marian GOŁĘBIEWSKI

ur. 1937; prezbiterat: 1962; sakra: 1996

Posługa biskupia: biskup koszalińsko-kołobrzeski (1996–2004);

arcybiskup metropolita wrocławski (2004–2013)

Ad imaginem Tuam (Na obraz i podobieństwo Twoje)

Bp Piotr GOŁĘBIEWSKI

ur. 1902; zm. 1980; prezbiterat: 1924; sakra: 1957

Posługa biskupia: biskup pomocniczy sandomierski (1957–1968);

administrator apostolski diecezji sandomierskiej (1968–1980)

Maria spes nostra (Maryja naszą nadzieją)

Bp Władysław GORAL

ur. 1898; zm. 1945; prezbiterat: 1920; sakra: 1938

Posługa biskupia: biskup pomocniczy lubelski (1938–1945)

Bp Kazimierz GÓRNY

ur. 1937; prezbiterat: 1960; sakra: 1985

Posługa biskupia: biskup pomocniczy krakowski (1984–1992);

biskup rzeszowski (1992–2013)

Omnia Tibi (Wszystko Tobie)

Abp Józef GÓRZYŃSKI

ur. 1959; prezbiterat: 1985; sakra: 2013

Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (2013–2015);

arcybiskup koadiutor arcybiskupa warmińskiego (2015–2016);

arcybiskup metropolita warmiński (od 2016)
Ad Mysterium ministrandum (Do posługi Tajemnicy)

Bp Piotr GREGER

ur. 1964; prezbiterat: 1989; sakra: 2011
Posługa biskupia: biskup pomocniczy bielsko-żywiecki (od 2011)
In servitio Redemptori (W służbie Odkupicielowi)

Bp Julian GROBLICKI

ur. 1908; zm. 1995; prezbiterat: 1933; sakra: 1960
Posługa biskupia: biskup pomocniczy krakowski (1960–1992)
Ministrare (Służyć)

Bp Henryk GRZONDZIEL

ur. 1897; zm. 1968; prezbiterat: 1923; sakra: 1959
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński – Opole /wikariusz
Prymasa Polski na Ziemiach Zachodnich i Północnych/ (1959–1967);
biskup pomocniczy opolski /w administraturze Śląska Opolskiego,
od 1972 r. w diecezji opolskiej/ (196–1968)

Bp Józef GUCWA

ur. 1923; zm. 2004; prezbiterat: 1948; sakra: 1969
Posługa biskupia: biskup pomocniczy tarnowski (1968–1999)
Ut Deus glorificetur (Aby Bóg był uwielbiony)

Kard. Henryk GULBINOWICZ

ur. 1923; prezbiterat: 1950; sakra: 1970; kardynałat: 1985
Posługa biskupia: administrator apostolski *ad nutum Sanctae Sedis* archidiecezji
wileńskiej /Archidiecezja w Białymstoku/ (1970–1976);
arcybiskup metropolita wrocławski (1976–2004)
Patientia et caritas (Cierpliwość i miłość)

Bp Jan GURDA

ur. 1920; zm. 1993; prezbiterat: 1949; sakra: 1972
Posługa biskupia: biskup pomocniczy kielecki (1972–1993)
Venio facere voluntatem Tuam (Przychodzę pełnić Twoją wolę)

Bp Kazimierz GURDA

ur. 1953; prezbiterat: 1987; sakra: 2005
Posługa biskupia: biskup pomocniczy kielecki (2004–2014);
biskup siedlecki (od 2014); delegat apostolski ds. obrządku
bizantyńsko-słowiańskiego (od 2014)
Iesu in Te confido (Jezu ufam Tobie)

Bp Józef GUZDEK

ur. 1956; prezbiterat: 1981; sakra: 2004

Posługa biskupia: biskup pomocniczy krakowski (2004–2010);

biskup połowy Wojska Polskiego (od 2010)

In Te Domine speravi (Tobie Panie zaufałem)

Bp Piotr HEMPEREK

ur. 1931; zm. 1992; prezbiterat: 1955; sakra: 1982

Posługa biskupia: biskup pomocniczy lubelski (1982–1992)

Fiat voluntas Tua (Bądź wola Twoja)

Kard. August HLOND, SDB

ur. 1881; zm. 1948; prezbiterat: 1905 [administrator Śląska Polskiego

/diecezji śląskiej/ (1922–1925)]; sakra: 1926; kardynałat: 1927

Posługa biskupia: biskup śląski /katowicki/ (1925–1926);

arcybiskup metropolita gnieźnieński i poznański (1926–1946);

arcybiskup metropolita gnieźnieński i warszawski (1946–1948);

delegat specjalny dla obrządków wschodnich (1946–1948);

Prymas Polski (1913–1938)

Da mihi animas, caetera tolle (Daj mi dusze, resztę zabierz)

Abp Henryk HOSER, SAC

ur. 1942; prezbiterat: 1974; sakra: 2005; arcybiskup: 2005

Posługa biskupia: sekretarz pomocniczy Kongregacji ds. Ewangelizacji

Narodów (2005–2008); biskup warszawsko-praski (2008–2017)

Maior est Deus (Większy jest Bóg)

Abp Karol HRYNIEWIECKI

ur. 1841; zm. 1929; prezbiterat: 1867; sakra: 1883; arcybiskup tytularny: 1891

Posługa biskupia: biskup wileński (1883–1889)

Bp Edmund ILCEWICZ

ur. 1924; zm. 1981; prezbiterat: 1948; sakra: 1969

Posługa biskupia: biskup pomocniczy lubelski (1969–1981)

Bp Andrzej IWANECKI

ur. 1960; prezbiterat: 1986; sakra: 2018

Posługa biskupia: biskup pomocniczy gliwicki (od 2017)

Jesus est Dominum (Jezus jest Panem)

Bp Stanisław JAKIEL

ur. 1910; zm. 1983; prezbiterat: 1934; sakra: 1957

Posługa biskupia: biskup pomocniczy przemyski (1957–1983)

Abp Romuald JAŁBRZYKOWSKI

ur. 1876; zm. 1955; prezbiterat: 1901; sakra: 1918

Posługa biskupia: biskup pomocniczy sejneński (1918–1925);

biskup łomżyński (1925–1926); arcybiskup metropolita wileński (1926–1955)

Bp Stanisław JAMROZEK

ur. 1960; prezbiterat: 1989; sakra: 2013

Posługa biskupia: biskup pomocniczy przemyski (od 2013)

Veritatis Evangelio Servire (Służyć Ewangelii Prawdy)

Bp Edward JANIĄK

ur. 1952; prezbiterat: 1979; sakra: 1996

Posługa biskupia: biskup pomocniczy wrocławski (1996–2012);

biskup kaliski (od 2012)

Oportet servire (Trzeba, abym służył)

Bp Marian JANKOWSKI

ur. 1899; zm. 1962; prezbiterat: 1922; sakra: 1948

Posługa biskupia: biskup pomocniczy podlaski /siedlecki/ (1948–1962)

Bp Michał JANOCHA

ur. 1959; prezbiterat: 1987; sakra: 2015

Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (od 2015)

Marana tha (Przyjdź, Panie)

Bp Piotr JARECKI

ur. 1955; prezbiterat: 1980; sakra: 1994

Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (od 1994)

Testimonium perhibere veritati (Dawać świadectwo prawdzie)

Bp Jan JAROSZEWICZ

ur. 1903; zm. 1980; prezbiterat: 1925; sakra: 1958

Posługa biskupia: biskup pomocniczy kielecki (1957–1963); administrator

apostolski diecezji kieleckiej (1963–1967); biskup kielecki (1967–1980)

Abp Włodzimierz JASIŃSKI

ur. 1873; zm. 1965; prezbiterat: 1895; sakra: 1930; arcybiskup tytularny: 1946

Posługa biskupia: biskup sandomierski (1930–1934);

biskup łódzki (1934–1946)

Kard. Marian JAWORSKI

ur. 1926; prezbiterat: 1950; sakra: 1984; arcybiskup tytularny: 1946;

kardynał *in pectore* od 1998 – ogłoszony w 2001

Posługa biskupia: administrator apostolski w Lubaczowie /Archidiecezja

w Lubaczowie/ (1984–1991); arcybiskup metropolita lwowski (1991–2008);
administrator apostolski diecezji łuckiej (1996–2008)
Mihi vivere Christus est (Dla mnie życiem jest Chrystus)

Bp Mieczysław JAWORSKI

ur. 1930; zm. 2001; prezbiterat: 1956; sakra: 1984
Posługa biskupia: biskup pomocniczy kielecki (1982–2001)
Diligere Misericordiam (Umiłować Miłosierdzie)

Bp Franciszek JEDWABSKI

ur. 1895; zm. 1975; prezbiterat: 1922; sakra: 1947
Posługa biskupia: biskup pomocniczy poznański (1946–1975)

Bp Adolf Józef JEŁOWICKI

ur. 1863; zm. 1937; prezbiterat: 1890; sakra: 1919
Posługa biskupia: biskup pomocniczy lubelski (1918–1937)

Bp Jacek JEZIERSKI

ur. 1949; prezbiterat: 1974; sakra: 1994
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warmiński (1994–2014);
biskup elbląski (od 2014)
Veritas Christi liberat (Prawda Chrystusa wyzwala)

Bp Andrzej JEŻ

ur. 1963; prezbiterat: 1988; sakra: 2009
Posługa biskupia: biskup pomocniczy tarnowski (2009–2012);
biskup tarnowski (od 2012)
Ad laudem Trinitatis et Deiparae (Na chwałę Trójcy Świętej i Bogarodzicy)

Bp Ignacy JEŻ

ur. 1914; zm. 2007; prezbiterat: 1937; sakra: 1960, kardynał-nominat 2007
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński – Gorzów
/wikariusz Prymasa Polski na Ziemiach Zachodnich i Północnych/ (1960–1967);
biskup pomocniczy gorzowski /w administracji gorzowskiej/ (1967–1972);
biskup koszalińsko-kołobrzeski (1972–1992)
Ignem veni mittere (Przyszędłem ogień rzucić na ziemię)

Abp Marek JĘDRASZEWSKI

ur. 1949; prezbiterat: 1973; sakra: 1997
Posługa biskupia: biskup pomocniczy poznański (1997–2012);
arcybiskup metropolita łódzki (2012–2016);
arcybiskup metropolita krakowski (od 2016)
Scire Christum (Znać Chrystusa)

Bp Władysław JĘDRUSZUK

ur. 1918; zm. 1994; prezbiterat: 1943; sakra: 1963

Posługa biskupia: biskup pomocniczy w administraturze w Drohiczynie (1962–1967);

administrator apostolski w Drohiczynie (1967–1991);

biskup drohiczyński (1991–1994)

Via – Veritas – Vita (Droga – Prawda – Życie)

Bp Franciszek JOP

ur. 1897; zm. 1976; prezbiterat: 1920; sakra: 1946

Posługa biskupia: biskup pomocniczy sandomierski (1945–1952);

delegat Prymasa Polski – ordynariat w Opolu (1956–1967);

administrator *ad nutum Sanctae Sedis* w Opolu (1967–1972);

biskup opolski (1972–1976)

Bp Czesław KACZMAREK

ur. 1895; zm. 1963; prezbiterat: 1922; sakra: 1938

Posługa biskupia: biskup kielecki (1938–1963)

Omnia pro Christo Rege (Wszystko dla Chrystusa Króla)

Bp Lech KACZMAREK

ur. 1909; zm. 1984; prezbiterat: 1936; sakra: 1959

Posługa biskupia: biskup pomocniczy gdański (1958–1971);

biskup gdański (1971–1984)

Kard. Aleksander KAKOWSKI

ur. 1862; zm. 1938; prezbiterat: 1886; sakra: 1913; kardynałat: 1919

Posługa biskupia: arcybiskup metropolita warszawski (1913–1938);

Prymas Królestwa Polskiego (1925–1938)

Operari sperare (Działając ufać)

Bp Andrzej KALETA

ur. 1957; prezbiterat: 1985; sakra: 2017

Posługa biskupia: biskup pomocniczy kielecki (od 2017)

Fidelitas (Wierność)

Bp Piotr KAŁWA

ur. 1893; zm. 1974; prezbiterat: 1916; sakra: 1949

Posługa biskupia: biskup lubelski (1949–1974)

Fortes in fide (Mocni w wierze)

Bp Romuald KAMIŃSKI

ur. 1955; prezbiterat: 1981; sakra: 2005

Posługa biskupia: biskup pomocniczy ełcki (2005–2017);

biskup koadiutor biskupa warszawsko-praskiego (2017);
biskup warszawsko-praski (od 2017)
Sub Tuum praesidium (Pod Twoją obronę)

Abp Zygmunt KAMIŃSKI

ur. 1933; zm. 2010; prezbiterat: 1956; sakra: 1975
Posługa biskupia: biskup pomocniczy lubelski (1975–1984); biskup
koadiutor *cum iure successionis* biskupa płockiego (1984); administrator
apostolski *sede plena* diecezji płockiej (1984–1988); biskup płocki (1988–1999);
arcybiskup metropolita szczecińsko-kamieński (1999–2009)
Ut omnes unum sint (Aby wszyscy stanowili jedno)

Bp Antoni KARAŚ (KAROSAS)

ur. 1856; zm. 1947; prezbiterat: 1883; sakra: 1907
Posługa biskupia: biskup pomocniczy łucko-żytomierski (1906–1910);
biskup sejneński (1910–1925);
biskup diecezjalny w Wilkowyszkach (1926–1947)

Abp Franciszek KAREWICZ, MIC

ur. 1861; zm. 1945; prezbiterat: 1886; sakra: 1914; arcybiskup tytularny: 1926
Posługa biskupia: biskup żmudzki (1914–1926)

Bp Ryszard KARPIŃSKI

ur. 1935; prezbiterat: 1959; sakra: 1985
Posługa biskupia: biskup pomocniczy lubelski (1985–2011)
Viatoribus fer auxilium (Podróżującym nieść pomoc)

Bp Ryszard KASYNA

ur. 1957; prezbiterat: 1982; sakra: 2005
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gdański (2005–2012);
biskup pelpliński (od 2012)
In veritate et caritate (W prawdzie i miłości)

Bp Grzegorz KASZAK

ur. 1964; prezbiterat: 1989; sakra: 2009
Posługa biskupia: biskup sosnowiecki (od 2009)
Facere voluntatem Tuam (Pełnić wolę Twoją)

Bp Stanisław KĘDZIORA

ur. 1934; zm. 2017; prezbiterat: 1958; sakra: 1987
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (1987–1992);
biskup pomocniczy warszawsko-praski (1992–2011)
Secundum Verbum Tuum (Według Słowa Twego)

Bp Jacek KICIŃSKI, CMF

ur. 1968; prezbiterat: 1995; sakra: 2016

Posługa biskupia: biskup pomocniczy wrocławski (od 2016)

Ut unum sint (Aby byli jedno)

Bp Zbigniew KIERNIKOWSKI

ur. 1946; prezbiterat: 1971; sakra: 2002

Posługa biskupia: biskup siedlecki (2002–2014);

delegat apostolski ds. obrządku bizantyńsko-słowiańskiego (2007–2014);

biskup legnicki (od 2014)

Evangelio oboedientia – Eucharistia

(Posłuszeństwo Ewangelii – Eucharystia)

Abp Edward KISIEL

ur. 1918; zm. 1993; prezbiterat: 1943; sakra: 1976

Posługa biskupia: administrator apostolski *ad nutum Sanctae Sedis*

archidiecezji wileńskiej /Archidiecezja w Białymstoku/ (1976–1991);

biskup białostocki, od 1992 arcybiskup metropolita

białostocki (1992–1993)

Evangelizare misit me (Posłał mnie, abym głosił Ewangelię)

Bp Michał KLEPACZ

ur. 1893; zm. 1967; prezbiterat: 1916; sakra: 1947

Posługa biskupia: biskup łódzki (1946–1967)

Quis ut Deus (Któż jak Bóg)

Bp Wilhelm KLOSKE

ur. 1852; zm. 1925; prezbiterat: 1877; sakra: 1911

Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński (1910–1925)

Bp Jakub KLUNDER

ur. 1849; zm. 1927; prezbiterat: 1876; sakra: 1907

Posługa biskupia: biskup pomocniczy chełmiński (1907–1925)

Bp (Józef) Kazimierz KLUZ

ur. 1925; zm. 1982; prezbiterat: 1951; sakra: 1972

Posługa biskupia: biskup pomocniczy gdański (1972–1982)

Caritas Christi urget me (Miłość Chrystusa przynagła mnie)

Bp Miłośław KOŁODZIEJCZYK

ur. 1928; zm. 1994; prezbiterat: 1952; sakra: 1978

Posługa biskupia: biskup pomocniczy częstochowski (1978–1994)

Sub Tuum Praesidium (Pod Twoją Obronę)

Bp Edward KOMAR

ur. 1872; zm. 1943; prezbiterat: 1897; sakra: 1921
Posługa biskupia: biskup pomocniczy tarnowski (1921–1940);
administrator apostolski diecezji tarnowskiej (1940–1943)

Kard. Bolesław KOMINEK

ur. 1903; zm. 1974; prezbiterat: 1927 [administrator Śląska Opolskiego (1945–1951)]; sakra: 1954; arcybiskup tytularny: 1962; kardynałat: 1973
Posługa biskupia: delegat Prymasa Polski – ordynariat we Wrocławiu /ordynariusz wrocławski/ (1956–1967);
administrator *ad nutum Sanctae Sedis* we Wrocławiu (1967–1972);
arcybiskup metropolita wrocławski (1972–1974)

Bp Jan KOPIEC

ur. 1947; prezbiterat: 1972; sakra: 1993
Posługa biskupia: biskup pomocniczy opolski (1992–2011);
biskup gliwicki (od 2011)
Crux Christi – spes nostra (Krzyż Chrystusa – nasza nadzieja)

Bp Franciszek KORSZYŃSKI

ur. 1893; zm. 1962; prezbiterat: 1915; sakra: 1946
Posługa biskupia: biskup pomocniczy wrocławski (1946–1962)
Caritas Christi urget nos (Miłość Chrystusa przynagla nas)

Abp Józef KOWALCZYK

ur. 1938; prezbiterat: 1962; sakra: 1989; arcybiskup: 1989
Posługa biskupia: nuncjusz apostolski w Polsce (1989–2010);
arcybiskup metropolita gnieźnieński (2010–2014); Prymas Polski (2010–2014)
Fiat voluntas Tua (Bądź wola Twoja)

Bp Kazimierz KOWALSKI

ur. 1896; zm. 1972; prezbiterat: 1922; sakra: 1946
Posługa biskupia: biskup chełmiński (1946–1972)
Miles Christi (Żołnierz Chrystusa)

Bp Zygfyrd KOWALSKI

ur. 1910; zm. 1995; prezbiterat: 1932; sakra: 1962
Posługa biskupia: biskup pomocniczy chełmiński (1962–1991)
Ut Christum lucrifaciam (Bylebym pozyskał Chrystusa)

Bp Michał KOZAL

ur. 1983; zm. 1943; prezbiterat: 1918; sakra: 1939
Posługa biskupia: biskup pomocniczy wrocławski (1939–1943)

Bp Zbigniew Józef KRASZEWSKI

ur. 1922; zm. 2004; prezbiterat: 1949; sakra: 1970
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (1970–1992);
biskup pomocniczy warszawsko-praski (1992–1997)
Maria Vincit (Maryja zwycięża)

Bp Piotr KRUPA

ur. 1936; prezbiterat: 1961; sakra: 1984
Posługa biskupia: biskup pomocniczy koszalińsko-kołobrzeski (1984–1992);
biskup pomocniczy pelpliński (1992–2011)
Adveniat Regnum Tuum (Przyjdź Królestwo Twoje)

Bp Marian Błażej KRUSZYŁOWICZ, OFMConv

ur. 1936; prezbiterat: 1960; sakra: 1990
Posługa biskupia: biskup pomocniczy szczecińsko-kamieński (1989–2013)
Oboedientia et pax (Posłuszeństwo i pokój)

Bp Władysław Paweł KRYNICKI

ur. 1861; zm. 1928; prezbiterat: 1885; sakra: 1918
Posługa biskupia: biskup pomocniczy kujawsko-kaliski
– od 1925 włocławski (1918–1927);
biskup włocławski (1927–1928)

Bp Paweł KUBICKI

ur. 1871; zm. 1944; prezbiterat: 1893; sakra: 1918
Posługa biskupia: biskup pomocniczy sandomierski (1918–1944)

Bp Teodor KUBINA

ur. 1880; zm. 1951; prezbiterat: 1906; sakra: 1926
Posługa biskupia: biskup częstochowski (1925–1951)
Misereor super turbam (Żal mi tego ludu)

Bp Jan Wawrzyniec KULIK

ur. 1918; zm. 1995; prezbiterat: 1945; sakra: 1959
Posługa biskupia: biskup pomocniczy łódzki (1959–1993)
Illum crescere me minui
(Aby On wzrastał, mnie trzeba się umniejszać)

Abp Józef KUPNY

ur. 1956; prezbiterat: 1983; sakra: 2006
Posługa biskupia: biskup pomocniczy katowicki (2005–2013);
arcybiskup metropolita wrocławski (od 2013)
Christus dilexit nos (Chrystus nas umiłował)

Bp Józef KURPAS

ur. 1912; zm. 1992; prezbiterat: 1937; sakra: 1963
Posługa biskupia: biskup pomocniczy katowicki (1962–1991)
Amor crucis – arma lucis (Miłość krzyża – siłą światła)

Bp Gerard KUSZ

ur. 1939; prezbiterat: 1962; sakra: 1985
Posługa biskupia: biskup pomocniczy opolski (1985–1992);
biskup pomocniczy gliwicki (1992–2014)
Oboedientia et pax (Posłuszeństwo i pokój)

Bp Paweł LATUSEK

ur. 1910; zm. 1973; prezbiterat: 1935; sakra: 1962
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński – Wrocław
/wikariusz Prymasa Polski na Ziemiach Zachodnich i Północnych/
(1961–1967); biskup pomocniczy wrocławski /w administraturze
Dolnego Śląska, od 1972 r. w archidiecezji wrocławskiej/ (1967–1973)
Ut vitam habeant (Aby życie mieli)

Bp Antoni LAUBITZ

ur. 1861; zm. 1939; prezbiterat: 1888; sakra: 1925
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński (1924–1939)

Bp Wiesław LECHOWICZ

ur. 1962; prezbiterat: 1987; sakra: 2008
Posługa biskupia: biskup pomocniczy tarnowski (od 2007)
In finem diligere (Do końca umiłować)

Bp Adam LEPA

ur. 1939; prezbiterat: 1962; sakra: 1988
Posługa biskupia: biskup pomocniczy łódzki (1987–2014)
In caritate et patientia (W miłości i cierpliwości)

Bp Mariusz LESZCZYŃSKI

ur. 1957; prezbiterat: 1983; sakra: 1998
Posługa biskupia: biskup pomocniczy
zamojsko-lubaczowski (od 1998)
Veni Creator Spiritus (Przyjdź Duchu Święty)

Bp Leszek LESZKIEWICZ

ur. 1970; prezbiterat: 1996; sakra: 2016
Posługa biskupia: biskup pomocniczy tarnowski (od 2015)
In Gaudio Evangelii (W Radości Ewangelii)

Bp Czesław LEWANDOWSKI

ur. 1922; zm. 2009; prezbiterat: 1950; sakra: 1973
Posługa biskupia: biskup pomocniczy wrocławski (1973–1997)
In Domino speravi (Panu zaufałem)

Bp Piotr LIBERA

ur. 1951; prezbiterat: 1976; sakra: 1997
Posługa biskupia: biskup pomocniczy katowicki (1996–2007);
biskup płocki (od 2007)
Iesu, in Te confido – Deus Caritas est (Jezu ufam Tobie – Bóg jest Miłością)

Bp Arkadiusz LISIECKI

ur. 1880; zm. 1930; prezbiterat: 1904; sakra: 1926
Posługa biskupia: biskup śląski /katowicki/ (1926–1930)
Ut unum sint (Aby byli jedno)

Bp Franciszek LISOWSKI

ur. 1876; zm. 1939; prezbiterat: 1900; sakra: 1928
Posługa biskupia: biskup pomocniczy lwowski (1928–1933);
biskup tarnowski (1933–1939)

Bp Tadeusz LITYŃSKI

ur. 1962; prezbiterat: 1988; sakra: 2012
Posługa biskupia: biskup pomocniczy zielonogórsko-gorzowski (2012–2015);
biskup zielonogórsko-gorzowski (od 2015)
Adveniat Regnum Tuum (Przyjdź Królestwo Twoje)

Bp Jan Kanty LOREK, CM

ur. 1886; zm. 1967; prezbiterat: 1911; sakra: 1936
Posługa biskupia: administrator apostolski diecezji sandomierskiej (1936–1946);
biskup sandomierski (1946–1967)

Bp August ŁOSIŃSKI

ur. 1867; zm. 1937; prezbiterat: 1892; sakra: 1910
Posługa biskupia: biskup kielecki (1910–1937)

Bp Zygmunt ŁOZIŃSKI

ur. 1870; zm. 1932; prezbiterat: 1895; sakra: 1918
Posługa biskupia: biskup miński (1917–1925); biskup piński (1925–1932)

Bp Stanisław Kostka ŁUKOMSKI

ur. 1874; zm. 1948; prezbiterat: 1898; sakra: 1920
Posługa biskupia: biskup pomocniczy poznański (1920–1926);
biskup łomżyński (1926–1948)

Kard. Franciszek MACHARSKI

ur. 1927; zm. 2016; prezbiterat: 1950; sakra: 1979; kardynałat: 1979
Posługa biskupia: arcybiskup metropolita krakowski (1978–2005)
Iesu in Te confido (Jezu ufam Tobie)

Abp Kazimierz MAJDAŃSKI

ur. 1916; zm. 2007; prezbiterat: 1945; sakra: 1963; arcybiskup *ad personam*: 1992
Posługa biskupia: biskup pomocniczy wrocławski (1962–1979);
biskup szczecińsko-kamieński (1979–1992)
Facere voluntatem Tuam (Spełniać wolę Twoją)

Bp Wacław MAJEWSKI

ur. 1891; zm. 1983; prezbiterat: 1916; sakra: 1946
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (1946–1983)

Bp Albin MAŁYSIAK, CM

ur. 1917; zm. 2011; prezbiterat: 1941; sakra: 1970
Posługa biskupia: biskup pomocniczy krakowski (1970–1993)
Ave Maria (Zdrowaś Maryjo)

Bp Piotr MAŃKOWSKI

ur. 1866; zm. 1933; prezbiterat: 1899; sakra: 1918;
arcybiskup tytularny: 1926
Posługa biskupia: biskup kamieniecki (1918–1926)

Bp Roman MARCINKOWSKI

ur. 1942; prezbiterat: 1965; sakra: 1985
Posługa biskupia: biskup pomocniczy płocki (1985–2017)
Euntes docete (Idąc Nauczajcie)

Bp Marek MARCZAK

ur. 1969; prezbiterat: 1994; sakra: 2015
Posługa biskupia: biskup pomocniczy łódzki (od 2015)
Dominus lux mea (Pan moim światłem)

Bp Józef MAREK

ur. 1932; zm. 1978; prezbiterat: 1957; sakra: 1973
Posługa biskupia: biskup pomocniczy wrocławski (1973–1978)
Veritati in caritate (Służyć prawdzie i miłości)

Bp Rafał MARKOWSKI

ur. 1958; prezbiterat: 1982; sakra: 2013
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (od 2013)
Iesu, in Te confido (Jezu ufam Tobie)

Bp Janusz MASTALSKI

ur. 1964; prezbiterat: 1989; sakra: 2019

Posługa biskupia: biskup pomocniczy krakowski (od 2018)

Dominus spes mea (Pan moją nadzieją)

Bp Edward MATERSKI

ur. 1923; zm. 2012; prezbiterat: 1947; sakra: 1968

Posługa biskupia: biskup pomocniczy kielecki (1968–1981); biskup sandomierski, od 1981 – sandomiersko-radomski (1981–1992); biskup radomski (1992–1999)

Veni Domine Iesu (Przyjdź Panie Jezu)

Abp Jerzy MATULEWICZ (MATULAITIS), MIC

ur. 1871; zm. 1927; prezbiterat: 1898; sakra: 1918; arcybiskup tytularny: 1925

Posługa biskupia: biskup wileński (1918–1925); wizytator na Litwie (od 1925)

Bp Jan MAZUR

ur. 1920; zm. 2008; prezbiterat: 1949; sakra: 1961

Posługa biskupia: biskup pomocniczy lubelski (1961–1968);

biskup podlaski /siedlecki/ (1968–1996)

Magnificat anima mea Domini (Wielbi dusza moja Pana)

Bp Jerzy MAZUR, SVD

ur. 1953; prezbiterat: 1979; sakra: 1998

Posługa biskupia: biskup pomocniczy administratury apostołskiej Syberii (1998–1999); biskup pomocniczy administratury apostołskiej Syberii Wschodniej (1999–2002); biskup ordynariusz diecezji św. Józefa w Irkucku (2002–2003); biskup ełcki (od 2003)

Veni, Sancte Spiritus (Przyjdź, Duchu Święty)

Bp Marek MENDYK

ur. 1961; prezbiterat: 1987; sakra: 2009

Posługa biskupia: biskup pomocniczy legnicki (od 2008)

In Verbo Tuo, Domine (Na Słowo Twoje, Panie)

Bp Wiesław MERING

ur. 1945; prezbiterat: 1972; sakra: 2003

Posługa biskupia: biskup włocławski (od 2003)

Iustitia, pax et gaudium (Sprawiedliwość, pokój i radość)

Abp Józef MICHALIK

ur. 1941; prezbiterat: 1964; sakra: 1986

Posługa biskupia: biskup gorzowski, od 1992 – biskup zielonogórsko-gorzowski (1992–1993); arcybiskup metropolita przemyski (1993–2016)

Numine Tuo Domine (Mocą Twoją Panie)

Bp Kazimierz MICHALKIEWICZ

ur. 1865; zm. 1940; prezbiterat: 1888 [protonotariusz i administrator apostolski diecezji wileńskiej (1907–1918)]; sakra: 1923
Posługa biskupia: biskup pomocniczy wileński (1923–1940)

Bp Jan MICHALSKI

ur. 1914; zm. 1989; prezbiterat: 1939; sakra: 1975
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński (1975–1989)
Per Mariam – Soli Deo (Przez Maryję – samemu Bogu)

Bp Mirosław MILEWSKI

ur. 1971; prezbiterat: 1997; sakra: 2016
Posługa biskupia: biskup pomocniczy płocki (od 2016)
Nolite timere (Nie lękajcie się)

Bp Artur G. MIZIŃSKI

ur. 1965; prezbiterat: 1989; sakra: 2004
Posługa biskupia: biskup pomocniczy lubelski (od 2004)
Misericordia Tua confisus sum
(Zaufałem miłosierdziu Twemu)

Bp Władysław MIZIOŁEK

ur. 1914; zm. 2000; prezbiterat: 1940; sakra: 1969
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (1969–1992)
Ministrare (Służyć)

Bp Jerzy MODZELEWSKI

ur. 1905; zm. 1986; prezbiterat: 1928; sakra: 1959
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (1958–1986)
Regnet Deus (Niech Bóg króluje)

Bp Stefan MOSKWA

ur. 1935; zm. 2004; prezbiterat: 1959; sakra: 1984
Posługa biskupia: biskup pomocniczy przemyski (1983–2004)
Redemptori (Odkupicielowi)

Bp Aleksander MOŚCICKI

ur. 1898; zm. 1980; prezbiterat: 1925; sakra: 1952
Posługa biskupia: biskup pomocniczy łomżyński (1952–1980)

Bp Franciszek MUSIEL

ur. 1915; zm. 1992; prezbiterat: 1941; sakra: 1966
Posługa biskupia: biskup pomocniczy częstochowski (1965–1992)

Bp Damian MUSKUS, OFM

ur. 1967; prezbiterat: 1993; sakra: 2011

Posługa biskupia: biskup pomocniczy krakowski (od 2011)

Ecce Mater Tua (Oto Matka Twoja)

Bp Edward MUSZYŃSKI

ur. 1911; zm. 1968; prezbiterat: 1935; sakra: 1961

Posługa biskupia: biskup pomocniczy kielecki (1960–1968)

Gratia et veritas per Jesum Christum

(Łaska i prawda przez Jezusa Chrystusa)

Abp Henryk MUSZYŃSKI

ur. 1933; prezbiterat: 1957; sakra: 1985

Posługa biskupia: biskup pomocniczy chełmiński (1985–1987);

biskup włocławski (1987–1992); arcybiskup metropolita

gnieźnieński (1992–2010); Prymas Polski (2009–2010)

In Verbo Tuo (Na Twoje Słowo)

Kard. Stanisław NAGY, SCJ

ur. 1921; zm. 2013; prezbiterat: 1945; sakra: 2003;

arcybiskup tytularny: 2003; kardynałat: 2003

In Te, Cor Iesu, speravi (W Tobie, Serce Jezusa, swą ufność złożyłem)

Bp Stanisław NAPIERAŁA

ur. 1936; prezbiterat: 1961; sakra: 1980

Posługa biskupia: biskup pomocniczy poznański (1980–1992);

biskup kaliski (1992–2012)

Ut vitam habeant (Aby mieli życie)

Bp Karol NIEMIRA

ur. 1883; zm. 1965; prezbiterat: 1911; sakra: 1933

Posługa biskupia: biskup pomocniczy piński (1933–1946)

Humilitas (Pokora)

Bp Krzysztof NITKIEWICZ

ur. 1960; prezbiterat: 1985; sakra: 2009

Posługa biskupia: biskup sandomierski (od 2009)

Misericordias Domini cantabo (Będę wysławiał Boże Miłosierdzie)

Abp Alfons NOSSOL

ur. 1932; prezbiterat: 1957; sakra: 1977; arcybiskup *ad personam*: 1999

Posługa biskupia: biskup opolski (1977–2009)

Veritatem facere in caritate (Czynić prawdę w miłości)

Bp Anatol NOWAK

ur. 1862; zm. 1933; prezbiterat: 1885; sakra: 1900
Posługa biskupia: biskup pomocniczy krakowski (1900–1924);
biskup przemyski (1924–1933)

Bp Jan Wiktor NOWAK

ur. 1931; zm. 2002; prezbiterat: 1956; sakra: 1982
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński (1982–1996);
biskup siedlecki (1996–2002)
Tuis inhaerere mandatis (Przyłgnąć do Twoich przykazań)

Abp Stanisław NOWAK

ur. 1935; prezbiterat: 1958; sakra: 1984
Posługa biskupia: biskup częstochowski,
od 1992 arcybiskup metropolita częstochowski (1984–2011)
Iuxta crucem Tecum stare (Chcę pod krzyżem stać przy Tobie)

Bp Edmund NOWICKI

ur. 1900; zm. 1971; prezbiterat: 1924 [administrator w Gorzowie /Administracja Apostolska Kamieńska, Lubuska i Prałatury Pilskiej/ (1945–1951)]; sakra: 1954
Posługa biskupia: koadiutor *sedis datus* diecezji gdańskiej (1951–1964)
[rządy objął w 1956]; biskup gdański (1964–1971)
Finis legis Christus (Ostatecznym prawem Chrystus)

Bp Jan NOWICKI

ur. 1894; zm. 1973; prezbiterat: 1919; sakra: 1968
Posługa biskupia: administrator apostolski w Lubaczowie
/Archidiecezja w Lubaczowie/ (1968–1973)

Abp Antoni Julian NOWOWIEJSKI

ur. 1858; zm. 1941; prezbiterat: 1881; sakra: 1908;
arcybiskup *ad personam*: 1930
Posługa biskupia: biskup płocki (1908–1941)
Gratia Dei sum id quod sum (Z Bożej łaski jestem tym, kim jestem)

Kard. Kazimierz NYCZ

ur. 1950; prezbiterat: 1973; sakra: 1988; kardynałat: 2010
Posługa biskupia: biskup pomocniczy krakowski (1988–2004);
biskup koszalińsko-kołobrzесьki (2004–2007);
arcybiskup metropolita warszawski (od 2007);
ordynariusz wiernych obrządku wschodniego w Polsce pozbawionych
ordynariusza własnego obrządku (od 2007)
Ex hominibus – pro hominibus (Z ludu i dla ludu)

Bp Jan OBLĄK

ur. 1913; zm. 1988; prezbiterat: 1936; sakra: 1962

Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński – Olsztyn

/wikariusz Prymasa Polski na Ziemiach Zachodnich i Północnych/ (1961–1967);

biskup pomocniczy warmiński /w administraturze w Olsztynie, od 1972 r.

w diecezji warmińskiej/ (1967–1982); biskup warmiński (1982–1988)

Bp Adam ODZIMEK

ur. 1944; prezbiterat: 1969; sakra: 1985

Posługa biskupia: biskup pomocniczy sandomiersko-radomski (1985–1992);

biskup pomocniczy radomski (od 1992)

Ne deficiant fides caritasque (Aby wiara i miłość były mocne)

Bp Stanisław OKONIEWSKI

ur. 1870; zm. 1944; prezbiterat: 1895; sakra: 1926

Posługa biskupia: biskup koadiutor *cum iure successionis* biskupa

chełmińskiego (1924–1926); biskup chełmiński (1926–1944)

Bp Arkadiusz OKROJ

ur. 1967; prezbiterat: 1992; sakra: 2019

Posługa biskupia: biskup pomocniczy pelpliński (od 2019)

Euntes Evangelium praedicate (Idąc przepowiadajcie Ewangelię)

Bp Grzegorz OLSZOWSKI

ur. 1967; prezbiterat: 1995; sakra: 2018

Posługa biskupia: biskup pomocniczy katowicki (od 2018)

Ad gloriam Dei Patris (Ku chwale Boga Ojca)

Bp Edward O'ROURKE

ur. 1876; zm. 1943; prezbiterat: 1907; sakra: 1918

Posługa biskupia: biskup ryski (1918–1920); administrator apostolski

Wolnego Miasta Gdańska (1922–1925); administrator apostolski diecezji

gdańskiej (1925–1926); biskup gdański (1926–1938)

Bp Alojzy ORSZULIK, SAC

ur. 1928; zm. 2019; prezbiterat: 1957; sakra: 1989

Posługa biskupia: biskup pomocniczy podlaski /siedlecki/ (1989–1992);

biskup łowicki (1992–2004)

Christo in aliis servire (Służyć Chrystusowi w drugich)

Bp Wojciech Tomasz OSIAL

ur. 1970; prezbiterat: 1995; sakra: 2016

Posługa biskupia: biskup pomocniczy łowicki (od 2015)

Dominus Cor Intuetur (Pan patrzy na serce)

Bp Janusz OSTROWSKI

ur. 1964; prezbiterat: 1991; sakra: 2018

Posługa biskupia: biskup pomocniczy warmiński (od 2018)

Jesu in Te confido (Jezu ufam Tobie)

Bp Wojciech OWCZAREK

ur. 1875; zm. 1938; prezbiterat: 1898; sakra: 1918

Posługa biskupia: biskup pomocniczy kujawsko-kaliski,
od 1925 – włocławski (1918–1938)

Abp Edward OZOROWSKI

ur. 1941; prezbiterat: 1964; sakra: 1979

Posługa biskupia: biskup pomocniczy białostocki

/do 1991 w administraturze apostolskiej w Białymstoku,

od 1991 w diecezji, od 1992 – archidiecezji białostockiej/ (1979–2006);

arcybiskup metropolita białostocki (2006–2017)

In Eo qui confortat (W Tym, który umacnia)

Abp Juliusz PAETZ

ur. 1935; prezbiterat: 1959; sakra: 1983

Posługa biskupia: biskup łomżyński (1982–1996);

arcybiskup metropolita poznański (1996–2002)

In nomine Domini (W imię Pańskie)

Bp Zygmunt PAWŁOWICZ

ur. 1927; zm. 2010; prezbiterat: 1952; sakra: 1985

Posługa biskupia: biskup pomocniczy gdański (1985–2005)

In Christo Iesu (W Jezusie Chrystusie)

Abp Antoni PAWŁOWSKI

ur. 1903; zm. 1968; prezbiterat: 1926; sakra: 1952

Posługa biskupia: biskup koadiutor *cum iure successionis* biskupa
włocławskiego (1950–1951); biskup włocławski (1951–1968)

Bp Józef PAZDUR

ur. 1924; zm. 2015; prezbiterat: 1951; sakra: 1985

Posługa biskupia: biskup pomocniczy wrocławski (1984–2000)

Unxit et misit (Namaścił i posłał)

Bp Józef Sebastian PELCZAR

ur. 1842; zm. 1924; prezbiterat: 1864; sakra: 1899

Posługa biskupia: biskup pomocniczy przemyski (1899–1900);
biskup przemyski (1900–1924)

Bp Karol PEKALA

ur. 1902; zm. 1968; prezbiterat: 1928; sakra: 1947
Posługa biskupia: biskup pomocniczy tarnowski (1946–1968)
Christo in pauperibus (Chrystusowi w ubogich)

Bp Ireneusz PEKALSKI

ur. 1950; prezbiterat: 1974; sakra: 2000
Posługa biskupia: biskup pomocniczy łódzki (od 1999);
Omnibus omnia (Wszystkim dla wszystkich)

Bp Tadeusz PIERONEK

ur. 1934; zm. 2018; prezbiterat: 1957; sakra: 1992
Posługa biskupia: biskup pomocniczy sosnowiecki (1992–1998)
In veritate (W prawdzie)

Bp Rudolf PIERSKAŁA

ur. 1959; prezbiterat: 1985; sakra: 2014
Posługa biskupia: biskup pomocniczy opolski (od 2013)
Evangelii Gaudium nuntiare (Głosić radość Ewangelii)

Bp Jan PIETRASZKO

ur. 1911; zm. 1988; prezbiterat: 1936; sakra: 1963
Posługa biskupia: biskup pomocniczy krakowski (1962–1988)
Ex hominibus pro hominibus
(Z ludzi wzięty dla ludzi postanowiony)

Bp Tadeusz PIKUS

ur. 1949; prezbiterat: 1981; sakra: 1999
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (1999–2014);
biskup drohiczyński (od 2014)
Surrexit Dominus vere! (Pan prawdziwie zmartwychwstał!)

Bp Roman PINDEL

ur. 1958; prezbiterat: 1983; sakra: 2014
Posługa biskupia: biskup bielsko-żywiecki (od 2013)
Verbum Vitae Continentes (Trzymajcie się mocno Słowa Życia)

Bp Jan PIOTROWSKI

ur. 1953; prezbiterat: 1980; sakra: 2014
Posługa biskupia: biskup pomocniczy tarnowski (2013–2014);
biskup kielecki (od 2014)
In caritate Evangelium praedicare
(W miłości głosić Ewangelię)

Abp Edmund PISZCZ

ur. 1929; prezbiterat: 1956; sakra: 1982

Posługa biskupia: biskup pomocniczy chełmiński (1982–1985);
administrator apostolski *sede plena* diecezji warmińskiej (1985–1988);
biskup warmiński, od 1992 – arcybiskup metropolita
warmiński (1988–2006)

Diligimus opere ac veritate (Miłujmy czynem i prawdą)

Bp Wilhelm PLUTA

ur. 1910; zm. 1986; prezbiterat: 1934; sakra: 1958

Posługa biskupia: delegat Prymasa Polski – ordynariat
w Gorzowie Wlkp. /ordynariusz w Gorzowie Wlkp./ (1958–1967);
administrator *ad nutum Sanctae Sedis* w Gorzowie (1967–1972);
biskup gorzowski (1972–1986)

Ut omnes unum sint (Aby wszyscy byli jedno)

Bp Tadeusz PŁOSKI

ur. 1956; zm. 2010; prezbiterat: 1982; sakra: 2004

Posługa biskupia: biskup polowy (2004–2010)

Mane nobiscum Domine! (Zostań z nami Panie!)

Abp Wojciech POLAK

ur. 1964; prezbiterat: 1989; sakra: 2003

Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński (2003–2014);
arcybiskup metropolita gnieźnieński (od 2014);
Prymas Polski (od 2014)

Dominum confiteri Iesum (Wyznawać Jezusa jako Pana)

Bp Henryk PRZEŹDZIECKI

ur. 1873; zm. 1939; prezbiterat: 1895; sakra: 1918

Posługa biskupia: biskup podlaski /janowski, od 1925 – siedlecki/ (1918–1939)

Bp Andrzej PRZYBYLSKI

ur. 1964; prezbiterat: 1993; sakra: 2017

Posługa biskupia: biskup pomocniczy częstochowski (od 2017)

In Christo (W Chrystusie)

Abp Marian PRZYKUCKI

ur. 1924; zm. 2009; prezbiterat: 1950; sakra: 1974

Posługa biskupia: biskup pomocniczy poznański (1973–1981);
biskup chełmiński (1981–1992);

arcybiskup metropolita szczecińsko-kamieński (1992–1999)

Beati pacifici (Błogosławieni pokój czyniący)

Abp Bolesław PYLAK

ur. 1921; prezbiterat: 1948; sakra: 1966
Posługa biskupia: biskup pomocniczy lubelski (1966–1975);
biskup lubelski, od 1992 – arcybiskup metropolita lubelski (1975–1997)
In Te Domine speravi (Tobie, Panie, zaufałem)

Bp Karol RADOŃSKI

ur. 1883; zm. 1951; prezbiterat: 1909; sakra: 1927
Posługa biskupia: biskup pomocniczy poznański (1927–1929);
biskup włocławski (1929–1951)

Bp Tadeusz RAKOCZY

ur. 1938; prezbiterat: 1963; sakra: 1992
Posługa biskupia: biskup bielsko-żywiecki (1992–2013)
In aedificationem Corporis Christi (Ku budowaniu Ciała Chrystusowego)

Bp Marian RECHOWICZ

ur. 1910; zm. 1983; prezbiterat: 1933; sakra: 1974
Posługa biskupia: administrator apostolski w Lubaczowie
/Archidiecezja w Lubaczowie/ (1973–1983)

Bp Stefan REGMUNT

ur. 1951; prezbiterat: 1976; sakra: 1995
Posługa biskupia: biskup pomocniczy legnicki (1994–2007);
biskup zielonogórsko-gorzowski (2007–2015)
Servire in caritate (Służyć w miłości)

Bp Marian ROJEK

ur. 1955; prezbiterat: 1981; sakra: 2006
Posługa biskupia: biskup pomocniczy przemyski (2005–2012);
biskup zamojsko-lubaczowski (od 2012)
Eucharistia Panis Vitae (Eucharystia Chlebem Życia)

Bp Kazimierz ROMANIUK

ur. 1927; prezbiterat: 1951; sakra: 1982
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (1982–1992);
biskup warszawsko-praski (1992–2004)
In Te confido (Ufam Tobie)

Abp Edward von ROPP

ur. 1851; zm. 1939; prezbiterat: 1886; sakra: 1902
Posługa biskupia: biskup tyraspolski (1902–1903); biskup wileński (1903–1917);
arcybiskup metropolita mohylewski (1917–1939)

Bp Augustyn ROSENTER

ur. 1844; zm. 1926; prezbiterat: 1870; sakra: 1899
Posługa biskupia: biskup chełmiński (1899–1926)

Bp Stanisław ROSPOND

ur. 1877; zm. 1958; prezbiterat: 1901; sakra: 1927
Posługa biskupia: biskup pomocniczy krakowski (1927–1958)

Bp Józef ROZWADOWSKI

ur. 1909; zm. 1996; prezbiterat: 1931; sakra: 1968
Posługa biskupia: biskup łódzki (1968–1986)
Adveniat regnum Tuum (Przyjdź Królestwo Twoje)

Kard. Władysław RUBIN

ur. 1917; zm. 1990; prezbiterat: 1946; sakra: 1964; kardynałat: 1979
Posługa biskupia: sekretarz generalny Synodu Biskupów (1967–1979);
prefekt Kongregacji ds. Kościołów Wschodnich (1980–1985);
biskup pomocniczy gnieźnieński – delegat Prymasa Polski
ds. Duszpasterstwa Emigracji Polskiej (1964–1979)
Crux Domini spes et victoria (Krzyż Pana nadzieją i zwycięstwem)

Abp Kazimierz RUSZKIEWICZ

ur. 1836; zm. 1925; prezbiterat: 1858; sakra: 1884; arcybiskup *ad personam*: 1917
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (1884–1925)

Bp Tadeusz RYBAK

ur. 1929; zm. 2017; prezbiterat: 1953; sakra: 1977
Posługa biskupia: biskup pomocniczy wrocławski (1977–1992);
biskup legnicki (1992–2005)
Per Christum – in Spiritu – ad Patrem
(Przez Chrystusa – w Duchu – do Ojca)

Bp Kazimierz RYCZAN

ur. 1939; zm. 2017; prezbiterat: 1963; sakra: 1993
Posługa biskupia: biskup kielecki (1993–2014)
In vinculo communionis (W więzach wspólnoty)

Bp Paweł RYDZEWSKI

ur. 1893; zm. 1951; prezbiterat: 1917; sakra: 1947
Posługa biskupia: biskup pomocniczy łomżyński (1946–1951)

Abp Grzegorz RYŚ

ur. 1964; prezbiterat: 1988; sakra: 2011
Posługa biskupia: biskup pomocniczy krakowski (2011–2017);

arcybiskup metropolita łódzki (od 2017)
Virtus in infirmitate (Moc w słabości)

Bp Marian Józef RYX

ur. 1853; zm. 1930; prezbiterat: 1879; sakra: 1910
Posługa biskupia: biskup sandomierski (1910–1930)

Bp Stanisław SALATERSKI

ur. 1954; prezbiterat: 1981; sakra: 2014
Posługa biskupia: biskup pomocniczy tarnowski (od 2013)
Gaudium fidei praedicare (Głosić radość wiary)

Bp Edward SAMSEL

ur. 1940; zm. 2003; prezbiterat: 1964; sakra: 1982
Posługa biskupia: biskup pomocniczy łomżyński (1982–1992);
biskup pomocniczy ełcki (1992–2000);
biskup ełcki (2000–2003)
Spes unica (Jedyna nadzieja)

Kard. Adam Stefan SAPIEHA

ur. 1867; zm. 1951; prezbiterat: 1893; sakra: 1911; kardynałat: 1946
Posługa biskupia: biskup krakowski, od 1925 – arcybiskup
metropolita krakowski (1911–1951)
Crux mihi foederis arcus (Krzyż moim łukiem przymierza)

Bp Mikołaj SASINOWSKI

ur. 1909; zm. 1982; prezbiterat: 1936; sakra: 1970
Posługa biskupia: biskup łomżyński (1970–1982)
Quis ut Deus (Któż jak Bóg)

Bp Piotr SAWCZUK

ur. 1962; prezbiterat: 1987; sakra: 2013
Posługa biskupia: biskup pomocniczy siedlecki (od 2013)
Nomini Tuo da gloriam (Twemu Imieniu daj chwałę)

Bp Adam SAWICKI

ur. 1887; zm. 1968; prezbiterat: 1908; sakra: 1963
Posługa biskupia: administrator apostolski *ad nutum Sanctae Sedis*
archidiecezji wileńskiej /Archidiecezja w Białymstoku/ (1962–1968)

Bp Stefan SICZEK

ur. 1937; zm. 2012; prezbiterat: 1961; sakra: 1992
Posługa biskupia: biskup pomocniczy radomski (1992–2012)
Vivere Evangelio (Żyć Ewangelią)

Bp Andrzej SIEMIENIEWSKI

ur. 1957; prezbiterat: 1985; sakra: 2006

Posługa biskupia: biskup pomocniczy wrocławski (od 2006)

Deus Caritas est (Bóg jest Miłością)

Bp Bogdan SIKORSKI

ur. 1920; zm. 1988; prezbiterat: 1945; sakra: 1964

Posługa biskupia: biskup płocki (1964–1988)

Bp Wojciech SKIBICKI

ur. 1970; prezbiterat: 1995; sakra: 2019

Posługa biskupia: biskup pomocniczy elbląski (od 2019)

Bp Wacław SKOMORUCHA

ur. 1915; zm. 2001; prezbiterat: 1940; sakra: 1963

Posługa biskupia: biskup pomocniczy podlaski /siedlecki/ (1962–1992)

Veritati et caritati (Służba prawdzie i miłości)

Bp Piotr SKUCHA

ur. 1946; prezbiterat: 1970; sakra: 1987

Posługa biskupia: biskup pomocniczy kielecki (1986–1992);

biskup pomocniczy sosnowiecki (od 1992)

Verbum Crucis – virtus Dei (Nauka Krzyża – mocą Bożą)

Abp Wiktor SKWORC

ur. 1948; prezbiterat: 1973; sakra: 1998

Posługa biskupia: biskup tarnowski (1997–2011);

arcybiskup metropolita katowicki (od 2011)

In Spiritu Sancto (W Duchu Świętym)

Bp Stanisław SMOLEŃSKI

ur. 1915; zm. 2006; prezbiterat: 1937; sakra: 1970

Posługa biskupia: biskup pomocniczy krakowski (1970–1992)

Caritas Christi urget nos (Miłość Chrystusa przynagła nas)

Bp Szczepan SOBALKOWSKI

ur. 1901; zm. 1958; prezbiterat: 1924; sakra: 1958

Posługa biskupia: biskup pomocniczy kielecki (1957–1958)

Bp Paweł SOCHA, CM

ur. 1935; prezbiterat: 1958; sakra: 1973

Posługa biskupia: biskup pomocniczy gorzowski,

od 1992 – zielonogórsko-gorzowski (1973–2012)

Facere veritatem in caritate (Czynić prawdę w miłości)

Bp Czesław SOKOŁOWSKI

ur. 1877; zm. 1951; prezbiterat: 1901; sakra: 1919

Posługa biskupia: biskup pomocniczy podlaski /janowski, od 1925 – siedlecki/
(1919–1940); administrator apostolski diecezji podlaskiej /siedleckiej/ (1940–1946)

Bp Marek SOLARCZYK

ur. 1967; prezbiterat: 1992; sakra: 2011

Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawsko-praski (od 2011)
Omnia possibilia credenti (Wszystko jest możliwe dla tego, kto wierzy)

Bp Franciszek SONIK

ur. 1885; zm. 1957; prezbiterat: 1911; sakra: 1936

Posługa biskupia: biskup pomocniczy kielecki (1935–1957)

Bp Carl (Karol) Maria SPLETT

Ur. 1898; zm. 1964; prezbiterat: 1921; sakra 1938

Posługa biskupia: biskup gdański (1938–1964);
administrator apostolski diecezji chełmińskiej (1939–1946)

Bp Stanisław STEFANEK, TChr

ur. 1936; prezbiterat: 1959; sakra: 1980

Posługa biskupia: biskup pomocniczy szczecińsko-kamieński (1980–1996);
biskup łomżyński (1996–2011)
In omnibus Christus (We wszystkim Chrystus)

Bp Jan STEPA

ur. 1892; zm. 1959; prezbiterat: 1915; sakra: 1946

Posługa biskupia: biskup tarnowski (1946–1959)
Veritas Caritas (Prawda Miłość)

Bp Janusz STEPNOWSKI

ur. 1958; prezbiterat: 1985; sakra: 2011

Posługa biskupia: biskup łomżyński (od 2011)
Gratia et Pax (Łaska i pokój)

Bp Paweł STOBRAWA

ur. 1947; prezbiterat: 1973; sakra: 2003

Posługa biskupia: biskup pomocniczy opolski (od 2003)
Caritati confisus sum (Zawierzyłem Miłości)

Bp Henryk STRĄKOWSKI

ur. 1910; zm. 1965; prezbiterat: 1933; sakra: 1958

Posługa biskupia: biskup pomocniczy lubelski (1958–1965)
Cor Mariae spes mea (Serce Maryi, nadzieja moja)

Abp Jerzy STROBA

ur. 1919; zm. 1999; prezbiterat: 1942; sakra: 1958
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński – Gorzów
/wikariusz Prymasa Polski na Ziemiach Zachodnich i Północnych/ (1958–1967);
biskup pomocniczy gorzowski /w administracji gorzowskiej/ (1967–1972);
biskup szczecińsko-kamieński (1972–1978);
arcybiskup metropolita poznański (1978–1996)
Da instrumentum Tuum esse (Pozwól być Twoim narzędziem)

Bp Jan STYRNA

ur. 1941; prezbiterat: 1965; sakra: 1991
Posługa biskupia: biskup pomocniczy tarnowski (1991–2003);
biskup elbląski (2003–2014)
In nomine Domini (W Imię Pańskie)

Bp Andrzej SUSKI

ur. 1941; prezbiterat: 1965; sakra: 1986
Posługa biskupia: biskup pomocniczy płocki (1986–1992);
biskup toruński (1992–2017)
Solus spes mea (Nadzieja moja jedyna)

Bp Władysław SUSZYŃSKI

ur. 1898; zm. 1968; prezbiterat: 1921; sakra: 1948
Posługa biskupia: biskup pomocniczy wileński – skierowany do pomocy
bp. R. Jałbrzykowskiemu w Białymstoku (1948–1968); administrator apostolski
ad nutum Sanctae Sedis archidiecezji wileńskiej /Archidiecezja w Białymstoku/ (1968)
In nomine Domini (W Imię Pańskie)

Bp Stanisław SYGNET

ur. 1924; zm. 1985; prezbiterat: 1952; sakra: 1976
Posługa biskupia: biskup pomocniczy sandomierski,
od 1981 – sandomiersko-radomski (1976–1985)

Abp Adam SZAL

ur. 1953; prezbiterat: 1979; sakra: 2000
Posługa biskupia: biskup pomocniczy przemyski (2000–2016);
arcybiskup metropolita przemyski (od 2016)
Gloria Tibi Trinitas (Chwała Tobie Trójco)

Bp Józef SZAMOCKI

ur. 1954; prezbiterat: 1979; sakra: 2000
Posługa biskupia: biskup pomocniczy toruński (od 2000)
Servire Ecclesiae (Służyć Kościołowi)

Bp Władysław SZCZEŚNIAK

ur. 1858; zm. 1926; prezbiterat: 1881 sakra: 1925
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (1925–1926)

Bp Adolf SZELAŹEK

ur. 1865; zm. 1950; prezbiterat: 1888; sakra: 1918
Posługa biskupia: biskup pomocniczy płocki (1918–1925);
biskup łucki (1925–1950)

Bp Jan SZKODOŃ

ur. 1946; prezbiterat: 1970; sakra: 1988
Posługa biskupia: biskup pomocniczy krakowski (od 1988)
Dominus ipse faciet (Pan, On sam będzie działał)

Bp Marek SZKUDŁO

ur. 1952; prezbiterat: 1978; sakra: 2015
Posługa biskupia: biskup pomocniczy katowicki (od 2014)
In te Domine speravi (Tobie Panie zaufałem)

Bp Wiesław SZLACHETKA

ur. 1959; prezbiterat: 1986; sakra: 2014
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gdański (od 2013)
Magnificate Dominum Mecum (Wysławiajcie razem ze mną Pana)

Bp Jan Bernard SZLAGA

ur. 1940; zm. 2012; prezbiterat: 1963; sakra: 1988
Posługa biskupia: biskup pomocniczy chełmiński (1988–1992);
biskup pelpliński (1992–2012)
Parare vias Domini (Przygotować drogi dla Pana)

Abp Antoni Władysław SZLAGOWSKI

ur. 1864; zm. 1956; prezbiterat: 1890; sakra: 1928; arcybiskup tytularny: 1945
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (1928–1956)

Bp Tadeusz SZWAGRZYK

ur. 1923; zm. 1992; prezbiterat: 1949; sakra: 1965
Posługa biskupia: biskup pomocniczy częstochowski (1964–1992)
Ut unum sint (Aby byli jedno)

Abp Stanisław SZYMECKI

ur. 1924; prezbiterat: 1947; sakra: 1981
Posługa biskupia: biskup kielecki (1981–1993);
arcybiskup metropolita białostocki (1993–2000)
Diliges (Będziesz miłował)

Bp Andrzej ŚLIWIŃSKI

ur. 1939; zm. 2009; prezbiterat: 1961; sakra: 1986
Posługa biskupia: biskup pomocniczy chełmiński (1986–1992);
biskup elbląski (1992–2003)
Illum oportet crescere (Trzeba, aby On wzrastał)

Bp Wiesław ŚMIGIEL

ur. 1969; prezbiterat: 1994; sakra: 2012
Posługa biskupia: biskup pomocniczy pelpliński (2012–2017);
biskup toruński (od 2017)
Omnibus omnia factus (Stawszy się wszystkim dla wszystkich)

Bp Adam ŚMIGIELSKI, SDB

ur. 1933; zm. 2008; prezbiterat: 1957; sakra: 1992
Posługa biskupia: biskup sosnowiecki (1992–2008)
Da mihi animas (Daj mi dusze)

Bp Jan ŚRUTWA

ur. 1940; prezbiterat: 1964; sakra: 1984
Posługa biskupia: biskup pomocniczy lubelski (1984–1992);
biskup zamojsko-lubaczowski (1992–2006)
Veritatem in caritate (Żyjąc prawdziwie w miłości)

Bp Wacław ŚWIERSKI

ur. 1927; zm. 2017; prezbiterat: 1949; sakra: 1992
Posługa biskupia: biskup sandomierski (1992–2002)
Apostolus Iesu Christi (Apostoł Jezusa Chrystusa)

Bp Ignacy ŚWIRSKI

ur. 1885; zm. 1968; prezbiterat: 1913; sakra: 1946
Posługa biskupia: biskup podlaski /siedlecki/ (1946–1968)
Cruci adhaesit cor meum (Do krzyża przylgnęło serce moje)

Bp Bolesław TABORSKI

ur. 1917; zm. 2004; prezbiterat: 1939; sakra: 1964
Posługa biskupia: biskup pomocniczy przemyski (1963–1993)
In veritate (W prawdzie)

Abp Ignacy TOKARCZUK

ur. 1918; zm. 2012; prezbiterat: 1942; sakra: 1966; arcybiskup *ad personam*: 1991
Posługa biskupia: biskup przemyski, od 1992 – arcybiskup metropolita
przemyski (1965–1993)
Deus Caritas (Bóg jest Miłością)

Bp Wojciech TOMAKA

ur. 1857; zm. 1967; prezbiterat: 1899; sakra: 1934
Posługa biskupia: biskup pomocniczy przemyski (1933–1964)

Bp Henryk TOMASIK

ur. 1946; prezbiterat: 1969; sakra: 1993
Posługa biskupia: biskup pomocniczy siedlecki (1992–2009);
biskup radomski (od 2009)
Adveniat Regnum Tuum (Przyjdź Królestwo Twoje)

Bp Kazimierz TOMCZAK

ur. 1883; zm. 1967; prezbiterat: 1907; sakra: 1927
Posługa biskupia: biskup pomocniczy łódzki (1927–1967)
Illum crescere me minui (On ma wzrastać, a ja się umniejszać)

Bp Piotr TURZYŃSKI

ur. 1964; prezbiterat: 1988; sakra: 2015
Posługa biskupia: biskup pomocniczy radomski (od 2015)
Ecclesia Mater – Mater Ecclesiae
(Kościół Matka – Matka Kościoła)

Abp Bolesław TWARDOWSKI

ur. 1864; zm. 1944; prezbiterat: 1886; sakra: 1919
Posługa biskupia: biskup pomocniczy lwowski (1918–1923);
arcybiskup metropolita lwowski (1923–1944)

Bp Wincenty TYMIENIECKI

ur. 1871; zm. 1934; prezbiterat: 1895; sakra: 1921
Posługa biskupia: biskup łódzki (1921–1934)

Bp Jan TYRAWA

ur. 1948; prezbiterat: 1973; sakra: 1988
Posługa biskupia: biskup pomocniczy wrocławski (1988–2004);
biskup bydgoski (od 2004)
Crux ave – spes unica (Witaj Krzyżu, jedyna nadziejo)

Bp Wincenty URBAN

ur. 1911; zm. 1983; prezbiterat: 1936; sakra: 1960
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński – Wrocław /wikariusz
Prymasa Polski na Ziemiach Zachodnich i Północnych/ (1959–1967);
biskup pomocniczy wrocławski /w administraturze Dolnego Śląska,
od 1972 r. w archidiecezji wrocławskiej/ (1967–1983)
Misericordia et veritas (Miłosierdzie i prawda)

Bp Stefan WALCZYKIEWICZ

ur. 1886; zm. 1940; prezbiterat: 1912; sakra: 1928
Posługa biskupia: biskup pomocniczy łucki (1928–1940)

Abp Leon WAŁĘGA

ur. 1859; zm. 1933; prezbiterat: 1883; sakra: 1901;
arcybiskup tytularny: 1933
Posługa biskupia: biskup tarnowski (1901–1932);
administrator apostolski diecezji tarnowskiej (1932–1933)

Bp Jan WĄTROBA

ur. 1953; prezbiterat: 1979; sakra: 2000
Posługa biskupia: biskup pomocniczy częstochowski (2000–2013);
biskup rzeszowski (od 2013)
Ecco venio (Oto idę, aby spełnić wolę Twoją)

Bp Henryk WEJMAN

ur. 1959; prezbiterat: 1984; sakra: 2014
Posługa biskupia: biskup pomocniczy szczecińsko-kamieński (od 2014)
Servire Deo Misericordiae (Służyć Bogu Miłosierdzia)

Bp Tadeusz WERNO

ur. 1931; prezbiterat: 1956; sakra: 1974
Posługa biskupia: biskup pomocniczy koszalińsko-kołobrzesci (1974–2007)
Omnibus omnia factus sum (Stałem się wszystkim dla wszystkich)

Abp Szczepan WESOŁY

ur. 1926; zm. 2018; prezbiterat: 1956; sakra: 1969;
arcybiskup *ad personam*: 1994
Posługa biskupia: delegat ds. duszpasterstwa emigracji
polskiej (1980–2003); biskup pomocniczy gnieźnieński –
skierowany do pomocy bp. Wł. Rubinowi, od 1980 – delegat
Prymasa Polski ds. Duszpasterstwa Emigracji Polskiej (1968–2003)
Laetus serviam (Będę służył z radością)

Bp Leon WETMAŃSKI

ur. 1886; zm. 1941; prezbiterat: 1912; sakra: 1928
Posługa biskupia: biskup pomocniczy płocki (1927–1941)

Bp Krzysztof WĘTKOWSKI

ur. 1963; prezbiterat: 1988; sakra: 2012
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński (od 2012)
State in fide (Trwajcie mocno w wierze)

Bp Jan WIECZOREK

ur. 1935; prezbiterat: 1958; sakra: 1981

Posługa biskupia: biskup pomocniczy opolski (1981–1992);

biskup gliwicki (1992–2011)

Servire populo (Służyć ludowi)

Abp Stanisław WIELGUS

ur. 1939; prezbiterat: 1962; sakra: 1999; arcybiskup tytularny: 2007

Posługa biskupia: biskup płocki (1999–2006);

arcybiskup metropolita warszawski (2006–2007)

Aeterne Sapientiae et Caritati (Odwiecznej Mądrości i Miłości)

Bp Tomasz WILCZYŃSKI

ur. 1903; zm. 1965; prezbiterat: 1926; sakra: 1952

Posługa biskupia: mianowany biskupem w Olsztynie

(1951); biskup pomocniczy lubelski (1952–1956);

biskup delegat specjalny Prymasa Polski w Olsztynie

/Biskup w Olsztynie/ (1956–1965)

Misericordia et veritas (Miłosierdzie i prawda)

Bp Teofil WILSKI

ur. 1935; prezbiterat: 1960; sakra: 1995

Posługa biskupia: biskup pomocniczy kaliski (1995–2011)

Paternitati servire Dei (Służyć Ojcostwu Boga)

Bp Krzysztof WŁODARCZYK

ur. 1961; prezbiterat: 1987; sakra: 2016

Posługa biskupia: biskup pomocniczy koszalińsko-kołobrzeski (od 2016)

Gratia – misericordia – pax (Łaska – miłosierdzie – pokój)

Bp Adam WODARCZYK

ur. 1968; prezbiterat: 1994; sakra: 2015

Posługa biskupia: biskup pomocniczy katowicki (od 2014)

Lux-Vita (Światło-Życie)

Abp Tadeusz WOJDA, SAC

ur. 1957; prezbiterat: 1983; sakra: 2017

Posługa biskupia: arcybiskup metropolita białostocki (od 2017)

Oportet praedicari Evangelium (Potrzeba, aby Ewangelia była głoszona)

Bp Julian WOJTKOWSKI

ur. 1927; prezbiterat: 1950; sakra: 1969

Posługa biskupia: biskup pomocniczy warmiński

/w administraturze w Olsztynie, od 1972 r. w diecezji
i od 1992 r. archidiecezji warmińskiej/ (1969–2004)
Veni Domine Iesu (Przyjdź Panie Jezu)

Bp Bogdan WOJTUŚ

ur. 1937; prezbiterat: 1961; sakra: 1988
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński (1988–2012)
Evangelizare pauperibus (Głosić Ewangelię ubogim)

Kard. Karol WOJTYŁA – JAN PAWEŁ II

ur. 1920; zm. 2005; prezbiterat: 1946; sakra: 1958;
kardynałat: 1967; pontyfikat: 1978
Posługa biskupia: biskup pomocniczy krakowski (1958–1964);
arcybiskup metropolita krakowski (1964–1978);
Papież Jan Paweł II (1978–2005)
Totus Tuus (Cały Twój)

Bp Jan WOSIŃSKI

ur. 1914; zm. 1996; prezbiterat: 1939; sakra: 1962
Posługa biskupia: biskup pomocniczy płocki (1961–1962, 1964–1991);
administrator apostolski diecezji płockiej (1962–1964)

Bp Walenty WÓJCIK

ur. 1914; zm. 1990; prezbiterat: 1939; sakra: 1961
Posługa biskupia: biskup pomocniczy sandomierski,
od 1981 – sandomiersko-radomski (1960–1990)
Fides inflammata caritate (Wiara rozplómienna miłością)

Bp Andrzej WRONKA

ur. 1897; zm. 1974; prezbiterat: 1923 [administrator apostolski
diecezji gdańskiej (1945–1951); administrator apostolski diecezji
chełmińskiej (1945–1946)]; sakra: 1957
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński – Wrocław /wikariusz
Prymasa Polski na Ziemiach Zachodnich i Północnych/ (1957–1967);
biskup pomocniczy wrocławski /w administraturze Dolnego Śląska,
od 1972 – archidiecezji wrocławskiej/ (1967–1974)
In Christo (W Chrystusie)

Bp Józef WRÓBEL, SCJ

ur. 1952; prezbiterat: 1980; sakra: 2001
Posługa biskupia: biskup diecezji Helsinki (2000–2008);
biskup pomocniczy lubelski (od 2008)
Omnia mea tua sunt (Wszystko, co moje, jest Twoje)

Bp Wacław WYCISK

ur. 1912; zm. 1984; prezbiterat: 1936; sakra: 1959

Posługa biskupia: biskup pomocniczy gnieźnieński – Opole /wikariusz

Prymasa Polski na Ziemiach Zachodnich i Północnych/ (1958–1967);

biskup pomocniczy opolski /w administraturze Śląska Opolskiego,

od 1972 r. w diecezji opolskiej/ (1967–1984)

Diligam – serviam (Pragnę miłować i służyć)

Bp Józef WYSOCKI

ur. 1940; prezbiterat: 1965; sakra: 1989

Posługa biskupia: biskup pomocniczy warmiński (1989–1992);

biskup pomocniczy elbląski (1992–2015)

Scio cui credidi (Wiem komu uwierzyłem)

Kard. Stefan WYSZYŃSKI

ur. 1901; zm. 1981; prezbiterat: 1924; sakra: 1946; kardynałat: 1953

Posługa biskupia: biskup lubelski (1946–1948); arcybiskup metropolita

gnieźnieński i warszawski (1948–1981); delegat specjalny dla obrządków

wschodnich (1948–1964); delegat dla obrządku greckokatolickiego

i ormiańskiego w Polsce /z uprawnieniami ordynariusza/ (1964–1981);

Prymas Polski (1948–1981)

Soli Deo (Samemu Bogu)

Bp Krzysztof ZADARKO

ur. 1960; prezbiterat: 1986; sakra: 2009

Posługa biskupia: biskup pomocniczy koszalińsko-kołobrzeski (od 2009)

Amen Deo ad gloriam (Amen Bogu na chwałę)

Bp Jan ZAJĄC

ur. 1939; prezbiterat: 1963; sakra: 2004

Posługa biskupia: biskup pomocniczy krakowski (2004–2014)

Surgite, eamus! (Wstańcie, chodźmy!)

Bp Tadeusz ZAKRZEWSKI

ur. 1883; zm. 1961; prezbiterat: 1906; sakra: 1938

Posługa biskupia: biskup pomocniczy łomżyński (1938–1946);

biskup płocki (1946–1961)

Bp Jan ZARĘBA

ur. 1910; zm. 1986; prezbiterat: 1934; sakra: 1963

Posługa biskupia: biskup pomocniczy włocławski (1963–1968);

administrator apostolski diecezji włocławskiej (1968–1969);

biskup włocławski (1969–1986)

Bp Tadeusz ZAWISTOWSKI

ur. 1930; zm. 2015; prezbiterat: 1955; sakra: 1973
Posługa biskupia: biskup pomocniczy łomżyński (1973–2006)
Laus Deo – pax hominibus (Chwała Bogu – pokój ludziom)

Bp Józef ZAWITKOWSKI

ur. 1938; prezbiterat: 1962; sakra: 1990
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warszawski (1990–1992);
biskup pomocniczy łowicki (1992–2013)
Servus et filius ancillae (Jam sługa Twój, syn służebnicy)

Bp Stanisław ZDZITOWIECKI

ur. 1854; zm. 1927; prezbiterat: 1877; sakra: 1902
Posługa biskupia: biskup kujawsko-kaliski, od 1925 – włocławski (1902–1927)

Bp Zbigniew ZIELIŃSKI

ur. 1965; prezbiterat: 1991; sakra: 2015
Posługa biskupia: biskup pomocniczy gdański (od 2015)
Ut Unum Sint (Aby byli jedno)

Abp Wojciech ZIEMBA

ur. 1941; prezbiterat: 1967; sakra: 1982
Posługa biskupia: biskup pomocniczy warmiński (1982–1992);
biskup ełcki (1992–2000);
arcybiskup metropolita białostocki (2000–2006);
arcybiskup metropolita warmiński (2006–2016)
Dives in misericordia Deus (Bóg bogaty w miłosierdzie)

Bp Marian ZIMAŁEK

ur. 1931; zm. 2008; prezbiterat: 1955; sakra: 1987
Posługa biskupia: biskup pomocniczy sandomiersko-radomski,
od 1992 – sandomierski (1987–2007)
Spem alere (Ożywiać nadzieję)

Bp Antoni ZIMNIAK

ur. 1878; zm. 1943; prezbiterat: 1905; sakra: 1936
Posługa biskupia: biskup pomocniczy częstochowski (1936–1943)

Bp Janusz ZIMNIAK

ur. 1933; prezbiterat: 1956; sakra: 1980
Posługa biskupia: biskup pomocniczy katowicki (1980–1992);
biskup pomocniczy bielsko-żywiecki (1992–2010)
Evangelizari et evangelizare (Być ewangelizowanym i ewangelizować)

Abp Damian ZIMOŃ

ur. 1934; prezbiterat: 1957; sakra: 1985

Posługa biskupia: biskup katowicki, od 1992 – arcybiskup metropolita katowicki (1985–2011)

Praedicamus Christum Crucifixum (Głosimy Chrystusa Ukrzyżowanego)

Abp Zygmunt ZIMOWSKI

ur. 1949; zm. 2016; prezbiterat: 1973; sakra: 2002; arcybiskup tytularny: 2009

Posługa biskupia: biskup radomski (2002–2009);

przewodniczący Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia (2009–2016)

Non ministrari sed ministrare

(Nie przyszedłem, aby mi służono, lecz aby służyć)

Abp Władysław ZIÓŁEK

ur. 1935; prezbiterat: 1958; sakra: 1980

Posługa biskupia: biskup pomocniczy łódzki (1980–1986);

biskup łódzki, od 1992 – arcybiskup łódzki,

od 2004 – arcybiskup metropolita łódzki (1986–2012)

In virtute Spiritus (W mocy Ducha)

Abp Józef ŻYCIŃSKI

ur. 1948; zm. 2011; prezbiterat: 1972; sakra: 1990

Posługa biskupia: biskup tarnowski (1990–1997);

arcybiskup metropolita lubelski (1997–2011)

In Spiritu et Veritate (W Duchu i Prawdzie)

Obrządek greckokatolicki (bizantyjsko-ukraiński)

Bp Josyf BOCIAN

ur. 1879; zm. 1926; prezbiterat: 1904; sakra: 1914

Posługa biskupia: wyświęcony na biskupa zlikwidowanej ukazem

carskim diecezji łuckiej (1914); biskup pomocniczy lwowski (1925–1926)

Abp Iwan BUCZKO

ur. 1891; zm. 1974; prezbiterat: 1915; sakra: 1929; arcybiskup tytularny: 1953

Posługa biskupia: biskup pomocniczy lwowski (1929–1945),

biskup pomocniczy eparchii w Filadelfii /egzarchat apostolski Stanów

Zjednoczonych/ (1940–1945); wizytator apostolski dla grekokatolików

w Europie Zachodniej (1946–1974)

Bp Nykyta BUDKA

ur. 1877; zm. 1949; prezbiterat: 1905; sakra: 1912

Posługa biskupia: biskup dla wiernych na terenie Kanady (1912–1928);
biskup pomocniczy lwowski (1928–1949)

Bp Hryhorij CHOMYSZYN

ur. 1867; zm. 1945; prezbiterat: 1893; sakra: 1904

Posługa biskupia: biskup stanisławowski (1904–1945)

Bp Mykoła CZARNECKI, CSsR

ur. 1884; zm. 1959; prezbiterat: 1909; sakra: 1931

Posługa biskupia: wizytator apostolski dla wiernych
obrzędku bizantyjsko-słowiańskiego (1931–1959)

Bp Włodzimierz Roman JUSZCZAK, OSBM

ur. 1957; prezbiterat: 1983; sakra: 1999

Posługa biskupia: biskup wrocławsko-gdański (od 1999)
W horu pidnesim sercia (W górę podnieśmy serca)

Bp Josyf Josafat KOCYŁOWSKI, OSBM

ur. 1876; zm. 1947; prezbiterat: 1907; sakra: 1917

Posługa biskupia: biskup przemyski (1917–1945)

Bp Iwan LATYSZEWSKI

ur. 1879; zm. 1957; prezbiterat: 1907; sakra: 1930

Posługa biskupia: biskup pomocniczy stanisławowski (1930–1957)

Bp Hryhorij ŁAKOTA

ur. 1883; zm. 1950; prezbiterat: 1908; sakra: 1926

Posługa biskupia: biskup pomocniczy przemyski (1926–1950)

Bp Teodor MAJKOWICZ

ur. 1932; zm. 1998; prezbiterat: 1956; sakra: 1996

Posługa biskupia: biskup wrocławsko-gdański (1996–1998)
Scio Cui credidi (Wiem komu zawierzyłem)

Abp Jan MARTYNIAK

ur. 1939; prezbiterat: 1964; sakra: 1989

Posługa biskupia: wikariusz generalny prymasa Polski
dla wiernych obrzędów wschodnich (1989–1991);
biskup przemyski, od 1996 – arcybiskup metropolita
przemysko-warszawski (1991–2015)

Preswiataja Bohorodyce, spasy nas (Najświętsza Bogurodzico, zbaw nas)

Abp Eugeniusz POPOWICZ

ur. 1961; prezbiterat: 1986; sakra: 2013

Posługa biskupia: biskup pomocniczy przemysko-warszawski (2013–2015);

arcybiskup metropolita przemysko-warszawski (od 2015)

Dominus illuminatio mea et salus mea

(Pan światłem i zbawieniem moim)

Kard. Josyf SLIPYJ

ur. 1892; zm. 1984; prezbiterat: 1917; sakra: 1939; kardynałat: 1965

Posługa biskupia: arcybiskup metropolita halicko-lwowski (1944–1963)

Abp Andrej Roman Maria SZEPTYCKI, OSBM

ur. 1865; zm. 1944; prezbiterat: 1892; sakra: 1899

Posługa biskupia: biskup stanisławowski (1899–1900);

arcybiskup metropolita halicko-lwowski (1900–1944)

Obrządek ormiański

Abp Józef TEODOROWICZ

ur. 1864; zm. 1938; prezbiterat: 1887; sakra: 1902

Posługa biskupia: arcybiskup metropolita lwowski (1901–1938)

Zebranie danych: md/Archiwum KEP

Opracowanie redakcyjne: xpra/Biuro Prasowe KEP

Spis treści

Słowo wstępne (<i>Abp Stanisław Gądecki</i>)	5
Wprowadzenie (<i>Bp Artur G. Miziński</i>)	11
Rozdział I	
Początki i kompetencje KEP	13
Początki Konferencji Episkopatu Polski (<i>Ks. Stanisław Wilk</i>)	15
Status prawny i organizacja Konferencji Episkopatu Polski (<i>Ks. Marek Stępień</i>)	51
Rozdział II	
Kardynałowie: Hlond, Wyszyński, Wojtyła, Glemp – w służbie Konferencji Episkopatu Polski	93
Kardynał August Hlond (<i>Ks. Bogusław Koziół TChr</i>)	95
Kardynał Stefan Wyszyński (<i>Ewa Czaczkowska</i>)	139
Kardynał Karol Wojtyła (<i>Ks. Jan M. Dyduch</i>)	173
Kardynał Józef Glemp – ostatni taki prymas (<i>Milena Kindziuk</i>)	205
Rozdział III	
Biskupi Kościoła katolickiego w Polsce (od 1918 r.)	251
Biskupi Kościoła katolickiego w Polsce (11 XI 1918 – 14 II 2019)	253

KONFERENCJA
EPISKOPATU
POLSKI